

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО ПРАВА

Матеріали X міжнародної
науково-практичної конференції

(25 квітня 2025 р.)

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
Кафедра кримінального процесу

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Кафедра юстиції

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Кафедра організації судових, правоохоронних органів та адвокатури
НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ЮРИСТІВ
ГО «СТАЛЕ ПРАВОСУДДЯ»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО ПРАВА

Матеріали X міжнародної науково-практичної конференції

(25 квітня 2025 р.)

Харків
«Право»
2025

Відповідальна редакторка *Л. М. Москвич*

Актуальні проблеми судового права : матеріали X міжнар.
А43 наук.-практ. конф. (25 квіт. 2025 р.) / [відп. ред. Л. М. Москвич] ;
Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. кримін. процесу ;
Навч.-наук. ін-т права Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, Каф. юстиції ;
Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.», Каф. орг. суд., правоохорон.
органів та адвокатури ; Нім.-Укр. об-ня юристів ; ГО «Стале правосуддя». –
Харків : Право, 2025. – 376 с.

ISBN 978-617-8612-04-7

Збірник містить матеріали Десятої міжнародної науково-практичної конференції з актуальних проблем судового права, у якій взяли участь відомі вітчизняні та зарубіжні науковці та практики. Організаторами заходу виступили кафедра кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кафедра юстиції ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кафедра організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія», Німецько-Українське об'єднання юристів і ГО «Стале правосуддя». В основу видання покладено доповіді, виголошені учасниками конференції, які торкаються різноманітних аспектів судового права.

УДК 349.42

Матеріали викладено в авторській редакції.
Відповідальність за їхню якість, достовірність,
відсутність текстових запозичень несуть автори.

Відеозапис конференції за посиланням:

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2025

ISBN 978-617-8612-04-7

© ТОВ «Видавничий дім «Право», 2025

НАУКОВЦІ ТА ПРАКТИКИ

Бакаянова Н. М.,

*завідувач кафедри організації судових, правоохоронних
органів та адвокатури Національного університету
«Одеська юридична академія», доктор юридичних наук,
професор, адвокат, секретар дисциплінарної палати
Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії Одеської області,
Голова Комітету з адвокатської етики Ради адвокатів
Одеської області, заслужений юрист України*

ЗАХИСТ ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА: СУЧАСНИЙ ВИМІР

Із вступом до Ради Європи Україна взяла на себе зобов'язання, що містяться у підпункті IX пункту 11 Висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи (далі – ПАРЄ) щодо заявки України на вступ до Ради Європи 190 (1995) від 26 вересня 1995 р. [1], у тому числі, й що статус правничої професії буде захищено законом.

Стаття 131–2 Конституції України проголошує, що незалежність адвокатури гарантується [2]. Зміст конституційної норми обумовлений тим, що незалежна професійна діяльність адвокатів потребує не лише свідомо-вольового характеру виконання адвокатами професійних обов'язків, а повинна бути забезпечена гарантіями з боку держави.

Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [3] закріплено принцип незалежності адвокатури, зокрема й від держави та органів місцевого самоврядування, визначено професійні права та обов'язки адвокатів, гарантії адвокатської діяльності, засади адвокатського самоврядування, інші важливі положення, що стосуються професії адвоката.

У юридичній літературі висловлювалась теза, що «попри законодавчо зафіксовані засади відносин між державою та адвокатурою, за якими остання є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а держава взяла на себе зобов'язання створювати належні умови для діяльності адвокатури та за-

безпечувати дотримання гарантій адвокатської діяльності, все ж така незалежність не може бути абсолютною, а повинна бути достатньою для ефективної реалізації закріплених функцій» [4, с. 433].

Можна погодитись із тим, що абсолютна незалежність є недосяжною, проте очевидно й те, що *розуміння достатності незалежності адвокатури не може ґрунтуватись на позиції держави щодо того, як найкраще реалізувати її функції*, тим більш, що в історичному аспекті політико-правові перетворення в тій чи іншій державі часто призводили до обмеження прав адвокатів і пригнічення адвокатури як інституту громадянського суспільства. Вбачається, що *незалежність адвокатури має забезпечуватись, виходячи з визнаних міжнародних стандартів в цій сфері*.

Статистика порушення прав адвокатів в Україні, яка щороку відображується у звітній документації Національної асоціації адвокатів України [5], наводить на роздуми. За даними Комітету захисту професійних прав адвокатів та дотримання гарантій адвокатської діяльності Ради адвокатів Одеської області, у 2023 році були проведені 50 слідчих дій стосовно адвокатів, надійшло 11 звернень адвокатів з приводу грубих та систематичних порушень гарантій адвокатської діяльності та 80 заяв адвокатів про порушення їх права на інформацію. У 2024 році – 58 слідчих дій стосовно адвокатів, 9 звернень адвокатів з приводу грубих та систематичних порушень гарантій адвокатської діяльності та 76 заяв адвокатів про порушення їх права на інформацію.

В умовах війни та мобілізаційних заходів в Україні, окрім того, виникла специфічна група порушень гарантій адвокатської діяльності з боку працівників територіальних центрів комплектування (ТЦК) та соціальної підтримки (СП), зокрема, таких як: втручання в професійну діяльність, насильство відносно адвокатів, незаконне позбавлення волі, відібрання особистих речей, в тому числі, які містять адвокатську таємницю [6].

Втім перманентно складна ситуація у сфері безпеки здійснення адвокатської діяльності спостерігається не лише в Україні. Залякування, погрози, пошкодження майна, неправомірні обшуки і прослуховування, фізичні напади, вбивства адвокатів констатуються й країнах Європейського Союзу (далі – ЄС), що спонукало ЄС до запровадження більш дієвих механізмів, здатних зобов'язати держави захистити професію адвоката, забезпечити незалежність при наданні адвокатами правничої допомоги.

З часів створення ЄС документи, які стосувались регулювання адвокатської діяльності на європейському просторі, містили переважно вимоги до самих адвокатів та визначали правила адвокатської практики, але не передбачали юридичних механізмів захисту професійних прав адвокатів [7; 8; 9]. Питання удосконалення законодавства ЄС щодо захисту прав адвокатів і визначення стандартів незалежного здійснення адвокатської діяльності знаходились у фокусі уваги європейських правників, проте тривалий час залишались на рівні обговорень та пропозицій, а акти, що приймалися, мали рекомендаційний характер [10; 11; 12].

У 2018 році у Рекомендації ПАРЕ №2121 (2018) «До питання щодо розробки Європейської конвенції про професію адвоката» відбулась зміна підходів у цій сфері шляхом визнання необхідності зміцнення правового статусу Рекомендації № R (2000) 21, перетворення її положень у юридично обов'язкову конвенцію з ефективним механізмом контролю [13]. У 2021 році Комітет Міністрів Ради Європи у Відповіді на Рекомендацію «Принципи та гарантії для адвокатів» (2021) ініціював підготовку нового європейського правового інструменту, який забезпечував би ефективний захист адвокатів, дозволяючи їм виконувати свою професію незалежно, вільно та безпечно, без упередженості та обмежень [14].

Європейський Комітет з правового співробітництва Ради Європи (далі – CDCJ) розпочав роботу у цьому напрямі у 2020 році. Проте лише у 2022 році у складі CDCJ був створений Комітет експертів з захисту адвокатів [15]. Проект Конвенції про захист професії адвоката був презентований у 2024 році. 12 березня 2025 р. на 1522-му засіданні Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Конвенцію Ради Європи про захист професії адвоката і визначив, що її буде відкрито для підписання 13 травня 2025 р. під час зустрічі міністрів закордонних справ у Люксембурзі [16].

Традиційно у правовій доктрині конвенція розуміється як угода, переважно, але не виключно багатостороння, між суб'єктами міжнародного права, що регулює між ними відносини через створення взаємних прав та обов'язків. Особливістю конвенції є й те, що вона регулює весь комплекс питань, пов'язаних з відповідною темою [17].

Конвенція захисту професії адвоката є міжнародно-правовим актом, що визначає принципи та стандарти у сфері захисту прав адвокатів і регулює способи та механізми реалізації гарантій адвокатської діяльності. Слід визнати, що при наявності усталених підходів до змісту

та видів гарантій адвокатської діяльності у правовій доктрині не було сформовано цілісної концепції забезпечення захисту професії адвоката. І саме Конвенція дозволяє визначити концептуальні засади такого захисту, закладаючи систему стандартів і гарантій, які забезпечують незалежність адвокатів та захищають їх від ризиків, пов'язаних з виконанням професійних обов'язків.

Науковий аналіз положень Конвенції дозволяє визначити, що виходячи зі ст. 2 Конвенції, сфера її дії стосується захисту професії адвоката у широкому сенсі і фактично розповсюджується на: 1) адвокатів; 2) осіб, яким було неправомірно відмовлено у наданні статусу адвоката або свідoctва про право на здійснення адвокатської діяльності, або їх було анульовано чи призупинено; 3) осіб, яких визнано міжнародним судом або трибуналом, або органом, створеним міжнародною організацією, компетентними діяти у провадженні, що розглядається ним, при наданні консультацій або здійсненні дій у такому провадженні; 4) осіб, які працюють за наймом або залучаються адвокатами для надання допомоги в здійсненні адвокатської діяльності; 5) професійні асоціації адвокатів; 6) осіб, які працюють на професійні асоціації або залучаються для надання допомоги професійним асоціаціям, у випадках, коли це безпосередньо пов'язано зі здійсненням професійними асоціаціями професійної діяльності; 7) членів ГРАВО – спеціальної Групи експертів, яка утворюється з метою реагування на серйозні або системні порушення прав адвокатів та професійних асоціацій; 8) членів делегацій (фахівців в конкретних галузях, залучених ГРАВО) під час виконання функцій, пов'язаних з підготовкою та проведенням візитів до країн, а також після їх завершення, і під час поїздок у зв'язку з виконанням цих функцій.

Якщо ГРАВО отримує достовірну інформацію, яка вимагає негайної уваги для запобігання або обмеження масштабу або кількості порушень Конвенції, то *може*: вимагати від держави, в якій допущені порушення, термінового подання спеціальної доповіді про заходи, вжиті для запобігання таким порушенням; призначити одного або декількох своїх членів для проведення розслідування та термінового звітування перед ГРАВО; передавати результати розслідування відповідній державі, а у разі необхідності, Комітету Сторін, Комітету Міністрів та ПАРЕ разом з будь-якими коментарями та рекомендаціями. Втім, вбачається, що окреслені дії ГРАВО *мають бути визначені не лише як права у відносинах з будь-якими суб'єктами, а розглядатись як обов'язки ГРАВО щодо адвокатів та професійних асоціацій адвокатів*, якщо йдеться про захист професії адвоката.

Захист професії адвоката можна визначити як сукупність організаційних і правових заходів, які забезпечують належні умови здійснення адвокатської діяльності та реалізації завдань адвокатського самоврядування, *гарантованих не виключно державами, але й міжнародними інституціями.*

Аналіз змісту Конвенції призводить до осмислення питання й про те, чи можуть її положення бути застосовні й щодо інших осіб, яких в Конвенції не зазначено? Зокрема, вбачається, що до переліку суб'єктів, на яких мають розповсюджуватись заходи захисту, правомірно включити: 1) членів сім'ї адвоката, щодо яких вчиняються протиправні дії саме у зв'язку з метою тиску, залякування адвоката, втручання в адвокатську діяльність; 2) стажиста адвоката, який набуває професійних навичок у процесі стажування, а не за наймом, і при цьому має право за дорученням адвоката та за погодженням з клієнтом адвоката вчиняти певні дії на виконання договору адвоката з клієнтом; 3) особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, у разі якщо порушуються гарантії адвокатської діяльності (наприклад, щодо адвокатської таємниці).

Характеризуючи Конвенцію, можна визначити її особливі риси: 1) містить систему правових ідей та принципів захисту професії адвоката; 2) закріплює міжнародно-правові стандарти захисту прав адвокатів та забезпечення діяльності професійних асоціацій адвокатів; 3) має обов'язковий характер для держав, які приєднались до Конвенції; 4) передбачає створення спеціального органу для проведення моніторингу виконання положень Конвенції; 5) визначає механізми запобігання порушення Конвенції і усунення допущених порушень.

Приєднання України до Конвенції здатне посилити захист прав людини в Україні, адже підписання та ратифікація Конвенції зобов'язує державу утримуватися від дій, які можуть порушити положення Конвенції, сумлінно виконувати зобов'язання, визначені Конвенцією.

Конвенція відображає позицію Ради Європи і ЄС щодо ролі та значення професії адвоката. Обов'язковий характер положень Конвенції та ідеї, які вона захищає, роблять її безцінним, унікальним інструментом, що захищає не лише адвокатів, але й, у широкому сенсі, демократію та верховенство права. Для України у важкі часи війни та у світлі надії на повоєнне відновлення Конвенція посиляє потужний сигнал про увагу

європейської спільноти до фундаментальних цінностей, які адвокати відстоюють та захищають.

Список використаних джерел:

1. Висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи № 190 (1995) від 26.09.1995. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_590

2. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

3. Про адвокатуру і адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

4. Стефанчук М. М. Тенденції розвитку функцій адвокатури в Україні. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2022. Вип. 69. С. 429–437. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/73.pdf>.

5. Звіт Комітету захисту професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності Національної асоціації адвокатів України за 2024 рік. URL: https://admin.unba.org.ua/assets/uploads/files/Komitety/Committee%20report/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83_%D0%97%D0%9F%D0%90.pdf

6. Щодо порушень професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності під час мобілізаційних заходів: Рішення Ради адвокатів України № 38 від 08.06.2024. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2024-06-08-r-shennya-rau-38_6686b397de1dc.pdf

7. Council Directive 77/249/EEC of 22 March 1977 to facilitate the effective exercise by lawyers of freedom to provide services (1977). Eur-lex. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A31977L0249>

8. Directive 98/5/EC of the European Parliament and of the Council of 16 February 1998 to facilitate practice of the profession of lawyer on a permanent basis in a Member State other than that in which the qualification was obtained (1998). Eur-lex. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A31998L0005>

9. General Code of Rules for Lawyers of the European Community (1988). Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text

10. Recommendation № R (2000) 21 Committee of Ministers to member states on freedom of professional activity of lawyers (2000). Retrieved from https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf

11. The principles and guarantees applicable to advocates (Resolution 2348 (2020). *Text adopted by the Standing Committee*, acting on behalf of the Assembly, on 23 October 2020). URL: <https://pace.coe.int/en/files/28819/html>.

12. The principles and guarantees applicable to advocates. Recommendation 2188 (23 October 2020). URL: <https://pace.coe.int/en/files/28820>.

13. The case for drafting a European convention on the profession of lawyer. (Recommendation 2121 (2018). Assembly debate on 24 January 2018 (6th Sitting) (see Doc. 14453, report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Ms Sabien Lahaye-Battheu). Text adopted by the Assembly on 24 January 2018 (6th Sitting). Retrieved from <https://pace.coe.int/en/files/24466/html>

14. The principles and guarantees of advocates. Committee of Ministers. Reply to Recommendation № Doc. 15342 (02 July 2021). Adopted at the 1408th meeting of the Ministers' Deputies 30 June 2021. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29379/html>

15. Members of the Committee of experts on the protection of lawyers (CJ-AV). Strasbourg, 15 March CDCJ(2022)INF04. Retrieved from <https://rm.coe.int/cdcj-2022-inf04/1680ab4fe6>

16. Council of Europe adopts international convention on protecting lawyers. 12.03.2025. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-adopts-international-convention-on-protecting-lawyers>

17. Б. Дем'яненко. Конвенція // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С.348.

18. Council of Europe Convention for the Protection of the Profession of Lawyer. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/1522_final.pdf

Беспалько І. Л.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
асистентка кафедри кримінального
процесу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УЧАСТІ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

Досудове розслідування кримінальних правопорушень здійснює слідчий, повноваження якого визначено в ст. 40 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Попри відомчу належність, усі

слідчі мають однакові процесуальні права та обов'язки, здійснюють розслідування в однаковому процесуальному порядку. Слідчий є одним із центральних суб'єктів на стадії досудового розслідування, від його дій багато в чому залежить подальше ефективне відправлення правосуддя, а тому чітке визначення статусу слідчого під час провадження досудового слідства є запорукою успішного притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності та відшкодування в повному обсязі збитків, завданих конкретними злочинами [1, с. 75].

Загалом слідчий – це основний суб'єкт доказування на стадії досудового розслідування. Вимога повноти, швидкості, неупередженості дослідження обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, обов'язкова для органу досудового розслідування, який повинен зібрати всі докази, необхідні й достатні для вирішення кожного питання, які буде розглянути суд при постановленні вироку. Слідчий є особливою посадовою особою, яка в передбаченій законом процесуальній формі провадить дослідження в кримінальному провадженні з метою встановлення події кримінального правопорушення, осіб, які його вчинили [2, с. 126]. Розслідуючи кримінальні правопорушення, слідчий вдається до найскладнішого матеріально-пошукового виду дослідження та виконує значний обсяг кримінальної процесуальної діяльності, з огляду на що його визначають ключовим суб'єктом досудової стадії кримінального провадження [4, с. 98].

Відповідно до ст. 93 КПК сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом: 1) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 2) витребування; 3) отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок; 4) проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК (ч. 2 ст. 93 КПК). Докази також можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, порядок якого врегульовано розділом IX КПК та відповідними міжнародними договорами України (ч. 4 ст. 93 КПК).

На стадії досудового розслідування слідчий за допомогою визначених кримінальним процесуальним законом способів здійснює пізнавальну діяльність, спрямовану на отримання достовірних знань щодо фактичних даних, які використовуються у процесі доказування. Проте на практиці виникають непоодинокі випадки, коли фактичне пізнання слідчим об-

ставин вчиненого кримінального правопорушення відбувається ще до початку кримінального провадження, тобто в умовах, коли відповідні дані не внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР).

Відповідно до вимог КПК, досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей до ЄРДР (ч. 2 ст. 214 КПК). А у ч. 3 цієї статті зазначається, що здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду або отримання довідки, висновку спеціаліста). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідчування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. Тобто, головний масив способів збирання доказів можливо реалізувати лише після внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР. Однак постає питання щодо можливості використання до внесення відомостей до ЄРДР інших процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого. Такі процесуальні засоби можуть включати окремі заходи забезпечення кримінального провадження, правова природа яких не виключає наявності пізнавального аспекту, зокрема, затримання та тимчасове вилучення майна. На протязі 24 годин до моменту внесення відомостей до ЄРДР є велика вірогідність того, що може бути затримана особа і, відповідно, тимчасово вилучене майно. *Тому, для забезпечення правової визначеності, на нашу думку, у ст. 214 КПК слід передбачити можливість здійснення затримання та тимчасового вилучення майна до внесення відомостей до ЄРДР.*

В нормативній площині правила та умови проведення слідчих (розшукових) дій детально регламентовані, в тому числі й у частині прямої заборони їх проводити, якщо строки досудового розслідування закінчилися, або виникли підстави для його зупинення (ч. 8 ст. 223 та ч. 5 ст. 280

КПК). У разі порушення встановленого правила, отримані докази визнаються недопустимими. Проте для належного пізнання обставин вчиненого кримінального правопорушення залишаються інші засоби збирання доказів, використання яких не обмежується стадією досудового розслідування. До них належать витребування та отримання речей і документів, а також деякі види заходів забезпечення кримінального провадження, такі як тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна і арешт майна. Застосування останніх хоча і передбачає досягнення дієвості кримінального провадження, але фактично вони мають пізнавальну сутність і полягають в отриманні нових знань шляхом реалізації слідчим раціональних методів пізнання, на підставі яких слідчий формує нові знання про обставини вчиненого кримінального правопорушення. *Тому дані засоби доказування можуть бути використані і в разі закінчення строків досудового розслідування. Знову ж таки, для відсутності непорозумінь, це повинно бути визначено на законодавчому рівні.*

Як зазначалось раніше, серед заходів забезпечення кримінального провадження як інших процесуальних засобів збирання доказів найбільш виразну пізнавальну спрямованість мають: тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна та арешт майна. З метою системного вирішення проблем нормативного регулювання процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого та інших представників сторони обвинувачення в частині можливості неможливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження у процесі доказування необхідно також у кримінальному процесуальному законі більш широко врегулювати засоби пізнавальної діяльності. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне внести зміни до ч. 2 ст. 93 КПК наступного змісту: *«Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження».*

На відміну від «отримання», «витребування» (як спосіб збирання доказів) хоча і здійснюється ініціативно (як стороною обвинувачення, так і захисту), але виключає добровільне волевиявлення учасників кримінально-процесуальних правовідносин при передачі предметів і доку-

ментів для їх залучення до кримінального провадження [3, с. 142]. Кримінальний процесуальний закон не визначив процедуру з реалізації повноважень слідчого на застосування «витребування». Зокрема в межах ч. 2 ст. 93 КПК залишається невизначеним питання щодо того, яким чином слідчому скеровувати вимоги до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб, надсилати до них запити чи в інший спосіб зобов'язувати надавати речі, документи, відомості. Невизначеність щодо застосування «витребування» як засобу пізнання з огляду на ст. 19 Конституції України, яка передбачає, що посадові особи зобов'язані діяти тільки на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначених Конституцією і законами України, демонструє декларативність ч. 2 ст. 93 КПК в частині можливості збирати докази шляхом «витребування». *На практиці «витребування» здійснюється за допомогою запиту, але фактично будь-які засоби звернення з «витребуванням» перебувають поза кримінальним процесом, оскільки порядок звернення не унормовано. Тому необхідно усунути цю проблему та визначити у КПК даний порядок.*

Список використаних джерел:

1. Гуртієва Л., Лукашкіна Т. Теорія доказів у кримінальному провадженні : навч. метод. посібник. Ви. 2-ге, доп. [Електронне видання] / Л. Гуртієва, Т. Лукашкіна; Нац. у-т «Одес. юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2024–192 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5de19905-4707-468a-b97a-7878dd65e39f/content>
2. Даньшин М. В., Костенко М. В., Опанасенко Н. О. Місце і роль сторони обвинувачення в досудовому розслідуванні. *Науковий вісник гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 51. С. 137–140. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/29.pdf>
3. Докази та доказування у кримінальному провадженні : навч. посіб. / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. – Львів: ЛьвДУВС, 2018. – 272 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/956/1/%d0%94%d0%be%d0%ba%d0%b0%d0%b7%d0%b8%20%d1%82%d0%b0%20%d0%b4%d0%be%d0%ba%d0%b0%d0%b7%d1%83%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8f_2018.pdf
4. Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження : дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.09 / Нац. академія внутрішніх справ. Київ. 2018. 238 с. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/d7300fc7-af5c-4a93-94e0-00ddf4147f9d/content>

Бондар І. В.,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Малярчук Л. С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Цифровізація наразі є об'єктивною реальністю, а відтак, невід'ємною частиною багатьох юридичних професій. Разом з тим, використання цифрових технологій має як свої переваги (зручність, прозорість, доступність, інформативність тощо), так і підвладні певним ризикам (кібератаки, доступ до інтернету, цифрова грамотність та інші). Безпечне, ефективне та належне функціонування електронних ресурсів є запорукою захисту прав та інтересів фізичних й юридичних осіб.

Нотаріус та виконавець є суб'єктами, здійснення повноважень яких залежить від роботи з електронними реєстрами. Так, одним із обов'язків нотаріуса є використання єдиних та державних реєстрів під час вчинення нотаріальних дій. Безпосередній доступ до електронних реєстрів є необхідним для вчинення багатьох нотаріальних дій, а інформація, отримана нотаріусом з цих реєстрів, залишається у відповідній справі державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса. В свою чергу виконавець під час виконання рішень має право на безпосередній доступ до інформації про боржників, також конфіденційної, яка міститься в державних базах даних, реєстрах, у тому числі електронних (їхнє майно, доходи, кошти).

Державний реєстр речових прав на нерухоме майно (далі – Державний реєстр прав) забезпечує обробку, збереження та надання відомостей

про зареєстровані речові права на нерухоме майно та їх обтяження. Нотаріус та виконавець є державними реєстраторами відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяження [1]», але державний та приватний виконавець здійснюють функції реєстратора у разі накладення чи зняття арешту на нерухоме майно під час виконання рішень.

Військова агресія сусідньої держави вносить корективи у всі сфери життя нашої країни, не оминаючи цифрові технології, які піддаються постійним кібератакам. Безпрецедентною була атака на державні реєстри в грудні 2024 року яка зупинила роботу реєстрів на тривалий час. Неможливо було вчинити всі нотаріальні дії пов'язані з перевіркою чи отримання даних з цих реєстрів, обов'язковою державною реєстрацією. Зокрема, не посвідчувалися правочини пов'язані з нерухомим майном, об'єктами незавершеного будівництва, майбутніми об'єктами нерухомості та багато інших. За даними голови комісії НПУ з питань інформатизації, цифрової трансформації та запобігання кіберзлочинності Н. Козасвої було пошкоджено 25 реєстрів [3]. Через місяць простою Міністерство юстиції повідомило про відновлення роботи реєстрів, однак, допоки залишалась необхідність проведення синхронізації та актуалізації даних про обтяження державними та приватними виконавцями, нотаріусам та державним реєстраторам було обмежено доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Відповідно нотаріуси не могли посвідчувати правочини, допоки реєстри не запрацюють на повну. Така ситуація звісно вплинула не лише на роботу нотаріусів та виконавців, але й багатьох державних та недержавних систем, які використовують дані реєстри.

У такому становищі наша держава опиняється не вперше, у перші дні війни у 2022 році було призупинено роботу багатьох електронних реєстрів, в тому числі Державного реєстру речових прав, з метою недопущення незаконних дій зі сторони агресора. Відновлення роботи реєстрів відбувалося поступово та з певними обмеженнями. Лише більш ніж через два місяці можливість здійснювати реєстраційні дії було надано нотаріусам, включеним до переліку, які в умовах воєнного стану отримали право вчиняти нотаріальні та реєстраційні дії щодо нерухомого майна. Такі обмеження було запроваджено задля збереження достовірності відомостей, що розміщені в електронних реєстрах.

В умовах воєнного стану великі ризики втратити як майно, так і документи, що підтверджують право власності або користування. Віднов-

лення документів, виданих до 2013 року та не відображених у Державному реєстрі прав є доволі складним. В свою чергу, проведена державна реєстрація в Державному реєстрі прав є офіційним визнанням і підтвердженням державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно чи обтяжень таких прав. Тому закон передбачає можливість суб'єктам відповідних речових прав чи обтяжень речових прав на добровільній основі звернутися за проведенням державної реєстрації таких прав у реєстрі і таким чином підвищити ступінь захищеності своїх прав. Реєстрація речових прав в електронному реєстрі є запорукою підтвердження чи відновлення своїх прав у випадках знищення паперових документів. В Державному реєстрі речових прав містяться відомості не лише про зареєстровані речові права та їх обтяження, але й відомості та електронні копії документів на підставі яких проведено реєстраційні дії, що були подані у паперовій або електронній формі.

Запис про державну реєстрацію прав здійснюється лише на підставах та у порядку встановленому законом, однак не має правовстановлюючого характеру. Державна реєстрація прав не є безспірним підтвердженням закріплення прав за певним суб'єктом. Відповідно до ч.2 ст. 12 Закону відомості, що містяться у Державному реєстрі прав мають відповідати відомостям, що містяться в документах, на підставі яких проведені реєстраційні дії. У випадку невідповідності, пріоритет мають відомості, що містяться в документах, на підставі яких проведені реєстраційні дії. Державна реєстрація прав не є підставою набуття права власності, а є лише засвідченням державою вже набутого особою права власності, що унеможливорює ототожнення факту набуття права власності з фактом його державної реєстрації [4].

Окрім ризиків, що пов'язані з військовими діями, актуальними залишаються так звані «старі» проблеми, пов'язані з запровадженням і роботою реєстру. Державний реєстр речових прав на нерухоме майно запроваджено з 01 січня 2013 року. Архівними складовими цього реєстру є Реєстр прав власності на нерухоме майно, Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Державний реєстр іпотек. Національне законодавство не встановлює обов'язок переносити речові права, що зафіксовані на паперових носіях та зберігаються у БТІ до Державного реєстру прав, відповідно перенесення таких даних здійснюється виключно у разі звернення особи за реєстрацією, наприклад, права власності. Таким чином, наповнення Державного реєстру прав здійснюється поступово, однак така ситуація спричиняє немало проблем. Зокрема

йдеться про дублювання відомостей, наявність суперечливої інформації щодо суб'єктів права власності на один і той же об'єкт нерухомості, оскільки тривалий час нотаріуси здійснюючи реєстрацію переходу права власності не мали права погашати старі записи [2].

Відкритість та доступність відомостей Державного реєстру прав є засадами здійснення державної реєстрації. Відкритий доступ сприяє прозорості та поінформованості як щодо зареєстрованих прав так і обтяжень. А відтак доволі спірними є напрями запровадження обмеженого доступу до публічних електронних реєстрів, зокрема привернув багато уваги громадськості та зазнав критики Законопроект № 11533 [5], що передбачає встановлення обмежень щодо надання відомостей публічних електронних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, та деяких інших публічних електронних реєстрів. Безперечно в умовах війни держава має дбати про збереження відомостей щодо об'єктів, пов'язаних з національною безпекою та оборонною сферою, але при цьому необхідно тримати баланс між безпекою та відкритістю.

Таким чином електронні реєстри – це невід'ємний інструмент в роботі нотаріуса та виконавця. Інтегрування цифрових технологій у роботу юридичних професій сприяє оперативності й оптимізації робочого процесу, оскільки спрощує та прискорює процес, інформативності та прозорості через встановлений чіткий алгоритм дій, містить чимало переваг для громадян, наприклад, отримання інформаційної довідки та перевірка вірності реєстрації дозволить пересвідчитись у відсутності дублювання записів чи інших невідповідностей. Однак, втрата інформації, дезінформація, витоки даних, використання особистих даних – залишаються основними ризиками цифровізації. Окрім безпеки, необхідно зважати на пряму залежність від забезпечення електрикою та інтернету, на можливі збої у роботі програмного забезпечення, серверів тощо, що унеможливує роботу з реєстрами як короткостроково чи протягом тривалого часу (кілька місяців), що безперечно впливає на реалізацію прав громадян.

Список використаних джерел:

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяження: Закону України від 01.07.2004 № 1952-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1952-15> (дата звернення – 02.04.2025).
2. Ольга Онішук. Непогашені записи у «старому» реєстрі нерухомості: чому це може стати проблемою для колишніх власників або перешкодою

на шляху отримання компенсації за воєнні руйнації. 12.03.2025. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=4028645150680648&id=100006056078422&mibextid=wwXlfr&rdid=pEQnHVrK2EbEvvBx (дата звернення – 02.04.2025).

3. Отримали інформацію про всіх українців? До чого призвела кібератака росіян. BBC new Україна. 20 грудня 2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cx26dypg4kgo> (дата звернення – 02.04.2025).

4. Постанова Верховного Суду від 24.01.2020 у справі №910/10987/18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87559633> (дата звернення – 02.04.2025).

5. Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей надання відомостей публічних електронних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, та деяких інших публічних електронних реєстрів № 11533 від 29.08.2024 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44802> (дата звернення – 02.04.2025).

Бондарєва М. В.,

к.ю.н., доцент кафедри юстиції

*Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Рабовська С. Я.,

к.ю.н., доцент кафедри юстиції

*Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ВИЗНАННЯ ПРАВ ЗАБУДОВНИКА В ПОРЯДКУ СПАДКУВАННЯ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Статтею 376 Цивільного кодексу України вичерпно встановлено правовий статус самочинного будівництва, за якого забудовник позбавляється можливості набути право власності на забудову.

Так ознаками такого будівництва є: 1) будівництво на земельній ділянці, що не відведена для цієї мети; 2) або відсутність дозвільного до-

кумента на будівництво: 3) або відсутність затвердженого проєкта будівництва; 4) або порушення будівельних норм і правил, що мають ознаку істотності [1].

Між тим, вказана стаття, фактично, передбачає дві розгалужені умови при визначенні способу захисту прав забудовника: 1) відсутність заперечень з боку власників (користувачів) земельної ділянки (в тому числі територіальної громади, незалежно від часу надання земельної ділянки з відповідним цільовим призначенням), 2) наявність заперечень землевласників та землекористувачів.

Так само, статтею визначено умову, за якої захист права власності цілісного об'єкта забудови є неможливим, – істотне відхилення від проєкту, що суперечить суспільним інтересам або порушує права інших осіб, істотне порушення будівельних норм і правил.

Відсутність права власності у спадкодавця має наслідком і неможливість включення його де-факто існуючих об'єктів до складу спадкової маси.

У спорах щодо захисту прав забудовника судова практика є досить гнучкою. Так Верховний Суд у справі № 753/8293/21 висловився щодо того, що індивідуальні (садибні) житлові будинки, садові, дачні будинки, господарські (присадибні) будівлі і споруди, збудовані у період до 05 серпня 1992 року, не підлягають проходженню процедури прийняття в експлуатацію [2]. Відтак суд касаційної інстанції констатував, що неоформлені права власності станом на момент виникнення спадкових відносин, не свідчать про самочинне будівництво, якщо таке будівництво завершене легально за законодавством, що діяло на момент його завершення. Вказана категорія судових спорів становить переважну більшість на даний час. Злободенність цього питання зумовлена віковим цензом спадкодавців, працездатний вік яких припадав на радянський період. Схематично судова процедура відбувається за формальної опозиції територіальної громади в середовищі невизнаних спадкових прав нотаріусом.

Логічно, що інші судові спори у цивільній площині можуть виникати за умови заперечень власників (землекористувачів) земельних ділянок щодо легалізації забудов на їх територіях.

Крім того, за положеннями ст. 38 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» такі спори переходять у площину публічних правовідносин за ініціативою органу архібудконтролю у випадку неможливості усунення істотного відхилення від проєкту або усунення

порушень законних прав та інтересів інших осіб, істотного порушення будівельних норм (щодо знесення самочинно збудованого об'єкта) [3].

Велика Палата Верховного Суду констатувала, що знаходження на земельній ділянці одного власника об'єкта нерухомості (будівлі, споруди) іншого власника істотно обмежує права власника землі, при цьому таке обмеження є безстроковим. Так, власник землі в цьому разі не може використовувати її ані для власної забудови, ані іншим чином і не може здати цю землю в оренду будь-кому, окрім власника будівлі чи споруди [4].

У контексті знесення самочинного будівництва суд касаційної інстанції звертав увагу на такий аспект: оскільки позивач стверджує про перешкоди в здійсненні права на завершення приватизації, яке визнано судовим рішенням, і те що наявність самочинного будівництва перешкоджає в його реалізації, то позовні вимоги про визнання незаконним та скасування рішень державного реєстратора свідоцтва про право власності не є належним способом захисту. Ефективним способом захисту прав позивача є, зокрема, вимога про знесення самочинного будівництва, яка позивачем не заявлена [5].

Крім того, Верховний Суд зауважив, що Європейський суд з прав людини у справі «Іванова і Черкезов проти Болгарії» (№ 46577/15) від 21 квітня 2016 року підтвердив, що знесення самочинного будівництва є крайньою мірою і можливе лише тоді, коли використано усі передбачені законодавством заходи щодо реагування та притягнення винної особи до відповідальності. Таким чином, встановлені висновками експертів обставини щодо здійснення відповідачем будівництва з порушенням вимог законодавства, не є підставою для задоволення вимог позивача про знесення такого будівництва, оскільки цьому крайньому заходу передують виконання частини сьомої статті 376 ЦК України [6].

Оскільки предметом нашого дослідження є окремі аспекти визнання прав забудовника в порядку спадкування за законом, то варто зауважити, що у випадку здійснення самочинного будівництва спадкодавцем на чужій земельній ділянці, законодавством визначається доволі чіткий механізм успадкування прав, який реалізовується у судовому порядку. Так спадкоємець успадковує права на матеріали, з яких побудований об'єкт, а власник (користувач) земельної ділянки за бажанням може визнати за собою у судовому порядку право на збудований об'єкт з відшкодуванням витрат на будівництво спадкоємцю або ж вимагати знесення цього об'єкта за рахунок спадкоємців. Спадкоємці у випадку знесення об'єкта залишають

у своєму розпорядженні його демонтовані елементи. Основну проблематику у такій категорії спорів становить відсутність у спадкоємців доказової бази реального понесення витрат спадкодавцем на будівництво.

Як бачимо, спадкування самочинно зведених об'єктів породжує правову колізію, зумовлену відсутністю у спадкодавця права власності на фактично існуючий об'єкт. Судова практика визнає право спадкоємця на збереження або компенсацію вартості споруди за умови дотримання принципу пропорційності та відсутності істотних порушень при будівництві чи відсутності порушених прав третіх осіб. Натомість, межі допустимих відхилень від проєктів забудови, відповідність поліпшення забудови ознакам реконструкції, а, нерідко, і спір між позивачем та відповідачем щодо належності земельної ділянки, сформованої за часів радянського недосконалого законодавства, створюють правову невизначеність для спадкоємців і землевласників. У такій категорії спорів також важливо розрізняти конфлікт і правовий спір. Не кожне непорозуміння має юридичне значення. І саме суд має визначити, чи йдеться про захист права, чи лише про незгоду сторін.

Відтак потребує подальшого дослідження питання меж допустимого правонаступництва у випадках самочинного будівництва з урахуванням інтересів сторін, публічного порядку та судової доктрини.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 №435-IV : станом на 10 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 06.04.2025).
2. Постанова Верховного Суду від 20.02.2025 у справі №753/8293/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125358705> (дата звернення: 06.04.2025).
3. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 №3038-VI : станом на 9 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 06.04.2025).
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19.05.2020 у справі №916/1608/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89819917> (дата звернення: 06.04.2025).
5. Постанова Верховного Суду від 01.02.2023 у справі №381/702/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108849186> (дата звернення: 06.04.2025).
6. Постанова Верховного Суду від 31.05.2021 у справі №320/1889/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286025> (дата звернення: 06.04.2025).

Гансецька В. В.,
*кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ СУДДІВ: МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Забезпечення доброчесності суддів є одним із ключових чинників довіри до судової влади та необхідною передумовою ефективного функціонування правової держави. В умовах євроінтеграції України актуалізується питання запозичення та імплементації кращих практик держав Європейського Союзу в частині формування, контролю та гарантування етичних стандартів у судовому корпусі. Європейські інституції неодноразово наголошували на необхідності забезпечення не лише незалежності, а й доброчесності суддів як передумови доступу до справедливого правосуддя. У цьому контексті особливої актуальності набуває вивчення зарубіжного досвіду та визначення перспектив його адаптації в українських реаліях.

Під доброчесністю судді розуміється сукупність морально-етичних, професійних та особистісних якостей, які формують внутрішню готовність судді дотримуватися високих стандартів поведінки, залишаючись незалежним, неупередженим, чесним і відкритим для суспільного контролю. Ця категорія має не лише етичний, а й правовий вимір, оскільки закріплена в нормативних актах (наприклад, Бангалорські принципи поведінки суддів, 2002; Європейський етичний кодекс для суддів, 1998) [1].

У країнах ЄС реалізуються різні моделі гарантій доброчесності суддів. У Франції Вища рада магістратури має автономний статус і здійснює добір, оцінку та дисциплінарний нагляд за суддями, де публічність процедур та участь президента ради гарантують баланс впливів. В Італії — Верховна рада магістратури виконує функції кадрового органу суддівської влади, забезпечуючи її захист від політичного тиску. [2]. У Нідерландах та Швеції судді зобов'язані проходити регулярні курси з етики,

а також звітувати про потенційні конфлікти інтересів [3]. У Литві діє окремий Комітет з питань суддівської етики та доброчесності, який розглядає звернення громадян і дає тлумачення етичних норм [4]. У більшості країн доброчесність не лише контролюється зовні, а й формується всередині професійного середовища завдяки постійному підвищенню стандартів та саморегулюванню.

Ключовими елементами формування доброчесності є роль етичних кодексів. В Польщі та Словенії вони чітко регламентують поведінку судді у побуті та в соціальних мережах, а у Нідерландах та Фінляндії велика увага приділяється ситуаційному моделюванню етичних дилем.

Європейський досвід демонструє, що довіра суспільства до судової системи зростає за умови відкритості та підзвітності. Наприклад, у Норвегії, дисциплінарні провадження є відкритими, а висновки – публічними. В Німеччині та Данії запроваджено наглядові ради, що аналізують поведінку суддів у контексті доброчесності.

Отже, ефективне забезпечення доброчесності суддів передбачає поєднання трьох ключових компонентів: *незалежні органи суддівського врядування з широкими повноваженнями, ефективні механізми внутрішнього етичного контролю через професійні стандарти та навчання та прозорість і громадський контроль*, що формують довіру суспільства. Цей досвід має високу практичну цінність для України, яка прагне до оновлення судової системи відповідно до стандартів ЄС.

Попри проведення низки реформ, українська судова система досі стикається з гострими викликами. Так, створення інституцій з перевірки доброчесності, таких як Етична рада, рівень довіри до судів залишається критично низьким. Суспільство сумнівається в незалежності процедури добору суддів, а наявні декларації доброчесності часто не підкріплені перевіркою фактів [5]. Також можна виділити формалізований підхід до оцінки доброчесності, де критерії у практиці Вищої кваліфікаційної комісії суддів України залишаються розмитими. Не менш важливою досі залишається проблеми відсутності довіри суспільства до добору суддів Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та діяльності Вищої ради правосуддя та політизація процедур перевірки доброчесності, зокрема при оцінці декларацій доброчесності та декларацій родинних зв'язків.

Забезпечення доброчесності суддів в Україні є системним викликом, що потребує комплексного підходу та глибокого реформування на інсти-

туційному, нормативному та етичному рівнях. Досвід держав Європейського Союзу свідчить, що стійка доброчесність судової влади є результатом синергії незалежних і професійно спроможних органів суддівського врядування, чітко визначених етичних стандартів, прозорих і підзвітних процедур добору суддів, а також активної участі громадянського суспільства у контролі за функціонуванням правосуддя.

Імплементація зазначених підходів в український правопорядок має здійснюватися з урахуванням національного контексту, особливостей правової системи та потреб постконфліктного відновлення державності. Європейський досвід переконливо демонструє, що без наявності незалежних органів суддівського самоврядування, ефективного етичного контролю та суспільної довіри забезпечити якісне правосуддя неможливо. Саме тому імплементація зазначених елементів є не лише ключовою умовою внутрішньої стабільності правової системи, але й необхідною передумовою досягнення критеріїв правової держави в контексті європейської інтеграції.

У цьому контексті доцільним є запровадження таких першочергових кроків:

1. *Реальне перезавантаження Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України із залученням незалежних міжнародних експертів до процесу формування їх складу та оцінки кандидатів.*

2. *Запровадження системи обов'язкових етичних тренінгів і сертифікації для чинних суддів, як умови підтримання та розвитку культури доброчесності в судовому корпусі.*

3. *Забезпечення прозорості та відкритості процедур добору суддів, у тому числі шляхом залучення представників громадянського суспільства відповідно до моделі «public scrutiny»¹.*

4. *Створення системи зовнішнього моніторингу доброчесності суддів, що базується на об'єктивних індикаторах, регулярному аналізі та відкритості результатів для суспільства.*

Запровадження зазначених підходів дозволить не лише підвищити рівень доброчесності в національному суддівському корпусі, а й сприятиме формуванню довіри громадян до правосуддя як фундаментального елементу правової держави.

¹ будь-які дії органів влади або посадових осіб, зокрема суддів, мають бути доступними для перевірки та оцінки громадськістю, що сприяє підвищенню рівня довіри до інституцій і зниженню можливості для корупції або зловживань

Список використаних джерел:

1. Bangalore Principles of Judicial Conduct (2002). United Nations Office on Drugs and Crime. URL: https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf (дата звернення: 10.04.2025)
2. Conseil supérieur de la magistrature (France). URL: <https://www.conseil-superieur-magistrature.fr> (дата звернення: 10.04.2025)
3. European Network of Councils for the Judiciary (ENCJ). Report on Independence and Accountability of the Judiciary (2020). URL: <https://www.encj.eu> (дата звернення: 10.04.2025)
4. Code of Judicial Ethics of the Republic of Lithuania. Approved by the Judicial Council, 2015. URL: <https://www.teismai.lt> (дата звернення: 9.04.2025)
5. Transparency International Ukraine. Judicial Reform in Ukraine: Monitoring Report 2023. URL: <https://ti-ukraine.org> (9.04.2025)

Говоруха В. І.

ORCID 0000-0002-8088-0276

начальник центру

Український науково-дослідний

інститут спеціальної техніки та судових

експертиз Служби безпеки України

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРФЕЙСУ ЗАПИТІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

З розвитком комунікаційних технологій виробники автотранспорту масово впроваджують в автомобілі електронні засоби зв'язку, які дозволяють забезпечити ряд сервісних та технологічних функцій (відстеження автомобіля, технічний стан, ідентифікація водія, графік поїздки та інше). Перевагою таких технологій є використання електронних комунікаційних мереж рухомого зв'язку і можливість отримання інформації про транспортний засіб дистанційно та в реальному часі.

Витребування та отримання даних про транспортний засіб є важливим інструментом для збору доказів у кримінальному провадженні.

До таких доказів належать відомості щодо ідентифікації та переміщення транспортних засобів, які отримані за запитом правоохоронних органів від суб'єктів що мають в своєму розпорядженні таку інформацію.

Усвідомлюючи, що законний доступ до таких даних є життєво важливим для розкриття серйозних злочинів та переслідування злочинців, технічний комітет стандартизації «Законне перехоплення» Європейського інституту телекомунікаційних стандартів (TC LI ETSI) розробив низку нормативних документів, які направлені на узгодження інтерфейсів обміну інформацією між правоохоронними органами та організаціями, які мають дані транспортного засобу.

Загальні питання щодо необхідності впровадження та переваг стандартизації інтерфейсу для запиту і доставки інформації між правоохоронними органами та організаціями, які мають дані транспортного засобу наведено в технічному звіті ETSI TR 103 767 Lawful Interception (LI); Considerations about interfacing with providers of vehicle information («Законне перехоплення; міркування щодо взаємодії з постачальниками інформації про транспортні засоби»). [1].

Як зазначено в [1], наявність опублікованого стандарту дає можливість кожному учаснику обміну інформацією бачити формати запитів і доставки даних, що можна або не можна надсилати через інтерфейс, що кожен запит має унікальний номер. Будь-які важливі відмінності (різні типи запитів, наприклад, ті, що потребують різних рівнів авторизації) можуть бути вбудовані в стандарт, щоб можна було перевірити, чи була видана правильна кількість ордерів/повноважень. Крім цього, в процес обміну інформацією можуть бути включені посилання, щоб можна було відстежити авторизацію, якщо це можливо з дотриманням конфіденційності розслідування. Це полегшує формальні процеси аудиту, які є життєво важливими для підтримки довіри громадськості до цих систем.

В розвиток зазначеної тематики, TC LI ETSI розробив та в лютому 2024 року оприлюднив технічну специфікацію ETSI TS 103 976 V1.1.1 (2024-02) LEA support services; Interface for Lawful Disclosure of vehicle-related data («Служби підтримки правоохоронних органів (LEA); Інтерфейс для законного розкриття даних, пов'язаних з транспортними засобами») [2], в якій формалізовані протоколи запиту і відповіді, формат даних, вимоги щодо безпеки.

Положення стандарту ETSI TS 103 976 в основному розкривають та уточнюють вимоги щодо безпеки в електронних комунікаціях, які

наведені в ETSI TS 103 120 – Telecommunications and Internet converged Services and Protocols for Advanced Networking (TISPAN); Security; Security capabilities for inter-domain exchange of information and signalling (Телекомунікаційні та інтернет-сервіси, об'єднані протоколи для розширених мереж (TISPAN); Безпека; Засоби забезпечення безпеки для міждоменного обміну інформацією та сигналізацією»). [3]

Водночас, новим є те, що в ETSI TS 103 976 наведена еталонна модель обміну інформацією та визначені можливі типи запитів від правоохоронних органів, пов'язаних із транспортними засобами.

Рисунок 1. Еталонна модель обміну інформацією.

Стандарт визначає наступні інформаційні дані транспортного засобу:

- ідентифікаційний номер транспортного засобу – VIN (Vehicle Identification Number);
- комунікаційні ідентифікатори – CommsID (наприклад ідентифікатори телекомунікаційного обладнання встановленого в транспортному засобі, IMEI, IMSI, ICCID);
- місцезнаходження – Location;
- облікові записи – Account.

З урахуванням визначених даних транспортного засобу встановлені наступні типи запитів:

- VIN to CommsIDs: отримання комунікаційних ідентифікаторів за VIN;
- CommsID to VIN: отримання VIN за комунікаційним ідентифікатором;
- VIN to Location: отримання місцезнаходження транспортного засобу за VIN;
- VIN to Account: отримання облікового запису, пов'язаного з VIN.

Таким чином, на нормативному рівні створено підґрунтя для використання єдиного інтерфейсу при взаємодії правоохоронних органів

та організацій, які мають дані транспортного засобу для формування запитів та отримання інформації про транспортний засіб.

Разом з цим, правоохоронні органи та власники інформації при впровадженні даного стандарту можуть зіткнутися з рядом проблем юридичного та організаційного характеру. Так правоохоронним органам може бути складно інтегрувати нові системи з існуючою інфраструктурою. У різних країнах можуть діяти різні закони щодо доступу до даних, що ускладнює глобальне використання стандарту. Недосконалі механізми контролю можуть призвести до несанкціонованого доступу або зловживання даними. Якщо виробники транспортних засобів або оператори послуг не впровадять стандарт, правоохоронні органи можуть стикнутися з обмеженим доступом до даних. Водночас, користувачі транспортних засобів можуть втратити довіру до виробників або операторів, якщо їхні дані будуть передаватися без їхньої згоди. Окремі вимоги щодо захисту і цілісності інформації можуть висуватись операторам зв'язку, які виконують роль посередників між власниками інформації та правоохоронними органами, забезпечуючи передачу даних через свої мережі.

Запити правоохоронних органів в рамках слідчих (розшукових) дій або оперативно-розшукової діяльності повинні забезпечити отримання інформації щодо транспортних засобів, яка може бути використана як доказова база при розкритті або попередженні злочину. Питання, які ставляться в запиті та отримана інформація мають узгоджуватися щодо точності, цілісності, своєчасності та конфіденційності. Саме для вирішення цих питань впроваджуються стандарти, розроблені Європейським інститутом телекомунікаційних стандартів. Разом з цим, питання впровадження таких стандартів і застосування систем обміну інформацією потребує додаткового дослідження.

Список використаних джерел:

1. ETSI TR 103 767 Lawful Interception (LI); Considerations about interfacing with providers of vehicle information URL: https://www.etsi.org/deliver/etsi_tr/103700_103799/103767/01.01.01_60/tr_103767v010101p.pdf (дата звернення: 19.03.2025).
2. ETSI TS 103 976 V1.1.1 (2024-02) LEA support services; Interface for Lawful Disclosure of vehicle-related data URL: https://www.etsi.org/deliver/etsi_ts/103900_103999/103976/01.01.01_60/ts_103976v010101p.pdf (дата звернення: 19.03.2025).

3. ETSI TS 103 120 – Telecommunications and Internet converged Services and Protocols for Advanced Networking (TISPAN); Security; Security capabilities for inter-domain exchange of information and signalling URL: www.etsi.org/deliver/etsi_ts/103100_103199/103120/01.18.01_60/ts_103120v011801p.pdf (дата звернення: 19.03.2025).

Долинська Т. С.
*викладачка кафедри
методологій крос-культурних практик
Харківської державної академії дизайну і мистецтв*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ

З моменту прийняття Україною Конституції 28 червня 1996 року в цьому основоположному документі в статті 124 закріплено, що народ може брати участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Завданням інституту присяжних є забезпечення справедливості при розгляді справ та надання незалежної думки стосовно холодних фактів, а не правових аспектів.

В Законі України «Про судоустрій та статус суддів» інституту присяжних присвячений розділ 3, в якому окреслені питання статусу присяжного, вимоги та гарантії діяльності.

Також в згаданому Законі надано визначення поняттю «присяжний»: «присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя». Що важливо, задля запобіганню здійснення тиску з боку учасників судового процесу на присяжних поширюються гарантії незалежності і недоторканності суддів, встановлені законом, на час виконання ними обов'язків.

Попри закріплення деяких положень в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» інститут присяжних має деякі проблеми в своєму правовому регулюванні. Відповідно до статті 31 КПК України, за участю присяжних можуть розглядатись кримінальні провадження, в яких особу обвинувачують у вчиненні злочину, за яке передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі, якщо така особа подала відповідне

клопотання. Проте, інші категорії кримінальних правопорушень, наприклад корупційні злочини, посадові правопорушення, залишаються поза увагою українських присяжних.

В контексті даної проблеми, вважаю за необхідне розглянути досвід провідних європейських країн, яким притаманна континентальна модель суду присяжних, що характеризується утворенням колегії за участю як професійних суддів, так і звичайних людей, які спільно вирішують питання факту, а не права (винуватість/невинуватість обвинуваченого) та кваліфікації кримінального правопорушення й покарання [3].

За законодавством Іспанії суд присяжних розглядає окремі категорії справ, зокрема злочини, вчинені посадовцями під час виконання службових обов'язків, правопорушення проти довкілля, злочини проти особистості (зокрема вбивство), а також випадки розкрадання державних коштів. Щодо вимог до присяжного, він повинен бути громадянином Іспанії, досягти 18-річного віку, бути зареєстрованим у районі, де скоєно злочин, а також мати повну дієздатність для виконання своїх обов'язків [4].

У Португалії, як і в Україні, суд присяжних розглядає справи залежно від максимально можливого покарання за злочин. Якщо передбачене покарання перевищує вісім років ув'язнення, у прокурора, потерпілого та обвинуваченого виникає право ініціювати розгляд справи присяжними [5]. На мою думку, таке розмежування значно розширює коло справ, що входять в компетенцію розгляду судом присяжних та не перевантажує систему, оскільки менш значущі справи не будуть розглядатись ними. Проте для України варто було б встановити менший поріг покарання, а саме: надати право розглядати справу колегією, до якої входять присяжні у випадку, якщо особу обвинувачують у вчиненні злочину, за яке передбачено покарання від 5 років позбавлення волі.

Французький суд присяжних (*cour d'assises*) спеціалізується на розгляді тяжких злочинів, за які передбачене покарання від 10 років ув'язнення до довічного строку. Однак присяжні не беруть участі в розгляді справ, пов'язаних із тероризмом, військовими злочинами та незаконним обігом наркотиків. Це може бути пов'язано з підвищеною складністю та емоційним забарвленням судового процесу, оскільки при розгляді справ, пов'язаних наприклад з тероризмом в своїй країні, звичайній людині важко залишатись об'єктивною [6].

В таких країнах як Фінляндію, Польща, Данія суд присяжних відсутній, як такий. Проте справи можуть розглядатись за участю народних засідателів.

Відповідно до КПК України, коли справа розглядається колегією, до якої входять присяжні, рішення приймається простою більшістю. На мою думку це позитивна практика, оскільки підтримується думка і «права» і «фактів», на відміну від англо-американської моделі, в якій саме присяжні ухвалюють остаточне рішення щодо вини підсудного, а суддя виконує лише процесуальну роль. Проте існують деякі ризики впливу на присяжних думкою суддів під час голосування. Задля усунення цієї проблеми важливо запровадити таємне голосування під час прийняття рішення колегією.

Українська модель інституту присяжних є наближеною до європейського досвіду використання даного інституту. Проте, на мою думку, гарною практикою було б розширення категорій справ, в яких можуть брати участь присяжні. Також для ефективного функціонування інституту потрібно підвищувати правосвідомість населення, проводити спеціальні тренінги та семінари.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 26 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

3. Сучасні світові моделі суду присяжних / А. А. Солодков // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2014. – Вип. 10–2(2). – С. 133–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_10-2%282%29__40

4. The Jury in Spain – Spain Lawyer – Legal assistance in Spain. Spain Lawyer – Legal assistance in Spain. URL: https://www.spainlawyer.com/free_legal_guide/the-jury-in-spain/#:~:text=The%20jury%20is%20composed%20of,to%20perform%20this%20public%20duty

5. Legal System and Research in Portugal. GlobaLex | Foreign and International Law Research. URL: <https://www.nyulawglobal.org/globalex/portugal1.html>

6. Explainer: How criminal courts and jury service work in France. The Connexion – News and guides about France in English. URL: <https://www.connexionfrance.com/practical/explainer-how-criminal-courts-and-jury-service-work-in-france/612380>

Дудченко О. Ю.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

РОЛЬ І ПОТЕНЦІАЛ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Перехідне правосуддя – це сукупність заходів юридичного та інституційного характеру, які вживаються державами у періоди переходу від конфлікту до миру або від авторитарного до демократичного режиму. Його головна мета – забезпечити справедливість, зокрема через притягнення винних до відповідальності, встановлення істини, компенсацію жертвам і запобігання повторенню злочинів. На цьому тлі правоохоронні органи виступають не просто виконавцями окремих функцій у сфері правопорядку, а ключовими суб'єктами, здатними або сприяти досягненню цілей перехідного правосуддя, або, навпаки, гальмувати цей процес.

Актуальність дослідження ролі правоохоронних органів у системі перехідного правосуддя в Україні зумовлена не лише масштабом збройного конфлікту, що триває з 2014 року, а й значною кількістю тяжких злочинів проти людяності, воєнних злочинів і порушень прав людини. Водночас, незважаючи на зусилля держави, громадянського суспільства та міжнародних партнерів, процес притягнення винних до відповідальності та відновлення справедливості залишається складним, фрагментарним і часто політично вразливим. Це викликає потребу в осмисленні потенціалу та меж залучення правоохоронної системи до перехідного правосуддя.

Міжнародна практика засвідчує: без реформованих і відповідальних правоохоронних органів неможливо забезпечити сталий перехід до миру та демократії. У Південно-Африканській Республіці, наприклад, важливу роль відігравала Комісія з питань істини та примирення, однак її діяльність підтримувалась і верифікувалась роботою слідчих структур, які забезпечували збирання доказів, захист свідків і дотримання правових процедур. У Руанді правоохоронці були безпосередньо залучені до підтримки роботи місцевих гачача-судів, які вирішували справи про участь

у геноциді. Колумбійський досвід демонструє, що поліцейські та прокуратура можуть працювати у спеціальних юрисдикціях, орієнтованих на примирення, якщо для цього створено відповідну нормативну та інституційну базу.

Однією з головних функцій правоохоронних органів у перехідному правосудді є документування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та грубих порушень прав людини. Це вимагає високої професійної підготовки слідчих і оперативних підрозділів, доступу до спеціалізованих знань, а також координації з міжнародними структурами, зокрема Офісом Прокурора Міжнародного кримінального суду. В умовах конфлікту важливо забезпечити належне збереження доказів, стандарти їхньої фіксації та дотримання процесуальних гарантій.

Крім цього, правоохоронні органи мають сприяти безпеці постраждалих, захисту свідків і запобіганню повторному травмуванню жертв. У постконфліктних суспільствах це надзвичайно чутлива сфера, адже громадяни часто сприймають поліцію чи інші силові структури як уособлення репресій або несправедливості. Саме тому однією з передумов успішної участі правоохоронців у перехідному правосудді є відновлення суспільної довіри через прозорість, підзвітність та реальне дотримання прав людини в їхній діяльності.

В українському контексті постає низка викликів. Насамперед – інституційна слабкість, кадрові проблеми та недостатня підготовка правоохоронців до розслідування міжнародних злочинів. Додатковою проблемою є відсутність єдиного бачення державної політики перехідного правосуддя, що ускладнює визначення чітких повноважень і завдань для правоохоронної системи. Разом із тим, існує потенціал для інтеграції міжнародного досвіду через навчальні програми, пілотні ініціативи та залучення громадських організацій до контролю за розслідуванням масових злочинів.

Таким чином, роль правоохоронних органів у перехідному правосудді є системоутворювальною. Вони поєднують у собі функції розслідування, захисту прав потерпілих, інституційної пам'яті та символічної репрезентації державної волі до справедливості. Для того щоб ця роль була реалізована повною мірою, необхідно створити спеціальні нормативні інструменти, визначити чіткий порядок взаємодії з іншими суб'єктами перехідного правосуддя (зокрема з інститутами громадянського суспільства), а також забезпечити незалежний моніторинг та професійну підготовку кадрів.

Підсумовуючи, варто наголосити: участь правоохоронних органів у перехідному правосудді – не лише питання компетенції чи ефективності, а й питання легітимності держави. Успіх трансформаційного процесу значною мірою залежить від того, наскільки правоохоронці здатні діяти в інтересах суспільства, дотримуючись принципів справедливості, прав людини та верховенства права. Україна, перебуваючи у стадії затяжного конфлікту, має всі підстави для розроблення власної, зваженої та ефективної моделі участі правоохоронної системи в перехідному правосудді, спираючись на міжнародний досвід та власні реалії.

Зетко Б. І.

магістр права, Чернівцігаз, м. Чернівці

СПРАВЕДЛИВІСТЬ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ ПРИНЦИПІВ ПРАВОСУДДЯ

Судове рішення, яким закінчується розгляд справи, є найважливішим актом судової влади. Як вбачається з п. 2 Постанови Пленуму ВСУ «Про судове рішення у цивільній справі» № 14 від 18.12.2009»: «Рішення суду як найважливіший акт правосуддя покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права» [1].

Варто відмітити, що юридична природа судового рішення та його властивості як одного із актів правосуддя доволі часто досліджувались науковцями. В свою чергу, такими дослідженнями не охоплено деякі аспекти, наприклад, властивість судового рішення – справедливість. Хоча і дослідження питання справедливості судового рішення на сьогодні не на достатньо високому рівні, однак все ж таки деякі науковці присвячували свої роботи цій темі. Зокрема, такі як Шелевер Н. В., Тарасишина О. М., Кучинська А. О., Бережанський Г. І., Ткачук О. Р., та інші.

Проте, усі ці роботи присвячені більше дослідженню справедливості судового розгляду справи, і лише опосередковано охоплюють саме судове рішення. Таким чином, метою дослідження є аналіз справедливості судового рішення, розкриття змісту цієї властивості та визначення її ролі.

Серед норм чинного законодавства, відсутнє конкретне визначення «справедливість судового рішення». Для його розкриття слід звертатися

до позицій науковців. Так, наприклад свого часу Гурвич М. А., вказував, що справедливість судового рішення виражається у «підтвердженні існування чи не існування спірного права, не заперечуючи наявності у цьому підтвердженні й наказу» [2, с.123]. Така позиція підтримувалась і іншими вченими, і загалом зводилась до того, що справедливість у рішенні – це захист прав.

Чинне законодавство України, не закріплює прямого визначення «справедливості» судового рішення, вказуючи, лише на те, що : «Судове рішення повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим» (ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України – далі ЦПК України) [3].

В свою чергу, у ч.1 ст.4 ЦПК України закріплюється, що одним із завдань цивільного судочинства є «справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави» [3]. Аналогічного змісту є і положення Кодексу адміністративного судочинства України та Господарського процесуального кодексу України.

Найбільше вказівок на «справедливість судового рішення» міститься у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України). Так, наприклад у частині 3 статті 337 вказується, що «З метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження» [4].

Також, п.1 ч.1 ст.410 КПК України визначається, що «неповним визнається судовий розгляд, під час якого залишилися недослідженими обставини, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення, зокрема, у разі якщо: судом були відхилені клопотання учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій для підтвердження чи спростування обставин, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення» [4].

Отже, як бачимо, у чинному законодавстві України хоча і згадується про таку властивість судового рішення як справедливість, однак не на-

дається її визначення та характеристики. Саме тому, ми спробуємо розкрити її зміст.

Перш за все, варто зазначити, що справедливість судового рішення тісно пов'язана із також засадою як справедливий судовий розгляд. Однак, чи можна їх ототожнювати та вважати єдиним цілим?

Так, такі науковці як Козявін А., та Горевой Є., вважають, що справедливість під час здійснення судочинства може бути розглянута з двох позицій, а саме як процесуальна справедливість (тобто прийняття рішень відповідно до вимог рівності процесуальних можливостей сторін), а також як рішення (тобто відповідність рішень, що приймаються на основі правових норм, вимогам моралі) [5, с.197].

Важливим є думка судді ЄСПЛ Лукіса Г. Лукайдеса, щодо розуміння справедливості судового рішення. Так, він вказує, що право на справедливий суд також включає право на справедливий результат або вирок. Нерозумно, щоб угода гарантувала належну правову процедуру в судовому процесі та судовому переслідуванні, водночас залишаючи позивачів і відповідачів уразливими до наслідків судового процесу. Такий підхід може призвести до того, що справедливий суд закінчиться явно несправедливим або необґрунтованим результатом [6, с. 10–11].

На думку деяких науковців, держава повинна забезпечити, шляхом відповідного та розумного перегляду протягом розумного періоду часу, що рішення судів є справедливими. Зрозуміло, що буде прийнято значну кількість рішень у сфері забезпечення правосуддя. На нашій території ще є справи, які потребують розгляду. Це стосується як нормативно-правової діяльності, так і розробки правозастосовних підходів, виправданих часом і досвідом ЄСПЛ. У законодавчому полі необхідно запровадити більш жорстку відповідальність для суддів, які виносять необґрунтовані судові рішення, закріпити конституційний принцип можливості оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, розробити відповідні інструменти. У сфері кримінального переслідування очікується, що модернізовані суди працюватимуть на основі фундаментальних принципів європейської юриспруденції, таких як справедливість і правова визначеність [7, с. 245–246].

Отже, проаналізувавши думки багатьох науковців, можна сказати, що справедливість судового рішення та право на справедливий розгляд справ у суді дуже тісно пов'язані. Ми однозначно погоджуємося із тим, що формальний аспект права на справедливий суд демонструє кінцеву мету та призначення правосуддя. Інститут суду, який виник на запит

суспільства щодо вирішення суперечок і конфліктів у правовому полі, вимагає саме вірного, правового та справедливого рішення, яке б забезпечило захист порушених прав особи, яка звернулася до суду. Проте, все ж таки, справедливість судового рішення, це характеристика саме судового рішення, яка є самостійною вимогою до змісту рішення.

Отже, справедливість судових рішень можлива лише на підставі суворого дотримання чинного законодавства, та усіх принципів судочинства: верховенства права, справедливого судового розгляду, рівності сторін, тощо.

У сучасних дослідженнях зазначається, з чим ми цілком і погоджуємось, що справедливість набуває значення правового принципу тією мірою, якою вона втілюється у нормативно-правовому способі регулювання, на тих основах відповідності, рівності і всього, що властиве побудові правової доктрини. Проте, справедливість може не співпадати з законністю. Буває так, що в рамках закону суддя знаходить рішення, вірне з погляду форми права, яке без урахування індивідуальних особливостей випадку може бути несправедливим. Разом з тим, при розгляді різних категорій справ, критерій толерантності залишається рівним для всіх.

Таким чином, можна сказати, що справедливість, як властивість судового рішення, має в юридичній практиці самостійне значення, і на нашу думку потребує обов'язкового законодавчого закріплення.

Список використаної літератури:

1. Постанова Пленуму ВСУ «Про судові рішення у цивільній справі» № 14 від 18.12.2009. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09#Text>
2. Гурвич М. А. Судове рішення. Теоретичні проблеми . М. : Юрид. лит., 1976. 260 с.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004р. № 1618 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Гуйван П. Д. Право на справедливий суд: сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами. Харків : Право, 2019. 584 с.
6. Лукайдес Л. Справедливий судовий розгляд. Коментар до п. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод. Юстиція. 2004. № 2. С. 10–11.

Кісліцина І. О.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІВ ЯК ГАРАНТІЯ ДОВІРИ ДО ПРАВОСУДДЯ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Доброчесність суддів є одним із фундаментальних чинників забезпечення довіри суспільства до судової влади. Доброчесність охоплює не лише юридичну неупередженість, а й моральні та етичні якості судді, включаючи чесність, незалежність, професіоналізм і особисту відповідальність. Ці риси формують не тільки внутрішній зміст суддівської діяльності, але й зовнішнє сприйняття довіри до правосуддя громадянами.

Доброчесність є багатогранним поняттям, яке охоплює сукупність морально-етичних якостей особи, що виявляються в її поведінці, рішеннях, стилі життя та професійній діяльності. У класичному філософському розумінні доброчесність (лат. *integritas, virtus*) розглядається як узгодженість внутрішніх переконань людини з її зовнішніми вчинками, чесність, цілісність, принциповість.

Зміст поняття «доброчесність» намагались пояснити філософи минулого. Так, наприклад, Аристотель трактував доброчесність як «золоту середину між крайнощами – як здатність діяти розумно, морально й відповідально». На його думку, «доброчесність – це свідомий вибір, що полягає в дотриманні середини щодо нас, визначеної розумом, тобто так, як її визначила б розумна людина» [1]. Платон зазначав, що «кожна доброчесність – це душевна гармонія, коли розум, мужність і бажання перебувають у згоді» [2]. Сократ вважав, що «доброчесність – це знання. Той, хто знає, що таке добро, не може чинити зле» [3].

У фахових словниках та енциклопедичних джерелах поняття доброчесності (integrity) трактується як здатність людини дотримуватися чесності та жити відповідно до сталих моральних засад. Також це визначення розкривається як вірність етичним або моральним принципам, що проявляється у поведінці особи. У низці джерел доброчесність розуміється як узгодження вчинків і дій з етичними нормами, які визнаються як на індивідуальному, так і на інституційному рівні. У сучасній літературі цей термін часто ототожнюють із чеснотою – позитивною моральною рисою, що формується на основі свідомого вибору особистості. Чеснота є характеристикою особи, яка відображається в її поведінці, способі життя та мотивації до дій. Вона виражає готовність людини неухильно керуватися принципами добра та справедливості у всіх сферах життєдіяльності. Отже, доброчесність – це якість, якою може володіти будь-яка особа, проте для правників, в тому числі для суддів, цей показник може бути вирішальним при призначенні на посаду або звільненні з посади.

Поняття «доброчесність» або «чесність» згадується у низці міжнародних актів. Нариклад, у Бангалорських принципах поведінки суддів зазначено, що «доброчесність (в українському перекладі використовується термін «чесність») є необхідною для належного виконання суддівських обов’язків. Суддя повинен забезпечити, щоб його поведінка не викликала жодного осуду з точки зору стороннього спостерігача. Поведінка і дії судді мають зміцнювати віру суспільства в доброчесність судової влади. Правосуддя має не лише здійснюватися, але й бути видимим як таке, що здійснюється» [4]. У Європейській хартії про статус суддів [5], а також у Великій Хартії суддів (Основних принципах ООН про незалежність суддів) [6] слово «доброчесність» (integrity) прямо не згадується, хоча наголошується увага на етиці та відповідальності суддів, а також на вимогах чесності, незалежності, неупередженості та гідної поведінки судді.

У багатьох європейських країнах доброчесність судді закріплена у нормативних актах, зокрема у кодексах суддівської етики або спеціальних положеннях про поведінку суддів. Ці документи визначають принципи, яких мають дотримуватися судді, щоб забезпечити незалежність, неупередженість та довіру до правосуддя. Наприклад, в Італії Кодекс етики магістрату передбачає загальні етичні принципи, включаючи незалежність, неупередженість та коректність [7]. Хоча цей Кодекс сприймається як засіб саморегуляції, він встановлює стандарти поведінки, яких

мають дотримуватися судді під час судового розгляду і поза ним, щоб підтримувати довіру до судової системи. В Угорщині Кодекс суддівської поведінки прямо вказує на високі моральні якості суддів. У преамбулі цього Кодексу зазначено, що професія судді встановлює вимоги до суддів, які базуються на суворіших моральних правилах, ніж етичні норми, загальноприйняті суспільством [8]. Кодекс етики суддів Естонії у преамбулі наголошує, що «неупередженість, незалежність і доброчесність суддів повинні бути беззастережно гарантовані в суспільстві верховенства права». Крім того, доброчесність згадається першим пунктом у загальних положеннях цього кодексу: «суддя зберігає репутацію доброчесності та незалежності судової влади» [9]. Це свідчить про пріоритетне значення доброчесності як основи суддівської етики, адже саме вона формує довіру суспільства до суду та є запорукою незалежності судової влади як інституції. Цей документ встановлює, що суддя повинен виконувати свої обов'язки неупереджено, без особистої зацікавленості, ретельно та з максимальною відповідальністю.

В українському законодавстві поняття доброчесності судді займає центральне місце у визначенні професійних та моральних якостей суддів. Так, у статті 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доброчесність згадується серед вимог до кандидатів на посаду судді. У ч. 9 ст. 69 цього закону тлумачиться поняття доброчесності: «кандидат на посаду судді відповідає критерію доброчесності, якщо відсутні обґрунтовані сумніви у його незалежності, чесності, неупередженості, непідкупності, сумлінності, у дотриманні ним етичних норм, у його бездоганній поведінці у професійній діяльності та особистому житті, а також щодо законності джерел походження його майна, відповідності рівня життя кандидата на посаду судді або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата на посаду судді його попередньому статусу» [10].

Цікаво, що у Кодексі суддівської етики поняття «доброчесність» згадується лише один раз, у статті 3 «...суддя має докладати зусиль, щоб ...його поведінка відповідала високому статусу посади та не викликала обґрунтованих сумнівів у його доброчесності» [11]. Вбачається, що доречно було б у Кодексі суддівської етики присвятити окрему статтю доброчесності судді, оскільки саме ця якість є основоположною для формування суспільної довіри до судової влади. Доброчесність є не просто моральною чеснотою, а функціонально необхідною умовою здій-

снення правосуддя – вона впливає на незалежність, неупередженість, об’єктивність і відповідальність судді. Її наявність гарантує не тільки відповідність судді етичним стандартам, а й захищає правосуддя від ризиків корупції, зовнішнього тиску чи зловживання повноваженнями. Закріплення принципу доброчесності в окремій статті Кодексу суддівської етики дозволило б чіткіше окреслити її ознаки, стандарти поведінки та наслідки порушення – з урахуванням міжнародного досвіду, зокрема Бангалорських принципів, де доброчесність визнано самостійною засадою. Такий підхід сприяв би посиленню свідомості суддів і формуванню єдиних підходів до оцінювання їхньої репутації, зокрема в процесі кваліфікаційного оцінювання, добору або притягнення до дисциплінарної відповідальності.

На даний час в українському законодавстві єдиним документом, в якому розкриваються складові поняття «доброчесність судді» є Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді), затверджені Рішенням Вищої ради правосуддя 17 грудня 2024 року № 3659/0/15–24. Відповідно до цього документу, оцінка доброчесності та професійної етики судді, а також кандидата на посаду судді передбачає оцінюванні відповідності судді (кандидата на посаду судді) таким показникам, як: 1) незалежність; 2) неупередженість; 3) дотримання етичних норм і бездоганна поведінка у професійній діяльності та особистому житті; 4) чесність; 5) сумлінність; 6) непідкупність; 7) законність джерел походження майна, відповідність рівня життя судді (кандидата на посаду судді) або членів його сім’ї задекларованим доходам, відповідність способу життя судді (кандидата на посаду судді) його статусу [12]. З урахуванням міжнародного досвіду, цей перелік можна було б розширити, зокрема, додавши наступні показники: 1) прозорість, що проявляється у готовності судді до відкритості у питаннях, що не стосуються таємниці правосуддя; 2) стійкість до зовнішнього впливу та тиску, що проявляється у здатності виявити незалежну позицію, незважаючи на політичний, фінансовий або медійний вплив; 3) цілісність, як гармонія між задекларованими цінностями судді й реальною поведінкою в усіх сферах життя – професійній, публічній та особистій.

В той же час, слід зважати на те, що неможливо передбачити всі ситуації, в яких поведінка судді може бути оцінена як недоброчесна. Тому при оцінці доброчесності судді крім вказаних у Єдиних показниках для

оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) критеріїв, треба виходити із загального розуміння доброчесності, і оцінювати, чи будуть дії судді визнані суспільством як доброчесні або недоброчесні. У науковій парадигмі доброчесність також пов'язують із поняттям легітимності влади. Згідно з теорією соціального контракту, громадяни погоджуються на делегування частини своїх прав державі лише за умови, що вона діє справедливо та в їхніх інтересах. Суддя, який виносить рішення від імені держави, має бути зразком дотримання цього соціального контракту. Доброчесний суддя є символом справедливості й захисником суспільного договору.

Є відома фраза, яку приписують К. С. Льюїсу «бути доброчесним – значить чинити правильно, навіть коли ніхто не бачить». Цей вислів підкреслює глибоку моральну суть доброчесності. Його сенс полягає в тому, що справжня моральність і чесність не залежать від зовнішнього контролю, очікувань чи винагород. Вона проявляється саме тоді, коли людина залишається вірною своїм етичним переконанням у ситуаціях, де її ніхто не спостерігає і не оцінює. Цей підхід відображає уявлення про доброчесність як внутрішній моральний компас, а не як соціальну роль чи поведінку «на публіку». У юридичному контексті це означає, що доброчесний суддя не лише дотримується закону, коли на нього звернена увага громадськості або контролюючих органів, а діє справедливо, чесно і безкорисливо завжди – навіть якщо його дії (бездіяльність), рішення залишаються «поза кадром» і не отримують широкого розголосу. Це підхід, який зміцнює довіру до правосуддя на глибинному рівні.

Можна зробити висновок, що доброчесність суддів є ключовим елементом, який визначає рівень довіри суспільства до судової влади та забезпечує ефективне і справедливе здійснення правосуддя. Як показує міжнародний досвід, доброчесність є основою суддівської етики і критерій (показник, принцип) доброчесності (integrity) знайшов своє закріплення в кодексах етики. Для України важливо не лише законодавчо впроваджувати чіткі стандарти оцінки доброчесності суддів, але й формувати свідомість суддів щодо важливості дотримання етичних норм, оскільки це сприяє зміцненню довіри до судової влади.

Список використаних джерел:

1. Aristotle. *Nicomachean Ethics*. Trans. Terence Irwin. Indianapolis: Hackett Publishing, 1999. URL: <http://sacred-texts.com/cla/ari/nico/index.htm>

2. Protagoras by Plato. Translated by Benjamin Jowett. 2008. URL: <https://www.gutenberg.org/files/1591/1591-h/1591-h.htm>
3. The memorabilia: Recollections of Socrates By Xenophon Translated by H. G. Dakyns. 2018. URL: <https://www.gutenberg.org/files/1177/1177-h/1177-h.htm>
4. Bangalore Principles of Judicial Conduct. ECOSOC 2006/23. URL: <https://www.unodc.org/documents/ji/training/bangaloreprinciples.pdf>
5. Європейська хартія про статус суддів. Лісабон. 1998. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf>
6. Велика Хартія суддів (Основні принципи). Страсбург. 2010. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/velyka_hartiya_suddiv.pdf
7. Codice etico. Associazione Nazionale Magistrati. 2010. URL: <https://www.associazionemagistrati.it/codice-etico>
8. Code of Judicial Conduct. National Office for the Judiciary (Hungary). 2014. URL: <https://birosag.hu/en/code-judicial-conduct>
9. Estonian Judges' Code of Ethics. Supreme Court of Estonia. 2004 p. URL: <https://www.riigikohus.ee/en/estonian-court-system/estonian-judges-code-ethics>
10. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
11. Кодекс суддівської етики: затверджений рішенням Ради суддів України від 16 березня 2018 року. URL: https://rsu.gov.ua/uploads/file/Code_of_judicial_ethics.pdf
12. Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді): затверджені Рішенням Вищої ради правосуддя 17 грудня 2024 року № 3659/0/15-24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/49121>

Ковальчук І. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент, кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури,
Національний університет
«Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ОБОРОНИ

У зв'язку з агресією РФ проти нашої держави у 2022 році особливо актуальною стала діяльність спеціалізованих прокуратур у сфері обо-

рони. Адже на дані прокуратури покладено здійснення процесуального керівництва за досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень у військовій сфері. Кількість таких правопорушень на сьогоднішній день у же більше 100000 правопорушень.

Розглядаючи дану тему в першу чергу слід зупинитися на самій структурі спеціалізованих прокуратур у сфері оборони. З приводу структури слід відмітити наступне, а саме у складі Офісу Генерального прокурора на правах департаменту діє Спеціалізована прокуратура у сфері оборони, яка є самостійним структурним підрозділом, на правах обласних прокуратур діють наступні військові прокуратури, а саме : Центрального регіону, Південного регіону, Західного регіону, Східного регіону і найнижчою ланкою являються військові прокуратури гарнізону. Тобто у системі прокуратур у сфері оборони також реалізуються принцип інстанційності (вони мають трьох ланкову структуру, що є характерним для системи органів прокуратури) та територіальності (їх юрисдикція поширюється на всю територію України)

Спеціалізована прокуратура у сфері оборони виконує наступні функції, а саме: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених Законом України «Про прокуратуру» та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України; 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Проте слід відмітити, що дані функції виконуються з врахуванням специфіки діяльності спеціалізованої прокуратури у сфері оборони.

Повноваження щодо процесуального керівництва спеціалізованих прокуратур у сфері оборони поширюються на наступні кримінальні провадження, а саме:

- проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення);
- вчинені військовослужбовцями; військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, добровольцями добровольчих формувань територіальних громад;

– вчинені під час виконання службових обов’язків працівниками військових частин, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міністерства оборони України, Збройних Сил України, інших військових формувань, оборонно-промислового комплексу України та органів державної влади, які комплектуються (формується) військовослужбовцями;

– вчинені на території розташування військових частин, установ, організацій Міністерства оборони України, Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державного космічного агентства України та підприємств оборонно-промислового комплексу України;

– у сфері службової діяльності та проти власності, об’єктом посягання яких є військове майно та (або) кошти для потреб оборони, у тому числі для військових адміністрацій з питань здійснення заходів правового режиму воєнного стану;

– інші кримінальні правопорушення в порядку, визначеному КПК України, у тому числі якщо хоча б один із співучасників кримінального правопорушення є вищезазначеним суб’єктом або хоча б одне правопорушення у кримінальному провадженні відповідає вищевказаним критеріям [2].

На сьогоднішній день спеціалізовані прокуратури у сфері оборони відіграють важливу роль у, як у системі органів прокуратури так і в правоворонній системі в цілому, адже на дані прокуратури покладені особливі повноваження щодо процесуального керівництва правопорушеннями, які вчинені у військовій сфері. Такі правопорушення вчиняються щодня і у великій кількості. А результати їх розгляду у суді залежать від того на якому рівні буде здійснено процесуальне керівництво самеї прокуратурами прокуратур у сфері оборони.

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

2. Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у сфері оборони : Наказ Генерального прокурора від 17.05.2023 № 130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0130905-23#Text>.

Костенко С. К.

*доктор філософії у галузі права
професор кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська
юридична академія»*

ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА: МІЖ ПРАВОМ І ПОЛІТИКОЮ

Генеральний прокурор відіграє ключову роль у забезпеченні законності, контролі за дотриманням правопорядку та реалізації кримінальної політики держави. Водночас питання його призначення та звільнення в Україні залишається предметом правових і політичних дискусій. За роки незалежності жоден Генеральний прокурор не завершив свій строк повноважень у межах, визначених Конституцією України, що свідчить про наявність серйозних інституційних проблем у механізмах кадрових рішень.

Часта зміна Генеральних прокурорів та політичний тиск на процес їх призначення і звільнення суперечать стандартам незалежності прокуратури, що закріплені в міжнародних документах, зокрема у рекомендаціях Венеціанської комісії та Консультативної ради європейських прокурорів (КРЕП). Практика розвинених демократичних країн демонструє необхідність забезпечення чітких, прозорих і деполітизованих процедур для стабільного функціонування прокуратури та ефективного виконання нею своїх завдань.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю реформування правового механізму призначення та звільнення Генерального прокурора з урахуванням європейських стандартів, що передбачають захист від політичного впливу, визначення чітких підстав для звільнення та гарантії незалежності цього інституту. В умовах євроінтеграційних прагнень України впровадження таких змін є важливим чинником зміцнення верховенства права та довіри суспільства до органів прокуратури.

Таким чином, дослідження правових механізмів призначення та звільнення Генерального прокурора, аналіз їх відповідності міжнародним стандартам, виявлення ключових проблем та пошук шляхів удосконалення законодавства становлять не лише науковий, а й практичний інтер-

ес у контексті забезпечення стабільності інституційної системи прокуратури.

З часу здобуття незалежності України посаду Генерального прокурора займало 14 осіб, більшість з яких достроково звільнялися з політичних причин. Основні підстави звільнення включали подання заяв про відставку (6 випадків), висловлення недовіри парламентом – 4, обрання народним депутатом – 2, завершення мандату – 1 та досягнення граничного віку – 1 [1].

На відміну від України, у країнах ЄС генеральні прокурори зазвичай обіймають посаду протягом усього терміну, визначеного законом. Наприклад, у Греції та Румунії цей строк складає 3 роки, в Угорщині – 9 років. Основні причини звільнення у країнах ЄС – завершення строку повноважень або досягнення граничного віку. Поодинокі випадки звільнення до закінчення строку мали місце лише за наявності грубих порушень закону [2;3;4;5].

Проблема стабільності керівництва органів прокуратури в Україні є одним із ключових питань у контексті забезпечення незалежності цієї інституції. На думку С. Банаха, постійна зміна Генеральних прокурорів на коротких проміжках часу викликає сумніви щодо автономності органу прокуратури та суперечить логіці конституційних норм, які передбачають визначений строк перебування на посаді. Він наголошує на тому, що безпідставна ротація керівництва не тільки дестабілізує роботу прокуратури, а й порушує засади її діяльності відповідно до європейських стандартів. Вчений пропонує створення механізмів захисту Генерального прокурора від політично вмотивованих звільнень, зокрема шляхом запровадження конкурсного відбору кандидатів та встановлення чітких критеріїв оцінки їхньої діяльності. Такі заходи, на його переконання, можуть забезпечити належний рівень професійної незалежності Генерального прокурора та сприяти ефективному функціонуванню системи правосуддя в Україні [6, с.350].

Досліджуючи процедуру призначення та звільнення Генерального прокурора, М. Руденко доходить висновку, що для забезпечення ефективної діяльності цієї посади необхідне усунення політичного тиску та впровадження додаткових гарантій незалежності. Він пропонує змінити процедуру призначення, передавши відповідні повноваження Вищій раді правосуддя, яка б вносила Президенту України подання щодо кандидатів, рекомендованих Всеукраїнською конференцією прокурорів. Аналогічний підхід застосовується в Болгарії, Іспанії та Польщі, де така

модель сприяє деполітизації діяльності прокуратури. Крім того, вчений вважає, що при достроковому припиненні повноважень Генерального прокурора доцільно передбачити оцінку його професійної діяльності Вищою радою правосуддя, що потребує внесення змін до Конституції України [7, с.51].

Правове регулювання процедури призначення та звільнення Генерального прокурора становить одну з ключових проблем організації прокуратури в демократичній державі, оскільки саме цей аспект визначає ступінь незалежності органу та його відповідність принципам верховенства права. Водночас механізми призначення та звільнення Генерального прокурора неминуче мають політичне підґрунтя, що зумовлює ризики політизації цієї посади, а відтак – і самої прокуратури.

Європейські стандарти не передбачають єдиної обов'язкової моделі призначення та звільнення Генерального прокурора, натомість надаючи державам певну дискрецію у виборі відповідних процедур. Однак, існують загальні принципи, які випливають із рекомендацій Ради Європи, зокрема Комітету Міністрів, Консультативної ради європейських прокурорів (КРЕП) та Венеціанської комісії. Одним із ключових документів у цій сфері є Рекомендація (2000)19 Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя [8]. Проте вона не містить конкретних механізмів щодо призначення або звільнення Генерального прокурора, що залишає це питання в компетенції національного законодавства.

У 2024 році КРЕП узагальнила існуючі рекомендації та у Висновку № 19 (2024) визначила три критерії, які мають бути враховані для забезпечення незалежності Генерального прокурора: процедура призначення та звільнення, дотримання етичних і професійних стандартів, а також управлінські функції цієї посадової особи. Зокрема, КРЕП наголошує на необхідності прозорих і об'єктивних критеріїв відбору кандидатів, що унеможливлюють політичний тиск і сприяють деполітизації процесу [9].

Згідно з висновками Венеціанської комісії, одним із способів зменшення політизації процесу є мінімізація впливу виконавчої влади на призначення Генерального прокурора. Рекомендується залучення незалежних органів, таких як прокурорське самоврядування або спеціалізовані комісії, які здійснюють експертну оцінку кандидатів. Також пропонується застосування кваліфікованої більшості голосів у парламенті для ухвалення рішення щодо кандидатури, що дозволяє досягти консенсусу і знижує ризик політичної упередженості.

Важливим аспектом є термін повноважень Генерального прокурора. КРЕП наголошує, що він має бути достатньо тривалим або безстроковим, аби забезпечити стабільність посади та запобігти її залежності від змін політичного керівництва. Особливо підкреслюється, що дострокове звільнення Генерального прокурора має бути крайнім заходом (*ultima ratio*), причому його підстави повинні бути чітко регламентовані і не містити політичних мотивів. Крім того, рішення про звільнення має підлягати незалежному судовому контролю[10].

Венеціанська комісія неодноразово критикувала положення Конституції України, яке дозволяє Верховній Раді висловлювати недовіру Генеральному прокуророві, що автоматично тягне його відставку. Такий механізм, на думку європейських експертів, є інструментом політичного впливу і суперечить принципу незалежності прокуратури [11]. Попри рекомендації щодо його скасування, цей інститут досі збережений у ст. 85 Конституції України.

У контексті України важливою проблемою залишається відсутність належного залучення професійної спільноти до процесу призначення Генерального прокурора. Крім того, законодавство не містить достатніх запобіжників від політичного впливу при його звільненні. Натомість механізми, що дозволяли здійснювати оцінку професійної діяльності Генерального прокурора незалежними органами, були скасовані, що лише посилює ризик політичної залежності цієї посади.

Таким чином, процедура призначення та звільнення Генерального прокурора перебуває на перетині права і політики, що зумовлює постійний баланс між необхідністю забезпечення його незалежності та політичними інтересами. Європейські стандарти вимагають прозорості, професійності та деполітизації цього процесу, що залишається актуальним викликом для України.

Список використаних джерел:

1. Інформація про раніше призначених осіб на посаду Генерального прокурора з 1991–2024 роки. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/239294.html>
2. Petros Clerides. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Petros_Clerides
3. German prosecutor fired over treason case. URL: <https://www.dw.com/en/german-justice-minister-maas-terminates-federal-prosecutor-range/a-18625000>
4. Генпрокурор Румунії подав у відставку із-за свого кортежу. URL: <https://mezha.net/ua/bukvy/21383-genprokuror-rumynii-podal-v-otstavku-iz-za-svoego-kortezha/>
5. Matti Nissinen. URL: https://fi.wikipedia.org/wiki/Matti_Nissinen

6. Банах С. В. Сучасна концепція адміністративно-правового забезпечення функціонування органів прокуратури України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 421 с.

7. Руденко М. В. Генпрокурори незалежної України: 30 років політико-правового досвіду з передумов призначення на посаду, строку повноважень та підстав звільнення. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2021. № 1 (41). С.47–53.

8. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя, Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 724 засіданні заступників міністрів 6 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf

9. Висновок КРСП №19 (2024 р.) щодо організації діяльності органів прокуратури для забезпечення їхньої незалежності та неупередженості. URL: <https://rm.coe.int/opinion-no-19-2024-of-the-ccpe-ua/1680b34283>

10. Звіт Венеціанської Комісії з Європейський стандартів щодо незалежності судової системи: частина II – Служба обвинувачення. URL: <https://kdkp.gov.ua/page/inshi-dokumenty>

11. Висновок № 539/2009 Венеціанської комісії щодо проекту Закону України «Про прокуратуру», затверджений на 79-му пленарному засіданні Венеціанської комісії, 12–13 червня 2009 року. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/zarub_zakon/zv_uk_PR_2009.pdf

Кравченко М. О.

*доцент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська
юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент*

РОЗУМНІСТЬ СТРОКУ РОЗГЛЯДУ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Право на справедливий суд обґрунтовано вважають показником розвитку суспільства та держави. Вперше на офіційному рівні це право було закріплене у Великій хартії вольностей 1215 р. у Англії як інструмент захисту індивіду від абсолютизму влади. Сьогодні ключовим документом, який закріплює право на справедливий суд, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 6). Можна погодитися, що україн-

ське законодавство не надає визначення змісту поняття справедливого суду у конкретній правовій нормі, проте втілює і закріплює окремі його складники в різних нормативно-правових актах [1, с. 191]. Не вдаючись детально до висвітлення складових права на справедливий суд, зауважимо, що одним з його елементів є розумність строків розгляду справи. Зауважимо, що Європейським судом з прав людини (надалі – ЄСПЛ) було визначено початок періоду, який належить враховувати в цілях визначення дотримання вимоги щодо «розумного строку»:

1) у цивільній справі – це дата подання позову, якщо заявникові законом не заборонено його подавати (у той саме час, як зазначив ЄСПЛ, у випадку відсутності можливості подати позов і оскаржити скасування ліцензії на медичну практику до завершення певного попереднього адміністративного розслідування – від моменту висловлення першого заперечення (рішення ЄСПЛ «Кеніг проти Німеччини»));

2) у кримінальній справі – це дата, коли було повідомлено про «обвинувачення», наприклад, це дата початку розслідування та ідентифікація заявника як підозрюваного, якщо тільки ситуація заявника не зазнала суттєвого впливу до формулювання «обвинувачення» (у такому разі дата арешту, обшуку чи допиту, навіть в якості свідка, може вважатись датою початку («Екле проти Німеччини»)) [2].

Як зазначається у судовій практиці, розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Звернемо увагу, що проведення судового провадження у розумні строки забезпечує суд. Погоджуємося, що сенс встановлення в ст. 6 Конвенції критерію «розумності» терміну судового провадження, у тому числі в кримінальних справах (провадженнях), полягає в тому, щоб гарантувати ухвалення судового рішення протягом розумного строку, указуючи тим самим межу стану невизначеності, в якому знаходиться та чи інша особа у зв'язку з розглядом її справи цивільно-правового характеру в суді або через висунуте їй кримінальне обвинувачення, що є вкрай важливим як для самої особи, так і з позиції категорії «правової визначеності» [3].

Зауважимо, що ЄСПЛ також було вироблено три основні критерії, які кумулятивно дозволяють визначити чи вважати строк «розумним», а саме: 1) характер і складність справи; 2) поведінка заявника та учасників справи; 3) поведінка органів влади [2].

Окремо хотілось би зупинитися на поведінці учасників справи, як факторі, що може впливати на розумність строку розгляду справи. Так, Пленум Вищого спеціалізованого Суду із розгляду цивільних і кримі-

нальних справ роз'яснив, що, оцінюючи поведінку учасників кримінального провадження, слід урахувати належне виконання ними своїх процесуальних обов'язків, зокрема щодо: явки за викликом слідчого, прокурора, судовим викликом; дотримання умов обраного запобіжного заходу; надання у передбачених законом випадках доказів тощо; існування випадків зловживання процесуальними правами тощо [4].

Як свідчить вітчизняна практика, у якості найбільш типових та законних способів затягування судового процесу використовують: 1) подання необґрунтованих клопотань; 2) ненадання всіх документів; 3) заявлення необґрунтованих відводів; 4) виклик слідчих; 5) неявка на судові засідання [5]. Зважаючи на те, що доволі гострою для нашої держави є проблема порушення незалежності судової влади, варто зазначити, що непоодинокими є випадки тиску на суддю шляхом подання дисциплінарних скарг до ВРП. Видається логічним, що наявність дисциплінарного провадження щодо судді негативно впливатиме на ефективність судді в рамках судового процесу. Відзначимо, що щодо такого способу тиску на судді наявні певні позиції Ради суддів України, викладені у її рішеннях. Так, у рішенні № 34 від 08.06.2017 року, зазначено, що подання учасником судового провадження скарги на дії судді до ВРП до закінчення судового розгляду справи має ознаки впливу на суд, що передбачає кримінальну відповідальність за ст.376 Кримінального кодексу України (надалі –КК України). З часом, позиція була дещо змінено і у Рішенні № 13 від 01.03.2019 р. було уточнено, що подання учасником судового провадження скарги на дії судді до ВРП до закінчення судового розгляду справи може свідчити про вплив на суд, у разі, коли це здійснюється як тиск на суддю з метою, зокрема, перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення, тощо, що може мати ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 376 КК України. Отже, якщо раніше подання скарг на дії судді до закінчення судового розгляду справи фактично вважалося тиском на суд, то тепер така скарга лише може свідчити про вплив на суд [6].

Таким чином, можемо зробити висновок, що дотримання розумності строків розгляду справ: 1) передбачено як на національному рівні, так і міжнародному рівнях; 2) залежить від об'єктивних (форс-мажорні обставини тощо) та суб'єктивних факторів (діяльність учасників судового процесу та третіх осіб); 3) є складовою більш загальних правових категорій – права на справедливий суд та верховенства права в державі. Крім того, вчинення дій, що спрямовані на затягування судового процесу, може мати наслідком застосування заходів відповідальності до осіб, що вчиняють такі дії.

Список використаних джерел:

1. Васіліу К. Є. Право на справедливий судовий розгляд та його елементи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. 4. С. 190–194. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/47.pdf.
2. Віткаускас Д. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини: Посібник для юристів. Вид. 2-ге. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/zahyst-prava-na-spravedlyvyu-sud-vidpovidno-do-yeukpl-posibnyk-dlya-yurystiv.pdf>
3. Ухвала Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 29.01.2018 р. по справі №201/636/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/71890654>
4. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 р. № 11 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14#Text>.
5. Усманов Ю. Затягування судового розгляду справи: законні способи не зовсім законних дій. *Протокол*. URL: https://protocol.ua/ua/zatyaguvannya_sudovogo_rozglyadu_spravi_zakonni_sposobi_nezakonnih_diy/
6. Скарги на суддів під час розгляду справи: тиск на суд чи реалізація прав? *GOLAW*. 2021. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/skargi-na-suddiv-pid-chas-rozglyadu-spravi-tisk-na-sud-chi-realizaciya-prav/>

Крицька І. О.,

канд.юрид.наук, доцентка, доцентка
кафедри кримінального процесу
Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ ІШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Протягом останніх декількох років все більш очевидним стає те, що поряд із перевагами, які може забезпечити використання технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) у різних сферах юридичної діяльності,

це також спричиняє суттєві потенційні загрози та занепокоєння. З огляду на це у кримінальному процесі ШІ так само може так чи інакше впливати на забезпечення певних основоположних прав і свобод людини і громадянина, передбачених, зокрема, такими документами, як Європейська конвенція про права людини (далі – ЄКПЛ) та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (далі – МПГПП). Йдеться, насамперед, про заборону будь-яких проявів дискримінації, що закріплена ст. 14 ЄКПЛ та ст. 4 МПГПП; право на справедливий суд в аспекті гарантування презумпції невинуватості (ч. 2 ст. 6 ЄКПЛ та ч. 2 ст. 14 МПГПП) та вирішення справи безстороннім, неупередженим та незалежним судом (ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ та ч. 1 ст. 14 МПГПП).

Наведене зумовлює потребу зупинитися на аналізі окремих проблем, що можуть впливати із зіткнення бажання запровадження інновацій у кримінальне судочинство з одного боку та необхідності дотримання фундаментальних прав особи.

Першою проблемою, що отримує ретельне висвітлення з боку правозахисних організацій в контексті запровадження інструментів ШІ у сферу кримінального процесу, є неможливість повного подолання дискримінаційних проявів у роботі систем ШІ. Фактори, що обумовлюють існування відповідного явища видаються цілком очевидними – будь-який ШІ, що базується на системах машинного навчання, функціонує на основі відповідних показників та введених даних, які в тій чи іншій мірі будуть потенційно дискримінаційними стосовно певних груп осіб. «Подолати» цей негативний вплив можна лише вилучивши всі вихідні дані з ознаками «дискримінаційності». Водночас, таке вилучення зрештою призведе до видалення із систем ШІ майже всіх класифікаційних показників, що зробить відповідний інструмент ШІ неефективним або взагалі не придатним до функціонування.

Проілюструємо прояви дискримінації в роботі систем ШІ на деяких прикладах. Зокрема, система NDAS у своїй роботі використовує дані, отримані в ході затримань та обшуків, що у поліцейській діяльності Англії та Уельсу націлені на чорношкірих людей майже в десять разів більше, ніж на білих. Дані про етнічну приналежність використовують системи Delia, Sensing Project, HART та RADAR-iTE, а система RisCanvi під час оцінки ризиків включає дані про національність. Водночас, навіть менш очевидні класифікаційні показники, зокрема, про домашні адреси, телефонні коди тощо потенційно можуть бути дискримінаційними, оскільки поза увагою в такому разі залишається те, що в багатьох європейських країнах існує виражена етнічна сегрегація населення. Це на практиці під-

вищує ймовірність того, що системи ШІ ненавмисно встановлять кореляційний зв'язок між етнічним походженням та прогнозованим ризиком [1].

Слід, на жаль, погодитися з досить поширеною думкою про те, що окремі фактори, які прямо впливають на упереджене ставлення та дискримінацію щодо певних груп осіб, навряд чи повністю можуть бути знівельовані. Утім, певні надії залишає інформація про те, що деякі компанії, як наприклад IBM, розробляють інструменти, які допомагають організаціям втілювати принципи відкритості та прозорості коду, даних і змінних на практиці. Розроблена цією компанією технологія AI OpenScale, що була запущена в 2018 році, за твердженням її авторів, може автоматизувати виявлення упередженості та пом'якшити її для широкого спектру систем машинного навчання, надаючи пояснення щодо того, як приймаються рішення, і зміцнюючи впевненість у їхньому результаті [2]. Ще одним інструментом, що може сприяти розробці методів машинного навчання, які дозволять користувачам легше зрозуміти, як робляться прогнози і наскільки вони є надійними, у перспективі може стати програма Explainable AI, розробником якої виступає американське агентство оборонних досліджень DARPA [3]. Ці нові програми можуть стати особливо корисними, зокрема і у сфері кримінального судочинства.

Сутність проблеми функціонування систем ШІ в контексті непорушення презумпції невинуватості проявляється в тому, що по суті, використання відповідних інструментів у аспекті т.зв. «передбачуваного правосуддя», тобто для оцінки ризиків, прогнозування можливої протиправної діяльності підозрюваного або обвинуваченого у разі їх звільнення від тримання під вартою або, наприклад, застосування до них пробації, створення профілів відповідних осіб без достатніх фактичних даних та без дотримання стандартів доказування, характерних для відповідних етапів та стадій кримінального провадження, потенційно може спричинити упереджене ставлення до особи або її кримінальне переслідування в порушення презумпції невинуватості.

Як приклад потенційного порушення може бути розглянуто функціонування деяких систем ШІ. Зокрема, ProKid використовує дані про злочинність інших осіб, які перебувають у безпосередній близькості до дитини, проти самої дитини, а також власну віктимність дитини і навіть віктимність інших осіб з її оточення як індикатори ймовірності вчинення дитиною правопорушень у майбутньому. Система NDAS використовує дані про середовище особи для складання її профілю та оцінки ймовірності вчинення нею злочину в майбутньому, а RisCanvi – інформацію про кримінальну історію сім'ї або батьків особи та «кримінальних

або антисоціальних друзів». За твердженням авторів відповідного звіту, це становить «криміналізацію за асоціацією, без будь-яких фактичних доказів або встановлення вини» [1].

Так, з одного боку, зазвичай не йдеться про буквальне засудження людини лише на підставі аналізу з використанням інструментів ІІІ. Утім, відмічається, що відповідні прогнози та оцінки ризиків можуть спричиняти необґрунтовані поліцейські спостереження, переслідування та арешти, а також впливати на рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності, застосування щодо неї неізоляційних запобіжних заходів та пробації [4]. Вочевидь, це навряд чи можна вважати прийнятним у світлі вимоги про те, що питання про вину чи невинуватість особи може бути вирішене лише в рамках неупередженого та всебічного судового розгляду відповідним вироком суду. Це обумовлює критичну важливість нормативного втілення та практичної реалізації таких охарактеризованих нами раніше принципів, як субсидіарність і контрольованість, так само як оскаржуваність. Зокрема, важливу роль може відігравати процедура ознайомлення з відповідними звітами, підготовленими на основі роботи систем ІІІ, у відкритому судовому засіданні з попереднім наданням їх для ознайомлення протягом розумного строку стороні обвинувачення та захисту, які перед суддею зможуть піддати їх перехресному аналізу.

Окрему проблему аналітики вбачають і в тому, що дія більшості регламентів та актів, що визначають сферу та стандарти використання систем ІІІ у кримінальному процесі, не поширюється на Європол та інші міжнародні організації, які працюють у сфері правоохоронної та судової співпраці. При цьому, наприклад, Європол наразі збирає та зберігає суттєву кількість надзвичайно чутливих персональних даних у своїх базах даних та інформаційних системах [5].

Зважаючи на те, що ключовими існуючими або перспективними напрямками використання систем ІІІ у кримінальному провадженні, є ті, що пов'язані: по-перше, із збиранням та обробкою доказів (наприклад, розпізнавання образів на відео та фотозображеннях, аналіз ДНК, ідентифікація зброї та інших об'єктів та ін.); по-друге, із т.зв. «передбачуваним» прийняттям рішень; по-третє, із виконанням допоміжних завдань, що виникають у кримінальному процесі (зокрема, автоматичне складання формулярів певних процесуальних документів, узагальнення та систематизація доказів, підбір релевантної судової практики, прогнозування судових перспектив, автоматизоване складання стенограм судових засідань завдяки технологіям розпізнавання природної мови тощо). Водночас, лише третя група векторів використання систем ІІІ несе мінімаль-

ні ризики непропорційного та неконтрольованого втручання у права та свободи людини, водночас перші дві групи можуть посягати на права та свободи, гарантовані, наприклад, ст. ст. 6, 8 та 14 ЄКПЛ, а отже використання інструментів ШІ з відповідною метою у цих сферах має бути цілком підконтрольним, верифікованим та лише субсидіарним, а у певних випадках – взагалі забороненим.

Список використаних джерел:

1. Automating Injustice: The Use of Artificial Intelligence & Automated Decision-Making Systems in Criminal Justice in Europe. Fair Trial (9 September 2021). 24 (6). URL: https://www.fairtrials.org/app/uploads/2021/11/Automating_Injustice.pdf
2. Kenny D. How AI OpenScale Overcomes AI's Biggest Challenges. (IBM, 2023). URL: <https://newsroom.ibm.com/IBM-watson?item=30695>
3. Turek M. Explainable Artificial Intelligence (XAI) (DARPA, 2018). URL: <https://www.darpa.mil/research/programs/explainable-artificial-intelligence>
4. European Union Agency for Fundamental Rights, EU-MIDIS II Second European Union Minorities and Discrimination Survey: Main results (FRA 2017). URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/second-european-union-minorities-and-discrimination-survey-main-results>
5. EU Commission 'AI Act' Consultation: Fair Trials' Response (Fair Trials, 13 August 2021). URL: <https://www.fairtrials.org/articles/publications/eu-commission-ai-act-consultation-fair-trials-response/>

Кубасенко А. В.

*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ПРАВОСУДДЯ БЕЗ БАР'ЄРІВ: РОЛЬ ЦИФРОВИХ РІШЕНЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОГО ДОСТУПУ ДО СУДУ

У сучасному світі цифрові технології стають не лише каталізатором інновацій у різних сферах суспільного життя, а й інструментом транс-

формації базових правових інституцій. Однією з ключових сфер, де цифровізація відіграє все помітнішу роль, є сфера правосуддя. Забезпечення публічного доступу до суду, як одного з фундаментальних принципів верховенства права, потребує нових рішень, здатних подолати бар'єри, зумовлені географічною віддаленістю, фізичними обмеженнями, соціально-економічною нерівністю та особливими умовами воєнного стану.

Цифрові платформи судових засідань, електронне правосуддя, автоматизовані системи документообігу, відкриті реєстри судових рішень – усе це формує нову парадигму доступності правосуддя, де особа не повинна стикатися з фізичними чи технічними перешкодами на шляху до реалізації свого права на справедливий суд. Особливої актуальності це набуває в умовах воєнного стану, що ускладнює доступ до судових установ у багатьох регіонах, створює загрози для безпеки учасників процесу та спричиняє міграцію мільйонів осіб, які можуть втратити реальний зв'язок із національною системою правосуддя.

Таким чином, цифрові рішення у сфері правосуддя не є простою модернізацією технічного інструментарію, а виступають засобом забезпечення фундаментальних прав людини – зокрема, права на доступ до правосуддя, права на ефективний засіб юридичного захисту та права на рівність перед законом. У цьому контексті дослідження ролі цифрових технологій у забезпеченні відкритості, прозорості та інклюзивності судового процесу є не лише науково обґрунтованим, але й суспільно необхідним.

Досліджуючи нормативно-правову регламентацію цифровізації правосуддя в Україні, О. О. Барабаш звертає увагу на те, що, попри наявність правових актів, які регулюють використання цифрових технологій у судовій системі, їхня імплементація супроводжується низкою викликів. Авторка вказує, що головною проблемою є відсутність системного підходу до впровадження цифрових інструментів – з одного боку, застосовуються застарілі технології, а з іншого – відбувається поспішне впровадження складних ІТ-рішень, зокрема блокчейн-технологій, без належного розуміння їхньої сутності та правових наслідків. Вчена також наголошує на технічній фрагментарності судових інформаційних систем, відсутності уніфікованих стандартів електронного документообігу та міжвідомчої комунікації. Окрема увага приділена проблемам недостатнього технічного оснащення судів, особливо в регіонах, та інформаційної неграмотності кадрів. Водночас авторка підкреслює, що лише за умов тісної співпраці юристів з ІТ-фахівцями, перегляду освітніх

програм і комплексної реформи можливо досягти реального ефекту від цифровізації правосуддя, що має стати не самоціллю, а засобом забезпечення доступності й ефективності судочинства [1, с.63].

Введення воєнного стану в Україні стало не лише викликом для державного суверенітету, безпеки й міжнародного порядку, але й випробуванням на стійкість для національної системи правосуддя. Як слушно зазначає М. Мазур, з початком вторгнення кількість проблем, що постали перед судовою владою, зросла до критичного рівня. Станом на початок 2024 року внаслідок бойових дій було знищено або пошкоджено понад 130 судів, серед яких 15 – повністю втратили можливість функціонування. У тимчасово окупованих та прифронтових областях – Луганській, Донецькій, Харківській, Запорізькій, Херсонській – десятки судових установ припинили роботу. Втрата фізичного доступу до правосуддя виявила потребу у переосмисленні самого способу реалізації судової функції [2].

У відповідь на кризу, що набула системного характеру, органи державної влади, зокрема законодавча та судова гілки, оперативно вдалися до прийняття низки нормативно-правових актів, спрямованих на збереження доступу до правосуддя в екстремальних умовах. Йдеться насамперед про Закон України від 3 березня 2022 року № 7117 [3], який передбачив можливість зміни територіальної підсудності справ; Закон від 21 квітня 2022 року про особливості правового режиму в умовах тимчасової окупації [4]; а також Закон від 27 липня 2022 року, що ввів нові механізми електронного інформування учасників процесу [5]. Ці нормативні акти створили юридичне підґрунтя для електронного судочинства як домінуючої форми здійснення правосуддя в умовах воєнного стану.

Паралельно, на рівні судової влади, було ухвалено рішення Ради суддів України, які регламентували організацію дистанційної роботи судів, оптимізацію витрат та розвиток цифрових інструментів. Зокрема, рішення №9 від 24 лютого 2022 року та рекомендації Ради суддів від 2 березня 2024 року стали основою для впровадження платформ відеозв'язку, електронного документообігу, аудіофіксації засідань і використання модуля «Е-суд» [6; 7]. Таким чином, цифровізація правосуддя перестала бути технологічною розкішшю – вона перетворилася на інфраструктуру виживання судової системи.

Однак, впровадження цифрових рішень відбулося не у вакуумі – його супроводжували серйозні виклики. Це – нестача технічного забезпечен-

ня у віддалених регіонах, низький рівень цифрової грамотності суддівського корпусу, складність інтерфейсів, відсутність єдиного формату даних, а також загрози кібербезпеці в умовах гібридної війни. Проте саме в цих умовах цифрове правосуддя продемонструвало свою адаптивність: навіть за умов повітряних тривог, відключень енергопостачання та перебоїв зв'язку воно дозволило забезпечити неперервність судового процесу та мінімізувати правову ізоляцію громадян.

Таким чином, цифровізація судочинства в умовах воєнного стану стала не лише техніко-організаційною інновацією, а парадигмальною трансформацією доступу до правосуддя. Право на суд сьогодні дедалі більше ототожнюється з можливістю реалізації цього права через цифрове середовище, що має бути інклюзивним, безпечним і юридично легітимованим. У цьому сенсі електронне правосуддя виконує не лише інструментальну функцію, а й стає етико-правовим вектором розвитку правової системи, спрямованим на забезпечення рівного, безперервного й ефективного доступу кожного до механізмів захисту своїх прав.

Список використаних джерел:

1. Барабаш О. О. Цифровізація правосуддя у контексті впровадження системи е-суд: виклики та завдання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 57–63.

2. Судочинство під час війни: судді ВС розповіли про виклики та особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Судова влада України. Верховний Суд. 2024. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1576075/>

3. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів» : Закон України від 03.03.2022 № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-IX#Text>

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України: Закон України від 21 квітня 2022 року № 2217-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text>

5. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 27 липня 2022 року № 2461-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20#Text>

6. Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні: Рішення Ради суддів України від 24 лю-

того 2022 року №9. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/opublikovano-risenna-rsu-sodo-vzitta-nevidkladnih-zahodivdla-zabezpecenna-stalogo-funkcionuvanna-sudovoi-vladi-v-ukraini>

7. Щодо роботи судів в умовах воєнного стану: рекомендації Ради суддів України. суддів України від 02 березня 2022 року. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodorooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>

Кухнюк Д. В.

к.ю.н., доцент

доцент кафедри юстиції ННІ права

КНУ імені Тараса Шевченка

голова Національної служби

посередництва і примирення

Запара С. І.

д.ю.н., професор

перший заступник голови

Національної служби посередництва і примирення

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ У СФЕРІ ПРАЦІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

Як наголошується у міжнародних і регіональних правових актах із прав людини, доступ до правосуддя у світі праці для всіх є однією з підвалин верховенства права. Рівність перед законом вимагає наявності систем правосуддя, які є доступними для всіх.

Нещодавно на Тристоронній технічній нараді Міжнародної організації праці (далі МОП) на тему «Доступ до правосуддя в сфері праці для всіх: запобігання виникненню та вирішення трудових спорів» (далі Тристороння технічна нарада) що відбулась 17–21 лютого 2025 року в Женеві були прийняті висновки, в яких підкреслюється, що доступ до правосуддя є критично важливим для просування принципу гідної праці й належного врядування відповідно до міжнародних трудових

норм, резолюцій та висновків Міжнародної конференції праці [1]. Під час Тристоронньої технічної наради підкреслювалось, що у світі праці потрібні рішучі дії для посилення систем невідкладного запобігання виникненню та вирішення трудових спорів (ЗВТС) з урахуванням належної правової процедури.

Передумовою обговорення питання на Тристоронній технічній нараді стала низка викликів, можливостей та обставин пов'язаних із вирішенням як індивідуальних, так і колективних трудових спорів, соціальними та фінансовими витратами для працівників, роботодавців, держави і суспільства. Зазначалось, що інвестування у запобігання виникненню та вирішення трудових спорів сприятиме гідній праці та стабільним трудовим відносинам. Проте, юридичні та практичні завади, зокрема прямі та непрямі винятки зі сфери дії нормативно-правової бази, становлять перешкоду реальній доступності. Системи ЗВТС в країнах ЄС різняться, але мають певні спільні риси. Хоча єдиного рішення для всіх випадків немає, судові, несудові та (або) квазісудові системи доповнюють одна одну. У світлі глобалізації та міжнародної торгівлі доступ до правосуддя у сфері праці є не лише національним, а й транснаціональним питанням. Враховуючи наведене у висновках Тристоронньої технічної наради були викладені рекомендації щодо подальших дій МОП та її членів, відповідно до якої урядам слід, співпрацюючи в міру необхідності з організаціями роботодавців і працівників:

(а) посилити верховенство права та ефективний соціальний діалог і добросовісно здійснювати ЗВТС;

(б) дотримуватися всіх основних принципів та прав у світі праці, зокрема свободи асоціації та ефективного визнання права на ведення колективних переговорів, пропагувати та реалізовувати ці принципи та права;

(с) запровадити та (або) зміцнити процедури, інституції й механізми запобігання виникненню та вирішення трудових спорів з урахуванням міжнародних трудових норм;

(д) переглянути національні закони, нормативні акти та практику на предмет визначення у них належних гарантій захисту працівників, роботодавців, їхніх представників тощо від переслідувань;

(е) забезпечити рівність і недопущення дискримінації у доступі до правосуддя у сфері праці, заохочувати гендерну рівність, реагувати на насильство й домагання на роботі та зосередити увагу на працівниках і суб'єктах господарювання, що діють у неформальній економіці, на пра-

цівниках, які належать до одної чи кількох уразливих груп, або на працівниках, які знаходяться в уразливому положенні;

(f) оцінити та, у доречних випадках, задіяти цифрові технології для підвищення доступності, дієвості та справедливості механізмів ЗВТС, зокрема шляхом інвестування коштів у електронні системи ведення справ, на основі консультацій з соціальними партнерами з метою забезпечити, щоб такі технології не створювали додаткових перешкод;

(g) вживати активних заходів для розроблення ефективних систем ЗВТС, оснований на загальноприйнятих принципах ефективності, урахувуючи вищевикладені висновки та набутий досвід щодо ефективних і неефективних дій, зокрема проводити відповідні навчальні заходи [1].

Зазначені заходи кореспондуються із національними ініціативами реформувати систему вирішення трудових спорів. Зокрема, розробкою за ініціативою Міністерства економіки України проєкту трудового кодексу України [2], п'ята книга якого присвячена вирішенню трудових спорів та розробки проєкту Закону «Про колективні трудові спори» (далі проєкт Закону). Основними передумовами реформи захисту трудових прав стали декілька факторів.

По-перше, чинний Кодекс законів про працю [3] був прийнятий ще у 1971 році у іншій суспільній формації і не дивлячись на численні зміни не відповідає сучасним викликам та вимогам правового регулювання трудових відносин. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» також містить низку неактуальних приписів та потребує оновлення з урахуванням сучасних тенденцій розвитку колективно-договірного регулювання, змін у трудовому законодавстві, розширення можливостей альтернативних способів вирішення спорів, запровадження інституту трудової медіації в Україні тощо.

По-друге, оскільки Україна нині є кандидатом у члени ЄС, важливо, щоб у законодавство були імплементовані відповідні міжнародні стандарти, насамперед положення ст. 6 Європейської соціальної хартії (переглянутої) [4], Конвенцій (№ 87, 98, 135, 154) та рекомендацій (91, 92, 163 та інших) Міжнародної організації праці [5–11].

По-третє, після прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII, відповідно до якого редакція ст. 124 Конституції України передбачає, що законом може бути визначений обов'язковий досудовий

порядок урегулювання спору, зміст ст. 2 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» набув іншого значення. До цього передбачалось, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Після конституційної реформи, Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» вже має розглядатися в контексті досудового порядку вирішення таких спорів, зокрема включаючи їх обов'язковий характер. Зазначене підтверджує і судова практика. Так, відповідно до законодавства та правових висновків, викладених у постановах Великої Палати Верховного Суду (наприклад, постановах від 17 вересня 2019 року у справі №904/4107/18 та від 26 червня 2019 року у справі №174/580/16-ц тощо), безпосередній судовий порядок розгляду колективних трудових спорів передбачено у таких випадках:

- розгляд заяви власника або уповноваженого ним органу про визнання страйку незаконним (ст. 23 Закону № 137/98-ВР);
- розгляд заяви Національної служби посередництва і примирення про вирішення колективного трудового спору (конфлікту) у випадках, передбачених статтею 24 цього Закону, і коли сторонами не враховано рекомендації Національної служби посередництва і примирення щодо вирішення колективного трудового спору (конфлікту) (ст. 25 Закону № 137/98-ВР));
- оскарження профспілками неправомірних дій або бездіяльності посадових осіб, винних у порушенні умов колективного договору чи угоди (частина п'ята статті 20 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»);
- невиконання роботодавцем обов'язку щодо створення умов діяльності профспілок, регламентованих колективним договором (частина друга, четверта статті 42 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»).

Таким чином, з одного боку існують чіткі випадки судового розгляду колективних трудових спорів, а з іншого – відсутній механізм примусового виконання рішення трудового арбітражу. Це стало важливими передумовами розробки проєкту Закону. Для виконання цієї місії Національна служба посередництва і примирення (далі НСПП) як відповідальний виконавець з підготовки законопроєкту створило робочу групу з числа делегованих представників спільних представницьких органів профспілок та роботодавців на національному рівні,

секретаріату Національної тристоронньої соціально-економічної ради, незалежних експертів, громадських організацій, провідних науковців у сфері трудового права. Робота тривала близько півтора року. За цей час було проведено 56 засідань робочої групи та напрацьовано Проект Закону.

16 вересня 2024 року було зареєстровано головою Комітету з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів Верховної Ради України Г. Третяковою та групою народних депутатів України проєкт Закону № 12034 «Про колективні трудові спори» [12].

Цей законопроект є важливим кроком на шляху до оновлення трудового законодавства, спрямованого на забезпечення ефективного вирішення колективних трудових спорів, зміцнення соціального діалогу та реалізацію міжнародних зобов'язань України у цій сфері.

Основна мета законопроекту – створення сучасного, прозорого та ефективного механізму вирішення колективних трудових спорів, який відповідає європейським і міжнародним стандартам. Відповідно до запропонованої структури проєкт Закону складається з восьми розділів, які відповідно до предмету регулювання передбачають:

- закріплення загальних положень щодо сфери дії Закону, визначення основних понять і термінів, основних принципів вирішення колективних трудових спорів, прав та обов'язків сторін колективних трудових спорів;
- встановлення правових засад діяльності Національної служби посередництва і примирення, її правовий статусу та структури;
- запровадження поділу колективних трудових спорів на «спори про права» та «спори про інтереси», закріплення способів та послідовності їх вирішення, зокрема порядку формування вимог, реєстрації спорів, особливостей проведення переговорів, процедури проведення трудової медіації у колективних трудових спорах з урахуванням положень Закону України «Про медіацію»;
- встановлення порядку вирішення колективних трудових спорів про права трудовим арбітражем, закріплення обов'язковості рішення трудового арбітражу, порядку оскарження такого рішення, виконання рішення трудового арбітражу у добровільному та примусовому порядках;
- спрощення процедури вирішення колективних трудових спорів, запровадження для сторін можливості обирати спосіб їх вирішення, у тому числі шляхом закріплення в колективних угодах, договорах, а також можливості позасудових способів їх вирішення за винятком випад-

ків, коли колективні трудові спори можуть розглядатися судом відповідно до законодавства;

- запровадження чіткого та уніфікованого правового регулювання права на страйк, зокрема щодо процедури оголошення страйку, його проведення, прав та гарантій, обов'язків працівників та роботодавців під час страйку, визнання страйку незаконним та його заборони, особливих умов участі у страйку деяких працівників, на яких поширюється обмеження та заборона проведення страйку тощо);

- запровадження права роботодавця на локаут для захисту своїх прав та інтересів, порядку реалізації права на локаут, випадків його заборони або обмеження;

- удосконалення нормативних засад взаємної відповідальності сторін колективного трудового спору, їх представників за виконання рішень трудового арбітражу, зобов'язань за досягнутими домовленостями, а також порядку відшкодування збитків, заподіяних у результаті страйку чи локауту.

Разом з цим, однією із сучасних тенденцій розвитку правового інституту колективних трудових спорів в Україні є перехід до нових прогресивних способів цивілізованої взаємодії під час виникнення і розвитку конфліктів, прийняття рішень у межах встановлених правових та організаційних механізмів на основі взаємного прагнення сторін до примирення, підвищення ролі переговорів. При цьому передбачається посилення інституційної спроможності ведення переговорів враховуючи потенціал трудової медіації.

Практика вирішення колективних трудових спорів також свідчить про необхідність розширення на законодавчому рівні повноважень та ролі трудового арбітражу, зокрема в частині обов'язковості його рішення, порядку оскарження та виконання такого рішення.

Очікується, що запровадження поділу спорів на «спори про права» та спори «про інтереси» з урахуванням практики МОП, спрощення процедури вирішення колективних трудових спорів, запровадження можливості вибору сторонами процедур та механізмів вирішення спору, включаючи можливість звернення до суду, сприятиме доступу всіх зацікавлених стейкхолдерів до правосуддя у сфері праці та прискорить євроінтеграційний шлях України.

Список використаних джерел:

1. Tripartite Technical Meeting on Access to Labour Justice for All: Prevention and resolution of labour disputes. URL: <https://www.ilo.org/meetings-and-events/>

tripartite-technical-meeting-access-labour-justice-all-prevention-and?fbclid=IwY2xjawJ2-ElleHRuA2FlbQlXMQABHoIJilCQAZ7Ga0BraaNrmfvzUCS08Yq8zn8xEWv_ZKP3zYzpj8rYHow-_etr_aem__xLAgbRiM-mSpAR924T2Tg (дата звернення: 04.04.2025).

2. Проект трудового кодексу: ключові моменти. URL: <https://trudovi.org.ua/analytics/proekt-trudovoho-kodeksu-2024-kliuchovi-momenty/> (дата звернення: 25.09.2024).

3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.71 №. 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>. (дата звернення: 04.04.2025).

4. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 25.09.2024).

5. Конвенція МОП №87 про свободу асоціації та захист права на організацію від 09.07.1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_125#Text (дата звернення: 25.09.2024).

6. Конвенція МОП №98 про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів №98 від 01.07.1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_004#Text. (дата звернення: 25.09.2024).

7. Конвенція МОП №135 про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються від 30.06.1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_186#Text (дата звернення: 25.09.2024).

8. Конвенція МОП №154 «Про сприяння колективним переговорам» від 19 червня 1981 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_006#Text. (дата звернення: 04.04.2024).

9. Рекомендація МОП №91 про колективні договори 1951 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_231#Text. (дата звернення: 04.04.2024).

10. Рекомендація МОП №92 щодо добровільного примирення та арбітражу 1951 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_232#Text (дата звернення: 25.09.2024).

11. Рекомендація МОП №163 «Щодо сприяння колективним переговорам» року від 3 червня 1981 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_274#Text (дата звернення: 04.04.2024).

12. Про колективні трудові спори: проект Закону України від 16 вересня 2024 р. №12034. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44879> (дата звернення: 04.04.2025).

Куш О. Є.

к.ю.н., доцент

*Доцент кафедри конституційного,
адміністративного, екологічного
та трудового права*

*Полтавського юридичного інституту
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРИНЦИП НАЛЕЖНОЇ ПІДГОТОВКИ СУДДІВ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Незалежність судової влади наділяє суддів усіх рівнів та юрисдикцій правами, але також покладає етичні обов'язки. Останні включають обов'язок виконувати суддівську роботу професійно та старанно, що передбачає, що судді повинні мати високу професійну кваліфікацію, котра здобувається, підтримується та покращується за допомогою навчання, щодо проходження якого вони мають обов'язок, а також право. Тому однією з рекомендацій Консультативної ради європейських суддів є належна підготовка та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях [1].

Найбільш яскраво ступінь реалізації цієї рекомендації проявляється при вирішенні нестандартних юридичних ситуацій, адже саме такі ситуації характеризують готовність суддів якісно виконувати свої обов'язки. Однією із таких нестандартних ситуацій була спроба посилити відповідальність за керування транспортними засобами (далі – ТЗ) в стані алкогольного сп'яніння шляхом переведення її в кримінальну площину. Детальний аналіз такої спроби та її юридичні наслідки були предметом нашого окремого детального дослідження [2, с. 199–230]. Тому не вдаючись у подробиці констатуємо, що внаслідок невважених дій законодавця та особливостей юридичної техніки вступу в силу Законів України 1 та 2 липня 2020 року відповідальність за керування ТЗ в стані сп'яніння була закріплена у ст. 286–1 ККУ, а з 3 липня 2020 року відповідальність за ці дії повинна наставати за ст. 130 КУпАП (в редакції до 1 липня 2020 р.), а ст. 286–1 ККУ виключена [3].

Це означає, що найбільш проблемною ситуацією, з якою могли стикатись судді в цьому аспекті, це випадки розгляду справ про адміністративні правопорушення по цій категорії справ 1 та 2 липня 2020 року.

Адже з формальної точки зору в ці дні керування ТЗ в стані сп'яніння не було адміністративно караним діянням, а відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 247 КУпАП провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю при скасуванні акту, який встановлює адміністративну відповідальність.

Тому, вважаємо, корисним буде дослідити судову практику у період з 01.07.2020 по 02.07.2020 року та визначити наскільки суди були готові дотримуватись букви закону.

Так, в єдиному реєстрі судових рішень наявно 1095 судових рішень першої інстанції по ч. 1–4 ст. 130 КУпАП. За результатами аналізу цих рішень отримано наступні результати: у 481 випадку особу визнано винною у вчиненні правопорушення, передбаченого ч. 1–4 ст. 130 КУпАП та накладене відповідне адміністративне стягнення (44% випадків); у 165 випадках справу було закрито у зв'язку з відсутність події і складу адміністративного правопорушення за п. 1 ч. 1 ст. 247 КУпАП (15% випадків); у 161 постанові справу було закрито через скасування акта, який встановлює адміністративну відповідальність за п. 6 ч. 1 ст. 247 КУпАП (14,7% постанов); та у 288 справах (більше 26% справ) прийнято інше рішення, яке не стосується аспекту даного дослідження.

Як бачимо, тільки 14,7% рішень, в яких справу закрито через скасування акта, який встановлює адміністративну відповідальність за п. 6 ч. 1 ст. 247 КУпАП, було прийнято у чіткій відповідності до вимог законодавства. Хоча цей відсоток не в повній мірі коректний, оскільки непоодинокими є випадки, коли суди закривали справи, плутаючи різні обставини, передбачені ст. 247: за п. 6 ч. 1 ст. 247 КУпАП, але у зв'язку з відсутністю події і складу адміністративного правопорушення [4; 5]

Переважає ж більшість справ (44%), всупереч позиції Верховного суду України [6] закінчилась визнанням особи винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого відповідною частиною ст. 130 КУпАП та накладенням відповідного адміністративного стягнення. Дослідження змісту цих постанов вказує, що судді навіть не згадували останні законодавчі зміни цих питань та розглядали ці справи за звичною процедурою.

Вищевказане свідчить, що рекомендації Консультативної ради європейських суддів про належну підготовку та підвищення кваліфікації суддів підлягають впровадженню у судову систему України та належного контролю за реалізацією цих рекомендацій з боку уповноважених структур.

Список використаних джерел:

1. Висновок № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях / URL: court.gov.ua/inshe/mss/ (дата звернення 14.04.2025 р.);
2. Куш О. Є. Юридична відповідальність за керування транспортними засобами в стані сп'яніння: новели законодавства та правові наслідки. *Захист прав, свобод та інтересів людини і громадянина: галузево-правовий дискус.* Монографія. Харків: Видавництво «Право», 2023. 450 с.;
3. Роз'яснення Комітету з питань правоохоронної діяльності ВРУ «Щодо окремих положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 720-IX від 17 червня 2020 року» від 15.07.2020 / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001450-20/card6#Public> (дата звернення 14.04.2025 р.);
4. Постанова Погребищенського районного суду Вінницької області від 01.07.2020 р. Справа № 143/492/20 / URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90177137> (дата звернення 14.04.2025 р.);
5. Постанова Зінківського районного суду Полтавської області від 02.07.2020 р. Справа № 530/674/20 / URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90268672> (дата звернення 14.04.2025 р.);
6. Лист Верховного Суду України щодо редакції статті 130 КУпАП / Вих. № 3566/0/2–20 від 31.12.2020.

Мельниченко В. С.

*Головний спеціаліст юридичного відділу
комунальної власності та приватизації
управління юридичного забезпечення
Департаменту управління активами
Запорізької міської ради*

ТЕОРЕТИКО – ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ: МІЖНАРОДНИЙ РІВЕНЬ

В країнах ЄС та США існує безліч науковців, які одночасно мають практичний досвід реалізації принципів і напрямів перехідного право-

суддя. Більшість фахівців у галузі перехідного правосуддя в зарубіжних державах мають наукові ступені та викладають в університетах. Використання практичного досвіду у наукових дослідженнях допомагає сформувати вчення про перехідне правосуддя та постійно удосконалювати його, спираючись на контексти інших держав, які перебувають на поставторитарному та постконфліктному періодах розвитку. Бернардо Алмейда досліджує перехідне правосуддя у Східному Тиморі та зазначає, що в рамках перехідного періоду ідеал справедливості має поєднуватися з прагматизмом, до якого повинні бути готове політичне середовище. При цьому автор наголошує на тому, що очікування ідеального закону про перехідне правосуддя може бути підступом та продовжувати несправедливість [1, с. 147].

Ця теза є доволі актуальною для сучасної України, як з огляду на ідеологічну та політичну зрілість суспільства, так і з урахуванням ролі законодавства у примиренні і встановленні історичної справедливості. Натомість, наявна проблема невизначеності критеріїв співвідношення справедливості та прагматизму, яка дещо викривляє засади перехідного правосуддя. Ця теоретико – прикладна проблема вимагає комплексного опрацювання, зокрема в частині збалансування інтересів сторін конфлікту та влади, яка прагнучи сталого розвитку, керується національними інтересами.

Варто звернути увагу на наукову працю колективу авторів, які досліджували досвід перехідного правосуддя Бразилії. Автори наголошують, що зв'язок корінних народів зі своїми територіями настільки сильний, що деякі групи підтримували боротьбу за повернення земель через десятиліття [2, с. 209].

Дуже важлива теоретико – прикладна проблема перехідного правосуддя піднята Майєю Давидович, яка у своїй науковій праці аналізує категорію «неповторення». Авторка доходить висновку: норма неповторності в перехідному правосудді була одночасно прирівняна до заходів інституційної реформи. В історичному аспекті мова йде про історію деконтекстуалізації місцевого розуміння норми та подальші спроби реконтекстуалізації тієї ж норми у світлі перехідного правосуддя [3, с. 406].

Слід зазначити, що це дуже актуальна проблема, яка впливає і на національний контекст перехідного правосуддя, адже сьогодні в Україні жертви збройного конфлікту обмежені у праві приймати участь в окремих процедурах перехідного правосуддя.

Зауважимо, що мова йде про те, що означені правники формують теоретичні положення моделі перехідного правосуддя вивчаючи контекст

окремих держав, які перебувають в рамках перехідного періоду. Такий алгоритм пізнання є достатньо вдалим, з огляду на природу самої досліджуваної моделі. Мається на увазі, що остання представляє собою спосіб засвоєння історичного минулого наступним поколіннями. В цьому процесі досвід кожної окремої держави є безцінним, оскільки він змістовно наповнює концепт перехідного правосуддя, змінюючи та удосконалюючи його принципи і напрямки.

Слід наголосити також на тому, що основою їхніх досліджень все ж таки є принцип структурної єдності компонентів перехідного правосуддя.

У докладі Спеціального доповідача Генеральної асамблеї ООН від 6 червня 2018 року зазначається, що перехідне правосуддя є інструментом припинення грубих порушень прав людини та норм міжнародного гуманітарного права, в тому числі геноциду, військових злочинів проти людяності, а також їх повторення [4].

Підбиваючи висновки, слід зазначити, що на міжнародному рівні наявні теоретико – прикладні проблеми розуміння моделі перехідного правосуддя. Ці проблеми пов’язані з філософсько – правовими витоками окремих компонентів та засад перехідного правосуддя, а також співвідношення окремих категорій перехідного правосуддя з суспільним виміром цих категорій (примирення, історична справедливість тощо). Виникнення вищевказаних теоретико – прикладних обумовлено низкою чинників. Розвиненість вчень про перехідне правосуддя серед зарубіжних вчених обумовлена правильно обраним алгоритмом пізнання моделі перехідного правосуддя від національних контекстів до цілісної моделі. Узагальнюючи досвід окремих держав, правники концептуально оновлюють і теоретичні положення про саму модель перехідного правосуддя. Ця ситуація вказує на суттєву відмінність у праворозумінні моделі перехідного правосуддя на означених рівнях. З огляду на це, перспективним напрямком наукового пошуку варто вважати аналіз філософської та аналітичної природи моделі перехідного правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Bernardo Almeida. The Law and Its Limits: Land Grievances, Wicked Problems, and Transitional Justice in Timor-Leste : навчальний посібник. 15th ed. International Justice of Transitional Justice, 2021.
2. Fabricio Telor Alessandra Gasparotto Leonilde Servolo de Medeiros Regina Coelly Fernandes Saraiva. Fabricio Telor, Alessandra Gasparotto, Leonilde

Servolo de Medeiros, Regina Coelly Fernandes Saraiva. Land and Transitional Justice in Brazil. : навчальний посібник. 14th ed. Brazil : International Journal of Transitional Justice, 2021.

3. Majia Davidovic. The Law of «Never Again»: Transitional Justice and the Transformation of the Norm of Non – Recurrence : навчальний посібник. 10th ed. International Journal of Transitional Justice, 2020.

4. Национальная модель переходного правосудия – PRAVO.UA. PRAVO.UA. URL: <https://pravo.ua/articles/dvigatsja-na-perehodnyh/> (дата звернення: 27.02.2025).

Москвич Л. М.

*доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАСАДИ ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Технологічна революція, що динамічно охоплює світ, зумовлює глибокі зміни в усіх сферах суспільного життя, і правосуддя не є винятком. Сьогодні практично кожна країна тією чи іншою мірою інтегрує інноваційні технології в систему відправлення правосуддя. Показовим є досвід таких держав, як Китай, Сінгапур, Канада, США та Велика Британія, де окремі судові процедури майже повністю переведено в автоматизований електронний режим, формуючи нову модель вирішення правових спорів – кіберправосуддя. Водночас країни Європейського Союзу демонструють більш обережний підхід до використання новітніх технологій у здійсненні правосуддя, обмежуючись переважно допоміжними та організаційними функціями. Однак нещодавне прийняття в ЄС законодавства щодо меж застосування штучного інтелекту підтверджує неминучість технологічної трансформації суспільних процесів.

Еволюційний розвиток судового процесу історично тяжіє до диференціації процедур. Поступове впровадження в процесуальні кодекси спеціальних або спрощених проваджень, що характеризуються чіткою алгоритмізацією дій суду та сторін, а також прогнозованістю результату за певних умов, є тому підтвердженням. Основною метою таких осо-

бливих проваджень є оптимізація бюджетних витрат шляхом скорочення строків розгляду справ та застосування спрощеної процедури, тобто підвищення ефективності правосуддя. Логічним продовженням цієї тенденції стало переведення спрощених, алгоритмізованих дій в електронну форму. З розвитком діджиталізації вагомість цифрових доказів у судовому процесі неухильно зростає, що, своєю чергою, зменшує необхідність безпосередньої участі суддів в оцінці усних чи письмових доказів.

Український досвід застосування інноваційних технологій у сфері правосуддя вже продемонстрував низку значних переваг, серед яких: спрощення доступу до правосуддя та судових даних (наприклад, онлайн-трансляції судових засідань, електронні протоколи); забезпечення цілодобового (дистанційного) доступу до судової інформації та послуг; зменшення кількості нерозглянутих справ та середнього часу їх розгляду; розширення обміну даними між судами та іншими суб'єктами правосуддя. Проте наразі йдеться переважно про оптимізацію підготовки справ до судового розгляду. В Україні зберігається традиційна форма судочинства, де суди використовують інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) для підвищення ефективності своєї роботи, що здебільшого стосується організаційних, а не змістовних аспектів судового процесу. На сьогодні ми можемо говорити лише про високотехнологічні суди, покладаючи значні сподівання на успішну реалізацію вітчизняного проєкту «Електронний суд». Сам судовий розгляд відбувається у звичному форматі з дотриманням чинних процесуальних норм. Водночас вже зараз очевидно, що такі інструменти, як відеоконференцз'язок, ставлять під сумнів абсолютність принципу територіальної підсудності.

Загалом, обрана Україною модель електронного правосуддя є скоріше способом цифровізації судочинства і навряд чи здатна вирішити глибинні проблеми судової системи, зокрема, низький рівень довіри до судової влади, ризики корупції, нестачу суддів, значні витрати на юридичну допомогу, неоднорідність судової практики. З огляду на це, доцільно розглянути альтернативну модель судочинства, яка могла б функціонувати паралельно з традиційною, принаймні доки існує потреба у високотехнологічних, але все ж традиційних судах. Йдеться про кіберсуди або, можливо, менш провокаційну назву – «онлайн-суди». Однак саме термін «кіберсуд» покликаний підкреслити якісно інший спосіб здійснення правосуддя, що виходить за межі простого використання технологій у традиційному судовому процесі (відеоконференції, електро-

не подання документів). Кіберсуди мають стати переломним моментом у сфері правосуддя.

Термін «кіберсуд» є більш влучним, оскільки відображає сутність нової інституції. Кіберсуд не є судом у традиційному розумінні – структурою людських і матеріальних ресурсів, прив'язаних до фізичного простору. Його поява означає зникнення суду як фізичного «місця», а разом з ним і поняття «залу судових засідань». Відмова від орієнтації на фізичний зал судових засідань має далекосяжні наслідки, найочевиднішим з яких є заміна очних слухань віртуальними. Однак ця зміна є глибшою: деякі слухання можуть проводитися віртуально, зберігаючи фізичний простір суду як можливе місце зустрічі сторін, адвокатів, суддів та працівників апарату суду. Зникнення суду як фізичного простору призводить до того, що судовий розгляд відбувається без будь-яких міжособистісних контактів, окрім дистанційних. Таким чином, комунікація відбувається виключно в онлайн-режимі, варіюючись за форматом: синхронна або асинхронна; письмова або з аудіовізуальним супроводом; призначена для запису або конфіденційна.

Зі зникненням поняття суду як фізичного простору зникають і обмеження, які цей простір накладає на традиційні суди та провадження. Віртуальне середовище змінює взаємозв'язок між процесом та категоріями часу і простору. Технологічні можливості дозволяють створювати віртуальні платформи, придатні для розвитку процесуальної діяльності, що передбачає зустріч та взаємодію між учасниками судового процесу. Це відкриває нові перспективи для задоволення потреб користувачів. Очевидно, що фізичні бар'єри, які ускладнюють доступ до правосуддя, можуть бути усунені.

«Цифрова архітектура» кіберсудів може відігравати важливу роль у забезпеченні справедливості судового розгляду та процесуальних гарантій. Рішення щодо її конфігурації можуть ґрунтуватися на психологічних та поведінкових дослідженнях, спрямованих на заохочення користувачів до ефективного використання всіх можливостей платформи. Однією з останніх тенденцій є тестування проведення судових засідань у метaprostorі, де за допомогою технологій віртуальної реальності створюється ілюзія спільної присутності учасників у віртуальному просторі. Цей підхід має як переваги, так і недоліки. З одного боку, використання аватарів може зменшити вплив упереджень, пов'язаних із зовнішнім виглядом учасників, а для вразливих осіб або неповнолітніх створити менш вороже середовище. З іншого боку, втрачається можливість

безпосереднього зорового контакту, що ставить під питання концепцію «правосуддя з людським обличчям». Водночас, чи не є Феміда із зав'язаними очима символом неупередженості правосуддя?

Зміна фізичного простору неминуче призведе до поступової трансформації формальностей та ритуалів, які використовуються в традиційному судочинстві. На їх місце прийдуть інші, більш доречні у віртуальному середовищі. Крім того, зникнення фізично-просторового виміру правосуддя може вплинути на судову організацію та правила розподілу навантаження між судами. Кіберсуд за своєю суттю не має конкретного місцезнаходження, доступ до нього можливий з будь-якої точки світу. Це ставить під сумнів актуальність поняття територіальної юрисдикції, оскільки кіберсуди не потребують прив'язки до певної території.

Якщо раніше поділ та розміщення судів базувалися на критерії фізичної доступності до будівлі суду, то з появою кіберсудів парадигма змінюється. Єдиним критерієм доступу стає наявність належного комп'ютерного обладнання та якісного підключення до Інтернету. У зв'язку з цим, обов'язок держави щодо подолання цифрового розриву набуває особливої ваги. Провідним критерієм розподілу справ між кіберсудами має стати предметна спеціалізація суддів.

Список використаних джерел:

1. Сасскінд Р. Онлайн-суди та майбутнє правосуддя. Оксфорд : Oxford University Press, 2019. 256 с. https://books.google.com.ua/books?id=8_u9DwAAQBAJ.
2. Зелезніков Дж. Використання штучного інтелекту для інтелектуальної підтримки вирішення спорів. *Artificial Intelligence and Law*. 2021. № 29 (2). С. 223–245. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10506-020-09282-2>.
3. Європейська комісія з ефективності правосуддя (СЕРЕЈ). Керівні принципи щодо використання інформаційних технологій у судових системах. Страсбург : Рада Європи, 2020. 15 с. <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-guidelines-on-the-use-of-information-technology-in-judicial-systems>.
4. Світовий банк. Цифрове правосуддя: технології та судова система. Вашингтон : World Bank Publications, 2023. 120 с. <https://www.worldbank.org/en/topic/governance/publication/digital-justice-technology-and-the-judiciary>.
5. Контіні Ф., Мор Р. Судові системи в перехідний період: цифровізація та роль судів. *International Journal for Court Administration*. 2020. № 11 (2). <https://www.iacajournal.org/articles/10.36745/ijca.346/>.

6. Кравчук В. М. Електронне судочинство в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Юридичний вісник України. 2021. № 3. С. 45–52. http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Uv/2021_3/.

7. Державна судова адміністрація України. Звіт про впровадження електронного судочинства в Україні [Електронний ресурс]. Київ : ДСА, 2023. https://dsa.court.gov.ua/dsa/electronic_court_report_2023.

8. Яворська Л. О. Кіберправосуддя: виклики для української судової системи. Право України. 2022. № 7. С. 89–97. <http://pravoua.com.ua/archive/2022/7/>.

9. Катш Е., Рабінович-Ейні О. Цифрове правосуддя: технології та Інтернет спорів. Оксфорд : Oxford University Press, 2017. 352 с. <https://books.google.com.ua/books?id=6X0nDwAAQBAJ>.

10. Сю А. Цифрове правосуддя Китаю: підйом онлайн-судів. Harvard International Law Journal. 2022. № 63 (1). С. 45–78. <https://harvardilj.org/wp-content/uploads/sites/15/2022/01/63.1-Xu.pdf>.

11. ОЕСР. Цифрова трансформація судової системи: тенденції та виклики. Париж : OECD Public Governance Reviews, 2021. 80 с. <https://www.oecd.org/governance/digital-transformation-of-the-judiciary.htm>.

Муза О. В.,
доктор юридичних наук, старший
науковий співробітник,
Юридичний інститут Київського
національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,
професор кафедри публічного
та міжнародного права

ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

У 2025 році виповнюється 20 років з моменту прийняття Кодексу адміністративного судочинства України (далі по тексті – КАСУ) [1].

Безсумнівно, поява адміністративного процесуального закону у 2000-х роках, яким було визначено судовий порядок і судові процедури захисту прав та свобод людини і громадянина у відносинах

із суб'єктами владних повноважень, відіграла ціннісно-правову, правозахисну та системоутворюючу роль для створення незалежного, неупередженого та ефективного судового контролю за управлінськими нормативно-правовими та індивідуально-правовими рішеннями, діями чи бездіяльністю різних за компетенцією і завданнями носіїв владних повноважень. У цьому контексті слід згадати і про беззаперечний вплив КАСУ на розвиток адміністративного права України, оскільки у тексті цього кодифікованого акта міститься ціла низка положень, що не були врегульовані до 2005 року в адміністративному законодавстві України. Навіть через 20 років в адміністративному праві використовують законодавчі визначення правових категорій, що закріплені в КАСУ у зв'язку з тим, що якісної систематизації адміністративного законодавства так і не відбулося.

В адміністративно-процесуальних правових нормах закріплені питання адміністративного матеріального права, що і досі викликає необхідність наукового аналізу сутності відповідних адміністративно-правових категорій та явищ.

КАСУ був одним із перших актів судового права України, в якому було закріплено європейські стандарти справедливого судочинства. Так, в КАСУ було вперше законодавчо визначено принцип верховенства права як невід'ємна та фундаментальна ознака того, що держава зобов'язується створити належні правозахисні механізми для захисту прав та свобод людини і громадянина у сфері публічно-правового регулювання.

«Принцип ефективного правового захисту є складником стандартів адміністративного судочинства, оскільки його призначено для забезпечення та підвищення прав і свобод під час вирішення спорів із суб'єктами публічного управління» [2, с. 129]. Разом з тим необхідно констатувати, що за 20 років КАСУ зазнав певних законодавчих змін, які напевно чи можна віднести до тих, що відображають зміст ідей адміністративної юстиції. Зокрема, це стосується розширення значного обсягу окремих категорій адміністративних справ, особливості розгляду і вирішення яких передбачають обмежені строки звернення до суду для приватних суб'єктів адміністративно-правових відносин, звуження обсягу їх окремих процесуальних прав і можливостей як учасників адміністративно-судового процесу, забезпечення права на апеляційний перегляд справ та касаційне оскарження судових рішень.

Законодавець дедалі більше розширює перелік адміністративних справ, позивачами в яких є суб'єкт владних повноважень, тобто мова йде

про справи «держави проти приватної особи». Такі вимушені кроки законодавця, що суперечать ідеям адміністративної юстиції, повинні бути обґрунтовані та впливати із доцільності правового регулювання.

Окремо слід зауважити, що європейські стандарти справедливого судочинства передбачають обов'язкове виконання судових рішень. В адміністративному судочинстві України передбачено спеціальні процесуальні механізми судового контролю за виконанням судових рішень суб'єктами владних повноважень, ухвалених на користь фізичних та юридичних осіб. Більш того, Законом України № 4094-IX від 21.11.2024 року удосконалено норми КАСУ про судовий контроль за виконанням судових рішень. Зокрема варто відзначити про підвищення ефективності процедури розгляду судом звіту суб'єкта владних повноважень про виконання судового рішення. «Суд може зобов'язати подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення особисто керівника суб'єкта владних повноважень» [3]. Той факт, що «суд може відмовити у прийнятті звіту, якщо суб'єктом владних повноважень не наведено обґрунтовані обставини, які ускладнюють виконання судового рішення, або заходи, які вживаються ним для виконання судового рішення, на переконання суду, є недостатніми для своєчасного та повного виконання судового рішення» [3], посилює роль адміністративних судів у питанні забезпечення права приватної особи на виконання судового рішення, тобто права на ефективний судовий захист. Передбачена судова дискреція у даному випадку покладає саме на суд потребу досягти мети у реалізації завдань адміністративного судочинства.

Реалізація європейських стандартів справедливого судочинства в адміністративному судочинстві нерозривно пов'язана із подальшим удосконаленням європейських стандартів належного урядування та управлінської діяльності. Це впливає із предметної юрисдикції адміністративного судочинства, а тому на адміністративні суди покладено не лише здійснення незалежного контролю за рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єктів владних повноважень, але й судове тлумачення норм адміністративного законодавства України. Дане твердження можна проілюструвати на прикладі необхідності тлумачення особливостей застосування окремих положень Закону України «Про адміністративну процедуру», яким буквально оновлено сутність взаємовідносин між приватною особою та владним суб'єктом (адміністративним органом) з приводу прийняття (видання, вчинення) адміністративних актів як актів індивідуально-правової дії управлінського характеру, що позитивно або негативно

можуть вплинути на права, свободи та інтереси приватних осіб у різних сферах публічного адміністрування.

З огляду на викладене роль адміністративних судів для практики публічного адміністрування залишається бути одним із провідних факторів належного та ефективного забезпечення прав і свобод людини і громадянина у відносинах з носіями владних управлінських функцій.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України в ред. від 08.02.2025. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

2. Пузирний В. Ф. Європейський стандарт (принцип) ефективного правового захисту у сфері адміністративного судочинства: досвід для України. Нове українське право. 2022. Вип. 6. Т. 2. С. 127–131.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» від 21.11.2024 № 4094-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/4094-20#n210>

Назаров І. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
заступник голови Національного агентства
із забезпечення якості вищої освіти*

ПЕРЕВІРКА НА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ДОСТУП ДО СУДДІВСЬКОЇ ПРОФЕСІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

На сьогодні в Україні питання перевірки на доброчесність в контексті доступу до професії в судовій гілці влади є надзвичайно актуальним, отримало широке поширення, активно розвивається та поступово змінюється. Варто зазначити, що реалізована у законодавстві ідея обов'язковості стадії перевірки на доброчесність під час добору суддівських кадрів та формуванні органів суддівського врядування має не лише прихильників. Так само впевнений у тому, що зазначена стадія потребує вдосконалення і навіть уніфікації певних правил і процедур, на що і має бажання звернути увагу.

Так само хочу конкретизувати, що перевірку на доброчесність варто оцінювати в широкому розумінні, оскільки це явище, яке вже зайняло своє місце в правовому просторі України, застосовується не лише під час формування суддівського корпусу, а значно ширше. Мова йде про її обов'язковість не лише під час формування складу органів судової влади (судів та органів суддівського врядування), а й під час формування більшості правоохоронних органів, в секторі державної служби. І зміни у правилах формування складу будь-якої інституції, з об'єктивних причин, мають опосередкований вплив на функціонування та визначення всіх правил і процедур в цілому. При цьому саме формування суддівського корпусу виступило каталізатором змін у ставленні до кандидатів, до процедур і змісту перевірки кандидатів, необхідності запровадження перевірки на відповідність кандидатів до вимог доброчесності.

Не можна сказати, що перевірка на доброчесність запроваджена лише в останні роки. В Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [1] вимога до кандидатів на посаду судді бути не лише компетентними, а й доброчесними з'явилась з 2016 року. Крім того, Кодекс суддівської етики 2013 р. [2] мав відповідні вимоги до діючих суддів.

На сьогодні вимога щодо доброчесності у межах судової влади передбачена для всіх кандидатів на посади судді судів загальної юрисдикції, суддів Конституційного Суду України, членів Вищої ради правосуддя та членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Так, наприклад, кандидат на посаду судді має бути доброчесним. Перевіряє Вища кваліфікаційна комісія суддів України разом з громадською радою доброчесності. Громадська рада доброчесності сприяє Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності кандидатів критеріям професійної етики та доброчесності.

На посаду члена Вищої ради правосуддя може бути обраний (призначений) громадянин України, що відповідає, в тому числі, критеріям професійної компетентності, професійної етики та доброчесності. Відповідає за перевірку Етична рада, що утворюється з метою сприяння органам, що обирають (призначають) членів Вищої ради правосуддя, у встановленні відповідності кандидатів на посаду члена Вищої ради правосуддя критеріям професійної етики та доброчесності.

Членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України може бути громадянин України, який, в тому числі, відповідає критеріям доброчесності і професійної компетентності. Відповідає за перевірку Конкурсна комісія, що є допоміжним органом Вищої ради правосуддя та утво-

рюється для проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, формування переліку кандидатів на посаду члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, які відповідають критеріям доброчесності та професійної компетентності.

Суддею Конституційного Суду може бути громадянин України, який має, в тому числі, високі моральні якості. Відповідає за перевірку Дорадча група експертів, що утворюється з метою сприяння суб'єктам призначення суддів Конституційного Суду в оцінюванні моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді Конституційного Суду. Крім того Дорадча група розробляє методологію оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права, безпосередньо здійснює оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді Конституційного Суду. В межах цього конкурсу законодавець більш конкретно визначив предмет та межі перевірки кандидатів, тому деталізується, що при оцінюванні відповідності кандидатів критерію високих моральних якостей Дорадча група має враховувати наступне:

- кандидат відповідає, якщо є доброчесним;
- якщо відносно нього немає обґрунтованих сумнівів щодо законності джерел походження майна, відповідності рівня його життя або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя статусу;
- оцінювання має спиратися на інформації без часових або територіальних обмежень;
- кандидат не відповідає цим критеріям у разі доведення невідповідності або наявності обґрунтованих сумнівів у відповідності.

Приведені приклади обсягу та способів перевірки на доброчесність дають можливість визначити питання, які потребують додаткового регулювання та/або корегування:

1. Існує велика кількість суб'єктів, які можуть розглядати питання і приймати висновки про відповідність критеріям доброчесності.
2. Кожен відповідальний суб'єкт, який оцінює кандидатів на предмет доброчесності, має власну методику та правила оцінки.
3. Неможливість врахувати оцінку в межах одного конкурсу під час проходження іншого конкурсу навіть у випадку їх одночасного проходження.
4. Поширення практики перевірки на доброчесність за межі формування суддівських кадрів (на формування складу правоохоронних та державних органів із створенням окремих суб'єктів для перевірки із власною методикою

оцінювання: прокуратура, Національне агентство запобігання корупції, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки, митні органи тощо).

5. Неповнота у визначенні правового статусу суб'єктів, що створюються для перевірки кандидатів на відповідність критеріям доброчесності.

Вирішення наведеного переліку питань пропонується наступним чином:

1. Шляхом уніфікації правил та процедур в межах перевірки на доброчесність. Перша спроба – затвердження Вищою радою правосуддя 17 грудня 2024 року Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики суддів і кандидатів на посаду судді [3] (рішення № 3659/0/15-24).

2. Об'єднання органів, створених для оцінки кандидатів на відповідність критеріям доброчесності.

3. Деталізація правового статусу відповідних органів.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус судді: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Стор. 7. Ст. 545.

2. Кодекс суддівської етики: затверджено на XI черговому з'їзді суддів України 22.02.2013 р. Вісник Верховного суду України. 2013. № 3. Стор. 27.

3. Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики суддів і кандидатів на посаду судді: затверджено 17 грудня 2024 року рішенням ВРП № 3659/0/15–24. <https://hcj.gov.ua/doc/doc/49121> (дата звернення 28.04.2025).

Нестерчук Л. П.,
*старший викладач кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури,
Національний університет «Одеська
юридична академія»*

СУДОВА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ СУДОВОЇ СИСТЕМИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Судова спеціалізація поширена у переважній більшості країн світу, що відносяться до різних типів правових систем та різних типів судових систем. Але ця тенденція не є новою. Необхідно зазначити, що витоки

судової спеціалізації сягають часів Римської імперії, у якій була практика, коли суди розглядали певні категорії кримінальних справ. Суди, що спеціалізувалися на вирішенні суперечок у морській галузі, у XIV столітті з'явилися в Англії. У Франції (1806 р.) та Данії (1910 р.) було створено суди з вирішення трудових спорів, у США (1899 р.) суди для неповнолітніх тощо.

Міжнародні інституції різного рівня проводять узагальнення досвіду судової спеціалізації у різних країнах, надають рекомендації та висновки. Так, за даними Міжнародного інституту інтелектуальної власності суди, що вирішують суперечки у цій сфері, створені у понад 90 країнах світу [2, с. 2], а з поглибленням глобальної екологічної кризи поширюється практика створення екологічних судів, що функціонують у межах судової влади, та екологічних трибуналів, які створюються поза межами судових юрисдикцій: понад 350 у 2009 р., понад 1200 у 2016 р. та приблизно 2115 у 2021 р. [3, с. 6].

Спеціалізація суду включає спеціалізацію суддів і процедур, формування нової інституційної структури, а також є вторинним заходом у диференціації судової системи. Спеціалізація суду може мати безліч різних форм. Дослідники цього питання на підставі узагальнення багатьох національних судових практик виокремлюють «спеціалізацію за галуззю права чи за інститутом, що регулює певні суспільні відносини (галузева спеціалізація), або за суб'єктами останніх (суб'єктна спеціалізація). Галузева спеціалізація найчастіше реалізується через утворення окремих, інколи ієрархічно побудованих судових установ; суб'єктна – через організацію в судових органах певних підрозділів (колегій, палат, відділень), у яких розглядаються справи, де виокремлено правовідносини за участю спеціального суб'єкта, зокрема неповнолітніх, військовослужбовців, водокористувачів, орендарів тощо» [1, с. 95]. Формами спеціалізації судової діяльності є: спеціалізація судів (поділ судової системи на структурно відокремлені підсистеми та утворення окремих судових установ, виділення яких зумовлене специфікою матеріальних і процесуальних правовідносин); спеціалізація суддів (у формі утворення судових палат, колегій, складів, окремих судів).

Судова спеціалізація має як переваги, так і недоліки за умов її надмірності. До найбільш вагомих переваг відносять підвищення ефективності розгляду справ, гарантування високоякісного прийняття рішень та однаковість прецедентної практики. До найсуттєвіших ризиків відносять загрозу незалежності та неупередженості суддів, ризики єдності

судової системи; потенційні відмінності у доступі до правосуддя; ризик втрати гнучкості у розвитку права, якщо рішення завжди виносяться одним і тим же обмеженим колом осіб.

Судова спеціалізація у країнах континентального права. Суди у цих країнах можуть організаційно бути частиною загальної судової системи або окремої ієрархії спеціалізованих судів, яка може включати окремі спеціалізовані апеляційні суди.

Одним із прикладів такої моделі спеціалізації є судова система ФРН, яка складається з кількох окремих спеціалізованих відділень, кожне з яких має власну ієрархію апеляційних судів. У судовій системі Німеччини існує п'ять рівнів юрисдикції, а не два, як у Франції, що свідчить про зростання спеціалізації судів у ФРН [4].

У Франції судова система складається з двох окремих гілок: загальні суди, які розглядають цивільні, комерційні та кримінальні справи, та адміністративні суди, які розглядають справи між приватними особами та державними чи місцевими органами влади. Судові інстанції, своєю чергою, поділяються на цивільні, торговельні, трудові та кримінальні суди. Кожна категорія судів потім організована у дворівневу ієрархію [7].

Україна з перших років набуття незалежності однією з цілей судової реформи визнала «поступове здійснення спеціалізації судів» (Концепція судово-правової реформи в Україні, 1992 р.). У законах України «Про судоустрій» (2002 р.) та «Про судоустрій і статус суддів» (2010 р.) принцип спеціалізації загальних судів було визнано одним із основних у побудові судової системи України. Наразі чинний Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (2016 р.) у ст. 17 визнає принципи територіальності, спеціалізації та інстанційності основою судоустрою. В системі судоустрою передбачено вищі спеціалізовані суди як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ. Вищими спеціалізованими судами визначено Вищий суд з питань інтелектуальної власності, Вищий антикорупційний суд. До їх компетенції віднесено розгляд справ, які віднесені до їх юрисдикції процесуальним законом. У складі вищого спеціалізованого суду можуть утворюватися судові палати для розгляду окремих категорій справ у першій інстанції, а також утворюється апеляційна палата для розгляду справ в апеляційній інстанції (частини 1–4 статті 31 Закону). Нині обговорюються питання створення системи військової юстиції, у межах якої розглядатимуться кримінальні

справи щодо правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби.

Судова спеціалізація у країнах загального права. У країнах загального права є поширеною практика, коли судді є спеціалістами у загальних питаннях і розглядають цивільні, кримінальні, адміністративні чи податкові справи, однак ускладнення права зумовило необхідність спеціалізації їх та юрисдикцій. Головною особливістю судової організаційної структури у країнах цього типу є різниця між найвищими та нижчими (мировими) судами у Великобританії та між федеральною судовою системою і судовими системами штатів у США.

Дослідники питань судової спеціалізації у США зазначають, що «згідно з традиціями судового прецеденту «Марбері проти Медісона» (1803), федеральні судді відстоюють своє право розглянути всі види суперечок» [6]. Більшість справ у цій країні розглядаються окружними судами, які поширюють свою юрисдикцію на всі справи, що стосуються повсякденного життя громадян (розлучення, спадщина, питання нерухомості, кримінальні справи, суперечки за договорами, порушення правил дорожнього руху тощо).

У 80-х ХХ роках століття Конгрес США створив Комітет з вивчення роботи федеральних судів, у тому числі для загальної оцінки діяльності спеціалізованих судів. У звіті Комітету 1990 року було сформульовано критерії того, коли виникає потреба у створенні спеціалізованого суду, зокрема за наявності: специфіки предмета позову, що дозволяє відокремитись його від інших позовів; велика кількість справ, розглянутих у певному предметі в загальних судах, передача яких спеціалізованому суду зменшить навантаження на загальні суди; переважання наукових чи інших технічних питань, що впливають на сферу спеціалізації, та здійснення, на вимогу осіб, що приймають рішення по справі, проведення експертиз чи залучення експертів; існує однаковість, ідентичність процедур розгляду певної категорії справ [2, с. 15]. Акцент робиться на розвитку експертних знань, а не на спеціалізації. Змагальний характер судового розгляду означає, що саме сторони, а не суддя, фактично ведуть судовий розгляд. Адвокати сторони захисту чи сторони обвинувачення ведуть жорстоку боротьбу, в якій використання експертних висновків є одним із ключів до перемоги. Тому критерій залучення експертів до судового процесу наразі є головним у розвитку судової спеціалізації в США. У цій країні існує кілька спеціалізованих юрисдикцій – Податковий суд США, Претензійний суд, Суд США з міжнародної торгівлі, та адміністративні агенції з квазіюрисдикційними повноваженнями – Комісія

з торгівлі між штатами та Комісія з цінних паперів та бірж, які за своїм статусом є федеральними установами.

Судову систему Великобританії очолює Верховний суд, що складається з Високого суду правосуддя, Суду корони та Апеляційного суду. Високий суд правосуддя поділено на: відділення королівської лави, яке розглядає справи, пов'язані з договорами та деліктною відповідальністю, до нього також входять Адміралтейський суд, Комерційний суд, Технологічний та будівельний суд; канцлерське відділення, що розглядає справи, пов'язані з нерухомістю, трастами, спадщиною, банкрутством та патентами; сімейне відділення.

Королівський суд виступає у якості окружного кримінального суду, який наділений юрисдикцією щодо найбільш тяжких кримінальних правопорушень. В Апеляційному суді є відділення з кримінальних справ та відділення з цивільних справ. Судами нижчої ланки є суди графств, що спеціалізуються на розгляді цивільних справ, і магістратські суди, які вирішують майже всі кримінальні справи, крім особливо тяжких, що розглядаються Судом Корони. Одночасно із судами загальної юрисдикції функціонують спеціалізовані суди (трибунали), які утворюються за галузевим принципом та вирішують, наприклад, трудові, міграційні спори тощо. Становить інтерес оцінка правничою спільнотою Великобританії тенденцій судової спеціалізації у країні. Зокрема, за даними результатами опитування у 2020 році суддів та членів трибуналів їх більшість підтримує ці процеси: для 42% респондентів є важливою можливість засідати в інших юрисдикціях, тоді як той самий відсоток вважав це неважливим; приблизно 77% респондентів були задоволені різноманітністю своєї роботи, тоді як 23% незадоволені. Однак відповіді значно різнилися залежно від приналежності судді до тієї чи іншої інстанції: судді апеляційного суду, які мають найрізноманітніші навантаження, найнижче оцінили важливість перебування в інших юрисдикціях (27% проти 42%), і були найбільше задоволені різноманітністю своєї роботи (95% проти 77%) [6].

Отже, для судових систем загального права спеціалізація відбувається, насамперед, в межах існуючих судів шляхом створення спеціалізованих палат, відділень, спеціалізованих комісій із квазісудовими повноваженнями, а також залученням до судового розгляду експертів.

Висновки. Судова спеціалізація є одним із основних принципів побудови та розвитку судових систем в усьому світі. Спеціалізація може мати багато форм – від простих до складних, кожна з яких має певні переваги та ризики, що мають враховуватися при реформуванні судових систем та запровадженні нових або ліквідації вже існуючих спеціалізацій.

Список використаних джерел:

1. Саленко О. В. Принцип спеціалізації у національній системі судоустрою. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 94–101. URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2018_Salenko.pdf
2. Developing Specialized Court Services International Experiences and Lessons Learned / The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank ; Heike Gramckow, Barry Walsh. 2013. URL: <https://surl.li/djapvm>
3. Environmental Courts and Tribunals – 2021. A Guide for Policymakers / United Nations Environment Programme ; L. Y. Sulistiawati, F. Bouquelle, J. Lin, L. Lavrysen, M. Ricardo, P. Sean Tseng. URI: <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/40309>
4. Ferrand F. La spécialisation des juges en Allemagne. *La spécialisation des juges*. Presses de l'Université Toulouse Capitole, 2012. P. 181–211. URL: <https://books.openedition.org/putc/555#anchor-toc-1-1>
5. Mastor W. Les juges anglo-saxons, spécialistes... du général. *La spécialisation des juges*. Presses de l'Université Toulouse Capitole, 2012. P. 213–222. URL: <https://books.openedition.org/putc/557>
6. Opekin Br. The Relentless Rise of Judicial Specialisation and its Implications for Judicial Systems. *Current Legal Problems*. 2022. Vol. 75, iss. 1. P. 137–188. DOI <https://doi.org/10.1093/clp/cuac006>
7. Quels sont les tribunaux spécialisés (ou juridictions d'exception)? / Vie-publique.fr est un site gratuit d'information; Direction de l'information légale et administrative (DILA). 2025. (2 janvier). URL: <https://www.vie-publique.fr/qui-sommes-nous>

Овсяннікова О. О.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри

кримінального процесу

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

ВПРОВАДЖЕННЯ ЄСІТС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) є важливим кроком у процесі цифровізації судочинства України, спрямованим на підвищення ефективності, прозорості та до-

ступності правосуддя. Створення цієї системи відповідає сучасним тенденціям розвитку електронного правосуддя, що активно застосовуються в європейських країнах.

Відповідно до Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженого Рішенням Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15–21 [3] (далі – Положення), *Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС)* – це сукупність інформаційних та телекомунікаційних підсистем (модулів), які забезпечують автоматизацію визначених законодавством та цим Положенням процесів діяльності судів, органів та установ в системі правосуддя, включаючи документообіг, автоматизований розподіл справ, обмін документами між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу та участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції, складання оперативної та аналітичної звітності, надання інформаційної допомоги суддям, а також автоматизацію процесів, які забезпечують фінансові, майнові, організаційні, кадрові, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів ЄСІТС.

Звернімося до історії запровадження ЄСІТС. Так, ще 1 грудня 2018 року Державна судова адміністрація України оголосила про створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, а її дослідна експлуатація була запланована на 1 березня 2019 року. Однак через технічний збій наприкінці 2018 року багато сервісів ЄСІТС стали недоступними, що засвідчило її неготовність до повноцінного розгортання. У лютому 2019 року Вища рада правосуддя відкликала оголошення про впровадження системи.

Варто вказати, що першочергова концепція передбачала централізовану архітектуру, проте досвід експлуатації показав її недієздатність. У листопаді 2019 року ДСА затвердила нову Концепцію побудови ЄСІТС, яка запровадила гібридну архітектуру з розподілом навантаження між центральною системою та локальними сервісами судів.

В подальшому Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» від 27 квітня 2021 року [4] було офіційно закріплено поетапний підхід до впровадження ЄСІТС, що дозволило запускати готові модулі, не чекаючи завершення розробки всієї системи. Проте повномасштабне впровадження системи тривало повільно, а сама архітектура почала застарівати, що спричиняло часті технічні збої та інциденти безпеки.

У червні 2022 року ДСА затвердила третю Концепцію розвитку системи на 2022–2024 роки [2], визнавши необхідність її модернізації. Втім, через брак фінансування та початок повномасштабної війни реалізація цього проєкту не відбулася. У 2023–2024 роках за підтримки міжнародних партнерів було проведено технічний аудит ЄСІТС, який підтвердив її застарілість та необхідність створення нової системи.

Одним із важливих кроків у впровадженні ЄСІТС стало офіційне запровадження 5 жовтня 2021 року трьох підсистем: «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистеми відеоконференцз'язку. Ці модулі були спрямовані на спрощення подання процесуальних документів, отримання інформації про стан розгляду судових справ та забезпечення дистанційної участі в судових засіданнях. Саме ці три модулі працюють і на початок 2025 року, хоча відповідно до Положення мають функціонувати і такі модулі ЄСІТС, як Офіційний веб-портал «Судова влада України», Єдиний державний реєстр судових рішень, Єдина підсистема управління фінансово-господарськими процесами, Єдиний контакт-центр судової влади України, модуль «Автоматизований розподіл» та модуль «Судова статистика».

Не вдаючись до характеристики діючих модулів ЄСІТС, зупинимось на тих викликах, з якими стикається впровадження ЄСІТС, та перспективах її удосконалення.

По-перше, варто зазначити, що попри свою назву, ЄСІТС не є єдиною системою, а швидше являє собою сукупність розрізнених систем, побудованих у різні часи, які використовують різні технології. Більш того, окремі функціонали (документообіг, аудіо- та відеофіксація) представлені різними системами («Д-3», «ДСС», «Апеляція», ЄАСДВС, «Електронний суд», а також підсистема відеоконференцз'язку, «Акорд», «Камертон», «Феміда», «Оберіг»). Частина із зазначених систем містить архітектуру та технологічний стек з 1990-х та початку 2000-х рр. і непридатні для модернізації, решта – побудовані на більш сучасних, але також вже застарілих технологіях, що спричиняє збої в роботі та створює ризики інформаційної безпеки та втрати даних.

По-друге, можна говорити про все ще недостатнє використання електронних механізмів звернення до суду. Зокрема, наприклад, станом на січень 2022 року лише 3% позовних заяв подавалися через підсистему «Електронний суд». Основними причинами цього були недовіра до системи, недостатня обізнаність користувачів та відсутність стимулів для переходу на електронний документообіг. Крім того, багато громадян не мали необхідних навичок для використання електронних ресурсів,

що ускладнювало процес цифровізації судочинства. Можна навести й більш актуальну статистику: так, за даними Восьмого апеляційного адміністративного суду за підсумками 2024 року судді зазначеного суду в електронній та змішаній формах розглянули понад 5 590 справ та матеріалів, що становить понад 17% від загальної кількості справ та матеріалів, розглянутих у 2024 році [1]. Тож, як бачимо, з кожним роком відсоток звернень через «Електронний суд» зростає, хоча повноцінний перехід на цифровий формат все ще потребує додаткових заходів, зокрема навчання користувачів, удосконалення технічної інфраструктури та нормативного регулювання. Окрім того, збільшенню електронних звернень до суду, підвищенню ефективності судочинства та зменшенню паперового документообігу сприяють і законодавчі зміни, зокрема, прийняття Закону [5], який зобов'язує всіх юридичних осіб приватної форми власності, що беруть участь у цивільних та адміністративних справах, зареєструвати електронний кабінет в ЄСІТС.

Також достатньо суттєвими викликами можуть бути:

1) *технічні обмеження та масштабність проєкту*, адже обробка понад 3 мільйонів справ щорічно створює значне навантаження на систему. Забезпечення стабільної роботи ЄСІТС вимагає високопродуктивної інфраструктури та інтеграції з іншими державними реєстрами;

2) *безпека даних та конфіденційність*, оскільки захист інформації від несанкціонованого доступу та кібератак є критично важливим, особливо з огляду на чутливість судових даних;

3) *кадрові питання та навчання персоналу*. Ефективне використання ЄСІТС потребує підготовки суддів, адвокатів та інших учасників процесу для роботи з новими цифровими інструментами.

Тож, на сьогодні передусім перед командою ДСА України стоять амбітні виклики, які потребують системного підходу та скоординованих зусиль. Одним із ключових завдань, передбачених у рамках Ukraine Facility Plan, є розробка дорожньої карти модернізації ЄСІТС і її повне впровадження до кінця 2027 року [6].

Як підсумок можна зазначити, що незважаючи на значні досягнення, ЄСІТС стикається з проблемами технічного та організаційного характеру, зокрема застарілістю її архітектури, недостатнім фінансуванням і потребою в оновленні законодавчого регулювання. Для забезпечення її ефективної роботи необхідні подальші інвестиції, залучення міжнародних партнерів, підвищення кваліфікації працівників судової системи та вдосконалення механізмів захисту інформації.

Список використаних джерел:

1. Восьмим ААС у 2024 році в електронній формі розглянуто понад 17% судових справ та матеріалів. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/func_ecits/.
2. Концепція Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЕСІКС), розроблена за підтримки Програми USAID «Справедливість для всіх». URL : <https://court.gov.ua/storage/portal/dsa/news/Kontseptsia%20ESIKS.pdf>
3. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затверджене рішенням Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 року № 1845/0/15–21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#n23>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Закон України від 27 квітня 2021 року № 1416-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-20#Text>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремії підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами. Закон України від 29.06.2023 № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text>
6. Сапельніков Л. Цифрова трансформація правосуддя: як Україна створює сучасну судову систему. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/12/19/7489701/>

Остафійчук Л. А.,

*к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри процесуального права
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича*

ІНФОРМАЦІЙНІ БАЗИ ДАНИХ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ – ІННОВАЦІЙНЕ РІШЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Без електронних технологій сучасне судочинство важко уявити. Інтернет став незамінним інструментом для отримання інформації

та послуг, що сприяє поширенню цифрових технологій у сфері судочинства.

Одним із значимих факторів, який вплинув на запровадження інформаційних технологій в українському судочинстві, стало прийняття Закону України від 22.12.2005 р. № 3262-IV «Про доступ до судових рішень», метою якого є «забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому застосуванню законодавства» [1]. Адже володіння правозастосовувачем інформацією щодо актуальної практики розгляду справ судами має непересічне значення. Найперше, за допомогою судових розглядів виявлялися прогалини регулювання правових питань, суперечливість норм законів, невідповідність норми закону Конституції України або міжнародному договору. По-друге, доступність судової практики уможливила попереджувати подання необґрунтованих та/або неперспективних позовів чи заяв до суду. По-третє, з'явилася можливість коригування поведінки суб'єктів правозастосування на етапі вчинення дії чи прийняття рішення відповідно до практики судового розгляду подібних справ для уникнення судових спорів. Насамкінець, за допомогою гласності та відкритості судового процесу українське суспільство поступово усвідомило, що суди це не каральні органи, і метою судового процесу є ефективний захист прав, свобод та інтересів осіб. Таким чином, рішення суду (особливо судів касаційної інстанції) щодо аналогічного питання допомагає розтлумачити правову норму і надати зразок вирішення правового спору.

У 2008 році Консультативна рада європейських суддів (далі – КРЕС) присвятила Висновок № 11 питанню якості судових рішень як основного компонента якості правосуддя. Зокрема, високий рівень цього показника залежить від професійності суддів, які, маючи повноваження тлумачити закон, зобов'язані сприяти юридичній визначеності, яка гарантує передбачуваність змісту та застосування юридичних норм. Для досягнення поставленої мети, при вирішенні ідентичних спорів у країнах континентального права, доцільним орієнтиром буде судова практика, особливо практика найвищих судів, завданням яких є забезпечення єдиної судової практики (п.п. 45, 46, 47, 48) [2].

9 листопада 2011 року КРЕС у пункті 24 Висновку № 14 зазначила, що «судова влада має розміщати судову практику або принаймні резолюційні судові рішення в мережі інтернет: i) на безоплатній основі, ii) в легкодоступній формі та iii) з урахуванням захисту особистих даних»

[3]. Для задоволення інформаційних потреб користувачів щодо актуальної судової практики та організації доступу до неї, КРЕС заохотила держави щодо організації доступу до не лише до власних баз судових рішень, але й інших держав. Прозорість та передбачуваність такого регулювання мало на меті не лише ознайомчу функцію для дослідників права та практикуючих юристів, але й створити сприятливе середовище для розвитку торгівлі та інвестицій за допомогою нестандартних інноваційних рішень. Наприклад, відповідно до статті 3 Протоколу 2 Конвенції Лугано 2007 року було створено загальнодоступну систему Збірник прецедентного права JURE [4]. Європейська асоціація, що складається з Суду Європейського Союзу, а також Державних рад і вищих адміністративних юрисдикцій кожного з членів Європейського Союзу, створила базу АСА-Europe, що забезпечує доступ до рішень Вищих адміністративних судів, які імплементують право ЄС [5]. Створений мережею голів європейських верховних судів у 2007 році Загальний портал судової практики – є метапошуковою системою, яка дозволяє виконувати запити в кількох пошукових системах одночасно [6].

Законом України від 03.10.2017 №2147-VIII були внесені суттєві зміни до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів [7], серед яких особливої уваги заслуговує введення у процесуальне законодавство поняття «висновків щодо застосування норм права, викладених в постановях Верховного Суду» (далі – висновки ВС). Згідно частин 5, 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» висновки ВС визначено «обов’язковими для всіх суб’єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права» і «враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права» [8]. Вказану норму було підсилено частиною 4 статті 6 Закону України «Про адміністративну процедуру», згідно якої висновки ВС є обов’язковими для всіх адміністративних органів, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права» [9].

Висновок ВС – це не просто частина судового рішення в адміністративній справі. З його прийняттям, він стає обов’язковим імперативом (квазіджерелом) не лише для судів нижчої інстанції але й безпосередньо для Верховного Суду. Проте, відступ від висновку ВС можливий! Через самовідступ, або його подолання палатою, об’єднаною палатою, Великою

Палатою Верховного Суду. На відміну від висновку ВС, викладеному у рішенні за результатами розгляду зразкової справи (ч. 3 ст. 291 КАС України), тому що положення статей 346, 347 КАС України не передбачають можливості передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду з метою відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду як суду апеляційної інстанції у зразковій справі, що обумовлено особливою правовою природою цього процесуального рішення [10, с. 658, 659, 660].

У зв'язку із викладеним виникає потреба не просто у доступі до судових рішень, а у використанні систематизованих цифрових інструментів пошуку актуальних правових позицій Верховного Суду, щоб у власному процесуальному документі не допустити посилання на висновок ВС, щодо якого наявний відступ від правових висновків, у тому числі можливо шляхом уточнення.

Створена у 2021 році База правових позицій Верховного Суду (База) дає змогу користувачам здійснювати пошук релевантної практики Верховного Суду за великим текстовим фрагментом, за ключовим словом (ключовими словами), за текстовим документом, а також за посиланням на судові рішення, узятим із Єдиного державного реєстру судових рішень [11]. База є тестовим допоміжним інструментом пошуку практики Верховного Суду. Заголовки й опис рішень Верховного Суду, які містяться в Базі, коротко окреслюють правову проблему, якої стосується відповідне рішення. Розміщена в Базі інформація щодо практики Верховного Суду не є вичерпною і постійно оновлюється.

Незважаючи на розміщене на сайті застереження про те, що інформація в Базі не може вважатись офіційним джерелом інформації щодо судових рішень Верховного Суду та не є зобов'язуючою для Верховного Суду, – у Базі наявні посилання на судові рішення, що офіційно розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень, ознайомлення з якими уможливить розуміння суті правової позиції, сформульованої у справі, а також потребу в обов'язковості її застосування у конкретному випадку [11]. Тобто, по-суті база відразу визначає шлях для отримання офіційного тексту потрібного користувачу судового рішення і викладеному у ньому висновку ВС.

Отже, використання технологій пошуку ревалентних висновків ВС сприяє дотриманню принципу правової визначеності та покращує точність ухвалення рішень.

1 грудня 2023 року КРЕС прийнято Висновок КРЕС №26 (2023) «Рухаючись вперед: використання асистивних (допоміжних) технологій у судочинстві», у якому визначено потенційні загрози використання баз даних судових рішень. Відзначається, що ухвалення судових рішень є висококваліфікованою діяльністю. А використання інструментів обробки даних може підірвати здатність судді визначати, що є, а що ні, релевантним доказом, і може негативно вплинути на його або її здатність оцінювати надійність доказів. Незважаючи на те, що такі інструменти призначені для сприяння ухваленню судових рішень, з часом вони можуть знизити кваліфікацію та досвід суддів (п. 60). Особливо проблематичним може бути те, якщо така допомога надає окремим суддям оцінку норм щодо ухвалення рішень на основі загальних тенденцій серед суддів; дана проблема згодом буде лише поглиблюватись, оскільки все більше суддів слідуватимуть тенденції, визначеній інструментами обробки даних. У більш широкому плані це створює загрозу для інституційної незалежності, оскільки фактично віддасть процес ухвалення рішень у руки тих, хто розробляє інструменти обробки даних (п. 61). Тому технологічні інструменти повинні поважати процес ухвалення судових рішень і автономію суддів. [12]

Підсумовуючи, зазначимо, що використання інформаційних технологій суспільством стрімко розвивається. Суди та судова влада повинні йти в ногу з такими подіями. Новітні технології є важливим інструментом у судочинстві, їх потрібно розвивати, удосконалювати, водночас використовувати у власній практиці на основі власного розуму і досвіду, а не доручати машинним технологіям вирішувати справи людей.

Список використаних джерел:

1. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 №3262-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>
2. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf
3. Висновок № 14 (2011) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя та інформаційні технології (IT). URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-14-2011-on-justice-and-information-technologies-it-/16806a1fc0>
4. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/collection/n-law/jure.html>
5. ACA-Europe. URL: <https://www.aca-europe.eu/index.php/en/>

6. Network of the Presidents of the supreme judicial courts of the EU. URL: <https://network-presidents.eu/cpcl>

7. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#n774>

8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

9. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

10. Остафійчук Л. А. Зразкове рішення як модель судового прецеденту в Україні. Topical Issues of Procedural Law in Ukraine : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. 920 p. P. 655–680. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/576/15510/32751-1>

11. Supreme LAB. URL: <https://sl.court.gov.ua/affairs.php>; URL: <https://sl.court.gov.ua/affairs.php>

12. Висновок КРЄС № 26 (2023): Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/vysnovok_kryes_no_26_neoficiynny_pereklad.pdf

Плахотнік О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри юстиції*

*Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ВИКОРИСТАННЯ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВІДКРИТОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ СУДОЧИНСТВА

У сучасному світі інновацій технологія розподіленого реєстру або розподілена база даних (блокчейн), що зберігає впорядкований ланцюжок записів (так званих блоків) де кожен блок містить часову позначку, хеш попереднього блоку та дані транзакцій, подані як хеш-дерево [1] може

забезпечити новий рівень відкритості та прозорості судочинства при надійному фіксуванні та захисту електронних документів суду.

Як правило, коли говорять про технології блокчейн завжди робиться акцент на тому, що це сфера фінансів і більшість операцій яка здійснюється це криптовалюта, смарт-контракти, акції, грошові розрахунки, ринки та інше. Однак, дана технологія розподіленої бази даних, яка за своїм змістом є децентралізованою, може бути використана у діяльності фіксування судового процесу та захисту електронних документів суду, прозорого автоматизованого розподілу проваджень, зберігання та захисту автентичності цифрових доказів, проведення відеоконференцій, діяльності архіву суду та інших електронних сервісах суду.

Враховуючи незмінність записів, прозорості механізмів збереження інформації та відсутності централізованого сховища інформації, блокчейн-технологія може розглядатися як інструмент нового рівня відкритості та прозорості судочинства. Дана технологія дозволяє впровадити перевірюваність збережених даних процесуальних дій, електронних доказів, судових рішень та інших електронних документів суду що унеможливує несанкціоновану зміну або підміну збережених даних. Такі передумови дозволяють розглянути технології блокчейн як необхідний елемент сучасного судочинства.

Солодовнік О. О., Докуніна К. І. у статті Технологія блокчейн: суть і перспективи використання в системі державних фінансів України зазначають, що технологія блокчейн з'явилась і почала використовуватися на практиці десять років тому, а на сьогодні вона визнана однією з ключових технологій Четвертої промислової революції, оскільки демонструє серйозний науково-технічний прорив і набуває поширення майже в усіх сферах суспільного життя. Станом на кінець березня 2021 р. загальна кількість транзакцій у блокчейні становить понад 600 млн операцій [2]. Також автори зводять аналітику в якій підкреслюють розгалуженні сфери застосування блокчейн технології в різних сферах життя суспільства, це: кібербезпека, освіта, продажі та лізинг машин, сервіси для прослуховування музики онлайн, охорона здоров'я, зв'язок і комунікації, транспорт і логістика, фінансові послуги, страхування, державне управління, криптовалюти та системи платежів (у т. ч. міжнародні), банківська діяльність, ідентифікація фізичних осіб і активів, юридичні послуги, краудфандинг, електронна комерція, продаж програмних додатків, управління подорожами, ігровий бізнес і казино, доброчинність і пожертви, освіта, енергетика, ринки капіталу, роздріб-

на торгівля, будівництво, медіа та телекомунікації, бухгалтерський облік і аудит [2].

Слід погодитися з позицією авторів у питаннях впливу даної технології на всі сфери життя суспільства. Також необхідно зазначити, що інтеграція таких технологій у життя з боку держави не може залежати від її волі оскільки це стрімкий розвиток глобальних ІТ технологій. Предметне застосування яких можна розглядати з позиції держави, як регулятора суспільних відносин при застосуванні технології блокчейн у діяльності суду.

Стефанчук Р. у статті Інформаційні технології та право: quo vadis? робить висновок: «Урешті-решт, необхідно зрозуміти, що розвиток ІТ, подальша інтеграція Інтернету в суспільне життя є неминучими процесами, що не залежатимуть від бажань держави. Питання полягатиме в готовності права запропонувати цим змінам сучасний, системний і адекватний підхід для того, щоб забезпечити належне регулювання цієї сфери з метою використання її на благо суспільства загалом та окремих осіб зокрема» [3].

Підкреслюючи питання перспективи впровадження технології блокчейн у діяльності суду та посилення безпеки даних суду хочу звернути увагу на те, що Р. Стефанчук у статті Інформаційні технології та право: quo vadis? звертав увагу на те, що «Кожна така транзакція децентралізована та максимально прозора, схоронна, незмінна, а відповідно, безпечна, адже її видно і фіксується вона кожним із контрагентів, що не допускає будь-яких маніпуляцій, як-от: внесення змін, скасування, виправлення заднім числом тощо» [3].

Мабуть, найкращий спосіб забезпечити схоронність даних суду від хакерських атак, які під час повномасштабної війни в Україні почастишали та становлять загрозу національній безпеці це зробити крок до впровадження технології блокчейн у діяльність суду та його електронних сервісів. В першу чергу, така ініціатива повинна бути включена на рівні Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на наступні роки та для посилення ефективності електронного судочинства повинні бути об'єднані з Концепцією розвитку штучного інтелекту в Україні [4].

Для досягнення мети Концепції у сфері правосуддя слід забезпечити виконання таких завдань: подальший розвиток вже існуючих технологій у сфері правосуддя (Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, Електронний суд, Єдиний реєстр досудових розслідувань тощо);

впровадження консультативних програм на основі штучного інтелекту, які відкриють доступ до юридичної консультації широким верствам населення; попередження суспільно небезпечних явищ шляхом аналізу наявних даних за допомогою штучного інтелекту; визначення необхідних заходів ресоціалізації засуджених шляхом проведення аналізу наявних даних за допомогою технологій штучного інтелекту; винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій штучного інтелекту, стану дотримання законодавства та судової практики [4].

Слід сказати про те, що завданням державної політики розвитку блокчейн технології та штучного інтелекту в діяльності суду повинні розглядатися комплексно. Тоді пріоритетність впровадження технологій блокчейн та штучного інтелекту у визначених сферах судочинства та правосуддя будуть загально пов'язані з такими перевагами як:

- Децентралізація збереження відкритої інформації суду;
- Посилення ефективності судочинства з позиції його відкритості та захищеності від несанкціонованих змін;
- Прозора процедура розподілу проваджень суду та доступ до інформації суду;
- Впровадження технології блокчейн у збереження даних процесуальних дій, електронних доказів та доступу до судових рішень.

Таким чином, впровадження блокчейн технології у судочинство та правосуддя може посилити відкритість та довіру до судової влади у питаннях громадського контролю за діяльністю суду, сприяти справедливому правосуддю та забезпечення гарантій учасників судового процесу. Використання технологій розподіленого реєстру також посилює захист інформації, унеможливорює несанкціоновану зміну або підміну збережених даних суду, що робить фальсифікацію електронних документів або їх знищення практично неможливим. Тому прозорість та перевірюваність збережених даних блокчейн може бути новим рівнем відкритості та прозорості судочинства і правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Блокчейн – Вікіпедія: вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. URL:<https://uk.wikipedia.org/wiki/Блокчейн> (дата звернення: 12.04.2025 року).
2. Солодовник О., Докуніна К. Технологія блокчейн: суть і перспективи використання у системі державних фінансів України / Blockchain technology:

the essence and prospects for use in the public finance system of Ukraine // Business Inform. – 2021. – № 3. – С. 126–131. – DOI: 10.32983/2222-4459-2021-3-126-131.

3. Стефанчук Р. Інформаційні технології та право: quo vadis? [Електронний ресурс] // Право України. – 2018. – № 1. – С. 30–50. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_1_18/Stefanchuk_1_18/ (дата звернення: 12.04.2025 року).

4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80> (дата звернення: 12.04.2025 року).

Подкопась С. В.,
старший науковий співробітник
НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України,
доктор юридичних наук,
заслужений юрист України

НА ШЛЯХУ ДО ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

1. Прокуратура в Україні протягом десятиліть зазнавала трансформаційних змін в рамках різних концепцій (стратегій), в яких у тому числі йшлося і про забезпечення її незалежності. Закріпивши положення щодо прокуратури України у ст. 131¹ розділу VIII «Правосуддя» Конституції України, законодавець при цьому не використовує поняття «інституційна незалежність». В Законі України «Про прокуратуру» йдеться лише про незалежність прокурорів. Натомість про інституційну незалежність прокуратури неодноразово згадується в міжнародних документах Консультативної ради європейських прокурорів (далі – КРЕП). У п. 4 висновку № 9 (2014) КРЕП про європейські норми і принципи, що стосуються прокурорів (Римській хартії) йдеться про незалежність і автономію прокуратури як неминучий та природний наслідок незалежності судової влади, у зв'язку з чим заохочується загальна тенденція до її

укріплення. Така незалежність відповідно до п. 5 зазначеного висновку має передбачати можливість самостійного прийняття прокурорами рішень і виконання ними обов'язків без будь-якого зовнішнього тиску чи втручання в роботу з урахуванням принципу поділу влад і підзвітності; а у п. 15 висновку № 13 (2018) КРЕП «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів», крім того, акцентується на недопущенні політичного тиску.

Також «повністю незалежна система прокуратури» згідно п. 7 висновку № 16 (2021) КРЕП «Наслідки рішень міжнародних судів і договірних органів щодо реальної незалежності прокурорів» «...залишається запорукою безумовної неупередженості прокурорів».

Інституційна незалежність прокуратури розглядається в якості важливої умови дотримання ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) та забезпечення права на справедливий суд. КРЕП у висновку № 16 (2021) підкреслює, що наведені у рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) рекомендації стосовно судової влади в аспекті незалежності «... можуть певною мірою застосовуватися до органів прокуратури ...» (п. 17); а з посиланням на практику ЄСПЛ відмічає те, що концепція незалежного суду вимагає незалежності не лише від органів виконавчої влади, а й законодавчої влади також (п. 18).

2. Насправді вплив законодавчої гілки влади на інституційну незалежність судової влади, порівняно із впливом виконавчої гілки влади, може бути більш потужний за змістом і масштабнішим за наслідками, оскільки, як правило, саме законодавець формує вектор еволюції судової сфери та рівень довіри суспільства до судової влади [1, с. 88]. Відповідно інституційна незалежність прокуратури повинна визначатися у тому числі через призму взаємовідносин із законодавчою владою.

2.1. Краще зрозуміти характер взаємовідносин прокуратури із законодавчою владою дозволяє практика Конституційного Суду України (далі – КСУ України), який неодноразово вирішував питання відповідності Конституції України тих законодавчих норм, якими дещо нівелювалися окремі гарантії незалежності прокуратури та прокурорів.

Так, рішеннями КСУ України визнавалися неконституційними, зокрема:

– нормативні положення, що передбачали компетенцію Кабінету Міністрів України: визначати умови та порядок перерахунку призначених

пенсій працівникам прокуратури (рішення від 13 грудня 2019 року № 7-р (П)/2019); встановлювати порядок та розмір заробітної плати прокурорів (рішення від 26 березня 2020 року № 6-р/2020, рішення від 13 вересня 2023 року № 8-р(П)/2020), а також положення, що скасовували норми з пенсійного забезпечення осіб, яким призначалися пенсії відповідно до Закону України «Про прокуратуру» (рішення від 18 червня 2020 року № 5-р (П)/2020);

– законодавчі норми, якими прокурорів було персонально попереджено про можливе майбутнє вивільнення з посади в рамках проведення реформи (рішення від 1 березня 2023 року № 1-р (П)/2023) та положення згідно з яким перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність не перешкоджало його звільненню з посади (рішення від 2 жовтня 2024 року № 9-р(П)/2020);

– положення п. 9 ч. 1 ст. 51 Закону України «Про прокуратуру», згідно яких конкретного прокурора може бути звільнено з посади через ухвалення рішення щодо ліквідації чи реорганізації органу прокуратури або скорочення кількості посад прокурорів органу прокуратури (тобто не лише внаслідок рішень, дій або бездіяльності прокурора) (рішення від 18 грудня 2024 року № 11-р(П)/2024).

2.2. У п. 14 висновку № 13 (2018) КРЕП передбачено, що з урахуванням близькості й взаємодоповнювального характеру місій суддів і прокурорів, а також вимог щодо їхнього статусу та умов служби прокурори повинні мати гарантії, аналогічні гарантіям суддів; і *de jure*, особливо з огляду на зміст ст. 16 Закону України «Про прокуратуру», начебто позитивні зрушення є. Водночас, *de facto*, ми скоріше на самому початку цього шляху, а говорити про реальну незалежність прокурорів чи інституційну незалежність прокуратури ще зарано.

Підтвердженням може слугувати досвід становлення прокурорського самоврядування в Україні [2, с. 88–89] чи ситуації з фінансуванням прокуратури, належним матеріальним, соціальним, пенсійним забезпеченням прокурорів. Щодо останніх, то за збігом обставин розгляд проєкту Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік»¹

¹ Редакція ст. 7 проєкту Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» спочатку передбачала розмір прожиткового мінімуму, який застосовується для визначення посадового окладу прокурора окружної прокуратури, так само як і для суддів, працівників інших державних органів, оплата праці яких регулюється спеціальними законами, а також працівників податкових і митних органів – 2102 гривні, а вже до другого читання проєкт передбачив розмір 1600 гривень, тобто він

співпав у часі зі жвавим суспільним обговоренням питання «прокурорів – інвалідів» [3; 4]. Немає сумніву, що специфіка компетенції і особлива роль в суспільстві та державі обумовлюють підвищену увагу до прокуратури та прокурорів. Водночас слід враховувати той очевидний факт, що носії прокурорського статусу є невід’ємною частиною суспільства, загальний рівень якого, особливо в період трансформаційних змін, далекий від ідеального.

Необхідність усвідомлення та дотримання етичних вимог і законодавства аксіоматично виступає обов’язковою умовою доступу до професії прокурора та перебування в ній. Однак, згадана ситуація може свідчити скоріше про системну кризу державного апарату в країні загалом; про «якість» результатів проведеної (на виконання вимог Закону № 113-IX) атестації прокурорів, яка, в свою чергу, передбачала оцінювання їх професійної етики та доброчесності [5]. При цьому гіпертрофоване фокусування саме на негативних проявах у конкретній системі державних органів не стільки сприяє її «оздоровленню», скільки дискредитує та посилює недовіру до інституції, може розглядатися як засіб стороннього впливу на неї, залишаючи поза увагою не менш важливі системні питання, зокрема стану фактичного забезпечення інституційної незалежності системи прокуратури, адже саме вона є визначальним елементом незалежності прокурорів.

Законодавець намагався обмежити розмір заробітної плати прокурорам і раніше [6], у той час як КРСП у п. 29 висновку № 13 (2018), навпаки, акцентує на наближенні її до оплати праці суддів, що розглядається саме в контексті незалежності прокурорів.

Скорочення заробітної плати, примусовий вихід на пенсію розглядаються деякими дослідниками в якості дестимулюючих факторів, які слугують свого роду методами впливу на судову владу та прокуратуру [7, с. 107, 108, 113]. Така ситуація є характерною не лише для нашої країни, а питання незалежності (автономії) прокуратури, незалежності прокурорів можуть набувати навіть політико-правового змісту, виходячи за межі суто правового аналізу.

3. КРСП у розділі III висновку № 19 (2024) щодо організації діяльності органів прокуратури для забезпечення їхньої незалежності та не-

залишився без змін у порівнянні з попередніми роками та меншим ніж встановлений для суддів та інших категорій працівників, розмір посадового окладу в яких так само «прив’язаний» до встановленого прожиткового мінімуму.

упередженості основну увагу приділяє «забезпеченню ролі генеральних прокурорів як гарантів незалежності прокуратури через організацію діяльності органів прокуратури», справедливо відмічаючи їх «ключову роль ... в управлінні органами прокуратури як спосіб забезпечення їхньої незалежності» (п. 5), а також важливість їхньої власної незалежності та неупередженості. У цьому сенсі актуалізуються питання вдосконалення процедури призначення Генерального прокурора на посаду та стабільності перебування на ній. Воно тим більш актуальне, враховуючи доволі часту зміну Генеральних прокурорів в Україні та той факт, що на сьогодні (вже біля п'яти місяців) система прокуратури функціонує без свого очільника.

Список використаних джерел:

1. Городовенко В. Інституційна незалежність судової гілки влади в Україні: конституційно-правовий аспект. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 1. С. 81–92.
2. Подкопась С. В. Становлення прокурорського самоврядування в Україні. *Актуальні проблеми судового права* : матеріали міжнар. наук. – практ. конф. (26 квіт. 2024 р.). Харків : Право, 2024. С. 86–93.
3. Про Державний бюджет України на 2025 рік: проєкт Закону України від 14.09.2024 № 12000. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=12000&conv=9>
4. Бутусов Ю. 51 прокурор Хмельниччини на чолі з обласним прокурором Олійником оформили інвалідність, «дахуючи» корупційну схему Слуги народу Крупи у МСЕК та ПФ. *Цензор. Нет*. 16.10.2024. URL: <https://censor.net/ua/r3515195>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України від 19.09.2019. № 113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#Text>
6. Верховна Рада обмежила зарплату депутатам, прокурорам, міністрам та чиновникам 67 тисячами гривень. *Судово-юридична газета*. 2023. 10 квітня. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/267105-verkhovna-rada-obmezhila-zarplatu-deputatam-prokuroram-ministram-ta-chinovnikam-67-tisyachami-griven>
7. Voigt S., Wulf A. J. What Makes Prosecutors Independent? Analyzing the Determinants of the Independence of Prosecutors. *Journal of Institutional Economics*. 2017. Vol. 15. No. 1. P. 99–120.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОЧИНСТВА З АКЦЕНТОМ НА НІМЕЦЬКУ СКЛАДОВУ.

Судове право є важливою складовою правової системи будь-якої країни. Німеччина, як одна з провідних країн Європи, має розвинену судову систему, яка може слугувати прикладом для інших держав, зокрема України. У цих тезах коротко розглядаються основні аспекти судового права в Німеччині та їх вплив на українську правову систему, з акцентом на євроінтеграцію, проблеми перехідного правосуддя та цифровізацію судочинства. Німецький досвід у реформуванні судочинства може стати дуже корисним для України, оскільки реформа судової системи є ключовим елементом розвитку правової держави.

Україна та Німеччина мають складний історичний досвід тоталітарних режимів. Так, Федеральний конституційний суд був передбачений Конституцією 1949 року [1] та був заснований у 1951 році, незабаром після закінчення Другої світової війни. Конституційний Суд України було створено через кілька десятиліть після Конституційного Суду Німеччини, а також після розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік у 1996 році після прийняття нової Конституції.

У Німеччині інтерес до теми конституційно-правового захисту спостерігається з середини XIX ст. Цій темі були присвячені праці Р. Гнейста [2], М. Вебера [3] та А. Шопенгауера [4] щодо розвитку німецької держави.

Український конституціоналізм має давню історію та традиції, тісно пов'язані з національно-визвольною боротьбою. Сучасний конституційний процес в Україні має своє історичне підґрунтя у протоконституційних ідеях, розпорошених у київських правових пам'ятках (Конституція П. Орлика 1710 р.), конституційних актах УНР і ЗУНР, державотворчих ідеях учасників Кирило-Мефодіївського братства (товариств).

Німецька система судочинства характеризується принципами правової визначеності, незалежності суддів та справедливості. Ці принципи є основою для розвитку судового права в Україні. Конституція Німеччини (Grundgesetz) гарантує незалежність суддів (Art. 97) [1]. Це забез-

печує неупередженість судів у прийнятті рішень і формує довіру до правосуддя.

Згідно з Директивами Європейського Союзу, Німеччина активно імплементує європейські стандарти в свою правову систему. Вивчення досвіду Німеччини надасть можливість Україні адаптувати подібні механізми для покращення судочинства. Важливим аспектом є підвищення прозорості судових процесів. Німецька практика включає відкриті судові засідання та доступ до судових рішень. Німецька система активно захищає права людини, що є ключовим елементом у європейській правовій політиці.

Німецький досвід у реформуванні судочинства корисний для України, оскільки реформа судової системи є ключовим елементом розвитку правової держави. Судова система Німеччини вважається однією з найефективніших у Європі, і її основні принципи можуть бути запозичені для вдосконалення українського судочинства.

Окрему увагу слід приділити реформуванню Конституційного Суду України з огляду на досвід Німеччини. Федеральний Конституційний Суд Німеччини є взірцем незалежності та ефективності. Він відіграє ключову роль у збереженні стабільності правової системи країни, контролюючи відповідність законодавчих ініціатив Основному закону. Крім того, особливістю німецької моделі є можливість громадян подавати конституційні скарги напяму до суду, що значно розширює доступ громадян до правосуддя. Питання розширення можливостей для подання конституційних скарг, може значно покращити ефективність діяльності цього органу в Україні є релевантним на теперішній час та потребує позитивного вирішення.

Німеччина успішно пододала виклики перехідного правосуддя після об'єднання в 1990 році. Основним аспектом було відновлення довіри до судової системи через реформи, які включали очищення суддівського корпусу та впровадження нових етичних стандартів. Перехідне правосуддя є важливим аспектом реформування судової системи після глибоких політичних змін. Німеччина успішно пододала цей виклик після об'єднання у 1990 році, здійснивши очищення суддівського корпусу від осіб, які працювали на тоталітарний режим.

В Україні питання перехідного правосуддя залишається актуальним у зв'язку з військовими діями та необхідністю притягнення до відповідальності осіб, які сприяли агресії. Використання німецького досвіду в очищенні судової системи, впровадженні нових етичних стандартів

і посиленні відповідальності суддів може сприяти зміцненню правопорядку в Україні.

Реформування судочинства в Україні має базуватися на найкращих європейських практиках, і досвід Німеччини в цьому питанні є особливо цінним. Серед ключових аспектів, які можуть бути запозичені: незалежність суддів, прозорість судових рішень, цифровізація судочинства та зміцнення Конституційного Суду як гаранта верховенства права. Впровадження цих реформ сприятиме підвищенню довіри до судової влади, скороченню строків розгляду справ та мінімізації корупційних ризиків, що стане важливим кроком на шляху до правової держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція Німеччини, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>
2. Gneist R. v. Der Rechtsstaat und die Verwaltungsgerichte in Deutschland / Rudolf Gneist. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1966. – 360 S. <http://books.google.com/books?id=yU8BAAAAYAAJ&oe=UTF-8>.
3. Weber M. Gesammelte politische Schriften / Max Weber, 1921 <https://archive.org/details/gesammelte-politische-schriften>
4. Schopenhauer A. Verteilung des Staates, politisch und rechts. Fragmente kommen/hundert. A. Kurakin. M., 1997, https://www.lib.ru/FILOSOF/SHOPENGAUER/s_o_politike.txt

Саленко О.

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри юстиції Навчально-
наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

СТРОК ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВА НА ДОСТУП ДО СУДУ: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Баланс між правовою певністю та доступом до правосуддя є ключовим принципом у сфері забезпечення права на справедливий судовий розгляд. Одним із його важливих інструментів є інститут позовної давності – встановлений законом період, протягом якого особа має право звернутися

до суду з вимогою про захист свого права. Такий механізм є загально-визнаним у різних правових системах і виконує важливі функції. Насамперед він сприяє правовій певності та остаточності правовідносин, захищаючи потенційних відповідачів від надто застарілих вимог. Завдяки цьому гарантується передбачуваність у застосуванні права та запобігається несправедливість, що могла б виникнути у разі розгляду дуже давніх подій на основі ненадійних або втрачених доказів [2]. Таким чином, позовна давність покликана забезпечити рівновагу між стабільністю правових відносин і можливістю реалізації права на судовий захист.

У цьому контексті особливого значення набуває питання співвідношення між обмеженням у вигляді строку позовної давності та сутністю права особи на справедливий судовий розгляд. Тут важливо враховувати принцип пропорційності при оцінці впливу таких обмежень. Хоча встановлення строків давності є легітимним засобом впорядкування судового процесу, воно не повинно надмірно ускладнювати доступ до правосуддя. Міжнародні стандарти прав людини визнають, що право на доступ до суду не є абсолютним і може обмежуватися, але лише за умови, що таке обмеження має законну мету (наприклад, забезпечення належного здійснення правосуддя) і є пропорційним цій меті. Іншими словами, обмеження не можуть звужувати зміст права настільки, щоб порушувалася його сутність. Надто короткий строк або надмірно суворі процесуальні перешкоди здатні позбавити особу реальної можливості подати позов, роблячи здійснення права на суд практично неможливим або надмірно утрудненим [2]. Відповідно, строк позовної давності повинен бути розумними за тривалістю та застосуванням: такий строк має забезпечувати баланс між принципом правової певності та доступністю правосуддя, дотримуватися вимог пропорційності та не перешкоджати ефективному захисту прав людини. Лише за таких умов позовна давність функціонує як справедливий інструмент регулювання, а не як перепона на шляху здійснення права на справедливий суд.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово розглядав питання (не)застосування строку позовної давності в різних категоріях справ. Загалом, це питання стосується забезпечення права на доступ до суду в контексті гарантій, передбачених статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Водночас значення строків позовної давності може виходити за межі лише статті 6 Конвенції. Залежно від змісту спору та прав, які потребують

захисту, (не)застосування позовної давності або особливості її обрахування можуть стосуватися також і положень інших статей Конвенції – зокрема, статей 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), 14 (заборона дискримінації), статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист права власності) тощо.

У цьому зв'язку ЄСПЛ, як правило, спирається на загальні принципи, що стосуються розуміння строків давності, але водночас підходить до оцінки їхнього застосування в кожній справі індивідуально – з урахуванням обставин, інтересів сторін і того, що є важливим для заявника. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між принципами правової визначеності, ефективного доступу до правосуддя і справедливості судового розгляду.

Аналіз рішень ЄСПЛ дозволяє виокремити низку сталих підходів.

- Строки позовної давності є характерною рисою національних правових систем Договірних держав і виконують ключові функції: забезпечують стабільність правовідносин, захищають відповідачів від старих позовів, які можуть ґрунтуватися на ненадійних доказах.

- Їх значення зростає у світлі принципу верховенства права, закріпленого у Преамбুলі Конвенції.

- Сам факт існування строку давності не суперечить праву на суд, гарантованому пунктом 1 статті 6 Конвенції. Втім, застосування таких строків не повинно позбавляти особу ефективного доступу до правового захисту.

- Право на звернення до суду не є абсолютним, однак обмеження цього права мають переслідувати легітимну мету й бути пропорційними. Якщо такі обмеження фактично унеможливають розгляд справи, це може порушувати сутність права.

- ЄСПЛ не втручається у тлумачення національного законодавства, однак перевіряє, чи не призвело таке тлумачення до порушення прав, гарантованих Конвенцією.

- Застосування строків має уникати крайнощів: як надмірного формалізму, що створює бар'єри для звернення до суду, так і надмірної гнучкості, яка підриває принцип правової визначеності.

- Надто суворе тлумачення строку позовної давності, що перешкоджає розгляду справи по суті, може становити порушення права особи на доступ до суду.

Ці принципи підкреслюють, що встановлення строків позовної давності саме по собі є допустимим, однак їхнє тлумачення та застосування

повинні бути узгоджені з вимогами справедливого судового розгляду та права на ефективний доступ до правосуддя.

З метою більш повного розуміння змісту та обсягу інституту позовної давності як елемента права на справедливий суд, доцільно звернутися до конкретних прикладів з практики ЄСПЛ. Це дозволить простежити як ЄСПЛ тлумачить положення статті 6 Конвенції у контексті строків позовної давності, зокрема щодо їх тривалості, способу обрахування, наслідків пропуску та впливу на ефективність доступу до суду. Практика ЄСПЛ формує важливі стандарти, які мають значення для оцінки пропорційності та обґрунтованості процесуальних обмежень у світлі принципу верховенства права.

Так, у справі *Dumitru Gheorghe v. Romania* ЄСПЛ розглянув питання про порушення права на доступ до суду в контексті строків позовної давності. Заявник, професійний фотограф, виявив, що його авторські фотографії були без дозволу використані у виданому альбомі. Після того як він подав скаргу до Румунського управління з питань авторського права, розслідування затягнулося, і згодом національні судові органи відмовили у відкритті провадження, посилаючись на сплив строку позовної давності.

ЄСПЛ зазначив, що строк у п'ять років, який починався з моменту публікації альбому, був розрахований без врахування факту, коли заявник дізнався про порушення. При цьому сам заявник встиг подати скаргу ще до завершення цього строку. Проте, національні органи влади, зокрема апеляційний суд, не врахували особливості законодавчої процедури, відповідно до якої першим етапом розслідування мав займатись саме Румунський орган з авторських прав, а не сам заявник особисто.

ЄСПЛ підкреслив, що хоча право на звернення до суду не є абсолютним, обмеження, пов'язані з процесуальними строками, не повинні перешкоджати ефективному здійсненню цього права. У цій справі тлумачення національними судами процесуальних норм мало наслідком позбавлення заявника реальної можливості домогтися захисту своїх авторських прав у судовому порядку. Як наслідок, ЄСПЛ констатував порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, оскільки позивач не зміг ефективно реалізувати своє право на доступ до суду.

Це рішення є показовим прикладом того, як надмірно формальне або вузьке тлумачення строків позовної давності може порушити саму суть права особи на справедливий суд, особливо у випадках, коли національне законодавство передбачає спеціальну процедуру звернення [3].

Окремо звертаю увагу на дещо полярне рішення ЄСПЛ у справі *Lavanchy v. Switzerland*, яке демонструє інший підхід до оцінки наслідків пропуску строку звернення до суду. Попри те, що справа стосувалася особливо чутливої сфери приватного та сімейного життя – встановлення батьківства – ЄСПЛ визнав, що обмеження у вигляді річного строку для подання відповідного позову після досягнення повноліття є сумісним зі статтею 8 Конвенції. Національні органи влади, за висновком ЄСПЛ, не вийшли за межі свого розсуду, застосувавши процесуальний строк з урахуванням принципу правової визначеності.

Таким чином, у цьому рішенні ЄСПЛ підтвердив, що навіть у справах, пов'язаних із захистом особистих немайнових прав, дотримання строків позовної давності може бути виправданим і не порушувати права, гарантовані Конвенцією, за умови, що відповідне обмеження є пропорційним та має законну мету [4].

Інститут позовної давності є невіддільним елементом системи правосуддя, що забезпечує баланс між потребою в правовій визначеності та реалізацією права особи на доступ до суду. Практика ЄСПЛ підтверджує, що строкові обмеження є прийнятними з погляду Конвенції, однак лише за умови, що їх застосування не позбавляє особу ефективної можливості судового захисту. Підхід ЄСПЛ демонструє гнучке, але водночас принципове ставлення до оцінки національних механізмів у контексті справедливості, пропорційності та дотримання суті права на суд. Таким чином, як надмірна суворість, так і надмірна гнучкість у застосуванні строків можуть порушити гарантовані права, що потребує особливої уваги з боку національних органів у процесі правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf.
2. European Union Agency for Fundamental Rights & Council of Europe. (2016). *Handbook on European law relating to access to justice*. Retrieved from https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2016-handbook-on-access-to-justice_en.pdf.
3. Рішення ЄСПЛ у справі *Dumitru Gheorghe v. Romania*, 12 квітня 2016 року, заява № 33883/06. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162003> (дата звернення: 14.04.2025).

4. Рішення ЄСПЛ у справі Lavanchy v. Switzerland, 19 жовтня 2021 року, заява № 69997/17. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-212392> (дата звернення: 14.04.2025).

Свида О. Г.,
*доцент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська
юридична академія», кандидат
юридичних наук, доцент, адвокат*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДІВ В СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

В Україні із самого моменту проголошення незалежності розпочався процес комплексного реформування законодавства, що стосується усіх сфер державного життя. Однією із таких важливих сфер є здійснення судово-правової реформи, що супроводжується останніми роками прийняттям досить значної кількості законодавчих актів. Водночас активна розробка законопроектів з питань реформування системи судоустрою, вимагає ретельного їх дослідження з позицій теорії та практики, зарубіжного досвіду задля вироблення обґрунтованих пропозицій та практичних рекомендацій в цій сфері. Одним з аспектів реалізації судово-правової реформи є подальша розбудова судоустрою, зокрема щодо поглиблення спеціалізації.

Як відомо, 26 лютого 2025 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких інших законодавчих актів України щодо правових засад утворення та функціонування Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду», яким передбачено утворити, вже судячи з назви Закону, нові вищі спеціалізовані суди, з приводу чого варто висловити певні міркування.

Насамперед постає питання щодо актуальності створення цих двох судів. Зрозуміло, що питання щодо подальшого розширення кола вищих

спеціалізованих судів було і залишається актуальним, водночас практична реалізація запровадження нових вищих спеціалізованих судів не позбавлення низки концептуальних вад.

Загальновідомим є правило, що потреба створення будь-якої нової інституції має бути обумовлена неспроможністю виконання всіх чи окремих функцій існуючими інституціями. Потреба ж створення нових вищих спеціалізованих адміністративних судів, на мій погляд, більшою мірою обумовлена політичними чинниками, а саме – позбавлення повноважень окружного адміністративного суду, що розташовується в м. Києві, щодо розгляду справ за участі певного кола суб'єктів владних повноважень, що значною мірою сприяло резонансності цих справ та надавало більшого політичного значення окремому окружному адміністративному суду. Отже, постає логічне питання: чи вірний шлях обрано законодавцем, оскільки маючи принципи зауваження до діяльності окремих суддів спочатку один окружний суд був ліквідований (замість нього утворено аналогічний суд – нову юридичну особу), а потім – в судоустрої запроваджено два нові вищі спеціалізовані суди. З точки зору судоустрою, мабуть, більш оптимальним та економічно раціональним видається шлях кращого добору суддів, аніж ліквідація існуючих судів та створення принципово нових судових органів.

Неоднозначно можна поставитися і до визначення місця нових вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою. Зокрема, як позитив, варто поставитися до того, що суди першої та апеляційної інстанції запроваджуються як окремі судові органи, оскільки нами вже висловлювалася позиція щодо доцільності розділення в майбутньому Вищого антикорупційного суду на два самостійні судові органи. З іншого боку, фактична реалізація ідеї законодавця щодо запровадження двох нових вищих спеціалізованих судів має концептуальні вади.

Насамперед варто звернутися до назви нових судових органів – Спеціалізований окружний адміністративний суд та Спеціалізований апеляційний адміністративний суд.

На теперішній час в системі судоустрою створений та успішно функціонує Вищий антикорупційний суд, який спеціалізується на розгляді насамперед корупційних справ в межах кримінальної юрисдикції, передбачено створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, який повинен в майбутньому розглядати відповідні справи в сфері інтелектуальної власності в межах господарської юрисдикції, в назві ж нових

вищих спеціалізованих судів просто використано назву «адміністративні», і в чому їх спеціалізованість в межах адміністративної юрисдикції, судячи з назви, абсолютно незрозуміло. Більш того, нові суди названо «спеціалізовані адміністративні», хоча всі адміністративні суди є спеціалізованими, оскільки спеціалізуються на розгляді справ адміністративної юрисдикції, із чого вже можна зробити висновок, що назва нових вищих спеціалізованих судів є надто загальною, а отже – невдалою та зовсім не відображає їхню спеціалізованість. Окрім того, вважаю, неодмінно постане в майбутньому концептуальне питання: чи є Спеціалізований окружний адміністративний суд та Спеціалізований апеляційний адміністративний суд спеціалізованими судами або спеціальними? І зважаючи на те, як прописано наразі в чинному законодавстві їх назву та повноваження, є широке місце для дискусії.

Окрім того, варто висловити додаткові зауваження й до назви «Спеціалізований окружний адміністративний суд». Суттєва риса якісного законодавства – однозначне використання термінології. Отже, із цієї точки зору використання терміну «окружний» щодо суду має визначати його місце певне місце в системі судустрої, наприклад, відповідно до частини 3 статті 21 Закону України «Про судустрій і статус суддів» «Місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а також інші суди, визначені процесуальним законом» (маються на увазі випадки, коли відповідно до КАС України місцеві загальні суди розглядають адміністративні справи). Отже, термін «окружні» чітко застосовується в Законі щодо місцевих судів (в частинах 1 та 2 статті 21 йдеться про місцеві загальні суди та місцеві господарські, які також є окружними). У цьому разі усе логічно, оскільки законодавець в термін «окружних суд» вкладає значення, що це суд, який здійснює правосуддя в межах певної території держави – судового округу.

Водночас варто додатково підкреслити, що Спеціалізований **окружний** (виділено нами – О. С.) адміністративний суд є відповідно до статті 31 Закону України «Про судустрій і статус суддів» вищим спеціалізованим судом, а отже його юрисдикція поширюється на всю територію держави, що з точки зору законодавчої техніки виглядає щонайменше суперечливо, оскільки фактично один і той самий термін використано в одному ж Законі в різних значеннях.

Наостанок варто звернути увагу й на організаційні аспекти добору суддів до нових вищих спеціалізованих судів.

По-перше, пп. 2 пункту 64 Розділ XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що «з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України (далі – ВККСУ) у встановленні відповідності кандидатів на посади суддів Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду критеріям доброчесності та професійної компетентності для цілей кваліфікаційного оцінювання утворюється і діє Експертна рада». Постає логічне запитання, чи доцільно для добору суддів до вказаних нових судів обов'язково створювати новий допоміжний орган при ВККСУ, оскільки видається, що підходи до визначення кандидатів на посади суддів критерію доброчесності має бути більш менш уніфікованою, а за такої кількості суб'єктів це вкрай важко. З нашого боку набагато логічніше було б задіяти вже створені дорадчі органи: Громадську раду доброчесності (далі – ГРД) або Громадську раду міжнародних експертів (далі – ГРМЕ). Простежуючи логіку законодавця, можна відмовитися від варіанту щодо залучення ГДР через відсутність у її складі міжнародних експертів, водночас не бачимо жодних перепон щодо залучення ГРМЕ.

По-друге, Розділ XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Законом від 26 лютого 2025 року № 4264-IX був доповнений пунктами 63–87, які присвячені питанням утворення нових вищих спеціалізованих судів, проведення конкурсу на посади суддів до них, створення та діяльності Експертної ради і, окрім іншого, навіть визначають особливі вимоги до суддів цих судів. Проте сама природа такої частини законодавчого акта, як «Прикінцеві та перехідні положення» вказує на те, що застосування положень, що в ній містяться, розраховано або на одноразове застосування, або на застосування лише на певний перехідний час, тобто у будь-якому разі має тимчасовий характер. Внесення ж таких важливих за своїм змістом положень, що зараз містяться в пп. 63–87 Розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», є неприпустимим, оскільки вона не розрахована та одноразове чи тимчасове застосування, а є постійними, а отже мають бути перенесені до основного тексту Закону.

Отже, підсумовуючи можна зазначити, що законодавчі положення щодо запровадження двох нових вищих спеціалізованих судів мають суттєві недоліки як з теоретичного боку, так і суто в практичній площині.

Свояк Д. В.

*суддя Переяслав-Хмельницького
міськрайонного суду Київської області,
старший викладач навчально-наукового
гуманітарного інституту Національної
академії Служби безпеки України,
член правління ГО «АПЦ «Стале правосуддя»*

Бурлак М. В.

*адвокатка, членкиня центру сімейного права
Вищої школи адвокатури Національної
асоціації адвокатів України,
членкиня комітету Асоціації правників України
з процесуального права*

БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ У СПРАВАХ ЩОДО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Негативність впливу домашнього насильства на суспільні відносини у різних сферах та важливість протидії цьому насильству тривалий час вивчалися та обґрунтовувалися у тому числі вітчизняними дослідниками, і на даний час вже не потребують додаткового доведення. [1; 2]

У розрізі відповідальності за вчинення домашнього насильства за національним законодавством одразу згадуються ст. 126–1 КК України та ст. 173–2 КУпАП, розгляд яких віднесено до компетенції суду.

З огляду на характер цих правопорушень можна стверджувати, що вони належать до одних з «наймоційніших» з точки зору ролей їх учасників під час вчинення, а також подальшої поведінки у судових засіданнях.

Наявність відповідних «емоційних» наслідків від вчинення дій є обов'язковими елементами для обох цих правопорушень. Однак, для ст. 126–1 КК України це фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої особи, а для ст. 173–2 КУпАП – шкода фізичному або психологічному здоров'ю потерпілої особи, яка могла бути чи завдана потерпілій особі. [3] Ці наслідки не є тотожними та перші не охоплюють другі.

При цьому характерним для цих правопорушень є гендерний аспект, який проявляється у тому, що учасниками подій здебільшого є особи протилежної статі: чоловік і дружина, мати та син тощо.

Чутливість цієї категорії справ також обумовлена такими позапроцесуальними факторами як стать судді, соціальний статус учасників провадження, стереотипи.

За результатами дослідження гендерної дискримінації у професійному середовищі адвокатів та суддів (2015), 36% суддів та 23% адвокатів визнали, що гендерний фактор відіграє роль в ухваленні рішень в певних категоріях справ. [4, с. 44] Хоча більшість респондентів не вбачає прямого зв'язку між статтю сторони та змістом ухвалених рішень, отримані дані свідчать про наявність суб'єктивного фактору, який може впливати на безсторонності суду.

У рамках програми «Подолання гендерних стереотипів при здійсненні правосуддя» наведено приклади, коли за аналогічні правопорушення, передбачені статтею 173–2 КУпАП, жінкам призначають покарання у виді громадських робіт, тоді як чоловікам за схожі діяння – адміністративний арешт. [5, с.129–132]

Це вказує на необхідність особливих умов судового розгляду таких справ і відповідного поведіння суддів з учасниками з метою дотримання вимог безсторонності.

Однак, як КК України і КПК України, так і КУпАП не мають навіть згадки про поняття «безсторонності суду».

Хоча ч. 1 ст. 2 КПК України серед завдань кримінального провадження передбачається неупередженість судового розгляду. КУпАП, у свою чергу, оминає згадки і про неупередженість чи незалежність суду, і про змагальність сторін, але ст. 245 до завдань провадження в справах про адміністративні правопорушення відносить, крім іншого, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи.

При цьому, суд має керуватися загальними засадами судочинства, які, насамперед, закріплені у Конституції України, міжнародних договорах, ратифікованих Україною, а також практикою Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, іншими законами України.

Зокрема, ч. 1 ст. 129 Конституції України передбачено, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права, а п. 1, 3 ч. 2 цієї статті до основних засад судочинства віднесено рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, а також

змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

Право на справедливий і публічний розгляд його справи незалежним і безстороннім судом закріплено у ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. [6]

У національному законодавстві про безсторонність суду йдеться у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». У Преамбулі цього Закону згадується про правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» до засад, на яких ґрунтується діяльність, спрямована на запобігання та протидію домашньому насильству, віднесено гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканість, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (п. 1 ч. 1 ст. 4).

КПК України містить норму щодо застосування принципу верховенства права з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 2 ст. 8).

Хоча у КУпАП не згадується про врахування судами такої практики, однак, зважаючи на вищевказані положення Конституції України, законів, а також ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди мають застосовувати при розгляді справ як Європейську конвенцію з прав людини, так і практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

З огляду на санкції диспозицій у ст. 173–2 КУпАП, які передбачають накладення стягнення у виді адміністративного арешту, а також неможливість звільнення від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення за цією статтею, з врахуванням практики Європейського суду з прав людини, справи за цією статтею мають розглядатися як «кримінальні» та вони підпадають під гарантії ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Питання безсторонності суду у справах про адміністративні правопорушення Європейський суд з прав людини розкрив у справі «Михайлова проти України». Так, Суд нагадав, що «безсторонність», як правило, означає відсутність упередженості або необ'єктивності, а її існування

або відсутність можуть встановлюватися різними шляхами, а також вказав, що визначення наявності безсторонності здійснюється за суб'єктивним критерієм, при якому мають ураховуватися особисті переконання та поведінка конкретного судді (тобто, чи мав суддя будь-які особисті упередження або чи був він об'єктивним у цій справі) та об'єктивним критерієм, тобто шляхом встановлення того, чи забезпечував сам суд достатні гарантії для того, щоб виключити будь-який обґрунтований сумнів у його безсторонності. [7]

Особливо показовою у цьому контексті є група справ Європейського суду з прав людини, що стосуються домашнього насильства, «Левчук проти України» (крім цієї, ще «Івашків проти України», «М. М. та З. М. проти України»).

Саме про суб'єктивний критерій – упереджене ставлення суддів за гендерною ознакою йдеться у рішенні у справі «Івашків проти України», де Суд зазначив, що апеляційний суд *de facto* обвинуватив заявницю, у тому, що її побив чоловік, і це відображає дискримінаційне ставлення до неї як до жінки, та вказує на існуюче в судовій системі упередження. [8]

З урахуванням тяжкості можливого стягнення, скорочених строків розгляду справ за ст. 173–2 КУпАП – три дні (ч. 1 ст. 277 КУпАП), наявності потерпілої особи з метою дотримання принципу безсторонності за об'єктивним критерієм судовий розгляд цих справ має здійснюватися за участі представника «сторони обвинувачення», яким може бути працівник поліції, який склав відповідний протокол про адміністративне правопорушення.

Також, з огляду на положення п. «d» ч. 1 ст. 56 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, має бути забезпечено повідомлення потерпілої особи про час і місце розгляду справи у суді та її право особисто дати пояснення, заявити клопотання, у тому числі щодо доказів, зреагувати на пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, чи поліцейського. [9]

При цьому, під час судового розгляду суддя не має перебирати на себе обов'язки «сторони обвинувачення» щодо доведення винуватості особи, стосовно якої складено відповідний протокол, у тому числі при допиті свідків, наданні пояснень потерпілою особою чи особою, щодо якої складено протокол, зокрема задавати питання щодо обставин, які стосуються доведення винуватості останньої.

Суперечливим у контексті дотримання безсторонності суду є реалізація припису п. 4 ч. 1 ст. 278 КУпАП, якою закріплено можливість до розгляду справи вирішувати питання про витребування додаткових матеріалів без відповідного клопотання учасників справи. Очевидним є те, що самостійне витребування суддею доказів, які стосуються насамперед питань вчинення чи невчинення діяння, винуватості особи, стосовно якої складено протокол, буде мати вигляд перебирання судом на себе функцій сторони обвинувачення.

В якості висновку варто зазначити, що, зважаючи на недостатню урегульованість питання безсторонності в процесуальних законах, при розгляді справ щодо домашнього насильства суд має враховувати принцип верховенства права (правовладдя), нормативні акти вищої юридичної сили, а також використовувати підходи в їх правозастосуванні, напрацьовані у рішеннях Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, а в кримінальних провадженнях ще й висновками Верховного Суду.

Список використаних джерел:

1. Федоришин Г. Нехтування потребами дитини як вид насильства та його наслідки. Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. 2014. Вип. 19(2). С. 182–190. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=znpfsp_2014_19\(2\)__28](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=znpfsp_2014_19(2)__28) (дата звернення: 24.03.2025).
2. Савчук О. М. Наслідки подружнього насильства : індивідуально – психологічна перспектива / О. М. Савчук / Наукові записки НаУКМА – 2002 – Том 20, Спеціальний випуск : у двох частинах. Частина 2. – С. 384–388.
3. Постанова Верховного Суду від 14.06.2022 у справі №585/3184/20. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105301745&red=10000300864089b8e16984941602b0585b5303&d=5>
4. Фулей Т. І. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя / Т. І. Фулей. – К. : ВАІТЕ, 2016. – С. 172
5. Фулей Т. І. Навчальний курс (у формі тренінгу) для спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді : Науково-методичний посібник для тренерів і тренерок / За заг. ред. Т. І. Фулей. – К. : ФОП Клименко О. О., 2021. – С. 147

6. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція в редакції від 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 24.03.2025).

7. Рішення Європейського суду з прав людини «Михайлова проти України» від 06.06.2018 № 10644/08 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d28 (дата звернення: 24.03.2025).

8. Рішення Європейського суду з прав людини «Івашків проти України» від 22.09.2022 № 59670/14 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i22#Text (дата звернення: 24.03.2025).

9. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Конвенція Ради Європи в редакції від 20.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 24.03.2025)

Снідевич О. С.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри юстиції Навчально-
наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ОКРЕМІ ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ЩОДО ЦИФРОВІЗАЦІЇ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ № 9363

Стан примусового виконання судових рішень та рішень інших органів викликає постійне занепокоєння та вимагає систематичного вдосконалення законодавства про виконавче провадження. Однак, не дивлячись на те, що до цього законодавства постійно вносяться різні зміни та доповнення, правове регулювання у відповідній сфері не може вважатися належним й через неякісну законопроектну роботу. Багато законопроектів приймаються з очевидними недоліками. Наразі на розгляді у Верховній Раді України знаходиться черговий проект закону, який передбачає внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» – проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо цифровізації виконавчого провадження № 9363 від 07.06.2023 [1]. Однак, вже зараз

очевидним є те, що не дивлячись на задеклароване його авторами покращення правового регулювання відповідних правовідносин, цей законопроект є далеким від ідеалу.

Так, слід погодитися з Головним науково-експертним управлінням Верховної Ради України, що вже сама назва проекту («Про внесення змін до деяких законів України щодо цифровізації виконавчого провадження») не враховує, що здебільшого його положення спрямовані на забезпечення обмеження прав боржника у розпорядженні належним йому майном, коштами та цінними паперами у зв'язку з внесенням його до Єдиного реєстру боржників як боржника у виконавчому провадженні. Крім цього, із змісту проекту залишається незрозумілим, в чому саме полягає «цифровізація виконавчого процесу», в тексті проекту зміст цього терміну не розкривається, а сам він не використовується [2]. І дійсно. Фактично жодних важливих питань цифровізації виконавчого провадження цей проект закону не вирішує, а за такою гучною назвою приховується звичайна спрямованість його на обмеження прав боржника у виконавчому провадженні, яку не можна вважати обґрунтованою.

Вкажемо на певні недоліки, які містить цей законопроект.

1. Зазначений проект закону фактично передбачає позбавлення державних та приватних виконавців наявних у них на сьогодні повноважень з реєстрації накладених ними арештів (обтяжень) у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Натомість пропонується у ст.9 Закону «Про виконавче провадження» передбачити, що *«Наявність відомостей про власника майна у Єдиному реєстрі боржників є підставою для блокування в державних електронних базах даних і реєстрах, а також інших автоматизованих інформаційних системах подальших дій щодо відчуження такого майна в порядку, визначеному законодавством»* (зміни до ч.3 ст.9 Закону). Таким чином, фактично передбачається запровадити з моменту відкриття виконавчого провадження автоматичне блокування усіх активів боржника та позбавлення його можливості розпоряджатися ним.

Так, звичайно, можна зауважити, що й на сьогодні згідно з діючим законодавством фактично маємо таке блокування, оскільки, наприклад, на сьогодні п.8–1 ч.1 ст.49 Закону України «Про нотаріат» визначає, що нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, якщо особа, яка звернулася з проханням про вчинення нотаріальної дії щодо відчуження належного їй майна, внесена до Єдиного реєстру боржників. Однак, таке зауваження буде спра-

ведливим лише частково. Слід враховувати, що на сьогодні до Єдиного реєстру боржників вносяться відомості лише про боржників за рішеннями майнового характеру, в той час, як законопроектом № 9363 від 07.06.2023 пропонується за певних умов вносити до Єдиного реєстру боржників відомості і за рішеннями немайнового характеру.

Слід враховувати, що як і окремі положення діючого законодавства про Єдиний реєстр боржників, які обмежують права боржників, так і ще в більшій мірі запропоновані законопроектом № 9363 від 07.06.2023 зміни порушують важливі принципи виконавчого провадження.

Так, статтею 2 Закону України «Про виконавче провадження» визначено, що виконавче провадження здійснюється з дотриманням такої застави як співмірність заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями. У науці завжди зазначалося, що одним з проявів цієї застави виконавчого провадження є положення чинної на сьогодні ч.3 ст.56 Закону «Про виконавче провадження», згідно з якою арешт накладається у розмірі суми стягнення з урахуванням виконавчого збору, витрат виконавчого провадження, штрафів та основної винагороди приватного виконавця на все майно боржника або на окремі речі [3, с. 299]. Зазначене положення фактично пропонується зберегти у змінах до ч.8 ст.48 Закону, виклавши її таким чином: *«Стягнення на майно боржника звертається в розмірі та обсязі, необхідних для виконання за виконавчим документом, з урахуванням стягнення виконавчого збору, витрат виконавчого провадження, штрафів, накладених на боржника під час виконавчого провадження, основної винагороди приватного виконавця»*.

Однак, враховуючи наведене вище, вбачається, що автоматичне блокування в державних електронних базах даних і реєстрах, а також інших автоматизованих інформаційних системах дій боржника щодо відчуження усього належного йому майна без врахування положень про співмірність порушуватиме одну з основних засад виконавчого провадження, визначену ст.2 Закону, – засаду співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями.

Крім того, вважаємо також, що таке блокування порушуватиме й загальноправовий принцип пропорційності як положення про необхідність дотримуватися справедливого балансу між вимогою дотримання загального інтересу суспільства та вимогою захисту особистих фундаментальних прав окремого громадянина. Як цілком справедливо зазначає Р. А. Майданик, згідно з принципом співмірності (пропорційності) органи влади, зокрема, не можуть покладати на громадян зобов'язання, які

перевищують межі необхідності, що впливають із публічного інтересу, задля цілей, яких планується досягти за допомогою застосовуваного заходу (або дій владних органів). Відповідно, застосовуваний захід повинен бути пропорційним (повинен відповідати) цілям [4, с. 114]. Зауважимо, що положення цього принципу напрацьовані також чисельною практикою ЄСПЛ.

2. В розвиток попереднього зауваження слід звернути увагу на те, що блокування дій боржника щодо відчуження усього належного йому майна перетворюється фактично у санкцію, яка накладається на боржника автоматично вже за фактом відкриття виконавчого провадження, а відтак презюмуються неспроможні дії боржника з невиконання рішень. Зазначене не є обґрунтованим, оскільки не враховує, що не в кожному невиконанні рішення існує вина боржника. За передбаченого у законопроекті підходу не враховуються, зокрема, особливості виконання окремих категорій рішень, в яких відкриття виконавчого провадження жодним чином не свідчить про існування вини боржника щодо невиконання рішення. Такими категоріями, наприклад, є рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки. Виконання такої категорії рішень полягає у здійсненні виконавцем процедури продажу майна з публічних торгів, при цьому, від боржника не вимагається вчиняти на виконання рішення фактично жодних дій. Взагалі незрозуміло, які мотиви можуть обґрунтовувати доцільність блокуванням усіх активів боржника при відкритті виконавчого провадження з виконання рішень, наприклад, цієї категорії.

З урахуванням наведеного загалом вважаємо, що положення проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо цифровізації виконавчого провадження №9363 від 07.06.2023 в частині блокування в державних електронних базах даних і реєстрах, а також інших автоматизованих інформаційних системах дій боржника щодо відчуження належного йому майна у разі відкриття щодо нього виконавчого провадження підлягають доопрацюванню.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо цифровізації виконавчого провадження №9363 від 07.06.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/42073>

2. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо цифровізації виконавчого провадження». URL:[blob:https://itd.rada.gov.ua/6a01bdbd-cf3c-4230-a29f-5932e3fdaec9](https://itd.rada.gov.ua/6a01bdbd-cf3c-4230-a29f-5932e3fdaec9)

3. Малярчук Л. С. Забезпечення реального виконання рішення: реалізація та кореляція заходів. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (27 жовтня 2023р., Чернівці) / редкол.: О. В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2023. 666 с. С.299–304.

4. Майданик Р. Пропорційність (співмірність) і право власності: доктрини і судова практика. *Право власності: європейський досвід та українські реалії*: зб. доповідей та матер. міжнарод. науково-практ. конфер. (Київ, 22–23 жовт. 2015 р.). Київ: Верховний суд України, 2015. С. 111–113.

Стефанчук М. М.,
докторка юридичних наук, професорка
професорка кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

АДМІНІСТРУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Серед визначальних дороговказів сучасного етапу реформування системи правосуддя в Україні, а відповідно і правотворчої діяльності задля цілей забезпечення релевантного унормування досягнень цього реформування, зокрема, варто зазначити експертні бачення європейських партнерів розвитку стосовно змісту майбутніх реформаційних кроків у цій сфері, що обумовлено необхідністю послідовного євроінтеграційного поступу та забезпечення повосенної відбудови Української держави.

Одним із документів, в якому такі експертні бачення віднайшли своє висвітлення, є Доповідь Європейської комісії щодо України у 2024 році в межах Пакету розширення ЄС [1], в якій, з-поміж іншого, виокремлено низку інституційних недоліків законодавства про прокуратуру (тут і далі виділено мною – М. Стефанчук), зокрема:

– потреба у підсиленні незалежності Ради прокурорів України (далі – РПУ) та Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів (далі – КДКП), зокрема, від Офісу Генерального прокурора, шляхом визначення

автономних від Офісу Генерального прокурора ресурсів та розширення повноважень;

- потреба в удосконаленні інституту дисциплінарної відповідальності прокурорів шляхом перегляду складу КДКП з метою збільшення частки прокурорів та запровадження прозорої процедури відбору всіх членів КДКП, включаючи надійну перевірку на доброчесність, а також передача повноважень щодо розгляду скарг на рішення КДКП від Вищої ради правосуддя (далі – ВРП) до РПУ;

- потреба в удосконаленні системи відбору прокурорів на адміністративні посади, зокрема шляхом підвищення прозорості і забезпечення надійної перевірки доброчесності, професіоналізму та лідерських якостей;

- потреба у забезпеченні більшої транспарентності, об'єктивності та меритократичності процедури відбору та звільнення Генерального прокурора, а також меншої схильності до політизації;

- потреба у періодичному оцінюванні діяльності прокурорів на основі чітких, об'єктивних правил та критеріїв оцінювання за участі органів прокурорського врядування [1].

У цілому підтримуючі окреслені вище проблемні аспекти та перспективні напрями подальшого інституційного реформування прокуратури в Україні, вважаємо за доцільне зупинитись більш детально на деяких із них.

Примітно, що вектор реформаційного впливу, окресленого у цьому документі, здебільшого спрямований на органи адміністрування системи прокуратури, зокрема РПУ та КДКП. У цьому контексті привертає увагу той факт, що європейські експерти наділяють РПУ правовим статусом, відмінним від того, яким вона наділена у національному законодавстві. Так, у Доповіді Європейської комісії щодо України у 2023 році в межах Пакету розширення ЄС йдеться про повноваження Всеукраїнської конференції прокурорів, як найвищого органу прокурорського самоврядування, призначати деяких членів органів *прокурорського врядування* – РПУ та КДКП, а також затверджувати положення про них [2, с. 23]. Однак, Закон України «Про прокуратуру» взагалі не послуговується такою категорією як *«прокурорське врядування»*. Попри це, вказана правова категорія набуває усталеного вжитку у науковій юридичній літературі, а також використовується у документах європейських експертних інституцій, в яких, як вже було зазначено раніше, РПУ та КДКП подекуди іменуються органами прокурорського врядування [2]. Водночас в ін-

ших документах йдеться виключно про інституційне значення прокурорських рад саме як *ключових органів прокурорського самоврядування*, незалежно від того, сформовані вони виключно прокурорами або прокурори становлять більшість у складі, чи не становлять такої більшості [3], що також віднаходить підтримку у науковій юридичній літературі та експертному середовищі [4, с. 8].

У цьому контексті та з урахуванням вимог засади правової визначеності, виникає потреба у з'ясуванні питання про те, наскільки принципово є різниця між окресленими правовими категоріями («самоврядування» та «врядування») та чи коректним є їхнє застосування у синонімічному форматі, з огляду на окреслені вище експертні бачення.

Здійснюючи правовий аналіз згаданих вище документів європейських експертних інституцій, з певною вірогідністю, можна дійти висновків про синонімічне використання досліджуваних правових категорій. Водночас у національному законодавстві України правова категорія «врядування» для цілей визначення особливостей адміністрування системи прокуратури взагалі не застосовується, проте використовується для цілей системи адміністрування судової влади. Так, спільною ознакою органів, що втілюють собою національну модель Судової ради в Україні, є наділення їх правовим статусом органів *суддівського врядування*. Водночас запровадження цієї нової для системи правосуддя в Україні правової категорії на законодавчому рівні не було забезпечено окресленням її концептуального змісту у кореспондуючій дефініції та легітимної мети її запровадження загалом, що дало поштовх для її активної наукової розробки. Так, у науковій юридичній літературі пропонується позитивно сприймати запровадження в законодавстві про адміністрування судової влади такої нової правової категорії як «урядування» та розглядати її як елемент самобутності української державно-правової системи вже тому, що таким чином органи, на які покладено функції Судової ради в Україні, поіменував законодавець, «... надаючи їм у такий спосіб більш владне, управлінське забарвлення порівняно із поняттям самоврядування» [5, с. 81]. Безперечно, що за умов певної правової невизначеності, концептуальний підхід «самобутності української державно-правової системи» може бути застосовано для запровадження та позитивного сприйняття будь-яких правових категорій та формування будь-якої моделі адміністрування як системи судової влади, так і системи прокуратури. Проте, сучасні законодавчі вимоги до правотворчої діяльності, запроваджують, серед іншого, критерій «однозначності термінів»,

що вживаються у тексті нормативно-правового акта, що обумовлює потребу концептуальної розробки та закріплення на законодавчому рівні дефініції «суддівське врядування», а з урахуванням окресленої конституційними змінами щодо правосуддя тенденції наближення статусу прокурорів до статусу суддів – потребу концептуальної розробки та закріплення в законодавстві про органи адміністрування системи прокуратури дефініції «прокурорське врядування». Прагматичний сенс запровадження та концептуальної розробки цієї правової категорії, на наше бачення, полягає, серед іншого, у виокремленні критеріїв розмежування з правовим інститутом «самоврядування» в системі правосуддя, що є особливо актуальним для системи прокуратури з урахуванням окреслених у науковій юридичній літературі застерег щодо контроверсійності законодавчої регламентації правового статусу РПУ, зокрема стосовно включення до її складу, як органу прокурорського самоврядування, тих осіб, які в силу своєї професії, не належать до прокурорської спільноти, позаяк це суперечить закріпленому у ст. 65 Закону України «Про прокуратуру» визначенню поняття «прокурорське самоврядування» та не відповідає його загальній сутності [6, с. 175–176].

У цілому поділяючи такі застереги, вважаємо, що чинне законодавство України у сфері інституцій адміністрування системи прокуратури потребує або внесення релевантних змін стосовно визначення поняття «прокурорське самоврядування», або концептуального узгодження формування кадрового складу РПУ та її повноважень із законодавчо закріпленням визначенням поняття «прокурорське самоврядування», або наділення її іншим правовим статусом. Таким чином, пошук найбільш оптимального варіанту зміни моделі адміністрування системи прокуратури, з урахуванням окреслених євроінтеграційних тенденцій її розвитку, на наше бачення, може претендувати на визнання одним із перспективних векторів подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Ukraine 2024 Report SWD (2024) 699 final. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf (дата звернення: 13.04.2025).
2. Ukraine 2023 Report SWD (2023) 699 final. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 13.04.2025).

3. CCPE Opinion No. 18 (2023) on Councils of Prosecutors as key bodies of prosecutorial self-governance. URL: <https://rm.coe.int/opinion-no-18-2023-final/1680ad1b36> (дата звернення: 13.04.2025).

4. Хавронюк М., Крапивін Є., Писаренко Д. Оцінка державної політики у сфері реформування прокуратури України протягом 2014–2023 років /за заг. ред. М. І. Хавронюка, 2023 р. 200 с.

5. Пушкар С. І. Роль Вищої ради правосуддя у забезпеченні незалежності судової влади: дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Одеса, 2023. 247 с.

6. Маслова О. В. Адміністративно-правове забезпечення гарантій незалежності прокурора в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081. Запоріжжя, 2021. 222 с.

Туманянц А. Р.,
*к. ю. н., професорка,
доцентка кафедри кримінального процесу
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,*

ВПЛИВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА НАЦІОНАЛЬНУ СИСТЕМУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ: ОКРЕМІ МІРКУВАННЯ

Ратифікація Україною 16.09.2014р. Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода), детермінувала реформаційні процеси в нашій державі.

Одним із зобов'язань України, закріплених у Преамбулі до Угоди про асоціацію з ЄС, є поступова адаптація законодавства України до асquis ЄС відповідно до напрямів, визначених у цій Угоді, та ефективно її виконання [1, С. 109]. Це тривалий динамічний процес, який передбачає законодавчі, інституційні та організаційні зміни у сфері кримінальної юстиції та безпеки, та включає внесення змін до законодавства України для забезпечення його відповідності стандартам та директивам ЄС.

Дослідження впливу кримінального процесуального законодавства ЄС на національну систему кримінального правосуддя є вкрай необхід-

ним задля: (а) *гармонізації законодавства в межах євроінтеграції*: Україна, рухаючись у напрямку членства в ЄС, повинна адаптувати своє кримінальне процесуальне законодавство відповідно до стандартів ЄС. А це, у свою чергу, допомагає визначити, які норми потребують змін, щоб відповідати *acquis* ЄС та міжнародним зобов'язанням України; (б) *підвищення ефективності правосуддя*: європейські стандарти спрямовані на забезпечення прозорості, справедливості та ефективності кримінального провадження. Аналіз впливу законодавства ЄС дозволяє виявити недоліки національної системи та розробити шляхи їх усунення; (в) *забезпечення прав людини*: законодавство ЄС багато в чому ґрунтується на практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та стандартах Конвенції з прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ). Дослідження впливу норм ЄС дозволяє покращити гарантії прав підозрюваних, обвинувачених, потерпілих та інших учасників кримінального провадження; (г) *впровадження найкращих практик*: європейські країни мають різні моделі кримінального процесу, і дослідження їхнього впливу на національну систему дає можливість перейняти ефективні механізми, зокрема: використання цифрових технологій у кримінальному провадженні, розширення альтернативних способів врегулювання кримінальних спорів, зміцнення ролі прокуратури та судового контролю тощо; (ґ) *покращення міжнародної співпраці*: зближення українського кримінального процесу з європейським законодавством полегшує взаємодію з органами ЄС, такими як Європейська прокуратура (EPPO), Євроюст та Європол. Це сприяє ефективнішій боротьбі з транснаціональною злочинністю; (д) *усунення правових колізій*: виявлення можливих суперечностей між нормами національного законодавства та вимогами ЄС, а також визначення оптимальних шляхів їх усунення без порушення конституційних засад правосуддя.

Конвергенція законодавства держав-членів Європейського Союзу (далі – ЄС) означає процес зближення їхніх правових систем шляхом гармонізації та уніфікації законодавства. Це призводить до створення спільних стандартів та процедур у сфері кримінального правосуддя. Метою конвергенції є створення зони свободи, безпеки та справедливості шляхом усунення розбіжностей між національними правовими системами держав-членів ЄС. Конвергенція відбувається шляхом імплементації європейських стандартів у національне законодавство, що може включати як гармонізацію (усунення різниць між правовими системами), так і уніфікацію (створення спільних стандартів).

На думку Р. А. Климкевич, кримінальне процесуальне законодавство ЄС – відносно самостійна, автономна і специфічна цілісна система нормативно-правових актів, які мають наднаціональний характер та покликані регулювати суспільні відносини, які виникають під час реалізації кримінальних процесуальних норм у взаємовідносинах між державами-членами ЄС. [2, С. 246]

Кримінальне процесуальне законодавство ЄС впливає на національну систему кримінального правосуддя кількома способами.

(1) *Опосередкований вплив через імплементацію*: норми ЄС не мають прямої юридичної сили на території держав-членів. Замість цього, вони передбачають подальшу імплементацію у національне законодавство. Це означає, що країни повинні адаптувати свої національні закони до вимог ЄС, що може призвести до змін у внутрішніх процедурах та стандартах правосуддя.

(2) *Уніфікація законодавства*: законодавство ЄС спрямоване на уніфікацію кримінального процесуального законодавства держав-членів, що сприяє створенню спільних стандартів та процедур у сфері кримінального правосуддя. Це полегшує співпрацю між країнами та забезпечує більш однорідне застосування законодавства.

(3) *Посилення мінімальних стандартів процесуальних гарантій*: ЄС встановлює мінімальні стандарти захисту прав учасників кримінального провадження, таких як потерпілі та підозрювані. Це означає, що країни повинні забезпечувати певний рівень захисту прав людини у своїх національних системах правосуддя.

(4) *Співпраця та взаємне визнання*: законодавство ЄС сприяє співпраці між державами-членами шляхом взаємного визнання судових рішень та інших правових документів. Це полегшує виконання вироків та інших рішень у межах ЄС і підвищує ефективність боротьби з транснаціональною злочинністю.

(5) *Вплив на національну законодавчу базу*: правові цінності та принципи ЄС впливають на національні законодавчі бази держав-членів через імплементацію директив та інших законодавчих актів. Це може привести до змін у національному законодавстві щодо захисту прав людини та забезпечення справедливості. Законодавство ЄС також спрямоване на створення зони справедливості, що передбачає гарантування громадянам ЄС рівного доступу до правосуддя та сприяє співпраці між судовими органами. [4, С. 9]

Список використаних джерел:

1. Шило О. Г. Проблеми адаптації кримінального процесуального законодавства України до права Європейського Союзу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. №2 (85). С. 109–122. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-109-122.pdf
2. Климкевич Р. А. Кримінальне процесуальне законодавство Європейського Союзу: поняття та ознаки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 244–247. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4242>
3. Климкевич Р. А. Кримінальне процесуальне законодавство України та Європейського Союзу: апроксимація та диференціація : дис доктора філософії за спеціальністю 081 Право /Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2022. 285 с.
4. Основи кримінальної політики Європейського Союзу: навчальний посібник / автори-упорядники: Житний О. О., Рибалко Г. С., Слінько Д. С., Харків, 2022. 147с. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/8b815635-47c1-4af0-9502-07df38b45cd9/>.pdf

Фідря Ю. О.

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри кримінального
правосуддя та правоохоронної
діяльності Волинського національного
університету імені Лесі Українки

ДО ПИТАННЯ ОНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ДИСЦИПЛІНАРНИХ СТЯГНЕНЬ СТОСОВНО СУДДІ

Нормативне регулювання дисциплінарної відповідальності суддів та практика застосування цього інституту в Україні завжди була предметом особливої уваги державних інституцій, громадськості, правничої спільноти, а також міжнародних експертних організацій та установ. Дисциплінарна відповідальність є ефективним засобом забезпечення дотримання суддями стандартів професійної поведінки, а також дієвим інструментом здійснення соціального контролю та підвищення рівня довіри громадськості до судової влади та суддів. З огляду на це, вкрай важливо забезпечити функціонування ефективної та збалансованої про-

цедури дисциплінарного провадження стосовно суддів, у тому числі й шляхом побудови гнучкої та логічної системи дисциплінарних стягнень.

Для посилення незалежності та підзвітності судової влади, інших інститутів правосуддя шляхом удосконалення дисциплінарних процедур стосовно суддів групою народних депутатів України було розроблено **проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення дисциплінарних та інших процедур» № 13137 (далі – проект Закону або законопроект) [1].**

З огляду на заявлену тему статті, проаналізуємо проблемні аспекти пропонованих проектом Закону підходів до дисциплінарних стягнень стосовно судді та доцільність їх імплементації у національне законодавство крізь призму забезпечення гарантій незалежності суддів, дотримання принципу правової визначеності, а також належної реалізації засади пропорційності дисциплінарного реагування.

Насамперед автори законопроекту пропонують запровадити категоризацію дисциплінарних проступків за їх тяжкістю (негативними наслідками), а тому встановлюють, що дисциплінарні проступки поділяються на незначні, серйозні та істотні. На думку творців проекту Закону, дисциплінарні стягнення до судді доцільно застосовувати залежно від тяжкості конкретного проступку, що сприятиме прозорій та передбачуваній практиці їх накладення [2, с. 5]. Не вдаючись в аналіз нової класифікації дисциплінарних проступків, розглянемо та проаналізуємо пропозиції щодо запропонованих законопроектом видів дисциплінарних стягнень.

По-перше, автори законопроекту вирішили зберегти такі дисциплінарні стягнення, як попередження, а також догану та сувору догану – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця або трьох місяців відповідно. Ці стягнення пропонується застосовувати до суддів за вчинення незначного дисциплінарного проступку. Такий підхід видається цілком виправданим. Попередження як найлояльніший вид дисциплінарного стягнення, яке має виховний ефект, є найбільш застосовуваним у сучасній дисциплінарній практиці. Ще два види дисциплінарних стягнень – догану й сувору догану – можна розглядати як своєрідний «удар по кишені» судді, який, проте, є короткостроковим.

Також у законопроекті збережено найсуворіший вид дисциплінарного стягнення – подання про звільнення судді з посади, яке пропонується

застосовувати у випадку вчинення суддею істотного дисциплінарного проступку. Нові правила визначення істотних проступків викладено у істотно оновленій редакції ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1].

По-друге, у проєкті запропоновано принципово нові для української дисциплінарної практики дисциплінарні стягнення, які застосовуватимуться за вчинення суддею серйозного дисциплінарного проступку. Йдеться про грошове стягнення в розмірі від 25 до 50 відсотків місячної суддівської винагороди з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом 6 місяців та суворе грошове стягнення в розмірі від 50 до 100 відсотків місячної суддівської винагороди з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом 9 місяців.

Як зазначено у Пояснювальній записці до законопроєкту, для більш серйозних проступків, але які за ступенем негативних наслідків не тягнуть на звільнення судді, доцільно запровадити більш суттєві санкції. Такими санкціями можуть бути певні фінансові обмеження чи штрафи (така практика існує в Німеччині) [2, с. 5].

У цілому, не заперечуючи можливості застосування грошового стягнення до судді як дисциплінарного стягнення, вважаю наведену пропозицію надмірною та такою, що має не виправдано репресивний характер.

Дисциплінарні стягнення фінансового характеру певною мірою корелюють із підходами ряду європейських країн (Німеччина, Нідерланди, Швеція), однак рівень життя у цих країнах значно вищий, ніж в Україні. Більше того, соціальний контекст тривалої війни кардинально змінює рамки допустимості навіть тих норм, які відповідають європейським стандартам. У нинішніх умовах (воєнний стан, ризики для особистої безпеки, зруйновані приміщення судів, низький рівень життя, втрата людського капіталу) намагання імплементувати європейські механізми дисциплінарної відповідальності, які мають фінансовий характер, без адаптації до українських реалій може призвести до вкрай негативних наслідків. Зокрема, різке (нехай і не надто тривале) погіршення матеріального становища судді при збереженні його професійної відповідальності, навантаження, очікувань доброчесного виконання професійних обов'язків істотно збільшує корупційні ризики. Крім того, існує висока ймовірність, що грошові стягнення можуть бути використані як прихований інструмент втручання у діяльність суддів або ж розправи над ними.

Також постає питання відповідності таких пропозицій приписам Основного Закону України, відповідно до ст. 126 якого незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України. Суддівська незалежність базується на організаційно-правових, особистих, а також на соціально-економічних гарантіях, які, серед іншого, покликані унеможливити зовнішній тиск на суддю через позбавлення доходу. Згідно п. 8 ч. 5 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» незалежність судді забезпечується належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді.

Варто додати, що навіть КРЄС виступає проти зменшення заробітної плати як дисциплінарного стягнення, оскільки судді повинні отримувати однакову винагороду за подібну роботу [3].

По-третє, автори законопроекту залишили дисциплінарне стягнення у виді подання про переведення судді до суду нижчого рівня, однак доповнили його фінансовими обмеженнями – позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного року. Така позиція викликає, щонайменше, подив, адже указане дисциплінарне стягнення (у його нинішньому вигляді) упродовж дев'ятирічної дисциплінарної практики не застосовувалося жодного (!) разу. З огляду на це, відсутній будь-який сенс удосконалювати «мертву» норму та реанімувати те, що не працює.

Як зазначається у п. 34 Рекомендацій щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів (Варшавські рекомендації) 2023 р., загальне правило полягає у тому, що переведення не слід використовувати як метод накладення офіційної чи неофіційної дисциплінарної санкції [4]. Погоджуючись із таким підходом, зауважу ще один недолік цього стягнення: при його ймовірному застосуванні буде порушено принцип єдиного статусу судді в Україні, який не залежить від місця суду в системі судоустрою чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді (ч. 2 ст. 52 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

По-четверте, автори законопроекту відмовились від такого виду стягнення як тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя з подальшим навчанням у Національній школі суддів України (далі – НШСУ). У пояснювальній записці стверджується, що як вид стягнення ця санкція є сумнівною, адже винний суддя звільняється від здійснення правосуддя зі збереженням свого посадового окладу, що у нинішніх умовах кадрового дефіциту призводить лише до збільшення навантаження на його колег суддів. Крім того, виглядає сумнівним направлення

судді на навчання в НШСУ, якщо його проступок стосується питань майнової доброчесності або іншої поведінки, не пов'язаної з відправленням правосуддя [2, с. 5].

Вважаю, що строк тимчасового відсторонення (1–6 міс.) – це нетривалий час, коли колеги судді відчуватимуть збільшення навантаження, а направлення судді до НШСУ для проходження курсу підвищення кваліфікації з подальшим кваліфікаційним оцінюванням буде доречним незалежно від виду та характеру вчиненого дисциплінарного проступку. Тим паче, що НШСУ розроблено низку змістовних та тематично розмаїтих курсів з суддівської етики та доброчесності, застосування антикорупційного законодавства, дотримання прав і свобод осіб на стадії досудового розслідування, з питань дотримання розумних строків під час відправлення правосуддя, застосування норм ГПК, КАСУ, ЦПК, КПК, для слідчих суддів тощо. Цей вид стягнення, без сумніву, заслуговує на самостійне місце в системі дисциплінарних стягнень: він має комплексний характер, оскільки поєднує виховний, фінансовий та освітньо-кваліфікаційний блок, і має потенціал до конструктивного впливу на професійний розвиток судді.

Насамкінець зазначу, що оновлення системи дисциплінарних стягнень стосовно суддів має відбуватись з урахуванням конституційних гарантій незалежності судової влади, міжнародних стандартів та реального контексту функціонування правосуддя в Україні. Запропоновані в законопроекті новації містять як раціональні, так і дискусійні елементи. З одного боку, збереження «класичних» стягнень та спроба диференціювати їх застосування за тяжкістю дисциплінарного проступку є логічним кроком до формування передбачуваної та прозорої дисциплінарної практики. З іншого боку, впровадження надмірних фінансових санкцій створює ризики порушення принципу пропорційності, а також підвищує ймовірність зовнішнього впливу на суддів.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення дисциплінарних та інших процедур. Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56019> (дата звернення 11.04.2025)

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих

актів України щодо удосконалення дисциплінарних та інших процедур». Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56019> (дата звернення 11.04.2025)

3. Висновок КРЕС № 27 (2024) про дисциплінарну відповідальність суддів. URL : https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/kryes_27_ukr_mova.pdf (дата звернення 11.04.2025)

4. Рекомендації щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів (Варшавські рекомендації) 2023 р. URL : <https://www.osce.org/files/f/documents/0/2/587376.pdf> (дата звернення 11.04.2025)

Хотенець П. В.,
*кандидат юридичних наук,
суддя Господарського суду Харківської області,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ПРО ДІАЛЕКТИКУ СУДОВОЇ ТА ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Судова політика та правова політика відіграють ключову роль у формуванні та функціонуванні правової системи будь-якої держави. Вони є двома взаємопов'язаними аспектами, які, хоча й мають окремі завдання та сфери впливу, об'єднуються спільною метою – забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод громадян, та ефективного функціонування державних інституцій.

Судова політика зосереджується на організації та діяльності судової системи, регулюванні судового процесу, призначення суддівського корпусу, забезпеченні незалежності судової влади, оцінка національного судоустрою та судочинства, стану судової системи у цілому, а також визначення цілей, завдань та пріоритетів розвитку судової влади в державі [1, с. 23]. Це створює основу для справедливого та неупередженого правосуддя, яке є критично важливим для довіри суспільства до правової системи взагалі [2, с. 261].

Правова політика, у свою чергу, охоплює ширше коло питань. Вона включає законотворчу діяльність, спрямовану на розробку та прийняття нових законів та інших нормативно-правових актів, що відповідають

сучасним вимогам суспільства [3, с. 8]. Правова політика передбачає правове регулювання різноманітних суспільних відносин, забезпечуючи гармонійне функціонування різних сфер життя – від економіки та соціальної сфери до екології та захисту прав людини [3, с. 8]. Крім того, вона включає механізми контролю за дотриманням законів та ефективного виконання правових норм, що сприяє підтриманню законності та правопорядку в суспільстві.

Правова політика формує правову культуру суспільства, встановлюючи стандарти поведінки для громадян та державних органів, сприяючи підвищенню правової обізнаності та правосвідомості. Вона створює умови для ефективної діяльності всіх інститутів влади, забезпечуючи координацію між ними та гарантування їхньої відповідальності перед законом [4, с. 34].

Співвідношення та взаємодія судової та правової політики є фундаментальними для стабільності та розвитку правової системи держави.

Ці дві політики, хоча й мають свої специфічні завдання та сфери впливу, нерозривно пов'язані та взаємодоповнюють одна одну, забезпечуючи гармонійне функціонування всіх гілок влади: законодавчої, виконавчої та судової. Судова політика спрямована на створення та підтримку ефективної судової системи, що включає розробку та впровадження механізмів і процедур для вирішення правових спорів. Це дозволяє створити надійний фундамент для справедливого судового розгляду, який є ключовим елементом правової системи.

Взаємодія судової та правової політики забезпечує збалансованість і стабільність правової системи. Судова політика, реалізуючи правові норми на практиці, втілює принципи правової політики, тоді як правова політика, спираючись на практичний досвід судової системи, коригує та вдосконалює законодавство. Цей взаємозв'язок дозволяє оперативно реагувати на зміни у суспільстві, адаптувати правову систему до нових викликів і потреб.

Список використаних джерел:

1. Васильєв С. В. Судово-процесуальна політика України на тлі євроінтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №4. Ч. 1. С. 17–23.
2. Овсяннікова О. О. Поняття та пріоритетні напрямки судово-правової політики в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 3. Т. 3. С. 261–265.
3. Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика. *Вчені записки КНЕУ. Юридичні науки*. 2003. Т. 21. С. 8–14.

4. Кравчук М., Матола В. Правова політика в сучасній Україні: сутність, особливості формування та реалізації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 1 (13). С. 29–35.

Хотинська-Нор О. З.,
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЄДНІСТЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ: ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІО У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

Питання забезпечення єдності судової практики тривалий час перебуває у фокусі уваги представників різних сфер правничої спільноти як обов'язковий компонент правової визначеності та, відповідно, принципу верховенства права в державі, та умова сталого функціонування суспільства.

Зміни, що відбулися внаслідок реалізації конституційної реформи щодо правосуддя (2016 рік), торкнулися інституційних, організаційних і процесуальних аспектів забезпечення єдності судової практики як комплексного інституту. Їх практична реалізація зумовила на національному рівні жваву дискусію з приводу ефективності окремих із них, загалом спонукаючи багатьох замислитися над питанням, чи не є єдність судової практики певною фікцією, що робить її недосяжним завданням. Адже темпи розвитку суспільних відносин, які завжди випереджають розвиток законодавства, що їх регулює, зумовлюють змінність судової практики. Водночас, очевидним для нас є те, що єдність судової практики не варто розглядати як статичну категорію. Це певний стан судового правозастосування, основу якого складає динаміка розвитку суспільних відносин і законодавства з урахуванням темпорального фактору. Єдність судової практики це не про однаковий результат вирішення справ, це про однакові підходи до розуміння, тлумачення та застосування судом правових норм у подібних/аналогічних правовідносинах за умови незмінності їх правового регулювання.

Відповідно до міжнародних стандартів, ключову роль у забезпеченні єдності судової практики відведено верховному суду, який повинен «усувати суперечності та виправляти непослідовності» у судовій практиці [1].

Тому, з огляду на законодавчі приписи про забезпечення сталості та єдності судової практики Верховним Судом (ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), цілком логічно, що критика стосовно незадовільного стану у сфері забезпечення єдності судової практики лунає саме на його адресу. Проте, в своїх оцінках варто враховувати два моменти. Перший: інструментарій (першочергово – процесуальний), яким наділений Верховний Суд для забезпечення єдності судової практики, є продуктом процесу законотворення, якість якого «лежить у зоні відповідальності» парламенту. Друге: чи є період функціонування оновленого Верховного Суду (з грудня 2017 р.) достатнім для стабілізації практики судового правозастосування, яка разом з іншими сегментами судової влади зазнала масштабної реформи. І ключове у цьому – ідентифікувати причини, що зумовлюють розшарованість судової практики, породжують проблему різних, протилежних, правових позицій (висновків) в межах найвищого суду.

Подивимося на проблему очима ЄС.

Так, у Звіті «Україна 2024» (30 жовтня 2024 року) Європейська Комісія зауважила, що «потрібні додаткові зусилля для забезпечення єдності судової практики в першій, апеляційній і касаційній інстанціях. Різна судова практика зумовлена, зокрема, великим навантаженням справами, недостатніми процесуальними фільтрами, відсутністю засобів забезпечення єдності судової практики на апеляційному рівні, недостатньо розвинутими дослідницькими та аналітичними можливостями та ІТ-інструментів у судах. Подальші реформи в цьому області вимагають ретельної оцінки та інклюзивних консультацій» (пункт 2.2.1 Розділу 23 «Судова влада та основні права») [2].

Отже, означені причини, перелік яких є далеко не повним, хоч і лежать у різних площинах, однак, перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємообумовленості. Так, наприклад, значне навантаження на суддів, зокрема Верховного Суду, зумовлено недосконалістю запровадженого реформою інституту процесуальних фільтрів. У результаті плідної роботи різних структурних елементів Верховного Суду (Великої Палати, чотирьох касаційних судів, об'єднаних палат, палат), що також потребує окремої уваги у контексті досліджуваної проблематики, продукується такий масив судових рішень, який унеможливає їх опрацювання суддями будь-якого рівня та іншими правниками. Це, своєю чергою, спрямовує до пошуку адекватних і ефективних технологій, здатних оптимізувати аналітичну роботу з масивом судової практики та орієнтуватися

в тенденціях її розвитку. І цей «харчовий ланцюг» насправді більш складний, багатогранний і багатокомпонентний.

Щодо можливих шляхів удосконалення та розвитку механізму забезпечення єдності судової практики озвучуються різні, подекуди контрверсійні, думки. Проте, серед варіантів нині превалюють позиції щодо необхідності модифікації інституту касаційних фільтрів із встановленням чітких критеріїв допуску справи до касаційного перегляду, запровадження в цивільній і господарській юрисдикції інституту зразкової справи, введення у процесуальне законодавство інституту преюдиційного запиту на кшталт, передбаченого Протоколом 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Кожен із них потребує внесення змін до чинного законодавства, спонукаючи до діалогу з парламентом, суддівським корпусом і експертним середовищем.

Список використаних джерел:

1. Висновок № 20 (2017) Консультативної ради європейських суддів до уваги «Про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону». 10.11.2017. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/vysnovok_kryes_20.pdf (дата звернення 10.04.2025).

2. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Region. Ukraine 2024 Report. 30.10.2024. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf (дата звернення 10.04.2025).

Храпенко О. О.,

*к.ю.н., доцент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури,
Національного університету
«Одеська юридична академія», доцент*

КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Адвокатура відіграє центральну роль у забезпеченні верховенства права, функціонуванні демократичних інститутів і реалізації права кож-

ної особи на доступ до правосуддя. Саме завдяки професійній діяльності адвокатів можливе ефективне виявлення та запобігання порушенням прав людини, зокрема у контексті взаємодії з органами державної влади. Відтак рівень довіри суспільства до судової системи значною мірою зумовлений незалежністю, ефективністю та безпекою функціонування адвокатської спільноти.

Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката (далі -Конвенція) має комплексний характер і поширює свою дію як на окремих адвокатів, так і на їхні професійні об'єднання. Документ визнає ключову роль таких об'єднань у гарантуванні правового, організаційного та етичного захисту адвокатської діяльності. Конвенція охоплює широкий спектр питань, включаючи забезпечення права на здійснення адвокатської практики, гарантії професійних прав, свободу висловлювань, механізми професійної відповідальності та систему спеціальних заходів захисту.

Згідно з положеннями Конвенції, держави зобов'язані забезпечити, щоб адвокати мали можливість безперешкодно та безпечно здійснювати свої професійні обов'язки, не наражаючись на фізичне насильство, загрози, переслідування, залякування або інші форми неправомірного втручання. У випадках, коли відповідні дії мають ознаки кримінального правопорушення, передбачається обов'язковість ефективного та неупередженого розслідування. Окрім того, держави повинні гарантувати незалежність, самоврядність і ефективне функціонування професійних асоціацій адвокатів як ключових інституцій правничої демократії.

Урочисте підписання європейської Конвенції про захист професії адвоката відбудеться 13 травня у Люксембурзі. «Це буде точка відліку. І Україна має вчинити всі необхідні підготовчі дії, аби стати одним із підписантів», – зазначив заступник голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України Валентин Гвоздій, розповідаючи про перший міжнародний акт Комітету Міністрів Ради Європи, який уперше закріпив гарантії незалежності адвокатів та захисту їх від тиску [1].

Неофіційний переклад документа було підготовлено Національною асоціацією адвокатів України. Заступник Голови НААУ, РАУ Валентин Гвоздій – брав безпосередню участь у розробці проекту Конвенції в межах діяльності Комітету експертів з питань захисту адвокатів[2].

Метою цієї Конвенції є посилення захисту професії адвоката і права здійснювати професію адвоката незалежно і без дискримінації, неправомірних перешкод або втручання, а також без нападів, погроз, переслідувань або залякувань[2].

Конвенція регулює як статус адвокатів, так і діяльність їхніх професійних об'єднань, що відіграють ключову роль у забезпеченні захисту прав і законних інтересів представників адвокатури.

Очевидним є те, що Рада Європи ухвалила перший міжнародно-правовий акт, спрямований на інституціалізований захист адвокатської професії. Ухвалення цього документа стало відповіддю на зростання кількості повідомлень про випадки порушень прав адвокатів, що виявляються у формах переслідувань, погроз, фізичних нападів, а також неправомірного втручання у здійснення ними професійних обов'язків, зокрема шляхом обмеження доступу до клієнтів.

Прийняття Конвенції свідчить про усвідомлення європейською спільнотою необхідності посилення інституційних гарантій незалежності адвокатури як фундаментального елементу правової держави. Адвокати виконують ключову роль у забезпеченні доступу до правосуддя, захисту прав людини та утвердженні принципу верховенства права. Відтак створення спеціального міжнародного механізму захисту цієї професійної групи є закономірним кроком у розвитку європейського правового простору.

Зазначене рішення можна розглядати як важливий етап еволюції міжнародного права у напрямі зміцнення гарантій функціонування інститутів громадянського суспільства. Крім того, воно окреслює нові орієнтири для держав-учасниць у частині вдосконалення національних законодавств відповідно до міжнародних стандартів захисту адвокатської діяльності.

Держави-учасниці зобов'язані гарантувати, щоб національні правові та нормативні механізми забезпечували незалежність і самоврядність професійних організацій адвокатів. Вибори до керівних органів таких об'єднань мають відбуватися відповідно до встановлених норм без зовнішнього втручання.

Професійні об'єднання адвокатів уповноважені на виконання таких функцій: представлення та захист інтересів адвокатів і професії в цілому; сприяння утвердженню незалежності адвокатури та посиленню її суспільної ролі; розробка стандартів професійної етики та контроль за їх дотриманням відповідно до положень Конвенції; забезпечення доступу до професії, організація безперервної професійної освіти та підвищення кваліфікації адвокатів; співпраця з національними та міжнародними партнерами – як професійними, так і міжурядовими та неурядовими організаціями – з метою розвитку правової системи та адвокатської ді-

альності, зокрема в частині зміцнення інституту адвокатури; підтримка добробуту адвокатів та надання соціальної допомоги їм і членам їхніх сімей у разі потреби.

Держави-учасниці зобов'язані забезпечити належне та своєчасне залучення професійних об'єднань адвокатів до процесу консультацій щодо урядових ініціатив, які стосуються змін у законодавстві, процедурних або адміністративних нормах, що безпосередньо впливають на здійснення адвокатської діяльності та регулювання професії.

При цьому вимога щодо членства в певному професійному об'єднанні не повинна обмежувати право адвокатів створювати або приєднуватися до інших організацій, спрямованих на захист їхніх професійних прав та інтересів.

Конвенція також закріплює низку ключових положень, зокрема щодо права на здійснення професійної діяльності, гарантій професійних прав, свободи вираження поглядів, питань професійної дисципліни, а також спеціальних заходів безпеки для захисту адвокатів та їхніх професійних об'єднань.

Відповідно до вимог Конвенції, держави повинні гарантувати, що адвокати можуть вільно виконувати свої професійні обов'язки без загроз фізичному насильству, переслідувань, залякувань, чи будь-якого несправедливого втручання. У випадках, коли подібні дії можуть мати ознаки кримінального правопорушення, держави зобов'язані забезпечити проведення оперативного, ефективного та неупередженого розслідування.

Для набуття чинності Конвенція підлягає ратифікації щонайменше вісьмома державами, серед яких не менше шести мають бути членами Ради Європи. Моніторинг дотримання положень Конвенції здійснюватиметься спеціально створеною експертною групою, а також Комітетом Сторін, що діятиме в межах передбаченого механізму контролю за виконанням зобов'язань.

Таким чином, Конвенція формує новітні стандарти міжнародного правового захисту адвокатів та їхніх професійних об'єднань, спрямовані на зміцнення безпеки, незалежності та функціональної автономії адвокатури. Закріплення таких гарантій має принципове значення для забезпечення справедливого судочинства, утвердження верховенства права та ефективного захисту прав людини. Функціональна незалежність адвокатів, а також їхніх самоврядних організацій, визнається необхідною умовою демократичного правопорядку, що потребує не лише національного нормативного закріплення, а й системного міжнародного моніто-

рингу. У цьому контексті Конвенція виступає важливим інструментом інституціоналізації адвокатської діяльності в європейському просторі та підтверджує зростаючу роль адвокатури як гаранта доступу до правосуддя й захисту основоположних прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. В НААУ розповіли, чому 13 травня для України – точка відліку у захисті професії адвоката. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/235429_v-naau-rozpovli-chomu-13-travnja-dlya-ukrani--tochka-vdlku-uzakhist-profes-advokata

2. Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката (текст українською).URL: <https://unba.org.ua/news/10046-konvenciya-radi-evropi-pro-zahist-profesii-advokata-tekst-ukrains-koyu.html>

Шевчук О. М.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
адміністративного права
та адміністративної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого;*

Євечук О. І.,
*студентка I курсу магістратури
03-24м-03 групи, факультету слідчої
та детективної діяльності
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД З ПИТАНЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ: АНАЛІЗ ОКРЕМИХ РІШЕНЬ ЄСПЛ

Одним з основоположних прав кожної людини, складовою принципу верховенства права, фундаментальною правовою цінністю демократичного суспільства вважається закріплене у статті 6 Європейської Конвенції «право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим за-

коном...»[1]. Вищенаведене стосується й право на справедливий суд у сфері протидії наркозлочинності. Так як порушення прав людини у цій сфері часто носять системний, повторюваний характер, що підтверджується практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) зокрема, що стосується використання провокацій злочину, негласних слідчих дій, обмеження доступу до адвоката, у тому числі, застосування удаваних доказів.

Дослідження проблем даної тематики знайшло відображення у працях науковців публікацій у наукометричних базах Скопус, а саме: стосовно специфіки забезпечення прав наркозалежних на реабілітацію в Україні та Європейському Союзі [2], адаптації законодавства України щодо контролю за обігом наркотиків до законодавства Європейського Союзу [3], окремих питань доступу до інформації та практики ЄСПЛ [4] та ін. Однак, особливо актуальним залишається питання щодо здійснення аналізу рішень ЄСПЛ у сфері протидії наркозлочинності. Мета цієї публікації – аналіз окремих рішень ЄСПЛ щодо порушення права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції) у справах, пов’язаних з організацією протидії наркозлочинності.

Слід зазначити, що аналіз п.1 ст.6 Конвенції дозволяє виокремити ключові складові права на судовий захист, а саме: а) право на розгляд справи судом; б) справедливість розгляду справи; в) відкритість судового розгляду і публічність рішення; г) дотримання розумного строку розгляду справи; ґ) незалежність і безсторонність суду; д) розгляд справи судом, відповідно до вимог законодавства. На нашу думку, право на справедливий суд становить фундаментальну основу, на якій ґрунтується вся система гарантій прав і свобод людини, закріплених у Конвенції. Особливо, якщо йде мова про вчинення наркозлочинів, право на справедливий судовий розгляд набуває неабиякої актуальності, оскільки такі справи часто супроводжуються підвищеним ризиком зловживань з боку правоохоронних органів, зокрема: використання провокацій; проведення негласних слідчих дій без належного контролю; обмеження доступу до адвоката на початкових етапах провадження; застосування недопустимих або удаваних доказів(planted evidence).

При проведенні аналізу практики ЄСПЛ слід підкреслити, що роль Суду полягає не в тому, щоб здійснити оцінку допустимості конкретних видів доказів, зокрема тих, що були отримані незаконно з точки зору національного законодавства, або вирішувати питання щодо винуватості чи невинуватості заявника. Питання, яке справді потрібно з’ясувати –

чи було судове провадження в цілому справедливим, у тому числі, спосіб у який було отримано докази. Тож це потребує детального дослідження «незаконності», про яку йде мова, а також у випадку порушення іншого права, гарантованого Конвенцією, характер виявленого порушення. Прикладом порушення права на справедливий суд є справа «Тейшейра де Кастро проти Португалії» (Teixeira de Castro v. Portugal), заява №44/1997/828/1034 від 9 червня 1998 року[5], згідно з фактами якої заявник ніколи не мав судимості та не притягався до кримінальної відповідальності, крім того, представникам поліції про нього стало відомо тільки через посередництво з іншими особами. Більше того, не було підстав стверджувати, що заявник був схильний до скоєння злочину. Тобто, представники поліції не розслідували (in an essentially passive manner) злочинну діяльність заявника, а, навпаки, шляхом впливу, спонукали його до вчинення злочину. Таким чином, суд дійшов висновку, що було порушення п.1 ст.6 Конвенції, а саме втручання у право заявника на справедливий судовий розгляд, оскільки представники поліції не обмежилися пасивним спостереженням, а спровокували вчинення злочину. Тим паче, не було надано ніяких доказів того, що якби не їхнє втручання, то злочин було б скоєно. Також Суд підкреслив, що дії представників поліції не вважаються діями «негласних агентів». Ще одним із прикладів порушення статті 6 Конвенції, а саме обмеження доступу до адвоката на початкових етапах провадження є справа «А. В. проти України» (A. V. v. Ukraine), заява №65032/09 від 29 січня 2015 року[6], згідно якої заявника було затримано за порушення правил обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Водночас, останній скаржився на те, що було обмежено його право на доступ до захисника на початковому етапі провадження (пункт 1 і підпункт «с» пункту 3 статті 6 Конвенції). Суд підкреслив, що відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції, як правило, вимагається, щоб доступ до захисника надавався з першого допиту підозрюваного правоохоронними органами, за винятком, коли за певних обставин відповідної справи очевидно, що існують переконливі підстави для обмеження такого права. Та навіть якщо у виняткових випадках надані підстави можуть виправдовувати відмову у доступі до захисника, таке обмеження у будь-якому разі, не повинно незаконно порушувати права обвинуваченого за статтею 6 Конвенції. Вважається, що право на захист буде непоправно порушено, якщо особа під час допиту за відсутності захисника надасть визнавальні покази, які в подальшому будуть використані з метою її засудження. Застосування пункту 1

та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції під час досудового розслідування, залежить від специфіки провадження, про яке йдеться, та від конкретних обставин справи.

Одночасно, слід розглянути порушення п.1 ст.6 Конвенції в контексті застосування недопустимих або удаваних доказів (*planted evidence*) у межах штучно створеної ситуації працівниками правоохоронних органів щодо особи, підозрюваної у вчиненні злочину, з метою подальшого її затримання. У даному випадку, як приклад, можна навести справу «Кобіашвілі проти Грузії» (*Kobiashvili v. Georgia*), заява № 36416/06 від 14 березня 2019 року [7], де заявник скаржився, що порушене проти нього кримінальне провадження, було незаконним, оскільки його засудження ґрунтувалося на «підставних» доказах. Згідно з офіційною версією подій, коли заявник разом із товаришами прямували до більярдної, останнього зупинили два співробітники міліції та здійснили обшук за відсутності судового ордеру. Відтак у відділку було складено протокол про проведення особистого обшуку Арчіла Югелі Кобіашвілі в якому йшлося про те, що існували ґрунтовні підстави вважати, що підозрювана особа може скоїти злочин, а саме знищити докази (наркотичну речовину героїн). Однак, заявник стверджував, що жодного обшуку щодо нього не проводилося ані до, ані після його арешту, а речовина, яка нібито була виявлена у нього, була підкинута співробітниками міліції. Суд вказав, що сукупність процесуальних порушень, допущених під час особистого обшуку заявника, разом з суперечливими та непослідовними доказами, що стосувалися фактичних обставин обшуку, а також неналежний судовий розгляд як до, так і під час судового провадження, зробили в цілому провадження несправедливим.

Отже, сутність вищевикладеного свідчить, що у справах пов'язаних з протидією наркозлочинності, особливо гостро постає проблема дотримання права на справедливий суд. Найпоширенішими порушеннями, виходячи з аналізу рішень ЄСПЛ є: провокація злочину з боку правоохоронних органів, що суперечить принципу справедливого розгляду провадження (*справа Teixeira de Castro v. Portugal*); обмеження доступу до адвоката на початкових стадіях провадження (*справа A. V. v. Ukraine*); застосування штучно створених або підкинутих доказів, що порушує презумпцію невинуватості та підриває довіру до судочинства (*справа Kobiashvili v. Georgia*). Таким чином, дотримання елементів, закріплених у ст.6 Конвенції, є критично важливим не лише для забезпечення індивідуального правосуддя, але й для зміцнення верховенства права в ціло-

му. В умовах організованої протидії наркозлочинності, роль суду як гаранта справедливості набуває особливої актуальності, а тому не допускається відступ від фундаментальних прав та свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950: станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Shevchuk O., Shevchuk V. Kompaniiets I., Lukashevych S., Tkachova O. Features of ensuring the rights of drug addicts for rehabilitation in Ukraine and the European Union: Comparative Legal Aspect. *Juridical Tribune – Tribuna Juridica*. (2022). Vol. 12, Issue 2, P. 264–282.

3. Shevchuk, O., Protsiuk, I., Mokhonchuk, S., & Papusha, I. (n.d.). Adaptation of Ukrainian legislation on drug trafficking control to European Union legislation (separate aspects). (2019). *Juridical Tribune– Tribuna Juridică*. Vol. 9, Num. Special, pp. 117 – 126.

4. Shevchuk, O. Human Right to Access Public Information: The Experience of Ukraine and the Practice of the ECtHR. \ O. Shevchuk, O. Drozdov, V. Kozak, A. Vyltsan, O. Verhoglyad-Gerasymenko. *Hasanuddin Law Review* 9, no. 2 (2023): 155–167. DOI: 10.20956/halrev.v9i2.4396

5. Справа «Тейшейра де Кастро проти Португалії»: Рішення Європейського Суду з прав людини №44/1997/828/1034 від 9 червня 1998 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001–58193>

6. Справа «А. В. проти України»: Рішення Європейського Суду з прав людини №65032/09 від 29 січня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a77#Text

7. Справа «Кобіашвілі проти Грузії»: Рішення Європейського Суду з прав людини №36416/06 від 14 березня 2019 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–191544>

СТУДЕНТИ ТА АСПІРАНТИ

Афанасьєва Валерія

*курсант 310-го навчального в зводу,
факультет підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Машаро Олесандра

*курсант 310-го навчального в зводу,
факультет підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ І ВІДНОВЛЕННЯ ДОВІРИ ДО СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Після масштабних конфліктів, авторитарного правління або порушення прав людини постає гостра потреба не лише в юридичному покаранні винних, а й у встановленні справедливості, примиренні суспільства та відновленні довіри до державних інституцій. У цьому контексті концепція перехідного правосуддя відіграє ключову роль. Вона охоплює низку правових і політичних заходів, спрямованих на подолання наслідків масових порушень прав людини та перехід до демократичного врядування. Одним із основних викликів для країн, що проходять через такі трансформації, є відновлення довіри до судової влади, яка часто асоціюється з корупцією, політичною залежністю або пасивністю у період авторитарного режиму чи війни.

Перехідне правосуддя (транзитивна юстиція) – це система принципів, процесів, заходів і практик, що застосовуються державами у періоди переходу від конфлікту або репресивного режиму до миру, демократії та верховенства права. Основна мета – відновити справедливість щодо жертв масштабних або систематичних порушень прав людини, забез-

печити притягнення винних до відповідальності, встановити історичну правду та гарантувати неповторення злочинів [1, с. 38].

Перехідне правосуддя є комплексним підходом до подолання наслідків масових порушень прав людини. Воно базується на чотирьох основних стовпах:

- Судове переслідування винних у скоєнні міжнародних злочинів (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини).
- Історична правда – документування та оприлюднення фактів злочинів, зокрема через комісії правди.
- Репарації жертвам – матеріальні та символічні форми компенсації.
- Інституційні реформи – трансформація державних органів, у першу чергу правоохоронної та судової систем, задля недопущення повторення порушень [2, с. 18].

Цей підхід базується на принципах верховенства права, недопущення безкарності та захисту прав людини.

У державах, які пережили конфлікти або авторитаризм, судова система часто розглядається як інструмент репресій, несправедливості або корупції. У результаті формується стійке переконання в неспроможності судової системи захистити права громадян, що підриває легітимність держави в цілому.

Одним із найважливіших завдань перехідного правосуддя є відновлення довіри громадян до судової системи. Для цього необхідно проведення люстрації або атестації суддів для усунення осіб, причетних до репресій, корупції або професійної непридатності. Наприклад, в Україні після Революції Гідності було створено нові органи суддівського врядування, а також запроваджено процедури добору суддів на конкурсних засадах. Законодавче закріплення гарантій незалежності суддів, створення механізмів їх захисту від політичного тиску та впливу. Це включає фінансову автономію судів, прозорий добір суддів та обмеження впливу виконавчої влади. Участь судової системи у процесі визнання порушень минулого, публічне вибачення, перегляд політично вмотивованих вироків – важливий символічний крок для повернення довіри [3].

Забезпечення відкритості судових процесів, вільного доступу до судових рішень, залучення громадськості до процесів моніторингу судів (наприклад, через громадські ради при судах). Поширення знань про права людини, діяльність судів та роль правосуддя серед громадян, зокрема молоді. Це сприяє формуванню правової культури та зміні сус-

пільних уявлень. Різні країни мають успішний досвід реформування судової системи через механізми перехідного правосуддя, Колумбія – створення Спеціального суду для миру, який одночасно переслідує винних і сприяє примиренню. Хорватія, Боснія і Герцеговина – реформа судів після конфлікту супроводжувалась міжнародною підтримкою та моніторингом.

Цей досвід показує, що лише комплексний підхід – з поєднанням правової, моральної, психологічної та політичної роботи – дозволяє досягти відновлення довіри до судів.

Перехідне правосуддя є не лише механізмом юридичного реагування на злочини минулого, а й потужним інструментом відновлення соціальної злагоди та довіри до держави, насамперед до її судової системи. Відновлення довіри до судів можливе лише за умови глибокої інституційної трансформації, прозорості, публічної відповідальності та постійного діалогу з громадськістю. У контексті України, що переживає і наслідки пострадянського минулого, і збройну агресію, ці завдання мають стратегічне значення для майбутнього правопорядку та демократії.

Окремим напрямом для майбутніх досліджень є порівняльний аналіз моделей перехідного правосуддя у різних країнах (Південно-Африканська Республіка, Колумбія, Руанда, Боснія і Герцеговина) з метою визначення універсальних та контекстуальних підходів до відновлення довіри. Також перспективним виглядає аналіз ролі інформаційних кампаній, публічних вибачень, перегляду судових рішень як складових символічного відновлення справедливості. Крім того, потребує глибшого наукового осмислення український контекст впровадження перехідного правосуддя, зокрема у зв'язку з повномасштабною збройною агресією, тимчасовою окупацією територій, злочинами проти цивільного населення та викликами реінтеграції. Дослідження мають зосереджуватись на розробці практичних рекомендацій для створення національної моделі перехідного правосуддя, що враховуватиме як міжнародні стандарти, так і особливості внутрішньої правової системи, історичної пам'яті та ментального стану суспільства [4, с. 16].

Зрештою, перспективним є міждисциплінарний підхід до теми, що поєднує юридичну, соціологічну, психологічну, культурологічну та комунікаційну оптики. Це дозволить глибше зрозуміти, як формується довіра до правосуддя, які фактори її руйнують, і як забезпечити сталу легітимність судової влади у перехідний період.

Список використаних джерел:

1. Бойко О. М. Розвиток судочинства в Україні в умовах перехідного правосуддя. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. 2019. С. 65.
2. Лісна І. С. Передумови сучасного етапу судової реформи. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 6. С. 37–40.
3. Стратегії розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки. URL: <http://nsj.gov.ua/files/B407.pdf>
4. Шутович В., Бесєдіна Н., Ус І. Генезис судової реформи в Україні як складова розбудови правової держави. Вісник Національної академії державного управління. 2016. № 18. С. 235–242.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ Ганна Мудрецька

Басюк Ю. М.

*аспірант 2-го року навчання
кафедри юстиції Навчально-наукового
інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ЕТИЧНІ МЕЖІ ПОВЕДІНКИ АДВОКАТА У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Сучасне суспільство характеризується значним рівнем цифровізації, що обумовлено швидким технологічним прогресом. Протягом останніх років цифровізація так чи інакше торкнулася усіх сфер життя. Не стала винятком і адвокатська діяльність. Впровадження підсистеми «Електронний суд», розвиток та поширення різноманітних онлайн платформ для обміну інформацією, для підвищення кваліфікації тощо стало невід’ємною складовою професійної діяльності адвоката.

З огляду на низку об’єктивних чинників, перерахованих вище, адвокати поступово стають більш залученими до діяльності у мережі Інтернет, зокрема шляхом користування соціальними мережами. Чинні Пра-

вила адвокатської етики у ст.ст. 57–60 передбачають певні правила поведінки для адвокатів у мережі Інтернет та у соціальних мережах. В умовах подальшої цифровізації усіх сфер суспільного життя виникає питання: чи достатньо названих норм для регулювання поведінки адвоката у мережі Інтернет та у соціальних мережах в умовах сьогодення?

Перше, на що необхідно звернути увагу під час відповіді та порушене питання, є перелік принципів, яким має відповідати використання адвокатом мережі Інтернет та соціальних мереж. Так, відповідно до ч. 3 ст. 57 Правил адвокатської етики «використання адвокатом соціальних мереж, інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет повинно відповідати наступним принципам: незалежності; професійності; відповідальності; чесності; стриманості та коректності; гідності; недопущення будь-яких проявів дискримінації; толерантності та терпимості; корпоративності та збереження довіри суспільства; конфіденційності» [1].

Одразу стає помітним, що вказаний перелік принципів хоч і має певні спільності із переліком основних принципів адвокатської етики, наведеним у розділі II Правил адвокатської етики, проте все ж містить багато неназваних у цьому розділі принципів. Така невідповідність не є позитивним аспектом та свідчить про неузгодженість принципів адвокатської етики. Інакше кажучи, основні принципи адвокатської етики, передбачені розділом II Правил адвокатської етики, за своїм визначенням є загальними і тому застосовуються до будь-якої сфери діяльності адвоката. Передбачення відмінного переліку принципів адвокатської етики лише для конкретної сфери діяльності адвоката не є виправданим та породжує низку проблемних питань. Зокрема, якщо принципи стриманості, коректності, недопущення дискримінації, толерантності, терпимості не передбачені у розділі II Правил адвокатської етики, то невже вказаними принципами адвокат повинен керуватися лише під час використання мережі Інтернет та соціальних мереж? Очевидно, що адвокат завжди має бути відданий і цим принципам також, причому як у професійній, так і позапрофесійній діяльності.

Доречніше було б екстраполювати основні принципи адвокатської етики на поведінку адвоката у мережі Інтернет та у соціальних мережах шляхом відповідної деталізації – як це було зроблено розробниками Правил адвокатської етики щодо застосування принципів адвокатської етики окремо у взаємовідносинах із різними суб'єктами. У такому випадку принципи адвокатської етики отримали б більш прозоре закріплення та логічне тлумачення у різних ситуаціях.

Здійснюючи будь-яку комунікацію із застосуванням мережі Інтернет та соціальних мереж, адвокат завжди повинен залишатися взірцем моральності, стриманості та професійності. Особливо важливо підкреслити необхідність адвоката завжди залишатися відданим названим якостям у сучасних умовах – сьогодні соціальні мережі щодня збуджують суспільство, оскільки щоденні новини подекуди викликають неймовірний резонанс.

Міжособистісна комунікація активно переміщується в соціальні мережі та онлайн-платформи. З одного боку, це відкриває широкі горизонти для власного представлення, коментування актуальних юридичних питань та формування особистого бренду. Адвокат може ділитися аналітикою, роз'яснювати законодавчі норми, брати участь у дискусіях та налагоджувати контакт з потенційними клієнтами шляхом публікації відповідного контенту. З іншого боку, активна присутність в онлайн-просторі вимагає від адвоката особливої обережності та відповідальності.

Насамперед слід ще раз наголосити, що, на жаль, трапляються випадки, коли адвокати допускають розголошення адвокатської таємниці, публікуючи інформацію, що так чи інакше висвітлюють певні питання, щодо яких звертався клієнт. Питання порушення принципу конфіденційності загалом є нагальною проблемою адвокатської спільноти і вимагає постійної систематичної роботи для мінімізації таких випадків, але саме в умовах цифровізації суспільства вказана проблема постала особливо гостро.

Крім того, нерідко адвокати у своїх соціальних мережах публікують певні оціночні судження щодо різноманітних ситуацій, при цьому завдаючи шкоди авторитету адвокатури. Подібні випадки особливо почастишали в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Намагаючись виправдати такі свої висловлювання, адвокати пояснюють, що такі дописи публікуються ними не в рамках здійснення професійної адвокатської діяльності і у поза робочий час. Такі виправдання адвоката не є прийнятними.

Зокрема, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури у п.п. 85, 87, 88 свого Рішенні № XI-003/2023 від 30.11.2023 зауважує, що «адвокат зобов'язаний дотримуватися вимог Правил адвокатської етики не лише під час здійснення адвокатської діяльності, а й в іншій його соціально-публічній діяльності. Всією своєю діяльністю адвокат

повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві. Цього принципу адвокат зобов'язаний дотримуватись у всіх сферах діяльності» [2].

Необхідно додатково зауважити, що ведучи активну комунікацію у соціальних мережах, адвокат завжди повинен пам'ятати про своє професійне призначення та безперервність його правового статусу як адвоката. Високе звання адвоката має неабияку вагу і тому його отримання супроводжується появою низки соціально-побутових обмежень для такої фізичної особи. Такі обмеження є виправданими і мають за мету утвердження і укріплення авторитету адвокатури як інституції.

Варто наголосити на ще одній, досить пов'язаній із попередніми, проблемою. Мова йде про неабияку складність ідентифікації власника сторінки у соціальних мережах. Це питання неодноразово порушувалося у наукових колах та адвокатській спільноті. Найбільш популярні соціальні мережі в Україні, такі як Facebook, Instagram, X, Threads тощо, часто використовуються адвокатами і для професійного спілкування, і для рекламування своєї діяльності, і для власних потреб. При цьому сторінки у таких соціальних мережах є відверто знеособленими, оскільки під час реєстрації від фізичної особи не вимагається жодного документа, що посвідчує її особу.

Виникає ситуація, коли адвокат, прикриваючись своєю сторінкою як фізичної особи без зазначення свого професійного статусу, може займатися соціальною, публіцистичною чи іншого роду діяльністю, яка буде явно несумісною із адвокатською діяльністю через розпалювання ворожнечі, політичну заангажованість, ненормативну лексику тощо. Доведення, що за такими і подібними неправомірними діями стоїть саме адвокат, – є надзвичайно складним завданням.

При цьому необхідно наголосити, що Рада адвокатів України ще у 2017 році ухвалила Рішення № 190, яким були внесені зміни до Порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України, відповідно до яких у адвокатів з'явилася можливість вносити до ЄРАУ посилання на свої сторінки у соціальних мережах [3].

В умовах подальшої цифровізації суспільства, на мою думку, назріла необхідність зобов'язати адвокатів вносити до ЄРАУ посилання на свої сторінки у соціальних мережах. По-перше, це дозволить зменшити для адвокатів можливість розділяти свій статус у суспільстві на адвоката

і фізичну особу. По-друге, це дозволить потенційним клієнтам дізнатися більше про внутрішній світ і особистість адвоката, що сприятиме більш логічному вибору адвоката і, як наслідок, більш гармонійній співпраці адвоката із клієнтом.

Таким чином, адвокат у сучасну цифрову епоху має завжди знаходити баланс між активною участю в онлайн-комунікації та збереженням професійної етики та ділової репутації. Його освіченість та власна позиція стають не лише його внутрішнім надбанням, але й публічним інструментом, який потребує мудрого та відповідального використання. В сучасних умовах питанню комунікації адвокатів із застосуванням мережі Інтернет та соціальних мереж варто приділяти більше уваги. Перш за все необхідно посилювати дисциплінарну відповідальність для адвокатів за дії у мережі Інтернет та соціальних мережах, що завдають шкоди авторитетові адвокатури.

Список використаних джерел:

1. Правила адвокатської етики : Затверджені Звітно-виборним З'їздом адвокатів України 09.06.2017 (зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15.02.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 02.04.2025).

2. Рішення ВКДКА № XI-003/2023 від 30.11.2023 за скаргою на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Чернівецької області в складі дисциплінарної палати № 190 від 09.08.2023 про закриття дисциплінарної справи відносно адвоката. URL: <https://vkdka.org/rishennya-vkdka-hi-003-2023-vid-30-11-2023-roku-za-skargoyu-na-rishennya-kvalifikatsijno-distsiplinarnoji-komisiji-advokaturi-chernivetskoji-oblasti-v-skladi-distsiplinarnoji-palati-190-vid-09-08/> (дата звернення: 02.04.2025).

3. Питання ведення Реєстру адвокатів України : Рішення Ради адвокатів України від 22.09.2017 № 190. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2017-09-22-r-shennya-rau-190_5aaf8ecba8ab6.pdf (дата звернення: 02.04.2025).

Науковий керівник: д. ю. н., доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Бондар Ірина Вадимівна.

ДОВІРА ДО СУДУ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ФАКТОРИ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ

Довіра до судової влади є однією з основних складових стабільності та ефективності правової системи будь-якої країни. В умовах сучасного українського суспільства, яке переживає політичні, економічні та соціальні трансформації, питання рівня довіри до суду набуває особливої важливості. Оскільки судова система є гарантом справедливості та захисту прав громадян, її ефективність напряду залежить від того, як вона сприймається населенням. Утім, в Україні спостерігається низький рівень довіри до судів, що часто аргументують корупцією, непрозорістю процесів та політичною прихильністю. У зв'язку з цим важливо виявити основні фактори, які впливають на формування ставлення громадян до судової влади, а також розглянути можливі шляхи підвищення цієї довіри, що є необхідним кроком для розвитку правової держави в Україні.

Згідно ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», здійснюючи правосуддя на принципах верховенства права, суд гарантує кожному право на справедливий розгляд справи та захист інших прав і свобод, що закріплені Конституцією, законами України, а також міжнародними договорами, ратифікованих Верховною Радою України [1]. У Конституції України зазначено, що народ є носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в країні. Він здійснює владу безпосередньо, а також через органи державної влади та місцевого самоврядування. Конституція визначає основи правосуддя в Україні. Так, відповідно до статті 124, правосуддя в Україні здійснюється лише судами, при цьому народ бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних [2].

Зміцнення судової влади є критичним фактором для відновлення довіри до суду в українському суспільстві. У «Глобальному плані діяльності для суддів у Європі» зазначено, що необхідність зміцнення судової

влади та вдосконалення судових систем була підтверджена Комітетом міністрів Ради Європи на основі результатів загальноєвропейського моніторингу [3, с. 168]. Згідно зі статтею 92 Конституції України, виключно законами України визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів та механізми, що забезпечують права та свободи людини і громадянина. Розділ VII «Правосуддя» Конституції України визначає конституційні основи для структурування судової системи держави [4, с. 63]. Зміцнення судової влади безпосередньо впливає на довіру до суду в українському суспільстві. Коли людина відчуває, що її права можуть бути захищені справедливим і незалежним судом, це сприяє підвищенню рівня правової свідомості та формуванню позитивного ставлення до правосуддя. Водночас, недостатня реформація судової системи й відсутність чітких механізмів контролю можуть призвести до подальшого зростання недовіри та критики з боку громадян.

Держава повинна впровадити цілеспрямовану інформаційну політику, орієнтовану на об'єктивне та достовірне висвітлення діяльності суддів і судів у ЗМІ, на телебаченні та у мережі Інтернет. Напівпрозорі процеси призначення суддів на посади, формування бюджету судової системи, корупція, залежність суддів при ухваленні рішень, відсутність належної підготовки кадрів суддівського апарату, порушення суддівської етики, хабарництво, затягування судових справ, невиконання або тривале виконання судових рішень, а також відсутність інформаційної політики щодо діяльності судового апарату – всі ці фактори сприяють недовірі суспільства до судової влади. Звісно, цей перелік чинників, які призводять до недовіри до правосуддя в Україні, не є вичерпним.

Однією з основних проблем судової системи є людський фактор. Не всі судді є справжніми професіоналами, які добре орієнтуються у законодавстві і дотримуються етичних вимог. Деякі з них використовують свої службові повноваження для власних потреб, зловживаючи своїми правами та наданими державою привілеями.

Згідно з думкою суспільства, яка є повністю виправданою, суддя має бути висококваліфікованим спеціалістом, вміти грамотно застосовувати нормативно-правову базу та об'єктивно оцінювати вимоги кожної сторони у справі [5, с. 42].

Підсумовуючи вищезазначене, станом на 2025 рік буде доцільно виділити наступні ключові напрямки для підвищення довіри до суду серед

українців: 1) покращення прозорості судового процесу; 2) підвищення незалежності суддів, яка проявляється у тому, що судді мають діяти без будь-якого зовнішнього впливу; 3) забезпечення високого рівня кваліфікації суддів; 4) проведення судово-правової реформи, зокрема створення нових механізмів для боротьби з корупцією в судовій системі; 5) підвищення ролі громадськості та медіа у висвітленні порушень з боку суддів; 6) сприяння правовій освіті громадян.

У висновку можна зазначити, що довіра до суду в українському суспільстві значною мірою залежить від ефективності судової системи, прозорості її діяльності та відсутності корупційних проявів. Серед основних факторів, що впливають на довіру, є професіоналізм суддів, незалежність суддівського корпусу, а також забезпечення справедливості та об'єктивності при винесенні рішень. Для підвищення довіри до суду необхідно здійснити низку заходів, зокрема, посилити контроль за діяльністю суддів, поліпшити доступ до правосуддя, а також впровадити ефективну комунікаційну політику, що дозволить громадянам краще розуміти судові процеси та рішення. Тільки через реальні зміни у судовій практиці можна забезпечити стабільну довіру громадян до судової влади в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Міжнародні стандарти незалежності суддів [Текст] : зб. док. К. : Центр суддів. студій. 2008. 184 с.
4. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія Х.: Право, 2010. 464 с.
5. Гаруст Ю. В., Бондаренко О. С. Судова реформа як головний чинник відновлення довіри українського суспільства до влади. *Право та інновації*. 2016. № 3 (15). С. 41–47.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» – Кісліцина І. О.

Бідний Є. М.,
*аспірант кафедри адміністративного
права та адміністративної діяльності
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
I курс, I група*

НОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «МИТНИЙ СПІР ЩОДО НАРАХУВАННЯ ТА СПРАВЛЯННЯ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ» КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Проблематика та актуальність розуміння митних спорів як поняття зумовлена тим, що виконання митними органами своєї фіскальної функції, з однієї сторони, відіграє важливу економічну роль, а з іншої – в цій сфері часто має місце превалювання вказаної функції над правами фізичних і юридичних осіб. Як результат, захист таких прав у судовому порядку є найефективнішим. При цьому, для ефективного вдосконалення механізму захисту та відновлення порушених прав необхідним є не тільки належне застосування норм законодавства, а й комплексне теоретичне розуміння базових понять у митній сфері. Так, поняття митного спору у вітчизняній правничій доктрині досліджене низкою науковців і як результат – напрацьовані підходи до тлумачення цього поняття. Усталеною є пропозиція В. Реви розуміти митний спір як правові відносини, що відзначаються присутністю конфлікту між державою в особі посадових осіб митних органів, які адмініструють митну справу, та приватними особами (фізичними чи юридичними) на предмет взаємних прав і обов'язків під час оскарження публічно-владних рішень, дій або бездіяльності, які вирішуються адміністративним чи судовим шляхом [1]. Якщо тлумачити поняття митного спору щодо нарахування і сплати митних платежів і при цьому керуватися дедуктивним методом дослідження, то на думку автора, це правовідносини, які формуються внаслідок виникнення юридичного конфлікту у сфері нарахування та справляння митних платежів, між приватними особами та органами митної служби, стосовно суб'єктивних прав та обов'язків, з приводу рішень, дій чи бездіяльності органів митної служби у сфері нарахування та справляння митних платежів.

Проте такі підходи, будучи логічними та обґрунтованими, тим не менш, потребують удосконалення. З точки зору судового права, під час подальшої розробки понятійно-категоріального апарату у митній сфері, бажано керуватися, передусім, нормами міжнародного права та практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). На важливості позицій ЄСПЛ для українських правничих реалій неодноразово наголошено у доктрині, зокрема, О. Шевчуком. Тим більше, що відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції», Україна повністю визнає обов’язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції [3]. Так, у сфері митних правовідносин уже доволі хрестоматійним для української судової практики стало Рішення у справі «ТОВ «Полімерконтейнер» проти України» (Заява № 23620/05) від 24.11.2016 р. На нього доволі часто посиляються у наукових статтях та дисертаційних дослідженнях фахівці у галузі митного права і митного судочинства. Автору видається необхідним звернути також увагу на те, що ЄСПЛ у цій справі, тлумачачи її обставини, наголошує на тому, що неправомірні дії митних органів України відносно заявника стали порушенням ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року – «мало місце втручання у мирне володіння майном підприємства-заявника» [4].

На думку автора, ця відсилка до положень міжнародного законодавства та фундаментального права людини на власність є важливою в частині розуміння сутності митних спорів, у тім числі й особливо, тих, що стосуються нарахування та справляння митних платежів. Це можна пояснити тим, що в разі факту зловживання з боку митних органів під час нарахування та справляння мит, акцизного податку, податку на додану вартість, визначення коду УКТЗЕД, коригування митної вартості товарів фактично відбувається перевищення матеріальної вимоги-претензії з боку держави стосовно товару, який перебуває не в її власності, а у власності фізичної або юридичної особи. Таким чином, неправомірне нарахування та надмірна сплата митного платежу – це об’єктивне посягання та порушення права власності у широкому його розумінні.

На переконання автора, вітчизняна доктрина та нормотворення поки що неналежним чином враховують міжнародне право та практику ЄСПЛ під час удосконалення тих чи інших правових інститутів. У той же час,

окремі науковці вже мають сміливість стверджувати, що дослідження практики Європейського суду з прав людини у сфері митних відносин дозволяє зробити висновок про те, що в Україні набирає ваги прецедент як джерело права. Незважаючи на належність національної правової системи до континентальної правової системи, рішення ЄСПЛ займають все важливіше місце у юридичній практиці та прямо впливають на прийняття публічно-владних і судових рішень [5, с. 161].

Згадане вище рішення ЄСПЛ є далеко не єдиним у частині позову до держави Україна стосовно порушення процедури нарахування та справляння митних платежів. Доцільним є навести також Рішення ЄСПЛ «Серков проти України» (Заява № 39766/05) від 07.07.2011 р. Воно стосувалося оскарження сплаченої суми податку на додану вартість під час імпорту належних заявнику товарів. Скаржник вимагав повернення сплаченого ПДВ і стверджував, що його діяльність підпадала під дію спрощеної системи оподаткування, передбаченої чинним на той час Указом Президента. Він зазначав, що відповідно до ст. 11 Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва» спрощена система оподаткування передбачала заміну податків і зборів єдиним (уніфікованим) податком. Він також заявляв, що відповідно до пункту 6 Указу Президента платник єдиного (уніфікованого) податку звільняється від сплати ПДВ. Натомість національні суди відмовляли заявнику в задоволенні позову як необґрунтованого, зазначивши, що принципи, встановлені ст. 11 Закону про мале підприємництво, не могли застосовуватись до ПДВ. ЄСПЛ постановив, що «стягнення із заявника ПДВ було незаконним у контексті статті 1 Першого протоколу до Конвенції» [6]. Як бачимо, ЄСПЛ знову зафіксував фактичне порушення з боку держави України права власності заявника.

На думку автора, систематичні порушення прав суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з боку митних органів, а також національних судів пов'язані з недостатнім усвідомленням на рівні правничого світогляду положень ЄСПЛ та практики ЄСПЛ в контексті тлумачення тієї шкоди, яка завдається державою приватним особам у митних правовідносинах. Тому здається доцільним і належним гармонізувати національне законодавство з міжнародним правом у частині розуміння митного спору щодо нарахування та справляння митних платежів та закріпити у національному законодавстві дефініцію, згідно з якою, це правовідносини, які формуються внаслідок виникнення юридичного конфлікту у сфері нарахування та справляння митних платежів, між приватними

особами та органами митної служби, стосовно суб'єктивних прав та обов'язків, з приводу рішень, дій чи бездіяльності органів митної служби у сфері нарахування та справляння митних платежів, *які потенційно можуть обмежувати чи іншим чином порушувати право власності приватних осіб (курсив – авт.)*.

Що стосується гармонізації практики національних судів у частині митних спорів щодо нарахування і справляння митних платежів, то автор погоджується з точкою зору В. Кривенка про необхідність закріплення у процесуальному законодавстві України положення про процедуру попереднього узгодження рішень національних судів із рішеннями ЄСПЛ, взаємний обмін правовими позиціями з метою уникнення порушень ЄКПЛ [7, с. 36].

Список використаних джерел:

1. Рева В. В. Поняття і сутність митного спору як виду публічно-правового спору. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1 (22). Том 5. Ч. 1. 2018. С. 124–127. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1-5_2018/part_1/30.pdf
2. Shevchuk, O. (2023). Human Right to Access Public Information: The Experience of Ukraine and the Practice of the ECtHR. (Укр.: Право людини на доступ до публічної інформації: досвід України та практика ЄСПЛ) O. Shevchuk, O. Drozdov, V. Kozak, A. Vyltsan, O. Verhoglyad-Gerasymenko. *Hasanuddin Law Review* 9, no. 2 (2023): 155–167. DOI: 10.20956/halrev.v9i2.4396
3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів №2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. №475/97-ВР. Редакція від 13.03.2006. *Офіційний вісник України*. 1997. №29. Стор. 11.
4. Рішення у справі «ТОВ «Полімерконтейнер» проти України» (Заява №23620/05) від 24.11.2016 р. *Офіційний вісник України*. 2017. №98. Стор. 243. Ст. 3028.
5. Лемеха Р. І. Практика Верховного Суду та Європейського суду з прав людини у сфері правового регулювання митних відносин. *Юридичний бюлетень*. Вип. 14. 2020. С. 153–162. URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2020/14/21.pdf> (дата звернення: 24.03.2025).
6. Рішення у справі «Серков проти України» (Заява №39766/05) від 07.07.2011 р. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Konvenciya_z_prav/st_%201%20protokol/SERKOV.pdf (дата звернення: 24.03.2025).
7. Кривенко В. В. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та забезпечення виконання рішень Європейського

суду з прав людини при вирішенні справ адміністративної юрисдикції на національному рівні: роль, функції Верховного Суду України. *Вісник Верховного Суду України : офіційне науково-практичне видання*. Київ, 2012. № 11 (147). С. 31–36.

Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності О. М. Шевчук

Божко А. В.,
аспірант 2 курсу кафедри права
Приватного вищого навчального закладу
«Європейський університет»,
Адвокат

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА АДВОКАТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану, в яких тривалий час функціонує наша держава, закономірно відобразилися на всіх без виключення її сферах і загострили питання захисту прав та свобод громадян. Його належне забезпечення входить до кола відання різних державних і недержавних інституцій, вагоме місце серед яких відведено адвокатурі та її представникам – адвокатам. Численні міжнародні стандарти наголошують на особливій ролі адвокатів у суспільстві, заснованому на повазі до верховенства права. А Європейський суд з прав людини послідовно сповідує свою усталену позицію про важливу роль адвокатів у здійсненні правосуддя, елементами якої є «особливий характер адвокатської професії» [1], а також «стримана, чесна та гідна поведінка/професійна діяльність адвоката» [2].

Виклики, зумовлені повномасштабною війною, спонукали адвокатську спільноту, як і представників інших сфер діяльності, до різних ініціатив та проєктів, які загалом не властиві адвокатам в умовах мирного часу. Так, у пресі та науковій літературі можна зустріти чимало інформації про всілякі заходи благодійного характеру, які реалізують представники адвокатури, що спрямовані на підтримку колег і громадян України, допомогу (фінансову, матеріально-технічну, організаційну,

психологічну) їм та їхнім родинам [3; 4]. Це свідчить про активну громадянську позицію, небайдужість, високий рівень громадянської свідомості адвокатської спільноти. Водночас, існує і зворотний бік – вітчизняні адвокати вдаються до практик, які є сумнівними з точки зору закону та суперечать цінностям адвокатської професії. Непоодинокими, на жаль, також є випадки співпраці адвокатів з країною-агресором. Одним із таких прикладів, що отримав інформаційний розголос, є за судження до 14 років тюрми за ч. 7 ст. 111–1 Кримінального кодексу України адвоката, який шпигував на Донеччині [5]. Сукупно, ці два полярні явища є характеристиками, що охоплюються змістом такої доволі ємкої та складної категорії як професійна культура адвоката, яка в своїй основі виходить далеко за рамки суто юридичної науки. Відносно неї, її розуміння та значення, у науковій літературі існує обмежена кількість думок.

Якщо звернутися до праць професорки Бакаянової Н. М., то вона опосередковано звертає увагу на те, що «будь-яка професійна діяльність містить багато аспектів: зокрема, економічний, соціологічний, етичний, психологічний, навіть фізіологічний і т.і. ...Поняття «професія» пов'язано із спеціальною підготовкою, володінням спеціальними знаннями, компетенціями та етичними правилами, що для «заняття» є бажаним, але не завжди обов'язковим» [6]. Водночас вона цитує слова відомого українського адвоката – Й. Л. Бронза, який приділяв особливу увагу адвокатській етиці та зазначав, що «адвокат повинен бути людиною грамотною і освіченою в широкому розумінні слова – знати історію, літературу, бажано мистецтво, бажано мови, мати аналітичний розум, навички ораторського мистецтва, крім того, мати відповідні людські якості, бути сумлінним, пунктуальним і комунікабельним. Адвокат повинен у собі поєднувати риси дипломата – вміння згладити гострі кути тоді, коли це на користь клієнту» [6].

Наведені вище характеристики як певні вимоги та побажання до особистості ідеального адвоката є складниками його професійної культури, яка, на думку В. Сущенка, полягає в «в опануванні кожним правником системи загальнокультурних і професійних цінностей, створених та сформованих різними поколіннями етнічних, національних і регіональних людських спільнот, а також носіями цієї професії». Відштовхуючись від такого розуміння, вчений пропонує власне бачення внутрішньої структури професійної культури адвоката, яку формують такі фундаментальні складові:

– етична; – естетична; – релігійна; – політична; – економічна; – мовна (комунікаційна); – фізична; – правова [7].

Очевидно, що в у мовах війни, враховуючи наведені на початку цієї роботи приклади, незважаючи на важливе значення усіх без винятку перелічених складових професійної культури адвоката, особливої уваги заслуговує саме політична культура. Її різновидом, що розглядається як її вищий щабель, є громадянська культура. Саме вона характеризує особу адвоката, та й не тільки, у контексті його відношення до процесів державотворення, залученості, як у формі активної участі в цих процесах, так і повної інертності, байдужості до того, що відбувається у державі. Для адвокатів, які виконують функцію правозахисту, важливим є не лише усвідомлення ролі їх професії у суспільстві, а й глибоке переконання в наявності у них взаємозв'язків з державою, її підтримку, зрештою, громадянських обов'язків. Це не означає, що адвокат повинен цілковито погоджуватися з політикою чи діями представників влади. Проте, будь-які прояви незгоди, критика тощо повинні в своїй формі та змісті базуватися на розумінні того, що сам адвокат є частиною того суспільства і тієї держави, в якій він живе та працює. А тому, повага до них є повагою до себе.

Список використаних джерел:

1. Case of *Lekavičienė v. Lithuania* (Application no. 48427/09). 27.06.2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-174616%22%5D%7D> (дата звернення 11.04.2025).
2. Case of *Casado Coca v. Spain* (Application no. 15450/89). 24.02.1994. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22sort%22%3A%5B%22kdate%20Descending%22%5D%22itemid%22%3A%5B%22001-57866%22%5D%7D> (дата звернення 11.04.2025).
3. Сергет Ю. Адвокатура України під час воєнного стану. *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України*. 03.10.2023. URL: <https://unba.org.ua/publications/8390-advokatura-ukraini-pid-chas-voennogo-stanu.html> (дата звернення 11.04.2025).
4. Khotynska-Nor O., Bakaianova N., Transformation of Bar in Wartime in Ukraine: on the Way to Sustainable Development of Justice (On the Example of Odesa Region). *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. № 3(15). P. 146–154.
5. За матеріалами СБУ 14 років тюрми отримав юрист-коллаборант, який шпигував за блокуваннями у Краматорську і планував втечу до рф. Офіційний сайт Служби безпеки України. 22.08.2024. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/za-materialamy-sbu-14-rokiv-tiurmy-otrymav-yurystkolaborant-yakyyi>

shpyhuvav-za-blokpostamy-u-kramatorsku-i-planuvav-vtechu-do-rf (дата звернення 11.04.2025).

6. Бакаянова Н. М. Питання загальної та професійної етики в адвокатській діяльності (пам'яті видатної людини – адвоката Йосипа Бронза). *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матеріали XIII Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8 листопада 2024 р.). Одеса : Юридична література, 2024. С.1–5.

7. Сущенко В. Модель професійної культури адвоката: критерії та підходи. *Юридична газета*. 01.02.2017. №4–5. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/model-profesiynoyi-kulturi-advokata-kriteriyi-ta-pidhodi.html> (дата звернення 11.04.2025).

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор кафедри права Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет» Антошкіна В. К.

Бондар Аліса,
*студентка 1 курсу ОР «Магістр»
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПРИНЦИП ДОБРОВІЛЬНОСТІ ШЛЮБУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Принцип добровільності шлюбу, який аналізується в даній роботі, охоплює такі основні складові як: вступ до шлюбу, збереження шлюбу і припинення шлюбних відносин. Втім, враховуючи національний та європейський досвід, такі складові принципу добровільності шлюбу часто по-різному трактуються, гарантуються та захищаються.

Розглядаючи перший аспект щодо добровільності вступу до шлюбу варто зазначити, що стаття 12 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Європейська конвенція) [1] гарантує право чоловіка і жінки, які досягли шлюбного віку, на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права. Так, згода є ключовою умовою для укладення шлюбу в усіх державах-членах Ради Європи, а примус відповідно порушував би визначене

право. Агентство Європейського Союзу з основних прав трактує поняття «примусового шлюбу» через відсутність волі однієї чи обох сторін, натомість Парламентська асамблея Ради Європи, до примусовості відносить також й шлюби осіб, що не досягли шлюбного віку. Цікавою є думка Палати лордів Великої Британії [2], що стаття 12 Європейської конвенції також охоплює право не укладати шлюб. Національна судова практика однастайна у тому, що добровільність шлюбу є однією з основних засад сучасного сімейного права (див. Постанову Верховного Суду (далі – ВС) від 01.03.2023 [3]) та є його довічною рисою (див. Постанову Одеського апеляційного суду від 03.10.2023 [4]).

Переходячи до другого аспекту щодо добровільності збереження шлюбу, варто зазначити справу «Babiarz v. Poland» [5], де Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) наголосив, що шлюб є добровільним союзом, а тому шлюб, в якому припиняється союз волі, не має місця для існування. Однак, аспект збереження шлюбу тісно пов'язаний з правом на його припинення, який згідно з усталеною практикою ЄСПЛ підпадає під низку обмежень.

Якщо розглядати таку підставу припинення шлюбу як внаслідок розірвання, то потрібно відзначити твердження ЄСПЛ, що звичайне значення слів «право на шлюб» охоплює лише створення шлюбних відносин, але не їх розірвання (див. рішення ЄСПЛ у справі «R. Johnston and Others v. Ireland» [6]). Враховуючи викладене, можна констатувати, що згідно із практикою ЄСПЛ принцип добровільності розірвання шлюбу може бути обмежений, якщо національне законодавство не передбачає інакшого. Натомість, українське законодавство, як і законодавство більшості європейських країн, передбачає право на розірвання шлюбу. Зокрема, в Постанові від 15.05.2019 [7] ВС зазначив, що добровільність як засада шлюбу спостерігається, починаючи із закріплення права осіб на укладення шлюбу, перебування у ньому і закінчуючи правом на його вільне розірвання та припинення шлюбних відносин за бажанням будь-кого із подружжя.

Втім, певне обмеження в реалізації добровільності у розірванні шлюбу раніше існували в Україні. Так, до листопада 2024 року, принцип добровільності мав обмежену дію, наприклад, у випадках, передбачених частинами 2–4 статті 110 Сімейного кодексу України (далі – СК України), не міг бути поданий позов про розірвання шлюбу до суду (зокрема, протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини). Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих

актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» [8] було внесено зміни до СК України, а саме, виключено частини 2–4 статті 110 СК України (такі зміни були запропоновані лише в другому читанні законопроекту). На думку автора даного дослідження, вказані зміни спряють ширшій реалізації принципу добровільності шлюбу, а також удосконаленню механізму належного забезпечення прав людини, закріпленого Європейською конвенцією.

Інші підстави припинення шлюбу, визначені СК України, як от внаслідок смерті або оголошення померлим, не спрямовані на дотримання принципу добровільності шлюбу в такому ж контексті. В даному випадку, з огляду на об'єктивний характер юридичного факту смерті або оголошення особи померлою, шлюб припиняється незалежно від волевиявлення іншого з подружжя. ВС у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду зазначив, що відновлення реєстрації шлюбу без наміру й можливості відновлення сімейних відносин не ґрунтується на нормах СК України [9]. Тобто, в силу смерті одного з подружжя відновлення сімейних відносин є неможливим.

Однак, дискусійними є питання поновлення шлюбу у разі з'явлення особи, яка була оголошена померлою або визнана безвісно відсутньою. Так, відповідно до частини 1 статті 118 СК України якщо особа, яка була оголошена померлою, з'явилася, і відповідне рішення суду та актовий запис про смерть скасовані, її шлюб з іншою особою поновлюється, за умови що ніхто з подружжя не перебуває у повторному шлюбі [10]. На думку автора, таке «автоматичне» поновлення шлюбу суперечить принципу добровільності шлюбу, а сам лише факт відсутності укладення повторного шлюбу в обох з подружжя не може бути підтвердженням вільної згоди таких осіб поновити їхні шлюбні відносини. Доцільним є передбачення спільної заяви сторін для поновлення шлюбу з метою аргументації усвідомленої згоди, зокрема так як це передбачено в частині 2 статті 118 СК України в разі з'явлення особи, яка була визнана безвісно відсутньою.

Відповідно до рішення ЄСПЛ у справі «F. v. Switzerland» [11] якщо національне законодавство дозволяє розірвання шлюбу, що не є вимогою Європейської конвенції, стаття 12 гарантує особам, чий шлюб розірвано, право на повторний шлюб без необґрунтованих обмежень. Звідси можна констатувати, що аспект добровільності розірвання шлюбу, якщо законодавство відповідної країни передбачає таке право, стосується і без-

перечного права на укладення повторного шлюбу (яке не може зазнавати необґрунтованих обмежень). Так, відповідно до СК України жінка та чоловік мають право на повторний шлюб лише після припинення попереднього шлюбу (тобто після одержання Свідоцтва про розірвання шлюбу або рішення суду, яке набрало законної сили). Таким чином, в аспекті права на повторний шлюб, обмеження можуть стосуватися права на перебування лише в одному шлюбі. Для прикладу можна навести рішення Вищої ради правосуддя (далі – ВРП) від 04.03.2021 [12], в якому залишено без змін рішення Дисциплінарної палати про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді, яка, скасовуючи заочне рішення про розірвання шлюбу, допустила одночасне перебування чоловіка в шлюбі з двома дружинами (перший та повторний шлюб). ВРП наголосила, що вказані дії спричинили втручання у право на повагу до приватного і сімейного життя.

Враховуючи вищевикладене, можна констатувати, що в Україні принцип добровільності шлюбу діє протягом усього перебування у шлюбних відносинах і включає також право на його припинення (розірвання), що і зумовлює обов'язок держави гарантувати свободу розірвання шлюбу, не допускаючи прояву необґрунтованих обмежень, відповідно до Європейської конвенції та практики ЄСПЛ. Зміни, що були внесені до законодавства України щодо розширення принципу добровільності шлюбу в аспекті підстав для його розірвання безумовно спрямовані на усунення перешкод у реалізації права на шлюб та відображають значний крок у гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами. З метою посилення функціонування принципу добровільності шлюбу доцільно внести зміни до законодавства України шляхом запровадження спільної згоди сторін задля поновлення шлюбу в разі з'явлення особи, яка була оголошена померлою, що відповідатиме сучасних європейським підходам до реалізації та захисту права осіб на добровільність шлюбу.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.04.2025).

2. Opinion of the Lords of Appeal for Judgment in the case «Pretty v. Director of Public Prosecutions and Secretary of State for the Home Department [2001] UKHL 61 (29th November, 2001)». British and Irish Legal Information Institute.

URL: [https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/uk/cases/UKHL/2001/61.html&query=\(pretty\)+AND+\(v\)+AND+\(dpp\)](https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/uk/cases/UKHL/2001/61.html&query=(pretty)+AND+(v)+AND+(dpp)) (дата звернення: 09.04.2025).

3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 01.03.2023, справа № 210/6396/14-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109963027> (дата звернення: 08.04.2025).

4. Постанова Одеського апеляційного суду від 03.10.2023, справа № 501/209/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114228386> (дата звернення: 08.04.2025).

5. Case of Babiarz v. Poland dd. 10.01.2017, application no. 1955/10. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170344> (дата звернення: 09.04.2025).

6. Case of R. Johnston and Others v. Ireland dd. 05.03.1985, application no. 9697/82. European Commission of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73519> (дата звернення: 09.04.2025).

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 15.05.2019, справа № 347/1988/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81908511> (дата звернення: 08.04.2025).

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі: Закон України від 20 лист. 2024 р. № 4073-IX. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4073-20#Text> (дата звернення: 10.04.2025).

9. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 14.02.2022, справа № 2-4744/11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103525086> (дата звернення: 09.04.2025).

10. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.04.2025).

11. Case of F. v. Switzerland dd. 18.12.1987, application no. 11329/85. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57490> (дата звернення: 09.04.2025).

12. Рішення Вищої ради правосуддя «Про залишення без змін рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 20 травня 2020 року № 1407/3дп/15–20 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Херсонського міського суду Херсонської області Кузьмі-

ної О. І.» від 04.03.2021, справа № 571/0/15–21. Вища рада правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/en/doc/doc/1865> (дата звернення 07.04.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Саленко Ольга Василівна.

Боровська А. О.,
*аспірантка кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ДОРАДЧИХ ОРГАНІВ У СУДОВІЙ ВЛАДІ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

В рамках євроінтеграційного процесу реформування судової системи України включає в себе маловивчений, але, тим не менш, доволі дискусійний процес – формування «дорадчих органів» у судовій владі – органів, які створюються з метою сприяння суб’єктам призначення встановленню відповідності кандидатів/суддів критеріям доброчесності, професійної етики, високоморальності тощо і які мають у своєму складі представників громадськості [1].

У світлі актуальних подій прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких інших законодавчих актів України щодо правових засад утворення та функціонування Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду» (Закон № 4264), вважаємо за необхідне звернути увагу на питання формування Експертної ради (ЕР), яка утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України (ВККСУ) у встановленні для цілей кваліфікаційного оцінювання відповідності кандидата на посаду судді Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду критеріям доброчесності та професійної компетентності.

Згідно з Законом № 4264 до складу ЕР входять три особи, запропоновані Радою суддів України і три особи, запропоновані міжнародними

та іноземними організаціями, які відповідно до міжнародних або міждержавних угод протягом останніх п'яти років надають Україні міжнародну технічну допомогу у сфері судової реформи та/або запобігання і протидії корупції (міжнародні та іноземні організації) [2].

Механізм формування ЕР встановлений таким чином:

1) протягом тридцяти днів з дня набрання чинності Законом №4264, Рада суддів України формує свій список кандидатів до складу ЕР, про що ухвалює рішення (цей список має щонайменше вдвічі перевищувати кількість вакантних посад);

2) інший список із представників міжнародних та іноземних організацій формується так: Міністерство закордонних справ України разом із Секретаріатом Кабінету Міністрів України протягом десяти днів з дня набрання чинності цим же законом складає перелік міжнародних та іноземних організацій та надсилає його до ВККСУ. Далі, протягом п'яти днів з дня отримання переліку міжнародних та іноземних організацій ВККСУ звертається до організацій, включених до такого переліку, для отримання від них пропозицій щодо кандидатур до складу ЕР (такий список кандидатів має бути спільно погодженим міжнародними та іноземними організаціями);

3) протягом п'ятнадцяти днів з дня отримання списків запропонованих кандидатів до складу ЕР ВККСУ ухвалює рішення про призначення осіб до складу ЕР [2].

Варто зазначити, що запропонована модель є новою відносно вже існуючих процедур формування дорадчих органів, навіть щодо тих, у складі яких є представники іноземних спільнот. Наприклад, за схожим принципом формувалася рада Громадської ради міжнародних експертів (ГРМЕ) для добору суддів Вищого антикорупційного суду, де члени ГРМЕ призначалися ВККСУ виключно на підставі пропозицій міжнародних організацій, з якими Україна співпрацює у сфері запобігання та протидії корупції відповідно до міжнародних договорів України. Кожна така міжнародна організація мала запропонувати ВККСУ не менше двох кандидатів до складу ГРМЕ (у випадку із формуванням ЕР міжнародні та іноземні організації подають спільний список).

Тобто, виходить, що процес «добору» осіб, які потенційно можуть увійти до складу органу, який відіграє значну роль у кадровому наповненні нових судів, є дещо закритим, адже окрім як загального переліку законодавчо визначених вимог до членів ЕР, немає будь-якої аргументації включення конкретної особи до списку кандидатів. Ба більше, зако-

нодавством до членів ЄР встановлені вимоги, де окрім вікового цензу, рівня освіти й стажу роботи (що можна підтвердити відповідними документами), присутні абстрактні визначення, такі як «високі моральні якості та бездоганна ділова репутація; правник із визнаним рівнем компетентності; відповідає критерію політичної нейтральності...»[2].

Така процедура не є достатньо прозорою і ще й тому, що хоча Рада суддів України й розглядає питання про включення до списку кандидатів на своєму засіданні шляхом обговорення кандидатур на основі поданих документів та за результатами голосування [3], процес добору іноземних кандидатів є закритим для громадськості.

Цікаво, що Міністерство закордонних справ України вже висловлювало свою позицію на рахунок співпраці з міжнародними та іноземними організаціями під час обговорення участі їх представників у складі Дорадчої групи експертів, що наразі перевіряє на відповідність встановленим вимогам кандидатів на посади суддів Конституційного Суду України: «Міжнародні організації, на звернення української сторони, неодноразово повідомляли про неможливість номінування своїх представників до складу комісій з проведення конкурсів, у тому числі в рамках антикорупційної реформи. Таким чином, не всі міжнародні та іноземні організації, які відповідно до міжнародних або міждержавних угод надають Україні міжнародну технічну допомогу, можуть і висловлюють бажання надавати свої пропозиції щодо кандидатів до складу конкурсних комісій. Відповідно, участь представників міжнародних організацій заведено може бути виключно «за згодою» [4].

Повертаючись до формування ЄР, у зв'язку з відсутністю офіційного переліку міжнародних та іноземних організацій, як і переліку їх представників із вичепною інформацією про них, ми можемо сказати, що і у формуванні ЄР беруть участь лише ті міжнародні й іноземні організації, які попередньо погодилися направити своїх представників.

Проте, логіка «комбінованого» добору членів дорадчого органу, вочевидь, має полягати в обранні таких представників міжнародних та іноземних організацій і громадян України, які й самі будуть обрані прозоро, зрозуміло й згідно їх компетенцій. Слід погодитись із позицією О. З. Хотинської-Нор та К. В. Берлача, що законодавчі положення мають детально регламентувати висунення, добір і призначення як національних, так і міжнародних членів таких органів, аби гарантувати високий ступінь прозорості, об'єктивності та неупередженості їхніх рішень [5].

Зрештою, коли ми говоримо про добір суддів за участю дорадчого органу, доцільним було б згадати про існування Громадської ради доброчесності (ГРД), яка функціонує саме з метою сприяння ВККСУ у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання. Її члени призначаються зборами представників громадських об'єднань, на відміну від усіх інших дорадчих органів, зокрема і ЕР. Здавалося б, чим не ідеальний інструмент для перевірки кандидатів на посади суддів на відповідність вимогам, включаючи доброчесність? Адже задум створення громадської ради для встановлення відповідності у процесі кваліфікаційного оцінювання суддів та кандидатів на посаду судді критеріям доброчесності та професійної етики передбачає погляд «громадськості» – тобто представників всього суспільства, а не лише «професійних громадських діячів» – членів громадських організацій.

Наразі, споглядаючи створення ЕР, ми бачимо дещо «середнє» між ГРМЕ і ГРД, але де законодавець все ж вирішив оминати участь національних громадських організацій, надавши право формувати список із правників з визнаним рівнем компетентності міжнародним і іноземним організаціям та Раді суддів України.

Підсумовуючи, варто зазначити, що участь у формуванні суддівського корпусу, Вищої ради правосуддя та Конституційного Суду України вочевидь вимагає не лише професійної компетентності та відповідності критеріям професійної етики й доброчесності, а й можливості це належним чином підтвердити. В іншому випадку, ми стикаємось із певним дисбалансом, коли кандидатів до органів судової влади обирають представники від громадських об'єднань, міжнародних організацій тощо, які самі не проходили жодних перевірок, а лише були певним чином відібрані суб'єктами формування.

Логічним видається необхідність встановлення на законодавчому рівні спеціальних вимог до рівня професійної компетентності, доброчесності й професійної етики майбутніх членів таких дорадчих органів, а також розроблення детальної процедури відбору членів дорадчих органів.

Список використаних джерел:

1. Боровська А. О. Поняття і правова природа дорадчих органів судової системи України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11/2024. С. 484–487.

2. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких інших законодавчих актів України щодо правових засад утворення та функціонування Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду: Закон України від 26.02.2025 р. № 4264-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4264-20#Text> (дата звернення: 15.04.2025).

3. Положення про проведення добору на посаду члена Експертної ради для формування списку кандидатів до складу Експертної ради за квотою Ради суддів України. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no16-vid-01-kvitna-2-de435e171b.pdf> (дата звернення: 15.04.2025).

4. Пропозиції Міністерства закордонних справ України до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах» № 413/301-501-60709-ВН від 26.08.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1462361> (дата звернення: 15.04.2025).

5. Хотинська-Нор О. З., Берлач А. І. Сучасні підходи до формування органів судової влади в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3/2024. С. 513–516.

Науковий керівник: Хотинська-Нор Оксана Зіновіївна – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Вігірінський Андрій
*аспірант 3 року навчання кафедри
теорії права та держави
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ФОРМАЛЬНО-ФУНКЦІОНАЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЗАКОННОСТІ У ПРАКТИЦІ СУДОВОЇ ВЛАДИ, В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ОБСТАВИН

В умовах надзвичайних обставин існує як необхідність відсічі загрози, так, і спокуса, використати її у якості приводу, для прийняття рішень чи вчинення діянь, які посягаючи на принципи співіснування

громадян та держави, досягали кон'юнктурних політичних цілей. За умови відсутності, повноцінного плюралістичного політичного життя, інформаційної багатоманітності та прозорості, протиставлення індивіда та державного апарату має обмежений інструментарій щодо захисту.

За таких умов, переконання, в першу чергу, громадянина у тому, що поділ влади існує і знаходиться на варті принципів верховенства права, законності, справедливості, – покликана судова влада, яка володіє достатнім ступенем автономії та декларує збереження політичної неупередженості.

Саме аполітичні суди усвідомлюють, що існуюча зовнішня загроза стимулює об'єднання для боротьби з нею, заради цінності того укладу, який захищається, однак, якщо загроза свободам походить із середини, то об'єднання і повстання, можуть мати наслідком демонтаж не лише системи управління, але й, можливо, ще більшу загрозу державному утворенню, політичному тілу, якщо використовувати термінологію Руссо.

Орен Гросс зазначав, що під час серйозних національних криз демократичні країни, як правило, падають на дно у тому, що стосується захисту прав людини і громадянських свобод, а також базових і фундаментальних правових принципів. Надзвичайні ситуації призупиняють або, принаймні, переосмислюють де-факто, якщо не де-юре, значну частину наших заповітних свобод і прав [1, 1019].

В свою чергу, Карл Шмітт вважав, що міжнародний суд, незалежний, тобто пов'язаний не політичними інституціями, а лише правовими принципами, був би безпосередньо ближче до ідеї справедливості. В силу його відірваності від окремої держави, він, на відміну від державного суду, також і по відношенню до держави виступав би з претензією на те, що він самостійно репрезентує дещо, а саме, – ідею справедливості, незалежно від доброї волі та доцільності окремих держав, навіть якщо його поява результат угод декількох держав [2, 107–109]. Таким чином, ми маємо можливість проаналізувати те, як за фактом діють національні суди в умовах надзвичайних обставин та порівняти з практикою міжнародних судів у аналогічних питаннях.

До 2021 року такий механізм як санкції переважно розглядався як такий, що не може бути застосований до громадян України, які знаходяться на підконтрольній території, оскільки, якщо їх діяльність становлять загрозу національній безпеці чи вони причетні до терористичної діяльності, закономірно, що щодо них мали використовуватись засоби кримі-

нальної юстиції. Однак, станом на початок квітня 2025 року, відповідно до Державного реєстру санкцій, їх застосовано до 1529 громадян України та до 191 юридичної особи України. Крім цього цей засіб тимчасового обмеження, набув іноді незворотного характеру, оскільки щодо 231 особи санкції застосовані безстроково, у тому числі у питаннях правомочностей права власності.

З огляду на таку практику застосування механізму, визначальна роль щодо визначення його законності та обґрунтованості та недопущення свавілля покладається на судову гілку влади, у силу специфіки механізму прийняття рішення. Так, 27 серпня 2024 року Великою Палатою Верховного Суду винесено постанову у справі № 800/162/16, у п.87 якої фіксується, що при введенні в дію рішення РНБО Президент, як Гарант Конституції України, якому народом України надано представницький мандат та якому надано повноваження вводити в дію рішення РНБО, має самостійно оцінити наявність та достатність підстав для введення санкцій. Судовий контроль за таким рішенням є обмеженим, оскільки суд, з одного боку, не може собою підмінити Президента й здійснити власну оцінку реальності загроз та, відповідно, наявності і достатності підстав для ведення таких санкцій у межах його дискреції (що означало б порушення принципу розподілу влади), але, з іншого боку, суд може перевірити дотримання меж такої дискреції та процедури введення санкцій. Тобто, задля недопущення свавільного втручання Верховний Суд готовий перевірити процедуру, однак, при цьому, відмовився від виконання завдань адміністративного судочинства, передбачених ч.2 ст. 2 КАС, зокрема в частині критеріїв законності, пропорційності, обґрунтованості.

Варто відзначити, що ця позиція не у повній мірі відповідає практиці Верховного Суду щодо дискреційних повноважень. Так, відповідно до Постанови Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 15 грудня 2021 року у справі № 1840/2970/18, зазначено, що дискреційне повноваження може полягати у виборі діяти, чи не діяти, а якщо діяти, то у виборі варіанту рішення чи дії серед варіантів, що прямо або опосередковано закріплені у законі. Важливою ознакою такого вибору є те, що він здійснюється без необхідності узгодження варіанту вибору будь-ким (п.50). Адміністративний суд, перевіряючи рішення, дію чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень на відповідність, закріпленим частиною другою статті 2 КАС України критеріям, не втручається у дискрецію (вільний розсуд) суб'єкта владних

повноважень поза межами перевірки за названими критеріями (п.51). Таким чином, дискреція щодо виду рішення, не може означати дискрецію щодо свавільного і невмотивованого його прийняття.

Карл Шмітт зазначав, що вільне, безпідставне ототожнення права з результатом якоїсь формальної процедури було б сліпим підкоренням, чистим рішенням, тих інстанцій, яким ввірене законодавство. На його думку, формалістично-функціоналістичне уявлення про легальність, означає, що починаючи законодавчу процедуру, законодавець може робити все, що хоче, адже ця процедура завжди є законом і вона завжди створює право, тому закону більше не потрібно бути загальним (таким, що однаково тлумачиться, встановлюється на тривалий час, наповненим визначеністю та прозорим змістом). Таке чисте політичне поняття закону, на думку Шмітта, позбавлене усілякого зв'язку з правом і справедливістю [3, 20–21].

У випадку з висновками щодо перевірки дискреційних повноважень Верховного Суду викладеними у Постанові від 27 серпня 2024 року, вбачається що суд схильний сприймати, як правові Укази Президента про запровадження санкцій, у випадку дотримання формалістично-функціоналістичних процедур їх прийняття, остерігаючись порушення принципу поділу влади.

У свою чергу, ЄСПЛ у справі «Комісія та інші проти Каді» (Commission and others v. Kadi, рішення від 18 липня 2013 р.) [4], у п. 119 вказує, що ефективність судового контролю, гарантованого статтею 47 Хартії, вимагає щоб у межах перевірки законності підстав, за якими було ухвалено рішення про внесення тієї чи іншої особи до списку, суди забезпечували, що це рішення, яке конкретно зачіпає дану особу, ухвалюється на достатній міцній основі з погляду фактів. Це тягне за собою перевірку тверджень про факти, що містяться у викладенні підстав для ухвалення рішення, унаслідок чого судовий контроль не може обмежуватися визначенням переконливості наведених підстав у загальному плані, а повинен торкатися питання щодо обґрунтованості цих підстав, які самі по собі вважалися достатніми для підкріплення цього рішення. У п.128 ЄСПЛ зазначає, що пункт 1 статті 6 Конвенції вимагає, щоб скарга була «повністю підсудною» суду, тобто, щоб у суду було право розглядати всі питання факту і питання права. Крім того, у суду має бути можливість обговорювати ті факти, які посідають центральне місце в міркуваннях учасника розгляду справи. Відповідно до пунктів 146, 147, відсутність можливості ознайомитися з цими (навіть конфіденційних) відомостями

може бути вагомою вказівкою на довільність оскаржуваного заходу, особливо якщо ситуація зберігається протягом тривалого часу, перешкоджаючи судовому контролю.

Крім цього, вимушені були відступити від висновків Великої Палати визначених у рішенні від 27 серпня 2024 року і судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у рішенні від 10 лютого 2025 року у справі №990/176/23, послуговуючись практикою ЄСПЛ у справі «Ал-Нашіф та інші проти Болгарії» (*Al-Nashif and Others v. Bulgaria*, рішення від 20 червня 2002 року), відповідно до п 123, 124 якого, навіть якщо під загрозою стоїть національна безпека, концепції законності та верховенства права в демократичному суспільстві вимагають, щоб заходи, які зачіпають основні права людини, підлягали певній формі змагального провадження перед незалежним органом, уповноваженим перевіряти причини рішення та відповідні докази, якщо необхідно, з відповідними процесуальними обмеженнями щодо використання секретної інформації. Особа повинна мати можливість оскаржити твердження виконавчої влади про те, що на карту поставлена національна безпека. Хоча оцінка виконавчої влади щодо того, що становить загрозу національній безпеці, природно, матиме значну вагу, незалежний орган повинен мати можливість реагувати у випадках, коли посилення на цю концепцію не має розумного підґрунтя у фактах або розкриває тлумачення «національної безпеки», що є незаконним або суперечить здоровому глузду та свавільним. Таким чином, Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду робить висновок (п.71), що судовий контроль за законністю застосування санкцій включає перевірку підстав – тобто наявності доказів (фактів) вчинення особою, до якої застосовано санкції, дій, які містять загрозу національним інтересам, безпеці, територіальної цілісності України.

Таким чином, з урахуванням кількості громадян, щодо яких динаміка застосування санкцій має тенденцію до зростання, важливо, щоб національні суди не обмежувались формально-функціоналістичним підходом до перевірки законності Указів Президента України, а все ж застосовували ту практику, яка відповідає завданням адміністративного судочинства та європейському розумінню захисту прав і свобод особи.

Список використаних джерел:

1. Oren Grosst. *Chaos and Rules: Should Responses to Violent Crises Always Be Constitutional?* Yale Law Journal. Vol.112. 2003. P.1011–1136

2. Carl Schmitt. Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty. University of Chicago Press edition. 2010. P. 116

3. Carl Schmitt. Legality and Legitimacy. Duke University Press. 2004. P. 216

4. European Commission and Others v Yassin Abdullah Kadi. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:62010CJ0584>

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії права та держави НН Інституту права КНУ ім. Тараса Шевченка Дубов Геннадій Олексійович

Возна Д. В.,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Військово-юридичний інститут
курсантка 3 групи 4 курсу*

НЕВІЙСЬКОВА СЛУЖБА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУДОВА ПРАКТИКА

Повномасштабне вторгнення росії на територію України в лютому 2022 року стало вирішальним моментом для українського народу і вплинуло на всі сфери суспільного життя. Забезпечення ефективного функціонування збройних сил є актуальним питанням національної безпеки, зокрема в Україні сьогодні набуває нової актуальності питання належного правового регулювання невійськової (альтернативної) служби віруючих. Все це супроводжується необхідністю посилення державного контролю за його виконанням, забезпеченням прав віруючих, у тому числі права на альтернативну службу, та уникненням можливості зловживання правами на шкоду реалізації суспільних інтересів, а також поступового переходу до засад професійної армії.

Згідно із законодавством, така служба проходить на підприємствах, в установах та організаціях, що займаються соціальним захистом населення, охороною здоров'я, захистом довкілля, будівництвом, житлово-комунальним і сільським господарством, а також у патронажних службах Товариства Червоного Хреста України. Це жодним чином не обмежує зміст конституційного права, як іноді стверджується в юридичній літературі. [7] Очевидно, що таким чином здійснюється законодавче роз-

криття та деталізація відповідного конституційного права. Зокрема наведені положення дають предмет для роздумів з різних питань, зокрема щодо змісту військової служби та умов її заміни альтернативною службою, сутності альтернативної служби як виду публічної служби, можливості створення правового механізму державного гарантування релігійних переконань тощо.

Важливим у нинішніх умовах є те, що положеннями Указу Президента України «Про правовий режим воєнного стану в Україні» № 64/2022 встановлено обмеження низки конституційних прав і свобод людини і громадянина на період дії воєнного стану в Україні. [4] Водночас актуальним і водночас невирішеним залишається питання призову релігійних громадян не лише на строкову військову службу, а й на службу під час мобілізації. Судові процеси 2014–2024 років стали індикатором численних порушень цього права з боку виконавчої влади [8] незважаючи на те, що політичні рішення керівництва ЗСУ підтверджували необхідність застосування положень Закону «Про альтернативну (невійськову) службу» і в період мобілізації.

Наразі Конституційний Суд відкрив провадження щодо конституційності частини першої статті 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу». [3] На думку заявника, оскільки оскаржуваний наказ передбачає заміну альтернативної служби лише строковою військовою службою, якої на сьогодні в Україні немає, це повністю унеможлиблює реалізацію конституційного права, визначеного частиною четвертою статті 35 Конституції України. [2] Тому в питанні альтернативної служби в Україні склалася суперечлива ситуація як з точки зору нормативного регулювання, так і з точки зору правозастосування. Це породило неоднозначну правозастосовну практику, внаслідок якої виносилися як виправдані, так і обвинувальні вироки щодо осіб, віросповідання яких забороняє володіння зброєю та які за релігійними переконаннями відмовилися вступати до лав Збройних Сил України.

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду (справа № 990/64/23) відмовив у задоволенні позову до Президента України В. О. Зеленського щодо визнання протиправною бездіяльності та зобов'язання визначити порядок звільнення з військової служби на підставі сумнівної відмови. Позивач вважав, що така бездіяльність порушує його права, гарантовані ст. 35 Конституції України та ст. 9 Європейської конвенції з прав людини. Суд встановив, що Президент України не наділений повноваженнями встановлювати порядок

звільнення з військової служби, оскільки це є виключною компетенцією Верховної Ради України відповідно до ст. 92 Конституції України. Отже, відсутність відповідного нормативного регулювання не є проявом протиправної бездіяльності Президента. Водночас це рішення заслуговує на увагу, оскільки в ньому сформульовано правову позицію, згідно з якою право на альтернативну службу в умовах мобілізації не визнається, через те, що відповідна норма відсутня в Законі України «Про альтернативну (невійськову) службу». [5]

Рівненський окружний адміністративний суд (справа № 460/1459/24) частково задовольнив позов до Вараської районної військової адміністрації. Суд визнав протиправними дії адміністрації щодо відмови у заміні військової служби на альтернативну (невійськову) з мотивів релігійних переконань позивача, та зобов'язав відповідача повторно розглянути його заяву з урахуванням висновків суду. В умовах війни Європейський суд з прав людини продовжує виконувати роль гаранта дотримання положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. У його практиці є рішення, що охоплюють як міждержавні, так і індивідуальні справи. Тому при розгляді справи суд врахував практику ЄСПЛ, зокрема рішення у справах «Коккінакіс проти Греції» та «Свято-Михайлівська Парафія проти України», зазначивши, що право на свободу совісті й релігії не є абсолютним і може бути обмежене за певних умов: законністю, наявністю легітимної мети (захист громадської безпеки, публічного порядку, здоров'я, моралі та прав інших осіб), а також пропорційністю та справедливим балансу між правом людини на свободу совісті та інтересами захисту суверенітету і територіальної цілісності України. Застосувавши «трискладовий тест» зі ст. 9 Конвенції, суд визнав дії адміністрації незаконними через відсутність законної підстави для відмови у праві на альтернативну службу під час мобілізації. [6]

Забезпечення права на невійськову службу є не лише вимогою міжнародного права, але й елементом демократичного суспільства, яке поважає переконання своїх громадян. Ухвалення нових законодавчих ініціатив, спрямованих на розширення кола осіб, які мають право на альтернативну службу, є актуальним і необхідним для розв'язання нормативних суперечностей та забезпечення прав людини навіть у період воєнного стану. Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності законодавчого врегулювання цього питання, зокрема через аналіз прецедентів Європейського суду з прав людини, який неодноразово підкреслював, що відмова держави забезпечити невійсько-

ву службу є порушенням свободи віросповідання. Україна, прагнучи інтеграції до Європейського Союзу, має орієнтуватися на ці стандарти. Абсолютне звільнення таких осіб від будь-якого виду служби може спричинити соціальне нерозуміння та звинувачення у несправедливості. За провадження невійськової служби вирішує цю проблему, адже громадяни продовжують виконувати обов'язок перед суспільством, але у спосіб, який не суперечить їхнім переконанням. Таким чином, я підтримую ідею права на невійськову службу в умовах війни, водночас вважаю, що це право має бути чітко врегульоване, щоб уникнути можливих зловживань. Дослідження демонструє, що успішна імплементація права на невійськову службу в умовах війни можлива лише за умови комплексного підходу, який враховуватиме як оборонні потреби, так і фундаментальні права громадян. Такий підхід має потенціал не лише сприяти соціальній згоді, але й стати важливим елементом інтеграції України до європейського правового простору.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.04.2025).
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.04.2025).
3. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 р. № 1975-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text> (дата звернення: 11.04.2025).
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 13.04.2025).
5. Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 25 вересня 2023 року у справі № 990/64/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113738637> (дата звернення: 13.04.2025).
6. Рішення Рівненського окружного адміністративного суду від 21 березня 2024 року у справі № 460/1459/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117827928> (дата звернення: 13.04.2025).
7. Григоренко Є. І. Проблеми юридичної відповідальності громадян, що проходять альтернативну (невійськову) службу та їхній вплив на юри-

дичну відповідальність військовослужбовців в Україні / Є. І. Григоренко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. – 2016. – Вип. 22. – С. 47–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2016_22_12.

8. Циган П. Актуальні проблеми реалізації в Україні членами протестантських церков права на альтернативну (невійськову) службу в період мобілізації та шляхи їх вирішення. *Visnyk of the Iviv university. series law*. 2020. № 70. С. 39–48. URL: <https://doi.org/10.30970/vla.2020.70.039>.

Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шевчук О. М.

Гартман Юлія

*Аспірантка 1 року навчання Кафедра
юстиції Навчально-наукового
інституту права Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка
yuliia.hartman@knu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5637-8358>*

ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ ЯК КОМПЛЕКСНА КОНЦЕПЦІЯ У СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ І ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ І СВОБОД В УКРАЇНІ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

В той час, коли у міжнародному праві відсутній імперативний нормативно-правовий акт, який би регулював питання, пов'язані з перехідним правосуддям, практика розробки таких документів на національних рівнях набирає актуальності та поступово стає усталеною практикою. Водночас, у цьому контексті слід згадати про ООН та її зусилля щодо розвитку концепції перехідного правосуддя. У 2005 році Генеральною Асамблеєю ООН були ухвалені «Основні принципи та керівні положення, що стосуються права на правовий захист та відшкодування збитків для жертв грубих порушень міжнародних норм в галузі прав людини

та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права», які не мають обов'язкової сили, проте заклали підвалини розуміння сутності перехідного правосуддя у міжнародному праві.[1] А вже у 2010 році була оприлюднена Директивна записка Генерального Секретаря ООН «Підхід ООН до перехідного правосуддя», в якому було запропоноване визначення «перехідного правосуддя» у розумінні ООН. Для ООН «перехідне правосуддя – це повний спектр процесів та механізмів, пов'язаних з намаганням суспільства дійти згоди щодо низки масштабних порушень у минулому, щоб забезпечити притягнення до відповідальності, здійснення правосуддя та досягнення примирення». При цьому, процеси та механізми перехідного правосуддя визначаються як важливі компоненти зусиль ООН, спрямованих на посилення верховенства права. Перехідне правосуддя, згідно із запискою Генерального Секретаря, складається з юридичних та неюридичних процесів та механізмів, включаючи ініціативи з судового переслідування, люстарцію, посилюючи ініціативи, що забезпечують право на правду, зокрема комісії правди, виплати репарацій, інституційні реформи, національні консультації, збереження пам'яті та вибачення.[2] Серед найбільш часто згадуваних цілей перехідного правосуддя – забезпечення справедливості, надання голосу жертвам, боротьба з безкарністю, зміцнення верховенства права, встановлення правди та сприяння примиренню. Наведене у сукупності є стислим обґрунтуванням чотирьох класичних елементів перехідного правосуддя, які були запропоновані Луї Жуане у звіті Комісії ООН з прав людини у 1997 році, – права на правду, права на правосуддя, права на репарації та гарантії неповторення.[3]

Отже, перехідне правосуддя є концепцією і процесом водночас. Його не можна вважати суто юридичним явищем. Сутність цієї концепції поєднує у собі юридичний, політичний та історичний контексти. Юридичний аспект спрямований на забезпечення відповідного нормативно-правового регулювання як нормативного виразу і закріплення процесів і механізмів перехідного правосуддя із дотриманням принципу верховенства права. Політичний аспект сприяє визначенню векторів політики держави, наявності політичної волі на проведення реформ та реалізацію процесів і механізмів перехідного правосуддя. Історичний аспект покликаний забезпечити право на доступ до правди та гарантії неповторення шляхом історичної обізнаності суспільства. Більше того, розуміння історичних передумов впливає на підходи у реалізації юридичного і політичного аспектів.

Тут також варто виокремити і культурний аспект, який зосереджується на трансляції збройних конфліктів, репресій, зміні правових режимів, реформ та інших подій, що спричинили звернення до перехідного правосуддя, через об'єкти культури та мистецтва. Рефлексія на події у державному та суспільному житті через мистецтво є історично обумовленою. Митці завжди виражали свої почуття, думки, бачення перебігу тих чи інших подій за допомогою інструментів літератури, образотворчого мистецтва, кінематографу, театру тощо, таким чином розвиваючи суспільний діалог.

Окрім цього, перехідне правосуддя має ретроспективний та футуроцентричний компоненти. Механізми відплатного правосуддя як елемент концепції перехідного правосуддя зосереджуються на минулому. Вони спрямовані на притягнення винних до відповідальності, визнання й вибачення перед жертвами, виплату індивідуальних компенсацій та загальнонаціональних репарацій, а також запровадження нових законів, щоб запобігти повторенню подібних злочинів і звірств. Процеси, що відбуваються як заходи відплатного правосуддя, зумовлюються в першу чергу ретроспективними подіями, які спричинили необхідність їхньої реалізації. Наприклад, об'єкт нерухомого майна був пошкоджений або знищений внаслідок збройної агресії росії проти України. Пошкодження або знищення відбулося вже у минулому, а право на справедливую компенсацію і обов'язок з боку держави вжити заходів для забезпечення його реалізації постраждалими існує у теперішньому.

Відновне правосуддя є компонентом перехідного правосуддя, що зорієнтований на майбутнє. Його футуроцентрична мета – відновити, зцілити, вшанувати пам'ять, визнати події, здійснювати просвітницьку роботу та підвищувати обізнаність серед населення і ключових зацікавлених сторін з усіх боків, щоб запобігти повторенню трагедій і відновити довіру громадян до одне одного та до державних інституцій.[4] Втілення цієї мети пролягає через роботу законодавчого та виконавчих органів влади, активну діяльність громадянського суспільства. Насправді Україна вже зіштовхувалась з досвідом відновного правосуддя у період становлення української незалежності та демократичної держави після розпаду СРСР, однак ці прояви не носили систематичного, послідовного чи стратегічного характеру. Тоді на початку ХХІ століття почав відбуватися процес відновлення історичної справедливості та історичної правди, що є однією з характерних ознак для перехідного правосуддя в цілому. Свідченням цього є Закони України № 376-V «Про Голодомор 1932–

1933 років в Україні» від 28 листопада 2006 року, який визнав Голодомор геноцидом Українського народу, №317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 року, №1770-IX «Про запобігання та протидію антисемітизму в Україні» від 22 вересня 2021 року, №2265-IX «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» від 22 травня 2022 року.

Виходячи з хронології прийняття цих Законів, можна відстежити тривалий шлях до закріплення на законодавчому рівні норм, що сприяли б збереженню пам'яті про важливі сторінки української історії і слугували б гарантією їхнього неповторення. Однак слід зазначити, що з моменту відновлення незалежності України шляхом проголошення 24 серпня 1991 року і її закріплення всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 року до сьогодні, часу, коли триває повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну, на державному рівні не була розроблена єдина стратегія із здійснення заходів перехідного правосуддя в Україні.

Питання впровадження стратегії перехідного правосуддя або ж правосуддя перехідного періоду не нове для України. Протягом декількох років відбувається дискусія щодо її розробки, громадські організації пропонують власне бачення дорожньої карти [5], декілька законодавчих ініціатив раніше були зареєстровані у парламенті. Щодо законопроекту «Про засади державної політики перехідного періоду», підготованого Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України за дорученням Кабінету Міністрів України та зареєстрованого у Верховній Раді України 9 серпня 2021 року [6], був отриманий критичний Висновок від Венеційської Комісії. [7] Цей Проєкт був покликаний стати рамковим та передбачав прийняття спеціальних нормативно-правових актів, а також внесення відповідних змін у чинні. Однак, на погляд Комісії, деякі частини законопроекту носили політичний характер, що перетворює нормативний акт на політичне програмне положення, а деякі з них пропонували певне тлумачення історії та подій минулого, ігноруючи інші тлумачення. Тож Комісією було рекомендовано використання підходу, спрямованого на «уникнення поглиблення ліній конфронтацій».

До прикладу, увага була звернена на такі дефініції, що вживалися в тексті Проєкту, як «держава-агресор» та «держава-окупант». І хоча слід

наголосити, що цей Висновок був отриманий ще до повномасштабного вторгнення і датується 18 жовтня 2021 року, проте, на моє переконання, використання відповідної юридичної термінології має бути принциповим питанням, що також відповідає одному із концептуальних напрямків перехідного правосуддя – праву на правду, а тому такі поняття як «держава-агресор» та «держава-окупант» доцільно використовувати у національному законодавстві з їхнім попереднім чітким законодавчим визначенням. В українському законодавстві подані декілька варіантів визначення «держави-агресора» у Законах України «Про кінематографію» та «Про медіа», однак ці закони не є спеціальними щодо засад національної і державної безпеки і оборони України, а також, очевидно, і щодо перехідного правосуддя. Те саме зауваження стосується й історичних фактів – наведення у законопроекті історичних фактів російського вторгнення, анексії та тимчасової окупації території, що також визнано міжнародною спільнотою, є їхньою констатацією, а не тлумаченням. Примирення як елемент перехідного правосуддя можливе лише за дотримання права на правду та не може здійснюватися шляхом «тосування» та маніпулювання тлумаченням фактів, які стали історичними.

Одним із найгрунтовніших зауважень Комісії, з яким, на мою думку, варто погодитись, стала непослідовність у визначенні мети майбутнього Закону, яка не відповідала загальноновизнаним підходам до цілей і завдань перехідного правосуддя. У законопроекті була визначена наступна мета – «встановити загальні правила щодо амністії, запровадити елементи перехідної юстиції, створити умови для конвалідації, створити резерв державних службовців і поліцейських для роботи у майбутньому на деокупованих територіях і вирішити інші проблеми, пов’язані з деокупацією та реінтеграцією тимчасово окупованих (деокупованих) територій, подолати наслідки збройної агресії Російської Федерації проти України». Проте ці завдання є абсолютно різними за своїм характером і порядком виконання, що у свою чергу ускладнює визначення сфери застосування закону та його цілей, а тому ніяк не можуть регулюватися одним нормативно-правовим актом, навіть за умови його рамковості.

Наведене вище демонструє, що станом на сьогодні комплекс питань, пов’язаних з перехідним правосуддям, застосування процедур і механізмів якого, в першу чергу, зумовлене низкою таких причин як тимчасова окупація та анексія частини територій України з 2014 року, повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році, залишаються не вирішеними та позбавленими єдності у визначенні напрямків та бачення щодо

їхнього вирішення. Їхнє розв'язання має характеризуватись системним підходом, що передбачає, в першу чергу, створення стратегії впровадження концепції перехідного правосуддя в Україні та її затвердження на законодавчому рівні, або щонайменше її затвердження Кабінетом Міністрів України як вищого органу у системі органів виконавчої влади. Така стратегія має бути розрахована на довгострокову перспективу, з розумінням того, що зважаючи на складність та багатоаспектність ключових складників перехідного правосуддя, шляхи вирішення яких стратегія покликана вирішити, процедура впровадження його процесів та механізмів не може бути швидкою та одномоментною, що, зокрема, демонструє досвід розробки та прийняття Стратегії з перехідного правосуддя Республіки Косово, що має на меті відновити права жертв, порушені у період з 1989 по 2000 роки, та яка була затверджена урядом Республіки лише у 2024 році і розрахована на наступний 10-річний період (з 2024 по 2034 рік).[8]

Список використаних джерел:

1. OHCHR: Basic principles and guidelines on the right to a remedy and reparation for victims of gross violations of international human rights law and serious violations of International Humanitarian Law.2005. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

2. Guidance Note of the Secretary-General «United Nations Approach to Transitional Justice». 2010. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf

3. Люї Жуане, Питання про безкарність винних у порушеннях прав людини (громадянських і політичних): Остаточний звіт згідно з рішенням Підкомісії 1996/119, Економічна та Соціальна Рада ООН, Комісія з прав людини, Док. E/CN.4/ Sub.2/1997/20 (26 червня 1997 р.), параграф. 2–4, <https://undocs.org/E/CN.4/Sub.2/1997/20>.

4. Janine Natalya Clark, Thinking Systemically About Transitional Justice, Legal Systems, and Resilience In: Multisystemic Resilience. Edited by: Michael Ungar, Oxford University Press (2021). © Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/ 9780190095888.003.0028

5. УГСПЛ розробила дорожню карту правосуддя перехідного періоду для українського суспільства в умовах збройного конфлікту. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/uhspl-rozrobyla-dorozhniu-kartu-pravosuddia->

perekhidnoho-periodu-dlia-ukrains-koho-suspil-stva-v-umovakh-zbroynoho-konfliktu/

6. Проект Закону про засади державної політики перехідного періоду № 5844 від 09.08.2021 року. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72625

7. Висновок щодо проєкту Закону «Про засади державної політики перехідного періоду», ухвалений Венеційською Комісією на 128-му пленарному засіданні (Венеція та у режимі онлайн, 15–16 жовтня 2021 р.). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2021\)038-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2021)038-ukr)

8. Republic of Kosovo Strategy on Transitional Justice 2024–2034. URL: <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/06/STRATEGY-ON-TRANSITIONAL-JUSTICE-IN-REPUBLIC-OF-KOSOVO-2024–2034.pdf>

Науковий керівник: докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ізарова Ірина Олександрівна

Гривенко В. В.,
*аспірант кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська
юридична академія»*

ЩОДО ВПЛИВУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА СУДОВУ ВЛАДУ В УКРАЇНІ

Поняття «європейська інтеграція» або «євроінтеграція» у найбільш загальному сенсі може бути визначено як «зближення України з Євросоюзом як на рівні законів, так і на рівні правил і звичаїв, що існують у суспільстві, кінцевим результатом якого має стати вступ України до ЄС» [1]. Чергова хвиля актуалізації проблематики євроінтеграції обумовлюється отриманням Україною статусу кандидата на членство в ЄС, що відбулося 23.06.2022 р. Водночас, можна стверджувати, що самоідентифікація України як європейської держави була задекларована ще 05.12.1991 р. у зверненні Верховної Ради України «До парламентів і народів світу» у зв'язку з підтвердженням на референдумі Акта проголошення неза-

лежності України [1, с. 93]. У подальшому орієнтація нашої держави на європейські стандарти та цінності неодноразово закріплювалося у різних правових документах, проте вважаємо, що ключовою подією, яка надала поштовх для євроінтеграції та створила фундамент для цього процесу, стало підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, що відбулося 21.03.2014 р.

Наразі євроінтеграція впливає на всі сфери суспільного та державного життя: медицину, торгівлю, освіту, медіа тощо. В рамках нашого дослідження увагу буде приділено впливу євроінтеграції на судову гілку влади. Задля систематизації матеріалу, вплив євроінтеграції буде розглянуто на прикладі різних аспектів організації та діяльності цієї гілки влади, що зазнали впливу, а саме: 1) відображення європейських та міжнародних стандартів у сфері судоустрою у вітчизняному законодавстві; 2) зміни у системі судоустрою; 3) зміни у порядку добору та призначенні суддів на посаду; 4) реформування органів судової влади (окрім судів).

1. Відображення європейських та міжнародних стандартів у сфері судоустрою у вітчизняному законодавстві. У якості прикладу можна зазначити, що в національному законодавстві знайшли відображення ідеї, закладені в Основних принципах незалежності судових органів від 1985 р., Загальній (Універсальній) хартії судді від 1999 р., Європейській хартії про закон «Про статус суддів» від 1998 р. тощо. Водночас, слід зазначити, що внесення змін до Конституції України щодо правосуддя також обумовлювалось потребою приведення положень Основного закону відповідно до європейських стандартів (до прикладу, щодо функцій прокуратури тощо).

2. Зміни у системі судоустрою. У якості прикладу можна навести реформу системи судоустрою, що відбулася у 2016 р. та яка передбачала перехід від чотирирівневої (місцеві суди – апеляційні суди – вищі спеціалізовані суди – Верховний Суд України) системи судоустрою до трирівневої (місцеві суди – апеляційні суди – Верховний Суд). Так, у Висновках Венеціанської комісії порушувалось питання щодо доцільності існування чотирьох рівнів судів. Наголошувалось, що існування такої кількості рівнів призводить до надмірної складності й затримки. Крім того, європейськими фахівцями наголошувалось, що зміни системи судоустрою неможливі без внесення змін до Конституції держави [2].

Ще одним прикладом є створення Вищого антикорупційного суду, що було умовою МВФ та ЄС для надання фінансової допомоги нашій

країні. Відзначимо, що створення НАБУ також було однією з вимог МВФ та Європейської комісії для лібералізації візового режиму України з Європейським Союзом.

3. Зміни у процедурі добору та призначення суддів. Одним з найяскравіших є відмова у національному законодавстві від п'ятирічного випробувального терміну у випадку призначення судді на посаду вперше. Нагадаємо, що раніше Венеціанською комісією зазначалось, що існування п'ятирічного випробувального періоду, встановленого статтею 126 Конституцією, повинно бути виключено або принаймні скорочено до, наприклад, не більш двох років [2]. Відповідно до діючого законодавства, судді одразу призначаються безстроково.

4) Реформування органів судової влади (окрім судів). У якості прикладу можна нагадати, що європейськими установами наголошувалось, що склад Вищої ради юстиції слід змінити таким чином, щоб гарантувати, що значну її частину або більшість складатимуть судді, обрані своїми колегами. Вказане зауваження знайшло відображення в Законі України «Про Вищу раду правосуддя», згідно з яким ВРП складається з 21 члена, 10 з яких обирає з'їзд суддів із суддів чи суддів у відставці [3]. Крім того, нещодавнє оновлення ВРП і ВККС відповідало зобов'язанням України перед МВФ.

У якості висновку можемо зазначити, що реформування судової гілки влади з урахуванням євроінтеграції має враховувати історичні, правові, культурні та інші особливості держави. Систематичне внесення змін до її організації та діяльності може мати зворотний ефект і призвести до розбалансування її функціонування. Отже, будь-які зміни повинні мати виважений і обґрунтований характер.

Список використаних джерел:

1. Європейська інтеграція. *EU UA*. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/integration/>
2. Спільний висновок щодо закону України «Про судоустрій і статус суддів» Венеціанської комісії та Дирекції з співпраці Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи від 15–16 жовтня 2010 р. URL: <https://vkksu.gov.ua/page/vysnovky-veneciyskoyi-komisiyi>
3. Спільний висновок Венеціанської комісії й Директорату з прав людини Генерального Директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи (ГД-І) щодо закону «Про судоустрій і статус суддів» і внесення змін

до закону «Про Вищу раду юстиції» України від 20–21 березня 2015 р. URL: <https://vkksu.gov.ua/page/vysnovky-veneciyskoyi-komisiyi>

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» Свида Олексій Георгійович

Давидзон Д. О.,
*студентка 2 курсу денної форми
здобуття освіти другого
(магістерського) рівня
вищої освіти спеціальності 081 «Право»
освітньої програми «Право»
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ТА МЕДІАТОРА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Положення частини 1 статті 59 Конституції України гарантує кожному право на професійну правничу допомогу. Відповідно до статті 131–2 Конституції України, для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура[1]. Закон України «Про медіацію» визначає медіацію як позасудову добровільну, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [2].

На практиці завжди зустрічаються випадки порушення, невиконання чи неналежного виконання своїх професійних обов’язків як адвокатами, так і медіаторами. Дієвим механізмом захисту прав осіб, які звернулися за правничою допомогою до адвокатів або за проведенням процедури медіації до медіаторів, а також для збереження репутації адвокатів і медіаторів, адвокатури України та інституту медіації, є інститут юридичної відповідальності, зокрема, професійної відповідальності адвокатів та медіаторів.

Професійна відповідальність як адвоката, так і медіатора не обмежується лише елементами дисциплінарної відповідальності, а поєднує у собі елементи й інших видів юридичної відповідальності, таких як: цивільно-правова, адміністративна та кримінальна.

Д. Кухнюк визначає дисциплінарну відповідальність адвоката як «особливий вид юридичної відповідальності, що застосовується до адвоката за результатами дисциплінарного провадження, яке здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за вчинення дисциплінарного проступку»[3].

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку, яким є: порушення вимог несумісності; порушення присяги адвоката України; порушення правил адвокатської етики; розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків; невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом[4].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» врегулює тільки один вид відповідальності адвоката – дисциплінарну відповідальність, у зв'язку з чим заслуговує на увагу визначення А. В. Біцай, що проявом цивільно-правової відповідальності є наявність, по-перше, такого складу професійного правопорушення адвоката, як невиконання або неналежного виконання своїх професійних обов'язків, а по-друге, відновно-компенсаційної функції, яка спрямована на усунення негативних наслідків правопорушення шляхом відшкодування завданої як майнової так і моральної шкоди та збитків. Питання компенсаційного характеру пов'язані із завданням майнової і моральної шкоди та збитків адвокатом своєму клієнтові або третім особам внаслідок невиконання або неналежного виконання своїх професійних обов'язків, знаходиться поза юрисдикції кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, тоді як питання відшкодування завданих адвокатом своєму клієнту чи третім особам шкоди та збитків вирішується в межах та в порядку цивільного судочинства [5, с. 10].

Під час здійснення адвокатом професійної діяльності він може бути притягнений до кримінальної відповідальності. Вказані види юридичної відповідальності можуть знайти своє відображення у наступних нормах чинного законодавства України, наприклад: ст. 358 КК України підро-

блення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів; ст. 368–3 КК України підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; ст. 368–4 КК України підкуп особи, яка надає публічні послуги; ст. 369 КК України пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі; ст. 386 КК України перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку; ст. 387 КК України розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування тощо [6].

Для медіації вкрай важливими є питання відповідальності третьої нейтральної сторони – медіатора. Загалом відповідальність медіатора можна поділити на такі групи: зобов'язання, які медіатор несе як будь-який інший суб'єкт господарювання; відповідальність, що стосується безпосередньо практики медіації.

Згідно із ст. 15 Закону України «Про медіацію», медіатор може бути притягнутий до цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язань відповідно до договору про проведення медіації [2].

Відповідно до Науково-практичного коментарю до Закону України «Про медіацію», цивільно-правова відповідальність медіатора як надавача послуг медіації може обумовлюватися положеннями договору про проведення медіації, а також положеннями інших договорів факультативного характеру (наприклад, договору про нерозголошення інформації, договору про надання послуг із підготовки до медіації). Договір про проведення медіації зазвичай містить такі зобов'язання медіатора: провести процедуру медіації відповідно до законодавчих вимог та норм професійної етики; повідомити сторони про наявний чи можливий конфлікт інтересів; утримуватися від пропонування сторонам варіантів вирішення конфлікту (спору), примушування сторін до прийняття будь-якого рішення, надання оцінки діям сторін, схвалення позиції будь-якої зі сторін; не розголошувати інформацію, яка стала йому відома під час підготовки та проведення медіації; інформувати сторони та інших учасників медіації про їхні права та обов'язки, принципи і правила проведення медіації, можливість отримання консультацій у відповідних спеціалістів, наслідки укладення договору про проведення медіації та/або угоди за результатами медіації, а також про свій професійний досвід та компетенцію [7].

Законодавство України не містить специфічних статей, що передбачають кримінальну чи адміністративну відповідальність медіатора

як професіонала, який проводить процедуру медіації. Медіатор може бути притягнений до такої відповідальності на загальних засадах як фізична особа. Водночас законодавство містить підстави адміністративної та кримінальної відповідальності, що кореспондуються з принципом конфіденційності медіації.

Оскільки Законом України «Про медіацію» не встановлено порядок притягнення медіаторів до відповідальності, а також відсутній спеціальний орган, який би розглядав скарги стосовно діяльності медіаторів, таким органом могла б стати спеціальна Комісія, утворена Національною асоціацією медіаторів України. Враховуючи відсутність у законодавстві процедури притягнення до дисциплінарної відповідальності медіаторів, ухвалення відповідного положення та порядку є доцільним з огляду на необхідність унормування механізмів професійної відповідальності медіаторів.

Таким чином, порівняльний аналіз відповідальності адвоката та медіатора засвідчує наявність як спільних, так і відмінних рис у правовому регулюванні їхньої професійної відповідальності. Обидва можуть бути притягнуті до цивільно-правової, адміністративної чи кримінальної відповідальності за загальними нормами законодавства. Водночас адвокати підпадають під чітко врегульований механізм дисциплінарної відповідальності, що забезпечується на рівні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Інститут відповідальності медіатора має менш структурований характер: законодавство України не передбачає порядок притягнення медіаторів до відповідальності, відсутній спеціальний орган нагляду чи розгляду скарг щодо їх діяльності, а дисциплінарні механізми реалізуються через внутрішні документи об'єднань медіаторів.

Таким чином, для забезпечення належного рівня правової визначеності, захисту прав сторін медіації та підвищення довіри до інституту медіації в Україні доцільним є подальше нормативне унормування механізмів притягнення медіаторів до відповідальності та створення ефективного органу контролю за дотриманням професійних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254-к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2022, № 7, ст. 51.

3. Кухнюк Д. В. Дисциплінарна відповідальність за порушення адвокатської етики / Кухнюк Д., Шиленко Б. // Вісник Київського нац. Університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки. – 2019. – Вип. 4 (111). С.31–34.

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 15.07.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013, № 27, ст. 282.

5. Біцай А. В. Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації: дис. ... канд. юр. наук / А. В. Біцай. – Київ. – 2015. – 246 с.

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001, № 25–26, ст. 131.

7. Науково-практичний коментар до Закону України «Про медіацію» – Київ: Видавництво РАЦЮ, 2024, 100 с.

Науковий керівник: Кухнюк Д. В., канд. юр. наук, доцент, доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Дзядевич В. Р.,
*аспірант другого року навчання
кафедри юстиції Навчально-наукового
інституту права Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

РОЛЬ СУДДІВ У ВІДСТАВЦІ В УМОВАХ ТРАНЗИТНОГО ПРАВОСУДДЯ

Транзитне (перехідне) правосуддя за своєю суттю є комплексом судових та позасудових заходів, що застосовуються суспільством з метою подолання масштабних і систематичних порушень прав людини та гуманітарних катастроф після періодів збройних конфліктів, авторитарного правління, колоніального панування чи інших форм порушень верховенства права. Ці заходи, включаючи кримінальне переслідування, створення спеціалізованих юрисдикційних органів (комісій з встановлення істини), запровадження програм відшкодування завданої шкоди та інституційні реформи – мають на меті встановити підзвітність, відновити довіру громадськості до державних інституцій та окремих сегментів державної влади, а також закласти підвалини для сталого миру. Одна із важливих ідей правосуддя перехідного періоду полягає не лише у по-

каранні за зловживання в минулому, але й у відновленні верховенства права та запобіганні повторення порушень.

Саме тому одним із ключових питань та завдань перехідного періоду є відновлення або реформування судової системи, особливо якщо судова система раніше була причетна до системного порушення прав людини або була нездатна запобігти таким порушенням. Суди в постконфліктних або поставторитарних умовах повинні здобути легітимність в очах суспільства як через свої рішення, так і через моральний і професійний авторитет своїх суддів. Склад таких судових органів відіграє ключову роль, оскільки особи, що здійснюють правосуддя, повинні сприйматися як неупереджені, компетентні та незалежні особи – чого часто бракує системам, що формуються в умовах корумпованих чи репресивних режимів.

В цьому контексті на особливу увагу заслуговує потенційна роль суддів у відставці. Оскільки з одного боку, їх досвід і професійна репутація можуть сприяти зміцненню довіри до органів, що діють в умовах перехідного періоду та можуть позитивно вплинути на їх стабільність. Проте з іншого боку, попередні зв'язки та займані посади таких осіб, їх потенційна причетність до скомпрометованих правових та політичних систем або навіть їх уявний нейтралітет можуть викликати занепокоєння та обґрунтовані сумніви у суспільства.

Метою цього дослідження є аналіз окремих прикладів формування судових та інших владних органів в умовах транзитного правосуддя та виокремлення спільних рис, що притаманні процесу відбору, участі кандидатів та залучення суддів у відставці до роботи в таких органах.

Як вже зазначалось, у процесі функціонування судових систем в перехідні періоди, після панування системної несправедливості правосуддя, метою є не лише винесення законних рішень, що відповідали б принципам верховенства права, але й відновлення довіри до ефективності суспільного договору між державою та населенням. Центральним елементом цього процесу є формування легітимних судових органів, здатних діяти незалежно та авторитетно в очах як жертв, так і правопорушників. Досить поширеною практикою є залучення до таких органів суддів у відставці, що не є випадковим та відображає глибоку логіку, пов'язану з потребами та обмеженнями транзитного правосуддя.

Гарним прикладом в цьому розрізі є Комісія правди та примирення, створена у Непалі 10 лютого 2015 року для розслідування випадків порушення прав людини та злочинів проти людства. В Непалі 29 років тривав автократичний режим Панчаят (з 1961 по 1990 рік). Перші комісії з розслідування та пошуку зниклих безвісти осіб за час дії періоду Пан-

чаят були створені лише на початку 90-х років. В межах процесу «відновлення» була спершу створена Комісія з пошуку зниклих осіб, прийнятий Закон «Про правду та примирення» від 2014 року (CoID-TR Act) та лише потім було створено дві окремих комісій: Комісія правди та примирення (TRC) – яка і була основним спеціалізованим судовим органом; окремо також діяла Комісія з розслідування зникнень (CoID).

Створена в Непалі Комісія правди та примирення є цікавим об'єктом дослідження, оскільки була передбачена досить чітка законодавча база як для її створення, так і для регулювання процесу добору кандидатів. Так, відповідно до Розділу 2 «Статут Комісії» Закону «Про Комісію з розслідувань насильницьких зникнень, встановлення істини та примирення» № 2071/01/28 від 11 травня 2014 року, в пункті 4 «Кваліфікаційні вимоги до головуючого та членів» зазначені такі вимоги: (а) має ступінь магістра у визнаній академічній установі; (b) не є членом жодної політичної партії на момент призначення; (с) має високі моральні якості; (d) працював/ла у сфері прав людини, миру, врегулювання конфліктів або соціології; (е) досяг віку тридцяти п'яти років; (f) він/вона працював/ла суддею Верховного суду або головою Апеляційного суду, робота на посадах спеціального класу Судової служби Непалу або має кваліфікацію судді Верховного суду (у випадку кандидатів на роль Голови Комісії) [1, с. 8].

Таким чином, бачимо, що у випадку із комісією в Непалі, бути суддею у відставці взагалі було однією із кваліфікаційних вимог на законодавчому рівні.

Цікавим прикладом є і формування однієї із найбільш відомих комісій – Південноафриканської Комісії правди та примирення що функціонувала після завершення політики апартеїду. Комісія поділялась на декілька статутних «комітетів»: комітет з порушення прав людини, комітет з репарацій та реабілітації жертв, комісія з амністії. Комісія з амністії була найбільш суспільно чутливим комітетом, оскільки була за своєю суттю квазі-судовим органом та розглядала заяви осіб, що вчинили злочини чи проступки, пов'язані із політичними цілями протягом строку дії свого мандату, але підпадали під амністію та могли бути звільненими від відповідальності відповідно до діючого законодавства.

Відповідно до Звіту Комісії правди та примирення, що був представлений президенту Нельсону Манделі 29 жовтня 1998 року, Комітет амністії (був створений відповідно до Закону від 1997 року) станом на 1998 рік зазнав менше ніж за рік трьох правок з метою забезпечення розширення складу комітету [2]. Так, у своєму первісному вигляді комітет передбачався як єдиний орган, що складався з п'яти членів під голову-

ванням чинного судді Верховного Суду або судді у відставці. Передбачалося що двома членами комітету будуть судді Верховного Суду діючі чи у відставці. Інші троє мали бути призначеними Президентом без існування жодної формальної процедури (зрештою Президент призначив також трьох суддів). На час написання досліджуваного звіту головою Комісії також був суддя у відставці.

При цьому така закономірність не є дивною, оскільки значна частина рішень комітету стосувалась в тому числі дослідження прийнятих судових рішень під час апартеїду, зокрема й участь суддів у винесенні найвищого рівня смертних вироків у «західному» світі. Також колишні судді (наприклад апеляційних інстанцій) могли залучатись як радники під час розгляду окремих справ. При цьому, варто зауважити, що подальший склад Комісії примирення (та її окремих комітетів) мав вже значну частину політичних діячів, громадських активістів, священнослужителів, науковців-правників та практикуючих юристів.

Таким чином, участь суддів у відставці у випадку Південноафриканської Комісії правди та примирення надавала комісії інституційної ваги та технічного досвіду, особливо при вирішенні складних питань, пов'язаних із аналізом доказів та юридичною оцінкою відповідальності. Цей приклад підкреслює, що судді у відставці можуть слугувати своєрідним «мостом» між юридичною формальністю та суспільною потребою під час оцінки та розгляду попередніх зловживань.

У випадку із формуванням Спеціальної колегії з тяжких злочинів у Східному Тиморі (після отримання незалежності від Індонезії) рішення щодо залучення суддів у відставці до цього кримінального трибуналу було пов'язане перш за все із прагматичною необхідністю через недостатню кількість кваліфікованих кадрів та незалежних суддів після перебудови правової системи Індонезії. З цієї ж причини за сприяння ООН до трибуналу були залучені не лише національні судді у відставці, але й судді з інших країн [3].

Підводячи підсумок, слід зауважити, що залучення суддів у відставці до правосуддя в перехідний період – це не просто зручне кадрове рішення, а цілеспрямована стратегія, що ґрунтується на взаємодії досвіду, незалежності та суспільної довіри. Ба більше, участь суддів у відставці у «транзитних» судових органах часто дає змогу вирішити суттєві проблеми (як то відсутність політичної залежності, рівень якої у суддів у відставці менший, оскільки вони не пов'язані необхідністю «боротьби за кар'єрні сходи» тощо). Участь колишніх суддів відображає основне завдання правосуддя транзитного періоду: досягнення як юридичної

відповідальності за попередні зловживання, так і становлення соціального примирення задля майбутньої стабільності.

Окрім того, зважаючи на триваючу війну в Україні та окуповані регіони, питання створення подібних судових трибуналів та визначення критеріїв добору кандидатів для заповнення їх складу – досить скоро стане ще більш актуальним і для України.

Список використаних джерел:

1. Закон про Комісію з розслідування насильницьких зникнень, встановлення істини та примирення : Закон від 11.05.2014 № № 1 року 2071 (2014/2015). *Газета Непалу*. 2014. 11 трав. С. 39. URL: <https://www.satp.org/Docs/Document/839.pdf> (дата звернення: 10.04.2025).

2. Туту Д., Борейн А. Звіт Південноафриканської комісії Правди та примирення. 1998. 463 с. URL: <https://www.justice.gov.za/trc/report/finalreport/Volume5.pdf> (дата звернення: 10.04.2025).

3. Про створення колегій з виключною юрисдикцією щодо тяжких кримінальних злочинів : Регламент від 06.06.2000 № UNTAET/REG/2000/15. URL: <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/etimor/untaetR/Reg0015E.pdf> (дата звернення: 10.04.2025).

Науковий керівник: докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри юстиції Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Хотинська-Нор О. З.

Дудник В. Ю.

*Студентка І-го курсу факультету
адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська
юридична академія»*

АДВОКАТ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ ЧИ ПРИХОВАНА РЕКЛАМА

У сучасному інформаційному суспільстві соціальні мережі стали потужним інструментом комунікації та впливу на громадську думку.

Юридична спільнота, зокрема адвокати, також активно інтегрується в цифровий простір. Проте, виникає фундаментальне питання: чи має адвокат рекламувати себе через соціальні мережі, чи така діяльність суперечить професійній етиці та принципам адвокатури?

Адвокатура історично була професією, що базувалася на репутації, здобутій роками успішної практики та високих моральних стандартах. Традиційно, найкращою рекомендацією для адвоката були його професійні досягнення та задоволені клієнти, які передавали інформацію про якісні послуги через «сарафанне радіо». Така система формування репутації забезпечувала природний відбір найкращих фахівців та підтримувала високий рівень довіри до професії [5].

Сучасні тенденції цифрового маркетингу, навпаки, часто спрямовані на швидке створення видимості успіху без реального підґрунтя. Адвокати, які масово публікують селфі з судових засідань, хизуються «перемогами» без контексту справи, демонструють розкішний спосіб життя як доказ професійної успішності, фактично підмінюють зміст форматом, що суперечить суті правозахисної діяльності [7].

Правила адвокатської етики встановлюють чіткі межі щодо реклами та самопрезентації адвокатів [2]. Надмірне самопросування у соціальних мережах породжує серйозні етичні проблеми, які впливають як на репутацію окремого адвоката, так і на престиж професії загалом [4, 6].

Однією з найгостріших проблем виступає порушення конфіденційності клієнта. Навіть без прямого зазначення імен, адвокати, публікуючи деталі справ, можуть розкривати конфіденційну інформацію, особливо у резонансних випадках, де специфічні обставини легко ідентифікуються зацікавленими особами [2, 3]. Соціальні платформи також створюють спокусу демонструвати виключно успішні кейси, формуючи тим самим викривлене уявлення про професійні можливості правника, оскільки природа соціальних мереж спонукає ділитися переважно позитивними результатами, замовчуючи невдачі чи складнощі [5].

Маніпулятивний вплив на потенційних клієнтів проявляється через використання емоційно забарвлених історій та перебільшення власних досягнень, що згодом призводить до формування нереалістичних очікувань у клієнтів щодо можливих результатів [6].

Адвокат, який інвестує значні ресурси в самопрезентацію в соціальних мережах, неминуче стикається з професійними ризиками. Його увага розпорошується між фаховою діяльністю та підтриманням соціального іміджу, що відволікає від ґрунтового аналізу справ та якісної

підготовки правової позиції. Орієнтація на швидкий контент часто призводить до поверхневого ставлення до справ та спрощення складних юридичних питань, а це безпосередньо загрожує якості правової допомоги [4, 3].

Прагнення створити «історію успіху» для соціальних мереж може спричинити конфлікт інтересів, коли стратегія ведення справи обирається не з міркувань максимальної користі для клієнта, а задля потенційно вигідного висвітлення в медіапросторі. Серйозною проблемою стає також втрата професійного авторитету серед колег, адже адвокати, відомі своєю активною самопрезентацією в мережі, часто сприймаються критично в професійному середовищі, що ускладнює колегіальну взаємодію та співпрацю.

Замість агресивної самореклами в соціальних мережах, професійна репутація адвоката може і має формуватися через реальні досягнення у справах, систематичну якісну роботу над захистом інтересів клієнтів. Вагомим внеском у репутацію стають експертні публікації та виступи, де правник демонструє глибоке розуміння правових питань та пропонує фаховий аналіз у спеціалізованих виданнях чи під час професійних дискусій. Професійний нетворкінг через активну участь у конференціях та заходах юридичної спільноти природно розширює коло потенційних клієнтів та формує репутацію. Проактивна соціальна позиція, залучення до рго бопо ініціатив, правопросвітницьких проєктів та громадських обговорень законодавства є проявом професіоналізму та соціальної відповідальності адвоката [5].

«Сарафанне радіо» зберігає свою цінність як джерело клієнтів навіть у цифрову епоху, оскільки рекомендації задоволених клієнтів базуються на реальному досвіді співпраці, а не на віртуальному іміджі. Такі рекомендації передаються через довірчі канали спілкування між людьми зі схожими проблемами чи потребами, містять інформацію не лише про результати роботи, але й про особисті якості адвоката, його підхід до роботи та комунікативні навички. На відміну від самореклами, рекомендації клієнтів позбавлені комерційного підтексту, що істотно підвищує їх цінність та достовірність [1, 2].

Більшість правових систем запроваджують суворі обмеження щодо реклами адвокатських послуг, проте ці обмеження часто порушуються в соціальних мережах. Адвокати можуть публікувати гарантії результату, прямо заборонені правилами адвокатської етики, використовувати порівняльну рекламу, представляючи свої послуги кращими за послуги

колег, поширювати емоційно перевантажений контент, що апелює до страху чи інших сильних емоцій потенційних клієнтів, або навіть поширювати недостовірну інформацію про свої професійні досягнення чи кваліфікацію [7].

Присутність адвоката в соціальних мережах балансує на тонкій межі між інформуванням та саморекламою. Проте справжній професіоналізм полягає не в умінні створювати привабливий образ, а в реальних справах та ефективному захисті інтересів клієнтів. Репутація, здобута через якісну роботу та рекомендації задоволених клієнтів, є значно міцнішою за популярність у соціальних мережах. Адвокатура як професія має зберігати свої фундаментальні цінності – незалежність, конфіденційність, професіоналізм та етичність, не піддаючись спокусі швидкої популярності через агресивне самопросування в цифровому просторі [2].

Підтримка традиційних цінностей адвокатури не означає повну відсутність адвоката в інформаційному просторі, але передбачає виважений, етичний підхід, де основним критерієм успіху залишається якість правової допомоги, а не кількість підписників та лайків [4].

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 12.04.2025).

2. Правила адвокатської етики : затв. Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 09.06.2017 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2019-03-15-pravila-2019_5cb72d3191e0e.pdf (дата звернення: 12.04.2025).

3. Рішення Ради адвокатів України «Про затвердження роз'яснення щодо рекламування адвокатської діяльності» від 26.02.2016 р. № 172. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2019-03-15-r-shennya-rau-53_5cb72ea887e0a.pdf (дата звернення: 12.04.2025).

4. Бакаянова Н. М. Етичні основи адвокатської діяльності в соціальних мережах. Вісник Національного університету «Одеська юридична академія». 2022. Вип. 29. С. 15–23. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonyua> (дата звернення: 12.04.2025).

5. Святоцька В. О. Адвокатська етика у цифрову епоху: виклики та перспективи. Право України. 2023. № 4. С. 87–98. URL: <https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/> (дата звернення: 12.04.2025).

6. Вільчик Т. Б. Реклама адвокатської діяльності: міжнародний досвід та українські реалії. Науковий вісник Ужгородського національного універ-

ситету. Серія: Право. 2023. Вип. 73. С. 105–112. URL: <https://journals.uzhnu.edu.ua/index.php/law> (дата звернення: 12.04.2025).

7. Фляжнікова Я. В. Маркетинг юридичних послуг в Україні: етичний аспект. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2024. Вип. 1. С. 45–53. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/ (дата звернення: 12.04.2025).

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія», доцент Храпенко Олена Олегівна

Єршов Марко,
*студент I курсу другого
(магістерського) рівня вищої освіти
3 групи факультету юстиції
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦЗВ'ЯЗКУ

Право на звернення до суду є фундаментальним правом, що гарантується як статтею 55 Конституції України або статтею 6 Європейської конвенції з прав людини, так і Законом України «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 3 ст. 7).

Водночас, такі обставини, як небезпека у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, віддаленість місцезнаходження суду, що розглядає справу, неможливість прибути до суду через стан здоров'я тощо не повинні бути перешкодою в доступі до правосуддя.

При цьому, як зазначає Європейський суд з прав людини в справі «Метьюз проти Сполученого Королівства» («*Matthews v. the United Kingdom*»), заява №24833/94, п. 34), Конвенція покликає гарантувати не теоретичні й ілюзорні, а практичні й ефективні права [1].

Частиною сьомою статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачається: учасникам судового процесу на підставі судово-

го рішення забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у порядку, встановленому законом [2].

Звертаючись до всіх наявних в українському законодавстві процесуальних кодексів (*окрім, Кодексу України про адміністративні правопорушення, оскільки нижченаведених положень останній не містить*), можна прослідкувати реалізацію вищенаведеної можливості брати участь у режимі відеоконференції: ЦПК України – стаття 212, ГПК України – стаття 197, КАС України – 195, КПК України – стаття 336.

Спільним для всіх цих норм є порядок звернення до суду із заявою про участь у відеоконференції. Так, учасник провадження звертається до суду, що здійснює розгляд справи, із клопотанням про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання, яке попередньо надсилає іншим учасникам справи. За наслідком розгляду такого клопотання суд постановляє ухвалу про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції такого учасника.

Проте, попри декларативну можливість брати участь у судових засіданнях поза межами приміщення суду із використанням засобів відеоконференції зв'язку, наявні численні випадки відмови судами у задоволенні таких клопотань у зв'язку з «відсутністю технічної можливості».

Так, наочним прикладом є ухвала Ірпінського міського суду Київської області від 30.01.2025 у справі № 367/4897/15-ц, якою в задоволенні клопотання про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду відмовлено, оскільки «Суд вважає, що проведення судового засідання у цій справі в режимі відеоконференції може значно ускладнити розгляд справи та збільшити час проведення судового розгляду, оскільки при наявних 3 залах судового засідання, в суді працює 10 суддів, які щоденно розглядають в режимі відеоконференції значну кількість справ за клопотаннями підозрюваних, засуджених.» [3].

В ухвалі Господарського суду Дніпропетровської області від 08.08.2022 у справі № 904/8455/21 суд відмовив у задоволенні аналогічного клопотання у зв'язку із «зайнятістю залів судових засідань обладнаних відповідними технічними засобами» [4].

Таким чином, гарантоване право учасників справи брати участь в судових засіданнях у режимі відеоконференції може і не бути реалізованим через відсутню технічну можливість в суду.

Причиною такої проблеми є чимала недостатність фінансування. Навіть незважаючи на те, що в Законі України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» [5] на забезпечення здійснення правосуддя місцевими, апеляційними судами та функціонування органів і установ системи правосуддя (код функціональної класифікації видатків та кредитування бюджету – 0330) виділено на 2025 рік 22 095 305,2 тис. грн (з них: 18 496 305,2 тис. грн – загальний фонд, 3 600 000,0 тис. грн – спеціальний фонд), чимало судів все ще залишається без наявної технічної можливості забезпечити дотримання права на участь у дистанційному форматі.

Більш того, керуючись статистичними даними, наведеними в аналітичному звіті «Дистанційні слухання в цивільному, господарському та адміністративному процесі», з-поміж усіх причин відмов у задоволенні клопотань про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції відмова у зв'язку з відсутністю технічної можливості є найпоширенішою.

Так, серед судів господарської юрисдикції у порівнянні з загальною кількістю відмов у проведенні дистанційних судових засідань, проведення судового засідання в режимі відеоконференції у 2023 році складало 60,5%, в адміністративних судах – 22,5%, в загальних місцевих судах – 42,7% [6, с. 21].

Таким чином, можна прийти до наступних висновків.

По-перше, незважаючи на декларативність положень процесуальних кодексів України щодо можливості участі поза межами приміщення суду, участь у відеоконференції не завжди є можливою у зв'язку з відсутньою технічною можливістю суду забезпечити таку участь.

По-друге, незважаючи на чималу суму коштів, що виділяється з Державного бюджету України на фінансування діяльності судів, відсутність технічної можливості забезпечити участь в режимі відеоконференції є найпоширенішою причиною відмови в задоволенні клопотання.

А отже, відсутність технічної можливості забезпечити участь у режимі відеоконференції є не лише причиною ускладнення реалізації процесуальних прав учасників, що не мають змоги бути присутніми особисто в приміщенні суду, а й також порушенням права на ефективний доступ до правосуддя таких осіб.

Список використаних джерел:

1. Case of Matthews v. the United Kingdom. application № 24833/94 HUDOC – European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B»itemid»: \[«001–58910»\] %7D](https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B»itemid»: [«001–58910»] %7D).

2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 26 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

3. Ухвала Ірпінського міського суду Київської області від 30.01.2025 у справі № 367/4897/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124867194>.

4. Ухвала Господарського суду Дніпропетровської області від 08.08.2022 у справі № 904/8455/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105611001>.

5. Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>.

6. Фонова О., Чумак Р. Аналітичний звіт. Дистанційні слухання в цивільному, господарському та адміністративному процесі. Pravo-Justice. С 1–75 URL: <http://pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/673/c84/80c/673c8480c14c4470104470.pdf>.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Овсяннікова Ольга Олександрівна.

Єслюкова Валерія
*курсантка четвертого навчального курсу
першої навчальної групи Військово-
юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК- ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: АНАЛІЗ ОКРЕМИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Збройна агресія російської федерації проти України, що триває з 2014 року та набула нової сили у 2022 році, докорінно змінила не лише оборонну доктрину держави, а й соціальний ландшафт військової служби. Одним із помітних явищ останніх років стало активне залучення жінок до виконання військових обов'язків. Панує думка, що жінки працюють виключно медиками, проте вони обіймають важливі посади, такі як стріль-

ців, операторів БПЛА, артилеристів, командирів підрозділів тощо. На даний час суспільство переглянуло свої погляди на роль жінок у війську і дійшло висновку, що участь жінок у різних сферах діяльності, включно з захистом Батьківщини, більше не є винятково чоловічим обов'язком [1].

У вересні 2018 року було ухвалено Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях». У результаті цього були внесені зміни до Статуту внутрішньої служби Збройних Сил та до Закону «Про військовий обов'язок і військову службу». Це дало можливість жінкам-військовослужбовцям повноцінно призначатися до добових нарядів. Крім того, для них стали доступними всі посади рядового, сержантського та старшинського складу, що існують у Збройних Силах України [2].

Відповідно до статті 145 «Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», жінку-військовослужбовця не можуть направити у відрядження без її згоди, якщо вона має дитину віком до 14 років [3]. Згідно зі статтею 269 Статуту внутрішньої служби ЗС України, жінки залучаються до складу добового наряду лише на визначені посади, а до чергування – виключно за своєю спеціальністю [4].

На сьогодні соціальні права військовослужбовців та їхніх сімей регулюються законами та іншими нормативно-правовими актами. Одним з ключових у цій сфері є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 12 грудня 1991 року, відповідно до якого надаються пільги, гарантії та компенсації.

Наприклад, у разі звільнення з військової служби через вік, скорочення штатів або організаційні зміни, закінчення терміну контракту, безпосереднє підпорядкування близькій особі, систематичне невиконання командуванням умов контракту, а також у разі настання особливого періоду та небажання жінки-військовослужбовця з дитиною (дітьми) до 18 років продовжувати службу, одноразова грошова допомога при звільненні з військової служби виплачується в розмірі 50% від місячного грошового забезпечення за кожен повний календарний рік служби, за умови наявності вислуги не менше десяти календарних років [5].

Для кращого розуміння того, як норми чинного законодавства реалізуються на практиці, доцільно проаналізувати судову практику, що стосується захисту соціальних прав жінок-військовослужбовців.

Так, у рішенні Хмельницького окружного адміністративного суду від 26.12.2023 у справі № 560/16877/23 позивачка вказує на порушення

відповідачем положень Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», аргументуючи необґрунтованою відмовою у виплаті одноразової грошової допомоги, яка мала б становити половину місячного грошового забезпечення за кожен рік служби, проведений повністю. Позивачка, будучи військовослужбовцем жіночої статі, звільнена з військової служби з огляду на сімейні обставини – самостійне виховання неповнолітньої дитини (дітей). Звільнення відбулося у зв'язку з початком особливого періоду, коли продовжувати службу вона не мала бажання. Враховуючи стаж служби, який перевищує 10 років, позивачка вважає себе такою, що має повне право на отримання одноразової грошової допомоги, передбаченої першим абзацом пункту 2 статті 15 Закону №2011-XII.

Щодо доводів представника відповідача про те, що підстава для звільнення з військової служби, яка надає право на одноразову грошову допомогу при звільненні (з частини 2 статті 15 Закону №2011-XII), для військовослужбовців-жінок з дітьми до 18 років, стосується виключно звільнення в особливий період, а не під час воєнного стану, суд зазначає таке.

Суд підтвердив правомірність вимог позивачки: звільнення відбулося під час особливого періоду, що включає і воєнний стан, а отже, відповідає умовам частини 2 статті 15 Закону №2011-XII. Відповідач не надав доказів нарахування чи виплати допомоги. Глумачення, що право на виплату діє лише під час оголошеного воєнного стану, було визнане помилковим, адже особливий період в Україні триває з 18.03.2014. Таким чином, суд визнає протиправною бездіяльність Національної академії Державної прикордонної служби України щодо невиплати ОСОБА_1 одноразової грошової допомоги, згідно з частиною 2 статті 15 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» у розмірі 50% місячного грошового забезпечення за кожен повний календарний рік служби [6].

Ще одним прикладом може слугувати постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 09.01.2024 у справі №560/11185/23 щодо виплати одноразової грошової допомоги.

Судом першої інстанції було встановлено та підтверджено матеріалами справи, що на підставі наказу №591-ос від 27.12.2022 контракт з капітаном ОСОБА_1 було припинено, а її саму звільнено у запас відповідно до підпункту «г» пункту 3 частини 5 статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу». Підставою стало те, що вона перебувала у відпустці по догляду за дитиною до досягнення

нею трирічного віку, а також відповідно до медичного висновку дитина потребує подальшого домашнього догляду, однак не більше як до досягнення шестирічного віку. Відтак, ОСОБА_1 була виключена зі списків особового складу та всіх видів забезпечення.

Позивачка, не отримавши одноразової грошової допомоги при звільненні, подала позов до суду.

Відповідач обґрунтував відмову у виплаті допомоги тим, що підстава для звільнення, зазначена в наказі (відпустка по догляду за дитиною), не передбачена у переліку сімейних обставин, визначеному постановою КМУ від 12.06.2013 №413. На думку відповідача, ця постанова не охоплює конкретну ситуацію ОСОБА_1.

Суд відхилив доводи відповідача, зазначивши, що підпункт «г» пункту 3 ч. 5 ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» (в редакції Закону №2169-IX) прямо дозволяє звільнення жінок-військовослужбовиць, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною. З огляду на пріоритет закону над підзаконними актами, застосуванню підлягають саме положення закону.

Водночас суд не погодився з позивачкою щодо права на 50% одноразову допомогу за першим абзацом п. 2 ст. 15 Закону №2011-XII, оскільки вона була звільнена не на підставі пункту 2 ч. 5 ст. 26, а за підпунктом «г» пункту 3 тієї ж частини. Тобто, умови для 50% виплати не виконані.

Таким чином, суд прийшов до висновку, що ОСОБА_1 при звільненні з військової служби не здобула право на отримання одноразової грошової допомоги, передбаченої абзацом 1 частини 2 статті 15 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», у розмірі 50% місячного грошового забезпечення за кожен повний календарний рік служби при наявності вислуги 10 років і більше. Замість цього, позивач має право на одноразову грошову допомогу відповідно до абзацу 2 пункту 2 статті 15 того ж Закону в розмірі 25% місячного грошового забезпечення за кожен повний календарний рік служби [7].

Отже, збройна агресія російської федерації проти України суттєво змінила підходи до комплектування ЗСУ, зокрема – посилилася участь жінок у військовій службі. Хоча законодавство останніх років забезпечує рівні права для жінок-військовослужбовців, на практиці вони досі стикаються з правовими й соціальними труднощами. Відсутність сталої судової практики в цій сфері вказує на потребу вдосконалення правового регулювання, що сприятиме як соціальній справедливості, так і зміцненню обороноздатності.

Список використаних джерел:

1. Джафарова О., Зінченко Д. Права жінок-військовослужбовців під час військового стану. *Укладачі: Верхотурова-Коновалова М., Козлова Ю.*, Харківський національний університет внутрішніх справ. 2023. с. 297.
2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII : станом на 17 січ. 2025 р.
3. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : Указ Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008 : станом на 1 січ. 2025 р.
4. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV : станом на 18 груд. 2024 р.
5. Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам : Наказ М-ва оборони України від 07.06.2018 № 260 : станом на 25 лют. 2025 р.
6. Рішення Хмельницького окружного адміністративного суду від 26.12.2023 у справі № 560/16877/23. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115980050>
7. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 09.01.2024 у справі № 560/11185/23. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/116184810>

Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шевчук О. М.

Єщенко О. В.,
*аспірант Одеського державного
університету внутрішніх справ*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В ПРАВІ ЄС

Згідно з «частиною 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожна особа має право на справедливе та публічне розглядання своєї справи в адекватний строк незалежним і неупередженим судом, який є визначеним законом, що вирішує будь-які ци-

вільні спори або встановлює обґрунтованість будь-яких кримінальних звинувачень, що проти неї висунуті» [1]. «Право на оскарження вироків у кримінальних справах передбачено статтею 2 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [2]. Відповідно до «пункту 45 Посібника зі статті 6 «Право на справедливий суд (цивільна частина)» Ради Європи, право на справедливий судовий розгляд має забезпечуватися відповідно до закону, який передбачає наявність ефективного судового захисту для сторін судового процесу з метою захисту їх цивільних прав. Кожна особа має право на судовий розгляд у справах, що стосуються її цивільних прав та обов'язків. Стаття 6 § 1 гарантує «право на суд», включаючи доступ до суду у цивільних справах, з метою забезпечення цілісності цього права. Хоча «право на суд» та доступ до суду можуть підлягати обмеженням, такі обмеження не повинні порушувати сутність цих прав» [3].

Окремі аспекти доступу до правосуддя передбачені резолюціями, рекомендаціями Ради Європи, серед яких: «Рекомендація Rec (2004) 4 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці [4]; Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя» [5]; «Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки» [6]; а також висновками Ради Європи, серед яких: «Висновок № 1(2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи щодо нормативних стандартів незалежності судових органів та незмінюваності суддів» [7]; «Висновок № 3(2002) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та норм, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема етичність, конфлікт інтересів та безсторонність» [8]; «Висновок № 6(2004) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи щодо забезпечення справедливого судового процесу у розумні терміни та ролі суддів у судових процедурах з урахуванням альтернативних методів врегулювання спорів» [9]; «Висновок № 9(2006) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи щодо важливості ролі національних суддів у ефективному застосуванні міжнародного та європейського права» [10]; «Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи стосовно оцінки якості судових рішень» [11].

Питання доступу до справедливого та неупередженого суду розглядалися в «рішеннях Європейського суду з прав людини». Вони встановлюють права осіб на компенсацію та справедливий процес у суді, що є міжнародною гарантією прав людини і забезпечують, що держави-члени виконують свої зобов'язання. Прикладами рішень, які стосуються доступу до справедливого суду є, зокрема, у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» («Golder v. the United Kingdom»), №4451/70, 1975 р. [12]; у справі «Юліус Клойбер Шлахтхоф GmbH та інші проти Австрії» («Julius Kloiber Schlachthof GmbH and Others v. Austria»), №21565/07 та ін., 2013 р. [13]; у справі «Мактуф і Дам'янович проти Боснії та Герцеговини» («Maktouf and Damjanović v. Bosnia and Herzegovina»), №2312/08 і 34179/08, 2013 р. [14]; у справі «Ібрагім Гюркан проти Туреччини» («Ibrahim Gürkan v. Turkey»), №10987/10, 2012 р. [15].

У «рішенні Європейського суду з прав людини у справі» «Bellet v. France» «було зазначено, що стаття 6 § 1 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, включаючи право на доступ до суду. Високий рівень доступу, що забезпечується національним законодавством, повинен забезпечити особі право на справедливий суд згідно з принципом верховенства права в демократичному суспільстві. Для забезпечення ефективного доступу особа повинна мати можливість оскаржувати будь-які дії, які порушують її права» [16].

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція, Міжнародний документ, протокол від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.03.2025).

2. Протокол №7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (укр/рос) : Протокол, Міжнародний документ від 22.11.1984 р. №7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804#Text (дата звернення 18.03.2025).

3. Посібник зі статті 6 «Право на справедливий суд (цивільна частина)» Ради Європи. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_6_ukr (дата звернення: 18.03.2025).

4. Рекомендація Рес (2004) 4 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/03.pdf> (дата звернення 18.03.2025).

5. Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf> (дата звернення 18.03.2025).

6. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/09.doc> (дата звернення 18.03.2025).

7. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_1.doc (дата звернення: 18.03.2025).

8. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf (дата звернення: 19.03.2025).

9. Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо справедливого суду в розумний строк та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn6_2004.pdf (дата звернення: 19.03.2025).

10. Висновок № 9 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_9_2006.pdf (дата звернення: 19.03.2025).

11. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf (дата звернення: 19.03.2025).

12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (Golder v. the United Kingdom), №4451/70, 1975 p. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57496%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57496%22]}) (дата звернення 19.03.2025).

13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Юліус Клойбер Шлахтхоф GmbH та інші проти Австрії» (Julius Kloiber Schlachthof GmbH and Others v. Austria), №21565/07 та ін., 2013 p. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-118045%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-118045%22]}) (дата звернення 19.03.2025).

14. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мактуф і Дам'янович проти Боснії та Герцеговини» (Maktouf and Damjanović v. Bosnia and Herzegovina), №2312/08 і 34179/08, 2013 p. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-122716> (дата звернення 19.03.2025).

15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ібрагім Гюркан проти Туреччини» (Ibrahim Gürkan v. Turkey), № 10987/10, 2012 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-111840%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-111840%22]}) (дата звернення 19.03.2025).

16. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Bellet v. France» 1994 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57952&filename=CASE%20OF%20BELLET%20v.%20FRANCE.docx&logEvent=False> (дата звернення 20.03.2025).

Іванова Вікторія

*Аспірантка кафедри цивільного процесу
Навчально наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО КОМПЕНСАЦІЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ

У сучасному міжнародному правопорядку питання визнання та виконання рішень іноземних судів щодо компенсації шкоди, завданої збройною агресією, набуває особливої актуальності у зв'язку з війною росії проти України. Пошук ефективних механізмів правового захисту постраждалих, зокрема через звернення до судів іноземних держав, є одним з ключових напрямів формування правосуддя перехідного періоду.

Основне питання полягає у тому, чи можуть рішення іноземних судів, ухвалені проти російської федерації на користь потерпілих, бути визнаними й виконаними на території України чи інших держав. У багатьох випадках саме доктрина державного імунітету використовується як аргумент для відмови у визнанні та виконанні таких рішень. Разом з тим, з огляду на масштабні порушення з боку росії, а саме агресію, воєнні злочини, злочини проти людяності, – міжнародна правова доктрина схиляється до думки, що у таких випадках державний імунітет має бути обмежений.

Зокрема, у статті 7 Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах 2019 року, вста-

новлено, що держава може відмовити у виконанні рішення, якщо воно суперечить її публічному порядку, безпеці або суверенітету [1]. Окрім того, відповідно до п. 4 ст. 2 Статуту ООН, загроза застосування сили або її застосування проти територіальної цілісності будь-якої держави є забороненими [2]. Цей принцип став підґрунтям для Резолюції ГА ООН ES-11/1 (2022), яка визнала дії російської федерації актом агресії та закріпила її зобов'язання відшкодувати збитки [3]. Також, Резолюція ГА ООН 3314 (XXIX) 1974 року дає чітке визначення агресії, включаючи збройне вторгнення, бомбардування та підтримку збройних формувань [4]. Перелічені документи створюють правову основу для вимог компенсації через національні та міжнародні суди.

У сучасних дослідженнях обґрунтовується, що Україна не зобов'язана дотримуватися принципу імунітету щодо держави-агресора. Зокрема, таке положення ґрунтується на принципі дзеркальності у міжнародних відносинах, а також з потреби забезпечення невідворотності відповідальності за міжнародні злочини [5].

Крім того, згідно з підходами, сформульованими KSE Institute (2024), контрзаходи, зокрема конфіскація російських державних активів, не суперечать міжнародному праву. У доповіді акцентується, що третім державам дозволено вдатися до колективних контрзаходів у відповідь на грубі порушення міжнародного права, до яких належить збройна агресія [6]. За статтею 49 та статтею 54 Проекту статей про відповідальність держав (ARSIWA), такі дії є допустимими за умов системного та триваючого характеру делікту [7].

Таким чином, навіть якщо визнання рішень судів інших держав може суперечити традиційним положенням про державний імунітет, у випадку агресії росії проти України діють виняткові обставини, що дозволяють їхнє застосування. У правовій літературі цей підхід відомий як доктрина «forfeiture of rights», тобто, втрата правового захисту з боку держави-порушника через її грубу поведінку.

Важливо зазначити, що визнання іноземного рішення в Україні здійснюється за правилами Цивільного процесуального кодексу. Зокрема, розділом IX ЦПК України, ст. 462 якого передбачає, що рішення іноземного суду (суду іноземної держави, інших компетентних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних справ) визнаються та виконуються в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності. У разі

якщо визнання та виконання рішення іноземного суду залежить від принципу взаємності, вважається, що він існує, оскільки не доведено інше [8].

Крім України, досвід інших країн також є важливим орієнтиром. У США, наприклад, діє Закон про імунітет іноземних держав [9], що передбачає винятки з імунітету у випадках терактів або порушення міжнародного гуманітарного права. Прецеденти, такі як рішення у справах про стягнення компенсації з Ірану, створюють модель для застосування аналогічних підходів щодо росії. Наприклад, у справі «Heiser v. Islamic Republic of Iran» суд призначив понад 1,8 млрд доларів компенсації, яка стягувалася з активів Центрального банку Ірану [10].

У світлі цього важливо також враховувати практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка вказує на необхідність забезпечення доступу до правосуддя та ефективного виконання рішень [11]. Якщо держава створює умови, за яких правосуддя не має реального результату через відмову у виконанні рішень, це може бути порушенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Інша проблема це відсутність в Україні спеціального правового механізму, який би регламентував порядок виконання іноземних рішень, винесених у справах проти російської федерації, на користь українських громадян. Як зазначено у дослідженні Verba et al. (2024), така лакуна в праві ускладнює реалізацію прав постраждалих і знижує довіру до правосуддя. У цьому контексті доцільно розробити законодавчі зміни, які дозволили б визнавати рішення іноземних судів щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок воєнної агресії у спрощеному порядку [12].

Отже, визнання та виконання іноземних судових рішень щодо компенсації шкоди, завданої збройною агресією, є не лише питанням правової техніки, а й елементом забезпечення справедливості та міжнародного правопорядку. Іноземні судові рішення, винесені в інтересах потерпілих, можуть і повинні бути визнані правовими системами держав, зокрема українською, за умови дотримання основоположних принципів міжнародного права. Аргументи щодо абсолютного імунітету держави втрачають свою силу, коли йдеться про грубі порушення імперативних норм, таких як заборона агресії, воєнні злочини та злочини проти людяності. В умовах сучасної війни в Україні колективні контрзаходи, включаючи конфіскацію державних активів, стали правомірним і виправданим інструментом державної відповідальності. Україна, прагнучи забезпечити права постраждалих, має не лише спиратися на міжнародну практику,

а й розробити дієвий національний механізм для ефективного визнання таких рішень, створити законодавчі передумови для їх виконання та посилити співпрацю з іншими державами і міжнародними інституціями.

Таким чином, визнання іноземних рішень є не лише реалізацією правового зобов'язання, а й потужним кроком до міжнародної справедливості.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах (2019). URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=137>

2. Статут Організації Об'єднаних Націй (1945). URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>

3. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 «Агресія проти України», 2 березня 2022 року. URL: <https://documents.un.org/en/A/RES/ES-11/1>

4. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) «Визначення агресії», 14 грудня 1974 року. URL: [https://documents.un.org/en/A/RES/3314%20\(XXIX\)](https://documents.un.org/en/A/RES/3314%20(XXIX))

5. Bilousov Y., Yakoviyk I., Kosinova D., Asirian S., Zhukov I. (2023). Foreign state immunity in the context of Russia's full-scale aggression against Ukraine. *Amazonia Investiga*, 12(67), 283–292. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.67.07.25>

6. Vlasyuk A. (2024). Legal Report on Confiscation of Russian State Assets for The Reconstruction of Ukraine. KSE Institute. URL: https://sanctions.kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/CBR-Assets-Legal-Report_February-2024.pdf

7. Проект статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (ARSIWA). International Law Commission, 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf

8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (у редакції від 09 квітня 2025 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n9346>

9. Foreign Sovereign Immunities Act, USA. (1976). URL: <https://www.congress.gov/bill/94th-congress/house-bill/11315/text>

10. Heiser v. Islamic Republic of Iran, 466 F. Supp.2d 229 (D. D. C. 2006). URL: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/cadc/12-7101/12-7101-2013-11-19.html>

11. Hornsby v. Greece, ECtHR, App. No. 18357/91, Judgment of 19 March 1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58020>

12. Verba O., Vorobel U., Haichenko A., Medvedenko S. (2024). Enforcement of decisions of national courts in cases of compensation for damage caused as a result of armed conflicts. *Social & Legal Studios*, 7(1), 155–163. URL: <https://doi.org/10.32518/sals1.2024.155>

Науковий керівник: д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Притика Юрій Дмитрович

Ігнатов М. П.
студент 1 курсу магістратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

БАЛАНС МІЖ ПУБЛІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ: ПОЗИЦІЯ ЄСПЛ У СПРАВАХ ЩОДО ОБІГУ НАРКОТИКІВ

Проблематика забезпечення балансу між публічною безпекою та дотриманням прав людини у сфері обігу наркотичних засобів набуває особливої актуальності в умовах зростання масштабів незаконного обігу наркотиків як в Україні, так і на міжнародному рівні. За даними ООН, кількість осіб, які вживають наркотики, збільшилася з 240 мільйонів у 2011 році до 296 мільйонів у 2021 році, що свідчить про зростання на 23% протягом десятиліття [1]. В Україні у 2024 році правоохоронними органами було вилучено з незаконного обігу майже 5,5 тонн наркотичних засобів на загальну суму понад 2,6 мільярда гривень [2]. У такому контексті значного значення набуває практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), який у своїх рішеннях послідовно визначає межі допустимого втручання держави у приватну сферу особи в інтересах захисту публічної безпеки.

Однією з ключових проблем сучасного правозастосування є необхідність забезпечення належного співвідношення між інтересами суспільної безпеки та основоположними правами людини. Це питання особливо гостро постає у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків, де втру-

чання з боку держави нерідко передбачає обмеження окремих прав і свобод особи, що, своєю чергою, може призводити до порушення принципів верховенства права та справедливого судочинства.

Позиція ЄСПЛ з цього питання є послідовною і зосередженою на забезпеченні дотримання принципів необхідності, пропорційності та законності при здійсненні державного втручання. У справі «Банникова проти Росії» [3] Суд наголосив на неприпустимості використання доказів, здобутих унаслідок поліцейської провокації, вказуючи, що такі дії підривають справедливість судового процесу. ЄСПЛ зазначив, що навіть у межах боротьби з наркозлочинністю, де інтереси публічної безпеки мають важливе значення, ці інтереси не можуть виправдовувати порушення прав особи шляхом її спонукання до вчинення злочину. Такі дії, згідно з позицією Суду, є несумісними із правом на справедливий судовий розгляд, гарантованим статтею 6 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ).

Аналогічну правову позицію Суд висловив у справі «Тейшейра де Кастро проти Португалії» [4], підкресливши, що втручання держави шляхом використання негласних агентів має бути суворо обмеженим і контрольованим. ЄСПЛ чітко зазначив, що навіть у межах запобігання тяжким злочинам, зокрема пов'язаним із незаконним обігом наркотиків, використання провокацій для вчинення злочину суперечить принципам справедливого судочинства.

У справі «Ваньян проти Росії» [5] Суд звернув увагу на ризики, пов'язані із використанням анонімних інформаторів та негласних агентів. Було вказано, що їхня діяльність має бути піддана жорсткому контролю, щоб уникнути порушень права на справедливий суд. ЄСПЛ наголосив, що правоохоронні органи не повинні діяти у спосіб, який би фактично створював умови для вчинення злочину особою, яка без відповідного втручання не мала наміру його вчиняти.

У справі «Малінінас проти Литви» [6] Суд зосередився на принципі пропорційності, зауваживши, що ініціатива правоохоронців, яка безпосередньо призвела до вчинення злочину, є порушенням цього принципу. ЄСПЛ зазначив, що втручання правоохоронних органів повинно мати пасивний характер і не створювати штучних умов для вчинення злочину. Надмірне втручання держави в особисту сферу без належного правового підґрунтя підриває легітимність судового процесу.

У справі «Раманаускас проти Литви» (2008) [7] Суд підтвердив, що дії правоохоронців, які провокують особу до вчинення злочину, порушують

статтю 6 ЄКПЛ [8]. ЄСПЛ зазначив, що використання провокації для ініціювання кримінальної поведінки особи, яка не мала наміру вчиняти злочин, є неприйнятним. Суд наголосив на тому, що правоохоронні органи мають дотримуватися високих стандартів обґрунтованості та пропорційності, щоб забезпечити не лише публічну безпеку, а й дотримання прав особи у кримінальному процесі.

Загалом, аналіз наведених справ свідчить про послідовну позицію ЄСПЛ, відповідно до якої забезпечення публічної безпеки, навіть у контексті боротьби з наркокримінальністю, не повинно призводити до порушення основоположних прав і свобод людини. Повага до прав людини, зокрема права на справедливий суд, залишається ключовим елементом правової держави, навіть у сфері, де превалюють міркування безпеки. Використання поліцейських провокацій, необґрунтоване залучення агентів, які спонукають до вчинення злочину, є практикою, що суперечить стандартам, встановленим ЄКПЛ.

Таким чином, позиція ЄСПЛ у справах, що стосуються незаконного обігу наркотиків, чітко окреслює необхідність дотримання принципів законності, пропорційності та необхідності як у правотворчій, так і в правозастосовній діяльності держав. Забезпечення публічної безпеки не може бути підставою для ігнорування прав людини, а політика у сфері боротьби з наркотиками має здійснюватися із безумовним дотриманням міжнародних стандартів прав людини.

Список використаних джерел:

1. United Nations Office on Drugs and Crime. World Drug Report 2023. Vienna: UNODC, 2023. 148 p. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2023.html>
2. Національна поліція України. У 2024 році поліцейські вилучили з незаконного обігу понад 5 тонн наркотиків. URL: <https://www.npu.gov.ua/>
3. Рішення ЄСПЛ від 26.05.2016 року у справі «Банникова проти Росії» (Bannikova v. Russia). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-714>
4. Рішення ЄСПЛ від 9.11.1998 р. у справі «Тейшейра де Кастро проти Португалії» (Teixeira de Castro v. Portugal) . URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58193>
5. Рішення ЄСПЛ від 15.12.2005 р. у справі «Ваньян проти Росії» (Vanyan v. Russia). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-150458>
6. Рішення ЄСПЛ від 01.07.2008 р у справі від «Малінінас проти Литви» (Malininas v. Lithuania). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87223>

7. Рішення від 5 лютого 2008 року у справі «Раманаускас проти Литви» (Ramanauskas v. Lithuania). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68969>

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шевчук О. М.

Калараш Р. А.

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ORCID: 0009-0005-8722-5273

e-mail: kalarasroman45@gmail.com

ПОГЛЯДИ ААРОНА БАРАКА НА ПРИРОДУ СУДОВОГО РОЗСУДУ ТА СУДОВОЇ ПОЛІТИКИ

Однією з фундаментальних зарубіжних праць сучасності з питань судової політики та природи судового розсуду є монографія видатного ізраїльського юриста, Голови Верховного Суду Ізраїлю А. Барака «Суддівський розсуд», вперше видана у 1989 році [1, с. 465]. Спираючись на наукові знання та власний практичний досвід, автор в якості судової політики визначає комплекс факторів, які спрямовують судову владу під час обрання варіантів, які право надає їй [2, с. 44].

Ключовою фігурою у сфері судової політики виступає суддя, наділений відповідними повноваженнями з розгляду правових спорів у певному виді судочинства, формування та вироблення суддівської політики щодо застосування нормативних актів, узагальнення судової практики та створення правових позицій тощо [3, с. 21]. Право вибору в застосуванні нормативно-правового акту, правових позицій, судової практики або вироблення правового положення для вирішення спору має тільки суддя або колегія суддів [3, с. 21]. Така розумово-аналітична діяльність судді з вибору єдиної вірної правової норми, правової позиції, судової практики, за наявності декількох легітимних варіантів для застосування

до спірних правовідносин або вироблення загального правового положення, становить собою суддівський розсуд [3, с. 21; 4, с. 1828].

А. Барак визначає суддівський розсуд як надане судді право вільного аналізу і вибору єдиного можливого варіанта рішення (з наявних нормативно-правових актів, правових позицій, судової практики), здатного врегулювати відносини при вирішенні юридичної суперечності в певному виді судочинства із закріпленням результату вибору в судовому рішенні [3, с. 21–22].

Суддівський розсуд пов'язаний із свідомим формуванням і реалізацією політичних міркувань, згідно з якими суддя робить вибір між різними відповідними праву альтернативами, відкритими перед ним у складних справах [3, с. 21–22]. Цей вибір може визначатися тими чи іншими політичними, моральними, релігійними та іншими факторами [3, с. 21–22].

А. Барак ототожнює сукупність проявів суддівського розсуду окремих суддів при вирішенні конкретних справ (категорій справ) і офіційну позицію судової влади в цілому з того чи іншого питання судової практики. Такий висновок пояснюється тим, що в якості емпіричної основи автор монографії використовував практику і законодавство країн, що відносяться до сім'ї загального права, де судовий розсуд, судовий прецедент відіграють вирішальну роль у формуванні права [3, с. 38].

Відносна самостійність суддівської політики виявляється у сфері призначення покарання, де практика судів давно отримала назву як кримінально-виконавча (каральна) політика. Вона підтверджує, що законодавець не тільки закріплює за суддею право тлумачення застосовуваних норм права, але й залишає на його розсуд вибір одного з варіантів вирішення поставлених перед ним питань, що допускаються законом [5, с. 207–208]. Узагалі про будь-яку політику може йтися лише тоді, коли в особи, що приймає суспільно значуще рішення, є вибір [5, с. 207–208]. За відсутності вибору цілі й засоби їх досягнення пропонуються ззовні, і якщо можливість вибору варіанта рішення (дії) відсутня, то ні про яку політику даної системи (організації тощо) говорити не можна.

Список використаних джерел:

1. Bendor A. L., Segal Z. The Judicial Discretion of Justice Aharon Barak. *Tulsa Law Review*. 2011. Vol. 47. № 2. P. 465–476.
2. Ford C. A. Judicial Discretion in International Jurisprudence: Article 38 (1)(C) and «General Principles of Law». *Duke Journal of Comparative and International Law*. 1994. Vol.5:35. P. 35–86.

3. Барак А. Суддівський розсуд. Київ : Вид-во «Центр учбової літератури», 2022. 320 с.

4. Sentelle D. B. Judicial Discretion: Is one more of a Good Thing Too Much? *Michigan Law Review*. 1990. Vol. 88. Issue 6. P. 1828–1832.

5. Barak, Aharon. Purposive interpretation in law. Princeton, New Jersey : Princeton University Press. Princeton and Oxford. 2005. 423 p.

Книш І. П.,
*курсантка четвертого навчального
курсу першої навчальної групи
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ЗІ СЛУЖБИ ЗА СТАНОМ ЗДОРОВ'Я

В умовах воєнного стану питання правового захисту військовослужбовців є особливо актуальними. Військовослужбовці, які через тяжкі травми чи хвороби не можуть продовжувати виконання своїх обов'язків, потребують особливого правового захисту, адже їхнє звільнення часто супроводжується не лише медичними та психологічними проблемами, а й правовими труднощами, пов'язаними з відновленням соціальних гарантій і виплат.

Статтею 55 Конституції України передбачено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Тобто кожному громадянину гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, інших громадян. Відповідно це право поширюється й на військовослужбовців.[1]

Згідно з Кодексом адміністративного судочинства України, кожен має право звертатися до адміністративного суду в установленому порядку, якщо вважає, що його права, свободи або законні інтереси були порушені через рішення, дії чи бездіяльність органу влади, та може вимагати їх захисту.[2]

Звільнення з військової служби за станом здоров'ям є однією з найбільш розповсюджених причин для її припинення. У 2025 році процес

цього звільнення був підданий деяким змінам, які мали на меті поліпшення якості медичних обстежень.

Згідно зі статтею 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»[3], військовослужбовці, які проходять військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військовослужбовці, які проходять військову службу за контрактом, військовослужбовці, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, під час дії воєнного стану можуть бути звільнені зі служби за станом здоров'я. Це можливо на підставі висновку військово-лікарської комісії про непридатність до служби або тимчасову непридатність із переоглядом через 6–12 місяців, а також у разі наявності інвалідності, якщо військовослужбовці не бажають продовжувати службу.

Щоб отримати висновок про непридатність до військової служби за станом здоров'я, військовослужбовець повинен пройти медичну військову експертизу.

Відповідно до Положення про військово-лікарську експертизу у Збройних Силах України, затвердженого наказом Міністерства оборони України від 14.08.2008 року №402, основною метою військово-лікарської експертизи є оцінка фізичного стану здоров'я призовників, військовослужбовців і військовозобов'язаних для визначення їх придатності до служби в армії. Експертиза також охоплює виявлення причин хвороб, травм (поранень, контузій, каліцтв) і необхідність у медико-соціальній реабілітації та підтримці військовослужбовців. Для виконання військово-лікарської експертизи створюються штатні та позаштатні (як постійні, так і тимчасові) військово-лікарські комісії, які ухвалюють відповідні рішення. Рішення цих комісій є обов'язковими для виконання. [4].

На сьогоднішній день існують непоодинокі випадки, коли військовослужбовець не погоджується з висновками військово-лікарської комісії. В такому випадку він має право на звернення до суду з вимогою скасувати цей висновок або направити на проведення повторної медичної експертизи. Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства ця справа буде підпадати під юрисдикцію адміністративного суду, оскільки ВЛК є органами військового управління, які виконують владні управлінські функції.

Ще однією підставою для звернення військовослужбовця до суду з метою відновлення його порушених прав є неправомірна відмова вій-

ської частини у звільненні його з військової служби. У судовій практиці є численні випадки, коли військовослужбовці оскаржують дії військових частин щодо неправомірної відмови у звільненні під час воєнного стану. Такі відмови часто базуються на порушеннях процедурних норм або неправильній оцінці стану здоров'я військовослужбовця. Водночас, навіть під час воєнного стану, правова позиція судів полягає в тому, що обмеження прав військовослужбовців не повинні порушувати їхніх основних прав на медичне забезпечення, соціальні виплати та правовий захист, що дає підстави для оскарження незаконних рішень у судовому порядку.

При звільненні з військової служби передбачені такі форми додаткового грошового забезпечення: компенсація за неотримане речове майно, одноразова грошова допомога для мобілізованих, грошова компенсація за невикористані щорічні та додаткові відпустки, одноразова грошова виплата, допомога на оздоровлення, а також матеріальна підтримка для вирішення соціальних і побутових питань.

Відповідно до Постанови Кабінету міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» військовослужбовцям (окрім тих, хто проходить строкову службу), які звільняються з військової служби за станом здоров'я, надається одноразова грошова допомога в розмірі 50% від місячного грошового забезпечення за кожен повний рік служби без урахування додаткових винагород...[5].

У справі № 520/5061/24 Харківський окружний адміністративний суд задовольнив позов у частині визнання протиправною бездіяльність військової частини Міністерства оборони України щодо не нарахування та не виплати військовослужбовцю одноразової грошової допомоги при звільненні зі служби за станом здоров'я в розмірі 50 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби. Суд зауважив, що позивач був звільнений зі служби за станом здоров'я, однак на момент звільнення військова частина не провела нарахування одноразової грошової допомоги, яка йому належала відповідно до законодавства. Було встановлено, що у період служби позивача не було виплачено одноразову грошову допомогу при звільненні, незважаючи на те, що згідно з вимогами Закону № 2011-ХІІ та інших нормативно-правових актів, така допомога повинна була бути виплачена в обов'язковому порядку. Суд дійшов висновку, що бездіяльність військової частини є порушенням

прав позивача, що призвело до неналежного виконання державних зобов'язань щодо виплати належних військовослужбовцю одноразових грошових виплат при звільненні. У зв'язку з цим, позовні вимоги позивача про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання виплатити одноразову грошову допомогу є обґрунтованими і підлягають задоволенню.[6].

Отже, в умовах воєнного стану правовий захист військовослужбовців, які звільняються за станом здоров'я, набуває особливої актуальності через складність процедур, пов'язаних із медичними оглядами, соціальними виплатами та компенсаціями. Згідно з українським законодавством, військовослужбовці мають право на судовий захист своїх прав у разі неправомірних відмов чи порушень з боку військових частин. У випадках, коли військовослужбовець не згоден з висновками військово-лікарської комісії, він може оскаржити це рішення в адміністративному суді, що підтверджено численними судовими рішеннями. Також важливим є право на отримання належних соціальних гарантій, зокрема виплат за невикористану відпустку, компенсацій за майно, що не було отримано, та одноразових допомог при звільненні, що часто порушується військовими частинами.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

3. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII : станом на 17 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 01.04.2025).

4. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України : Наказ М-ва оборони України від 14.08.2008 № 402 : станом на 28 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text> (дата звернення: 01.04.2025).

5. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 28.02.2022 № 168 : станом на 28 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-п#Text> (дата звернення: 01.04.2025).

6. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 25.07.2024 у справі № 520/5061/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шевчук О. М.

Коройд Ю. М.,
*аспірант 2 курсу кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
юридичного факультету,
Пенітенціарна академія України,
суддя Чернігівського апеляційного суду у відставці
ORCID: 0009-0007-5944-2574*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ СУДІВ

Право на перегляд справ та оскарження судових рішень є однією із головних засад правосуддя в Україні. Якщо у судовому рішенні міститься судова помилка, то вона повинна бути виправлена до набрання цим рішенням законної сили.

Система виправлення державою помилок і порушень, допущених її органами, створює надійну гарантію і охорону як інтересів учасників справи, так і поєднаних з ними державних та громадських інтересів. Засобом приведення цієї системи в дію слугує перш за все право сторін на оскарження рішення першої інстанції незалежно від його правильності.

Для реалізації можливості звернутися до апеляційного суду з апеляційною скаргою на рішення суду першої інстанції необхідна наявність низки передумов, що визначаються як попередні умови реалізації права на апеляційне оскарження, до яких відносяться: належність особи до кола суб'єктів, які мають право подати апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції; належний об'єкт оскарження; відсутність пропущення строку на апеляційне оскарження чи відмови у його поновленні.

Г. В. Корчевний, досліджуючи зміст права на оскарження судових рішень, у його структурі виділяє строк апеляційного оскарження та коло осіб апеляційного оскарження [1, с. 12].

На кожному етапі перегляду справи в апеляційному порядку, суди апеляційної інстанції, за нормами кримінального процесуального законодавства, наділені певними повноваженнями щодо оцінки апеляційної скарги на її відповідність вимогам КПК та щодо її розгляду по суті.

Так, встановлення чи підлягає апеляційному перегляду рішення суду першої інстанції є першочерговим для судді апеляційної інстанції, оскільки ч.4 ст.399 КПК України передбачено, що суддя-доповідач апеляційного суду відмовляє у відкритті провадження лише, якщо апеляційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку або судові рішення оскаржене виключно з підстав, з яких воно не може бути оскарженим згідно з положеннями статті 394 цього Кодексу[2].

Важливість даного повноваження суду апеляційної інстанції полягає в дотриманні конституційного принципу доступу до правосуддя. Тому, чинним законодавством повинно бути чітко визначено, які саме судові рішення першої інстанції можуть бути оскаржені в апеляційному порядку.

Оскарженню підлягають всі види вироків, крім випадків, передбачених статтею 394 цього Кодексу, але і ці випадки стосуються особливостей оскарження того чи іншого вироку і не виключають можливості його оскарження з інших підстав. Саме з визначенням цих особливостей і виникають труднощі у суддів апеляційної інстанції при вирішенні питання про відмову у відкритті апеляційного провадження, незважаючи на те, що ст.394 КПК України досить чітко визначені особливості оскарження деяких вироків.

Крім відмови у відкритті апеляційного провадження за наявності до того підстав, до повноважень судді-доповідача апеляційного суду відноситься і право повернути апеляційну скаргу у визначених законом випадках, а саме якщо: особа не усунула недоліки апеляційної скарги, яку залишено без руху, в установленний строк; апеляційну скаргу подала особа, яка не має права подавати апеляційну скаргу; апеляційна скарга не підлягає розгляду в цьому суді апеляційної інстанції; апеляційна скарга подана після закінчення строку апеляційного оскарження і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або суд апеляційної інстанції за заявою особи не знайде підстав для його поновлення.

Що стосується територіальної підсудності апеляційних судів, то основна проблема щодо визначення підсудності справ апеляційному суду полягає не в застосуванні положень кримінального процесуального законодавства, а в дефіциті суддівських кадрів в судах цієї інстанції, внаслідок чого дуже значна кількість кримінальних справ передається на розгляд апеляційних судів інших областей.

Визначаючи коло осіб, які можуть подати апеляційну скаргу, законодавець з однієї сторони передбачив таке право конкретним учасникам кримінального провадження, з іншої, залишив іншим суб'єктам можливість оскарження в певних випадках.

Науковці звертали увагу на проблемність такого підходу до визначення кола апелянтів та пропонувались різні варіанти змін законодавства, зокрема, виклавши пункт 10 ст.393 КПК України в такій редакції «інші особи, інтересів яких стосується судове рішення» [3, с. 30].

Тому, для того щоб уникнути такої невизначеності та неоднозначної судової практики, вважаю, що ст.393 КПК України повинна містити вичерпний перелік осіб, які мають право на апеляційне оскарження.

Однією з основних підстав для повернення апеляційної скарги є недотримання строків на апеляційне оскарження. Як свідчить судова практика, суддя-доповідач вирішує питання про повернення апеляційної скарги, якщо строк на її подачу пропущений і апелянт не ставить питання про його поновлення, але якщо є клопотання про поновлення строку на апеляційне оскарження, то це питання вирішується колегією суддів.

Однак, оскільки процедура розгляду клопотання про поновлення строку в КПК України не визначена, то частина судів апеляційної інстанції виносить ухвали про відкриття провадження в частині вирішення питання про поновлення строку на апеляційне оскарження та призначення клопотання до розгляду, інша частина судів виносить ухвали про призначення до розгляду клопотання про поновлення строку на апеляційне оскарження без відкриття провадження по справі.

Стосовно строку на апеляційне оскарження, то деякі науковці пропонували ввести єдиний термін на оскарження всіх рішень. Так, О. Ю. Костюченко пропонував встановити єдиний строк апеляційного оскарження на будь-яке рішення суду першої інстанції, обґрунтовуючи свою позицію тим, що диференціація строків на апеляційне оскарження не сприяє можливості реалізації суб'єктами апеляційного оскарження свого конституційного права на подання апеляційних скарг [4, с. 45–46].

Не існує єдиної думки і щодо самого строку. Однак, з введенням в КПК нових положень щодо судового контролю під час досудового розслідування, що є доцільним встановлення різних строків на апеляційне оскарження, що сприяє оперативності судового розгляду кримінальних справ.

Що ж до підстав для поновлення строку на апеляційне оскарження, то вони також не визначені в КПК і в кожному конкретному випадку це питання вирішується суддею-доповідачем на його розсуд.

Доводити поважність причин пропуску строку повинна особа, що заявила клопотання про відновлення пропущеного строку.

Також, до повноважень судді-доповідача апеляційного суду відносить повернення апеляційної скарги, в разі якщо вона не відповідає вимогам ст.396 КПК України.

На відміну від інших підстав для повернення апеляційної скарги, ця підстава застосовується не відразу, а за певної умови, а саме апеляційна скарга повертається тільки за умови якщо особа не усунула недоліки апеляційної скарги, яку залишено без руху, в установленний строк.

Тобто, в разі подання апеляційної скарги, яка не відповідає вимогам, визначеним у ст.396 КПК України, суддя апеляційного суду спочатку залишає її без руху і надає строк на усунення недоліків і може її повернути лише, коли ці недоліки не були усунуті.

Реалізація права на апеляційне оскарження є однією з можливостей реалізації принципу доступу до правосуддя, надає можливість усунути помилки як матеріального так і процесуального характеру, які допущені під час розгляду справи судом апеляційної інстанції. Тому, перевірка відповідності апеляційний скарг вимогам чинного законодавства, як первинний етап апеляційного розгляду спрямований, з одного боку на можливість реалізації прав сторін кримінального провадження, з іншого боку, «на відсіювання» тих апеляційних скарг, які не можуть бути предметом апеляційного розгляду.

Список використаних джерел:

1. Корчевний Г. В. Право на оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку / Г. В. Корчевний // Судова апеляція. – 2006. – № 1 (2). – С. 25.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 3902-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>) (дата звернення 05.02.2025)

3. Клепка Д. І. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування як окремий вид провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 211 с.

4. Костюченко О. Ю. Порядок і строки апеляційного оскарження у кримінальному судочинстві України. Судова апеляція. 2006. № 3. С. 43–56

Науковий керівник : кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, міжнародного права гуманітарного факультету (очного та заочного навчання) Пенітенціарної академії України Олександр Марущак

Коцюбко І. В.,
*аспірантка ННІ права Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ У ВИГЛЯДІ СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ АКТИВІВ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ

Із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб» у травні 2022 року, законодавцем запроваджено новий вид санкції у вигляді стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (далі стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб) та унормовано, що розгляд цієї категорії справ здійснюється у порядку адміністративного судочинства. Водночас згідно з положеннями ч. 6 ст. 283–1 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС України) «суд ухвалює рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно із сукупністю доказів іншої сторони», що дало привід для експертних висновків про нормативне закріплення у КАС України стандарту доказування «баланс вірогідностей» для оцінки достатності доказів у санкційній категорії справ, хоча й лише

однієї із численних категорій адміністративних справ [1, с.147], що за загальним правилом, не є притаманним для визначення стандарту доказування у справах досліджуваної судової юрисдикції.

Ба більше, справа про застосування вказаного виду санкції підсудна виключно Вищому антикорупційному суду (далі – ВАКС), попри те, що його основним завданням передбачалось «...здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов’язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів» [2], тобто розгляд справ кримінальної юрисдикції, для яких властивим є стандарт доказування «поза розумним сумнівом». Проте, в подальшому до юрисдикції ВАКС було також віднесено розгляд справ про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в порядку цивільного судочинства, якому притаманний стандарт доказування «баланс вірогідностей».

З цього приводу слід зауважити, що концепція стандарту доказування донедавна була відносно невідомою в українському законодавстві. Експерти зауважують, що з огляду на те, що це питання практично не розглядалося в науковій літературі, за відсутності будь-яких законодавчих положень про протилежне, загальна експертна думка зводилась до того, що як у цивільних, так і в кримінальних справах суддя повинен бути однаково переконаний у правдивості заяв сторін, а Цивільний процесуальний кодекс України повторював положення Кримінально-процесуального кодексу України, згідно з яким доказування не може ґрунтуватися на припущеннях [3, с. 34]. В українському праві підхід до стандарту доказування, як зазначають науковці, несміливо і безсистемно зміщується, але все ж у бік розмежування цивільних і кримінальних справ за зразком країн загального права, що обумовлено, серед іншого, впливом прецедентного права ЄСПЛ, який визнає, що стандарт, застосовний у кримінальних справах, «поза розумним сумнівом», а стандарт для цивільних справ повинен бути нижчим [3, с. 35].

Практика застосування стандартів доказування у країнах загального права полягає у використанні двоступеневої («баланс вірогідностей» для цивільних справ та «поза розумним сумнівом» для кримінальних справ) або трьохступеневої («баланс вірогідностей» для цивільних справ, «зрозумілі та переконливі докази» для окремих категорії цивільних та/або адміністративних справ, «поза розумним сумнівом» для кримінальних справ) градації стандартів доказування для оцінки доказів [1, с. 173–174].

При цьому, у науковій юридичній літературі обґрунтовується позиція про необхідність закріплення у профільному адміністративному законодавстві таких видів стандартів оцінки достатності доказів в адміністративному процесі, як «баланс вірогідностей», «зрозумілі та переконливі докази» та «поза розумним сумнівом», нормативне закріплення та практичне застосування яких повинно бути засновано на таких параметрах, як категорія спору, тягар доказування та конкретно-індивідуалізовані наслідки для сторін [1, с. 175].

Враховуючи те, що адміністративній юрисдикції здебільшого властивий стандарт доказування, який тісно пов'язаний із однією із основоположних засад розгляду справ цієї юрисдикції, а саме – офіційне з'ясування обставин справи, на наше бачення, законодавцем зроблено виняток для досліджуваної категорії справ та обрано стандарт доказування «баланс вірогідностей», який притаманний здебільшого цивільній юрисдикції, що зумовлює питання дотримання конвенційних та конституційних гарантій прав осіб у цій категорії справ та породжує релевантну дискусію у науковій спільноті. Ба більше, у цьому контексті виникає питання щодо концептуального обґрунтування вибору законодавцем стандарту доказування «баланс вірогідностей» для цілей розгляду досліджуваної категорії справ, оскільки вони є складником державної санкційної політики держави, тому потребують підвищеної уваги до вибору належного стандарту доказування.

Варто погодитися з тим, що стандарти доказування – це невід'ємний елемент судового процесу, оскільки саме від оцінки суддею достатніх, належних, допустимих та достовірних доказів, їх сукупності та взаємозв'язку залежить результат у справі, оскільки це є важливим елементом змагальності процесу [4]. З огляду на те, що правовий інститут «стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб» унормований у законодавстві України зовсім нещодавно, його незначну наукову розробку, зокрема і питань належного стандарту доказування у цій категорії справ, зважаючи на резонансність та важливість ефективного та справедливого розгляду судом цієї категорії справ, а також те, що застосування вказаної санкції зумовлено широкомасштабним воєнним вторгненням російської федерації на територію України, вбачається потреба у пошуках належного стандарту доказування у цій категорії справ та його релевантного концептуального обґрунтування.

У розвиток цієї ідеї, слід зазначити, що поняття «стандарт» є словом іншомовного походження та походить від англomовного «standard» – зра-

зок, норма, шаблон, мірило, модель, нормативний документ, що встановлює вимоги [5, с. 1383]. У науковій юридичній літературі не має єдиного підходу щодо змісту цього поняття, проте вченими пропонується визначати стандарти доказування, як: моделі процесуального доказування [6, с.13]; умовну межу, за допомогою якої суд, отримавши під час розгляду справи достатню кількість знань, на їх підставі приймає законне рішення [7, с.58; 8, с. 252]; складову будь-якої судової доктрини [9, с.151]. Попри те, що законодавством не передбачено чіткого визначення та поділу стандартів доказування, правовий аналіз судової практики вказує на те, що в Україні діє три види стандартів доказування – «баланс ймовірностей», «перевага чітких та переконливих доказів», «поза розумним сумнівом» [10].

Стандарт доказування «баланс ймовірностей» зобов’язує суддю пересвідчитися чи надана сукупність доказів швидше за все є підтвердженням позиції, яка надана суду однією із сторін, із наданням та представленням такої кількості та якості доказів, які у своїй сукупності є більш переконливими, в тому числі щодо дійсного існування обставин справи. Судова практика свідчить, що вказаний стандарт доказування частіше всього застосовується у справах щодо розгляду приватно-правових відносин [1, с.144–145] та це не створює для суду обов’язку щодо визнання доведеною та встановленою обставину, про яку стверджує сторона [11, с.12].

Стандарт доказування «чіткі та переконливі докази» полягає у тому, що докази повинні встановлювати значно більшу вірогідність, що твердження відповідає дійсності. Ба більше, у адміністративному судочинстві непоодинокими є справи, які вирізняються – специфікою суб’єкта владних повноважень, заплутаністю змісту спірних відносин та посиленням суспільним інтересом, чим і зумовлено застосування такого стандарту доказування у адміністративних справах, оскільки при розгляді таких справ проста перевага доказів є недостатньою для здійснення справедливого правосуддя [12, с.135–136].

Варто погодитись з тим, що принцип офіційного з’ясування всіх обставин справи надає змогу суду (за власною ініціативою чи клопотанням сторін) витребувати докази для їх подальшого дослідження, незважаючи на те чи посиляються сторони на них у своїх доводах чи ні, що являється обов’язком суду для прийняття законного та обґрунтованого рішення [13, с.10]. Цей принцип обумовлює активну участь суду у здійсненні правосуддя щодо врівноваження процесуального становища сторін у справах адміністративної юрисдикції, тобто характеризує більш

активну участь суду у цьому процесі, на відміну від цивільного судочинства. На наше бачення, така активна участь суду у цьому процесі тягне за собою передумови для формування підвищеного стандарту доказування, порівняно зі стандартом доказування, властивим цивільному судочинству.

Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» полягає у тому, що для визнання винним обвинуваченого суд зобов'язаний переконати-ся в тому, що обвинувачений винуватий поза розумним сумнівом [14, с.397]; у результаті дослідження доказів у справі може існувати лише один логічний (розумний), раціональний висновок [15, с.181].

Отже, з метою не допущення виникнення сумнівів щодо обґрунтованості вибору найнижчого стандарту доказування у досліджуваній категорії справ слід внести законодавчі зміни, виходячи із мети застосування санкції у вигляді стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб – захист національної безпеки та оборони, суспільства, суверенітету та територіальної цілісності України, та особливостей цієї категорії справ, що вирізняють її серед інших, в тому числі адміністративних справ. З урахуванням принципу офіційного з'ясування обставин справи вважаємо за доцільне закріплення підвищеного стандарту доказування «чіткі та переконливі докази» у досліджуваній категорії справ, що, на нашу думку, сприятиме мінімізації ризиків скасування рішень суду у ній в подальшому, першочергово щодо відповідної оцінки допустимих, належних і достовірних доказів у цій категорії справ у апеляційній інстанції та в міжнародних судових інституціях.

З урахуванням вищевикладеного вважаємо за доцільне внесення законодавчих змін до ч.6 ст. 283–1 КАС України, виклавши її у такій редакції: «Суд ухвалює рішення на підставі чітких та переконливих доказів, здійснюючи офіційне з'ясування всіх обставин у справі».

Список використаних джерел:

1. Стоян А. В. Стандарти доказування в адміністративному судочинстві : дис. ... д-ра філософії : 081. Одеса, 2024. 218 с.
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Вищий антикорупційний суд». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7440&skl=9 (дата звернення: 25.03.2025).
3. B Karnaukh 'Standards of Proof: A Comparative Overview from the Ukrainian Perspective' 2021 2(10) Access to Justice in Eastern Europe 25–43. DOI: 10.33327/AJEE-18–4.2-a000058.

4. Постанова Верховного Суду у справі №924/233/18 від 25.06.2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90205664> (дата звернення: 25.03.2025).
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
6. Ніколенко Л. М. Доказування в господарському судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2004. 17 с.
7. Ратушна Б. П. Належне доказування у судовому правозастосуванні України в світлі практики Європейського суду з прав людини (загальнотеоретичне дослідження): дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.01. Львів, 2014. 206 с.
8. Мелех Л. В. Правова характеристика інституту доказів і доказування закордонних країн. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 1. С. 252–261.
9. Ханова Р. Ф. Доктрина доказування у судових провадженнях із вирішення податкових спорів. *Право України*. 2020. №4. С. 142–152.
10. Постанова Верховного Суду у справі №400/4966/21 від 04.03.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117417119> (дата звернення: 25.03.2025).
11. Сакара Н. Докази і доказування у цивільному процесі в умовах воєнного стану у практиці Верховного Суду. Верховний Суд. 26 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_11_18_Sakara_18_11_2022.pdf (дата звернення: 25.03.2025).
12. Гарган С. Ю. Стандарти доказування в адміністративному судочинстві. *Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences*. Vol. 1. 2021. С. 134–137.
13. Кротюк О. В. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі та його реалізація в адміністративному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 19 с.
14. Крет Г. Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи: дис. ... докт. юрид. наук. : 12.00.09. Одеса, 2020. 530 с.
15. Степаненко А. С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 234 с.

Науковий керівник: Стефанчук Марина Миколаївна – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри юстиції ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Красножон О. М.,
*здобувачка третього (освітньо-
наукового) рівня освіти
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,*

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Відповідно до наказу Генерального прокурора від 07.08.2020 № 365 «Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України» необхідно забезпечувати належну організацію роботи органів прокуратури, а діяльність спрямовувати на ефективне виконання покладених на прокуратуру функцій [1]. У цьому аспекті, слід зазначити, що у науковій юридичній літературі серед складників системи організації діяльності органів прокуратури щодо реалізації представницької функції виділяють, серед інших, акмеологічні засади або елементи, до яких відносять: формування та підвищення професійної компетентності прокурорів, яка полягає у тому числі у застосуванні таких комунікативних каналів, як дані інформаційно-аналітичної системи органів прокуратури, Єдиного державного реєстру судових рішень, матеріали електронних наглядових проваджень. При цьому, комунікативна компетентність прокурора включає в себе наявність знань, навичок і вмінь роботи зі спеціальною комп'ютерною технікою, відповідним програмним забезпеченням, без яких доступ його до відповідних інформаційних ресурсів унеможлиблюється [2, с. 318].

У цьому контексті слід нагадати, що наразі в Україні функціонує Єдина судова інформаційно-комунікаційна система. Так, статтею 6 Господарського процесуального кодексу України, ст. 18 Кодексу адміністративного судочинства України, ст. 14 Цивільного процесуального кодексу України визначено, що у судах функціонує Єдина судова інформаційно-комунікаційна система (далі – ЄСІКС). Позовні та інші заяви, скарги та інші визначені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в ЄСІКС в день надходження доку-

ментів. Відповідно до закону ЄСІКС забезпечує обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, а також фіксування судового процесу й участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Суд направляє судові рішення та інші процесуальні документи учасникам судового процесу до їхніх електронних кабінетів, вчиняє інші процесуальні дії в електронній формі із застосуванням ЄСІКС або її окремої підсистеми (модуля), що забезпечує обмін документами. Водночас органи державної влади та інші державні органи, зареєстровані за законодавством України як юридичні особи, їхні територіальні органи, інші юридичні особи, зареєстровані за законодавством України, реєструють свої електронні кабінети в ЄСІКС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в обов'язковому порядку.

Під час здійснення представницької діяльності відповідно до ч.6 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» прокурор, зокрема, звертається до суду з позовом; подає апеляційні, касаційні скарги, заяви за нововиявленими, виключними обставинами; бере участь у розгляді справи. Отже, для здійснення представницької діяльності прокурор на сьогодні повинен використовувати такий обов'язковий засіб комунікації як ЄСІКС, використовуючи свої комунікативні компетентності щодо вміння працювати в ЄСІКС та його підсистемах (модулях).

На виконання вимог законодавства у підсистемі «Електронний суд» ЄСІКС зареєстровано Офіс Генерального прокурора як юридичну особу та створено відповідний електронний кабінет. Крім того, у ЄСІКС передбачена наявність електронних кабінетів для фізичних осіб, для представників, для представників Офісу Генерального прокурора. Проте, реалізуючи конституційну функцію представництва інтересів держави в суді, прокурор не є фізичною особою, не є представником фізичних, юридичних осіб, не є також представником Офісу Генерального прокурора, який здійснює представництво в суді органів прокуратури у справах, стороною або третьою особою в яких виступають органи прокуратури, їх посадові та службові особи (самопредставництво).

Незважаючи на те, що представництво інтересів держави в суді є особливим видом представництва, при запровадженні ЄСІКС це не було враховано та окремого функціонального кабінету для прокурорів при здійсненні цієї конституційної функції, зокрема у сфері охорони дитинства, в ЄСІКС не створено. Таким чином, ювенальні прокурори позбав-

лені можливості через «Електронний суд» подавати процесуальні документи, вчасно ознайомлюватися з документами, поданими іншими учасникам судового процесу через електронні кабінети, вчасно ознайомлюватися із судовими рішеннями, ухвалами. Відсутність окремого електронного кабінету для прокурорів унеможливило реалізації через «Електронний суд» також і такої форми представницької діяльності, як участь у розгляді справи через відеозв'язок у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду.

Крім того, відповідно до листа Державного підприємства «Інформаційні судові системи», яке виконує функції адміністратора Єдиного державного реєстру судових рішень, ним реалізовано та впроваджено технічну можливість отримання авторизованими користувачами ЄСІКС повного доступу до інформаційних ресурсів Єдиного державного реєстру судових рішень за допомогою їх електронних кабінетів, створених у цій системі [3]. Отже, такий обмежений комунікативний функціонал прокурорів ускладнює і доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень як одного з джерел отримання інформації для встановлення наявності підстав для застосування представницьких повноважень.

Пленум Верховного Суду 21.03.2025 затвердив Засади використання автоматизованої системи документообігу суду у Верховному Суді, які вводяться в дію з 01.04.2025 [4]. Державна судова адміністрація України відповідно до концепції модернізації ЄСІТС пропонує створити, зокрема, такий технічний модуль, як підсистема штучного інтелекту [5]. Проте через припинення фінансування з боку Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) така модернізація наразі під загрозою [6].

Зазначене свідчить, що розвиток електронних технологій, штучного інтелекту, політичні виклики вимагають невідкладного реагування і прийняття відповідних рішень національними уповноваженими органами, аби цифровізація, інноваційні технології не ставали на заваді, а сприяли раціонально та ефективно використовувати людський ресурс, зокрема при здійсненні прокурорами представництва інтересів держави в суді.

З урахуванням вищевикладеного, вбачається нагальна потреба у налагодженні належних комунікативних зв'язків між органами прокуратури, судами та відповідними суб'єктами адміністрування системи правосуддя, зокрема, Державною судовою адміністрацією України, ДП «Інформаційні судові системи», з метою напрацювання шляхів удосконалення інформаційно-аналітичної системи «Облік та статистика органів прокуратури», судової автоматизованої системи документообігу,

за необхідності – створення можливості їх синхронізації між собою та з ЄСІКС, створення в модулі «Електронний суд» ЄСІКС окремого функціонального кабінету для прокурорів при здійсненні конституційної функції щодо представництва інтересів держави у суді. Зазначене сприятиме удосконаленню системи організації представницької діяльності, підвищенню її ефективності та реальному наближенню прокуратури до судової гілки влади.

Список використаних джерел:

1. Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України: наказ Генерального прокурора від 07.08.2020 № 365. URL: <https://gr.gov.ua/ua/posts/nakazi-generalnogo-prokurora-z-osnovnih-napryamiv-prokurorskoji-diyalnosti> (дата звернення: 24.03.2025).
2. Стефанчук М. М. Теоретико-методологічні та організаційно-правові засади реалізації прокуратурою України представницької функції: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2017. 470 с.
3. Лист Державного підприємства «Інформаційні судові системи» від 30.01.2025 № 24558–25 (дані інформаційно-аналітичної системи «Облік та статистика органів прокуратури»).
4. Пленум Верховного Суду затвердив Засади використання автоматизованої системи документообігу суду у Верховному Суді. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1778217> (дата звернення: 24.03.2025).
5. Як буде виглядати модернізована ЄСІТС: концепція державної судової адміністрації. Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/305836-kak-budet-vyglyadet-modernizirovannaya-esits-kontseptsiyagosudarstvennoy-sudebnoy-administratsii> (дата звернення: 24.03.2025).
6. Модернізація ЄСІТС під загрозою – Державна судова адміністрація шукає нові джерела фінансування. Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/323305-modernizatsiya-esits-pod-ugrozoy-gosudarstvennaya-sudebnaya-administratsiya-ischet-novye-istochniki-finansirovaniya> (дата звернення: 24.03.2025).

Науковий керівник: докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Стефанчук Марина Миколаївна

Кривошей О. М.
*студентка IV курсу, групи ПІ-41,
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ЯК ЗАСОБУ ДОКАЗУВАННЯ

Епоха активного використання технічних засобів призвела до того, що суспільні відносини трансформувалися у нову площину – віртуальний простір, який є частиною об'єктивної реальності та має специфічну цифрову природу. Віртуальна реальність в судовому процесі може відобразити предмет доказування та надати більше процесуальних можливостей сторонам. Отже, цивільне судочинство має відповідати потребам сучасного світу, головним стрижнем якої є електронні докази.

Відповідно до ст. 100 ЦПК України, під «електронними доказами» слід розуміти інформацію, яка міститься в цифровій формі, та містить дані, які підтверджують або спростовують обставини, що мають значення для справи [1]. Слід відмітити, що доказове значення має сама інформація незалежно від носія, на якому вона зберігається. Відповідно до ЦПК України, електронні докази, як і інші докази, оцінюються з точки зору належності, достовірності, допустимості та достатності.

На сьогодні до різновидів електронних доказів стали відносити і віртуальну реальність. У найширшому розумінні віртуальна реальність – це змодельоване тривимірне (3D) середовище, яке дозволяє користувачам досліджувати віртуальне оточення та взаємодіяти з ним у спосіб, який наближає до реальності [2, с. 39]. Технологія віртуальної реальності передбачає використання головного убору, який повністю закриває очі, і особа бачить тривимірний світ у сферичному полі зору на 360 градусів зі слуховими та тактильними (вібрація) аспектами віртуальної реальності.

Інтеграція віртуальної реальності у судові процеси є трансформаційним зрушенням у судовій практиці. Завдяки складній просторовій реконструкції та динамічному дослідженню доказів віртуальна реальність дозволяє суддям та іншим учасникам судового провадження бачити місця правопорушення, аналізувати складні технічні докази та брати

участь у віртуальних судових засіданнях із чіткістю та деталізацією [2, с. 41]. Однак ця еволюція приносить як можливості, так і виклики, серед яких: емоційна упередженість, процесуальна справедливість та тонкий баланс між технологічними інноваціями та доброчесністю суддів.

Головною ідеєю запровадження використання віртуальної реальності в цивільному судочинстві є подолання перешкод, пов'язаних з фотографіями чи відеозаписами, а також віртуальна демонстрація місця події, яка може допомогти зробити складні справи більш зрозумілими. Представлення доказів віртуальної реальності є прийнятним не для встановлення істини, а для роз'яснення інших доказів [3, с. 36]. Наприклад, якщо є свідок, який описує місце події, докази віртуальної реальності можуть допомогти контекстуалізувати його свідчення та занурити у сцену. Головною проблемою, яка пов'язана з представленням доказів віртуальної реальності – це автентифікація. У суду повинні бути наявні докази, які є достатніми для того, щоб підтвердити достовірність доказів віртуальної реальності. Це пояснюється тим, що віртуальна реальність створюється як симуляція, тому її не можна буде автентифікувати так само, як фотографію.

Як приклад застосування віртуальної реальності в судовому засіданні, можна навести випадок зі штату Флорида в США, де суддя Ендрю Сігел вперше застосував технологію віртуальної реальності для створення точного віртуального середовища місця проведення подій для з'ясування факту самооборони володільцем ресторану свого майна під час весілля [4]. Також слід нагадати про систему «Cloud Evidence Room», запроваджену в Китаї у 2020 році, відповідно до якої речові докази фіксуються за допомогою портативних 3D-сканерів, які згодом зберігаються за допомогою технології блокчейн. Ця цифрова трансформація дозволяє сторонам процесу отримувати доступ до доказів і порівнювати їх онлайн.

Для ефективного впровадження віртуальної реальності необхідно вирішити кілька критичних проблем: розробка та підтримка високоякісних систем вимагають значних фінансових інвестицій і технічного досвіду; необхідна перевірка систем для гарантування їх точності та надійності; симуляція може викликати помилкове відчуття точності або підвищену емоційну реакцію суддів, що може призвести до упередженості та порушити принцип судової нейтральності.

Таким чином, незважаючи на певні недоліки, використання технологій віртуальної реальності в залі суду, як засобу доказування, може

створити основу для ширшої інтеграції технологій в судові процеси, пропонуючи новий спосіб представлення доказів і формування динаміки зали суду. Цей захоплюючий підхід забезпечує глибше розуміння, яке виходить за межі традиційних методів представлення доказів. Технології віртуальної реальності сприяють динамічному дослідженню доказів та розумінню фактів, дозволяючи учасникам справи зосередитися на конкретних деталях. Такі технології усувають розрив у спілкуванні між свідками, експертами та судом, забезпечуючи платформу для технічного представлення висновків за допомогою інтерактивного віртуального моделювання.

Для України впровадження технологій віртуальної реальності в цивільне судочинство може стати перспективним кроком для модернізації судової системи України. Застосування віртуальної реальності в судових засіданнях для візуалізації доказів полегшить сприйняття складних ситуацій суддями та підвищить якість правосуддя. Проте, слід зазначити, що українські суди не мають спеціального технічного оснащення та VR-обладнання, а судова система має недостатньо фінансів для їх впровадження. Отже, віртуальна реальність в цивільному судочинстві – це важлива та необхідна ідея для судочинства України, проте її реалізація залишається питанням довгострокової перспективи.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 08.04.2025)
2. Reicherzer C., Cunningham A. Virtual reality in the courtroom. *Judicial officers bulletin*. May 2022. Vol. 34. No. 4. P. 39–41.
3. Matilde Tassinari, Matthias Burkard Aulbach, Inga Jasinskaja-Lahti The use of virtual reality in studying prejudice and its reduction: A systematic review. *PLoS One*. 2022 Jul 14. № 17 (7): e0270748. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0270748>.
4. Lars Daniel Historic First – Judge Dons Oculus VR Headset To Experience Crime. *Forbes*. URL: <https://www.forbes.com/sites/larsdaniel/>.

Науковий керівник: докторка філософії, асистентка кафедри цивільного, господарського і фінансового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Покровська А. О.

Лупійчук Д. В.
студентка 1 курсу ОС «Магістр»
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Ефективний механізм порядку притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора в Україні, з одного боку, є невід’ємною гарантією захисту прав людини, порушених через неналежне виконання прокурорами службових обов’язків або недотримання ними норм етики, а з іншого боку, є важливим інститутом для самої прокуратури задля підвищення рівня професійності прокурорів та системи в цілому. Ба більше, особливий порядок притягнення до відповідальності є одним із елементів незалежності прокурора поряд з іншими елементами, такими як: особливий порядок призначення на посаду, здійснення повноважень, визначених процесуальним та іншими законами; заборона незаконного впливу, тиску чи втручання у здійснення повноважень прокурора тощо [1]. У цьому контексті є доцільним проаналізувати відповідність процедури притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів в Україні міжнародним стандартам, а також можливі шляхи покращення законодавчого регулювання відносин у сфері дисциплінарної відповідальності прокурорів.

Дослідивши міжнародно-правові акти, що стосуються діяльності прокуратури, можна висувати, що порядок притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності має ґрунтуватись на законі, бути чітким і відповідати принципу правової визначеності. Так, у пунктах 21 та 22 Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів (прийняті 7 вересня 1990 року) встановлено, що дисциплінарні порушення обвинувачів повинні ґрунтуватись на праві або правових актах. Більше того, дисциплінарне провадження щодо обвинувачів *[прокурорів]* повинне проводитися відповідно до права, кодексу професійної поведінки та інших установлених стандартів та етичних норм у світлі цих Керівних принципів [2]. Також про вимогу дисциплінарного провадження відповідно до закону йдеться і у Рекомендації REC (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи «Про роль служби публічного обвинува-

чення в системі кримінальної юстиції» (ухвалена 6 жовтня 2000 року) шляхом рекомендації державам-учасникам вжити заходів, щоб дисциплінарне судочинство проти прокурорів регулювалося законом і гарантувало справедливу й об'єктивну оцінку та рішення, що є предметом незалежного і неупередженого нагляду [3]. У Висновку Консультативної ради європейських прокурорів № 13 (2018) «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів» також зазначається, що порядок застосування дисциплінарних стягнень до прокурорів має бути чітко викладений у письмовій формі. Крім того, у разі необхідності до прокурорів повинно застосовуватися дисциплінарне провадження, яке має ґрунтуватися на законі у випадку серйозних порушень службових обов'язків (необережність, порушення обов'язків щодо секретності, антикорупційні правила тощо) та чітких й обґрунтованих причинах [4]. З аналізу зазначених положень випливає, що, по-перше, процедура притягнення до відповідальності повинна бути чітко викладене у законодавстві, а по-друге, підстави такої відповідальності мають бути зрозумілими та однозначними.

На наш погляд, наразі підстави для притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів не у повній мірі відповідають критеріям, визначеним у міжнародних стандартах. Зокрема, основною проблемою є невелика кількість підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності одночасно з широким використанням оціночних понять (таких як: «грубе порушення», «необґрунтоване зволікання» тощо), що зумовлює однакову кваліфікацію різних за своєю сутністю діянь. До прикладу, Рішенням №8дп-22 Кваліфікаційно-дисциплінарної відповідальності прокурорів (далі – КДКП, Комісія) встановлено, що прокурор вчинив дисциплінарний проступок, відповідальність за який передбачено пунктом 1 частини першої статті 43 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII (далі – Закон «Про прокуратуру»), тобто невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків, та накладено на нього дисциплінарне стягнення у виді догани за втрату службового посвідчення [5]. Таку ж санкцію на цій ж підставі було застосовано у зв'язку з допущенням компрометації КЕП (рішення КДКП №44дп-25), а також через несвоєчасно направлений обвинувальний акт до суду і як наслідок звільнення особи від відповідальності у зв'язку зі спливом строків притягнення до відповідальності (рішення КДКП №104дп-22) [5]. Таким чином, одну і ту ж підставу «невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків» КДКП застосовує до досить широкого спектру різних діянь, що тягне за собою певну правову неви-

значеність. Оптимальним шляхом вирішення описаної проблематики, на нашу думку, є більш детальне врегулювання правових підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності у Законі України «Про прокуратуру» за прикладом врегулювання відповідальності для суддів у Законі України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 № 1402-VIII (далі – Закон України «Про судоустрій та статус суддів»). Про це, зокрема, зазначалось і у Рекомендації XXIX Четвертого раунду оцінювання запобігання корупції серед народних депутатів, суддів і прокурорів (прийнятого 22 листопада 2024 року), де GRECO рекомендувала надати більш чіткі формулювання дисциплінарних проступків, які стосуються поведінки прокурорів і дотримання ними етичних норм [6].

У цьому аспекті також необхідним кроком може стати розширення переліку передбачених Законом дисциплінарних стягнень з метою підвищення їхньої пропорційності та ефективності. Так, на сьогодні Законом України «Про прокуратуру» передбачено лише три дисциплінарні стягнення [1]. Для порівняння для суддів таких стягнень вдвічі більше (ст. 109 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») [7]. Така обмежена кількість санкцій, на нашу думку, тягне за собою накладення за різного виду проступків – однакове стягнення. Наприклад, у трьох Рішеннях КДКП, наведених вище, накладалась догана. Більше того, іноді виникає і протилежна ситуація, коли за одне і те саме діяння накладаються різні стягнення. До прикладу, у Дослідженні Центру політико-правових реформ «Дисциплінарна відповідальність прокурорів в Україні» від 2019 року зазначається про непослідовність у застосуванні КДКП стягнення у вигляді звільнення прокурора за наслідками керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння. Як правило, вчинення цього проступку має наслідком звільнення прокурора з органів прокуратури (у 9 з 16 дисциплінарних проваджень), однак в інших 7 справах Комісія вирішила застосувати легші стягнення – заборону переведення чи призначення прокурора на строк 12 місяців і навіть догану [8]. Такі ситуації не відповідають вимогам міжнародних стандартів, зокрема у п. 47 Висновку Консультативної ради європейських прокурорів № 13 (2018) «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів» зауважується, що будь-які санкції також повинні бути необхідними, адекватними й пропорційними дисциплінарному проступку [4]. Більше того, GRECO у своєму Звіті рекомендувала розширити перелік доступних дисциплінарних стягнень із метою підвищення їхньої пропорційності та ефективності [6]. З цього можемо зробити висновок, що існуюча система стягнень не є чіткою та не відповідає принципам законності та правової визначеності.

Крім того, для того, щоб дисциплінарне провадження було справедливим й об'єктивним, а рішення дисциплінарного органу незалежним і неупередженим, як це вимагається міжнародними документами, необхідним кроком є зміцнення інституційної спроможності КДКП. Зокрема, фахівцями пропонується створення інституту дисциплінарних інспекторів при КДКП. Можемо припустити, що така пропозиція висловлена за аналогією із запровадженням Служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя (далі – Служба дисциплінарних інспекторів ВРП). З одного боку, такий підхід є виправданим з точки зору зменшення навантаження на членів КДКП та, як наслідок, більш обґрунтований та ефективний розгляд дисциплінарних проваджень. З іншого боку, як відомо, на практиці були труднощі із запуском та формуванням Служби дисциплінарних інспекторів ВРП, а тому вважаємо, що запровадження інспекторів при КДКП має бути ідеєю на довгострокову перспективу. У той час як коротко- та середньостроковими заходами для покращення функціонування органу, що здійснює дисциплінарне провадження, є вдосконалення процедури відбору членів КДКП, а також забезпечення у її складі більшої кількості прокурорів – принаймні шести.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що на сьогодні законодавче регулювання відносин у сфері дисциплінарної відповідальності прокурорів потребує вдосконалення з урахуванням міжнародно-правових стандартів. Невирішеною є проблема із недостатньою регламентацією підстав для притягнення до відповідальності, що створює можливість неоднозначного тлумачення та правової невизначеності. Ще одним кроком для покращення може стати впровадження більш розгалуженої системи дисциплінарних стягнень. Крім того, важливим є удосконалення діяльності КДКП шляхом проведення незалежного відбору її членів на підставі завчасно визначених критеріїв, ширшого представництва прокурорів у її складі, а також можливого запровадженню інституту дисциплінарних інспекторів.

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 25.03.2025).
2. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів. Керівні принципи ООН щодо ролі обвинувачів. URL: <https://www.kdkp.gov.ua/uploads/files/Керівні%20принципи%20щодо%20ролі%20прокурорів.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

3. Верховний Суд. Рекомендації REC (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції». URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf (дата звернення: 25.03.2025).

4. Council of Europe. Висновок Консультативної ради європейських прокурорів № 13 (2018) «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів». URL: <https://rm.coe.int/opinion-13-ccre-2018-ukr/1680939322> (дата звернення: 25.03.2025).

5. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної відповідальності прокурорів. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision> (дата звернення: 25.03.2025).

6. Council of Europe. Четвертий раунд оцінювання запобігання корупції серед народних депутатів, суддів і прокурорів. URL: <https://rm.coe.int/grecorc4-2024-15-final-ukr-add-to-the-2nd-compliance-report-ukraine-ru/1680b46473> (дата звернення: 25.03.2025).

7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 25.03.2025).

8. Дисциплінарна відповідальність прокурорів в Україні / О. Банчук, М. Каменєв, Є. Крапивін, Б. Малишев, В. Петраковський, М. Цапок. К.: Москаленко О. М., 2019. 140 с. URL: <https://surl.li/vxnbck> (дата звернення: 25.03.2025).

Науковий керівник: докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Стефанчук М. М.

Medviediev Vladyslav

*Attorney-at-law, postgraduate student of the
Department of Civil Justice and Advocacy
at Yaroslav Mudryi NLU*

COURT COSTS ALLOCATION AND THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY: LESSONS FROM UKRAINIAN AND LATVIAN PROCEDURAL MODELS

Proportionality is one of the fundamental principles underpinning the mechanism for the court costs allocation in Ukrainian civil proceedings.

According to Art. 141(3)(2) of the Civil Procedure Code of Ukraine (hereinafter – the CPC of Ukraine), when deciding on the allocation of court costs, the court shall take into account, inter alia, whether the amount of such costs is reasonable and *proportionate to the subject matter of the dispute, taking into account the cost of the claim, the significance of the case for the parties*, including whether the outcome of its resolution could affect the reputation of the party or whether the case aroused public interest [1].

In the structural and functional dimension, the principle of proportionality manifests through two interrelated components – substantive and procedural – each playing a distinct role in the operation of the cost allocation mechanism. The substantive element entails a two-stage process: *firstly*, the court shall determine, on the basis of evidence, the existence and amount of the costs incurred and claimed for reimbursement; *secondly*, it shall evaluate whether this amount is proportionate in light of variable criteria such as the subject matter of the dispute, the claim's cost, and the significance of the case for the parties. Meanwhile, the procedural component of this principle vests the court with discretionary powers to reject, in whole or in part, claims for court cost reimbursement (excluding court fees) to the party in whose favour the judgment is rendered, if the costs are deemed disproportionate when measured against the aforementioned parameters.

The analysis of the normative criteria prescribed by the CPC of Ukraine for assessing the proportionality of court costs reveals both objective and evaluative elements. The criteria of the «*subject matter of the dispute*» and «*cost of the claim*» are inherently objective, thereby permitting the use of quantitative analytical methods, including statistical and mathematical tools, which enhance legal certainty and predictability in cost allocation. By contrast, the criterion concerning the «*significance of the case for the parties*» is subjective by nature, rendering its consistent application more complex and necessitating an elevated level of judicial discretion, grounded in a comprehensive assessment of the specific factual matrix and the judge's internal convictions.

From a historical-legal perspective, it is possible to trace a consistent legislative intent to ensure the genuine, rather than merely declarative, enforcement of the proportionality principle in the context of cost allocation. A key instrument in this regard has been the introduction of normative caps on the reimbursement of certain categories of litigation expenses. This legislative technique is designed to establish objective standards of proportionality which, on the one hand, ensure procedural fairness and,

on the other hand, mitigate the risk of abuse by unscrupulous litigants – particularly through attempts at unjust enrichment at the opposing party's expense.

As a result of this legislative approach, the civil procedural system has incorporated the Maximum Compensation Limits for Expenses Related to the Consideration of Civil, Administrative, and Commercial Cases, approved by the Resolution No. 590 of the Cabinet of Ministers of Ukraine, dated 27 April 2006. These provisions establish fixed upper reimbursement thresholds for particular types of expenses, thereby providing courts with objective reference points to uphold proportionality in the cost allocation. It is noteworthy that this regulatory approach remains in force under the current iteration of the CPC of Ukraine.

A different regulatory landscape, however, applies to costs associated with professional legal aid.

Prior to 15 December 2017, the CPC of Ukraine adopted a model in which statutory caps on compensation for legal aid were introduced via a dedicated legal act (Part 2 of Art. 84). Between 1 January 2012 and 14 December 2017, legal aid reimbursement in civil cases was governed by the Law of Ukraine «*On the Limit of Compensation for the Costs of Legal Aid in Civil and Administrative Cases*» (hereinafter – Law No. 4191) [2].

According to Art. 1 of Law No. 4191, the amount of compensation for legal aid in civil cases, where such compensation is paid by the opposing party to the party in whose favour the judgment is rendered, <...> shall not exceed 40 percent of the subsistence level for able-bodied persons, as established on January 1 of the calendar year, per hour of participation of the person providing legal aid in a court hearing, during the performance of separate procedural actions outside the hearing, or while reviewing case materials in court, as determined by the relevant court decision.

Notably, in 2017, the maximum compensation for legal aid was capped at UAH 640 per hour of the lawyer's work¹. Only costs directly linked to the enumerated forms of legal aid were reimbursable, thereby excluding other forms of legal aid, even those stipulated in Art. 19 of the Law of Ukraine «*On the Bar and Practice of Law*».

Following the enactment of the revised CPC of Ukraine on 15 December 2017, the legislative approach to the reimbursement of legal fees was substantially reconfigured. The current version of the Code no longer

¹ The equivalent of about USD 24 at the average official hryvnia exchange rate against the US dollar in 2017.

contains provisions on maximum compensation limits. Instead, it imposes an obligation on the party claiming reimbursement to substantiate the proportionality of the incurred expenses with reference to the complexity of the case, the time devoted by the legal representative, the cost of claim, and other relevant factors (Part 4 of Art. 137 of the CPC of Ukraine). This reform introduced a model premised on the individualisation of legal aid costs, requiring the court to undertake a detailed legal assessment of the reasonableness and appropriateness of the claimed fees in each case.

Judicial practice shows that this model has been broadly welcomed by both courts and litigants. Among its advantages are its responsiveness to market conditions, recognition of the representative's workload, and consideration of case-specific circumstances. However, its application has, in certain instances, resulted in manifest disproportionality in cost allocation, thereby contravening fundamental procedural principles.

For example, in a family law case (Unified Case No. 711/2287/21) concerning the determination of a child's place of residence and a counterclaim related to contact arrangements, the local court, in a supplementary judgment dated 20 January 2023, awarded UAH 133875,65 in favour of the counterclaimant as reimbursement for professional legal aid [3].

In the author's view, the amount of court costs awarded in this case appears disproportionately high, particularly considering that it only covers the first-instance proceedings. The awarded amount does not appear to satisfy the criteria of reasonableness and proportionality.

This example highlights the potential weakness of the current cost allocation model in safeguarding proportionality. Accordingly, it may be prudent to reintroduce into academic and practical discourse the question of partially reinstating statutory caps on legal fee reimbursement, provided such limits are regularly updated to reflect prevailing socio-economic conditions and the actual state of the legal services market.

Furthermore, a comparative legal analysis demonstrates that establishing upper reimbursement limits for professional legal aid is a recognised practice within several EU member states. Such mechanisms are regarded as effective tools for reconciling the parties' right to legal aid with the imperative of preventing excessive and unjustified financial burdens on any one party.

In Latvia, for instance, the civil procedural framework incorporates a detailed model of differentiated maximum reimbursement thresholds, based on (1) the nature of the case (pecuniary or non-pecuniary) and (2) the claim's cost. These limits apply to the case as a whole rather than separately for each stage (instance) of proceedings.

The Civil Procedure Law of Latvia (hereinafter – CPL of Latvia) establishes these limits either as percentages or fixed monetary amounts [4]. Pursuant to Art. 44(1) of the CPL of Latvia, legal aid costs shall be reimbursed in the following amounts:

(1) *in pecuniary cases*: (a) where the claim's cost does not exceed EUR 8500 – in the actual amount thereof, but not exceeding 30% of the satisfied part of the claim; (b) where the claim's cost ranges from EUR 8501 to EUR 57000 – in the actual amount thereof, but not exceeding EUR 2850; (c) where the claim's cost exceeds EUR 57001 – in the actual amount thereof, but not exceeding 5% of the satisfied part of the claim;

(2) *in non-pecuniary cases* – in the actual amount thereof, but not exceeding EUR 2850;

(3) *in non-pecuniary cases (recognised as complex by a court)* – in the actual amount thereof, but not exceeding EUR 4275¹.

Eventually, the Latvian regulatory model exemplifies a high degree of legal certainty and predictability, as it codifies the permissible limits of legal fee reimbursement on the basis of objective criteria.

References:

1. Civil Procedure Code: Law of Ukraine of 18.03.2004 No. 1618-IV. Date of update: 09.04.2025. URL: <http://surl.li/vuycad> (Last accessed: 14.04.2025).

2. On the Limit of Compensation for the Costs of Legal Aid in Civil and Administrative Cases: Law of Ukraine of 20.12.2011 No. 4191-VI. Date of loss of force: 15.12.2017. URL: <https://surl.li/klgujf> (Last accessed: 14.04.2025).

3. Judgement of the Prydniprovskyi District Court of Cherkasy City of 20.01.2023, court case No. 711/2287/21. URL: <https://surl.li/sagvjp> (Last accessed: 14.04.2025).

4. Civil Procedure Law: Law of the Republic of Latvia of 14.10.1998. Date of update: 01.04.2025. URL: <https://surli.cc/nkefnc> (Last accessed: 14.04.2025).

Supervisor: Olena Ovcharenko, Doctor of Law, Professor, Associate Professor of the Department of Civil Justice and Advocacy at Yaroslav Mudryi National Law University

¹ Moreover, Part 4 of Art. 44 of the CPL of Latvia introduces an additional limitation on compensation in cases adjudicated solely at first instance. In such instances, the reimbursable costs for legal aid may not exceed 50% of the maximum compensation amount prescribed in Part 1 of the same Article.

Мельникова Владислава
*студентка 1 курсу денної форми
здобуття освіти другого
(магістерського) рівня
вищої освіти спеціальності 081 «Право»
освітньої програми «Право»
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ЕТИКА АДВОКАТА В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

В епоху цифровізації адвокатська практика все більше залежить від використання електронних засобів зв'язку, баз даних, хмарних технологій та аналітичних платформ. При цьому класичні принципи адвокатської етики – збереження конфіденційності, недопущення конфлікту інтересів, об'єктивність, лояльність до клієнта – повинні залишатися незмінними, однак потребують уточнення у контексті нових технологічних реалій. Актуальність теми зумовлена необхідністю адаптації традиційних етичних норм до нових умов професійної діяльності адвокатів. Проблематика поєднання етичних норм і цифрових практик стає дедалі помітнішою. Поява дистанційних консультацій, цифрового документообігу й навіть алгоритмічної обробки судової практики породжує нові запитання: як гарантувати збереження адвокатської таємниці в мережі? Чи етично використовувати штучний інтелект при прийнятті рішень? Як оцінювати поведінку адвоката в соціальних мережах? Саме ці аспекти формують зміст сучасного розуміння адвокатської етики.

У ХХІ столітті світ перебуває в активній фазі цифрової трансформації, що охоплює всі сфери суспільного життя, зокрема й юридичну. Впровадження цифрових технологій у діяльність адвокатів має не лише практичні, а й глибоко етичні наслідки. Варто розпочати із визначення хто такий адвокат, у Рекомендації № R (2000) 21 «адвокат» означає особу, яка відповідно до національного законодавства кваліфікована та уповноважена захищати та діяти від імені своїх клієнтів, займатися юридичною практикою, з'являтися в офіційній якості в суді і консультувати та представляти своїх клієнтів у питаннях права [1]. Сучасний адвокат

стикається з новими формами викликів – від захисту цифрових даних клієнта до дотримання етичних стандартів під час використання штучного інтелекту. Саме тому питання етики адвоката в умовах цифрових технологій є надзвичайно актуальним та потребує детального теоретичного й практичного осмислення.

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій адвокатська діяльність зазнає суттєвих змін, що вимагає від правників не лише високого рівня професійної підготовки, але й володіння сучасними цифровими інструментами. Використання інформаційних технологій стає невід’ємною складовою професійної діяльності адвоката, сприяючи підвищенню ефективності надання правової допомоги та забезпеченню дотримання етичних стандартів професії.

Згідно з дослідженням В. В. Заборовського [2], інформаційні технології відіграють ключову роль у процесі підвищення кваліфікації адвокатів. Використання онлайн-платформ та дистанційних навчальних курсів дозволяє правникам оперативнo оновлювати знання та адаптуватися до змін у законодавстві та правозастосовній практиці. Проте автор наголошує на необхідності безкоштовного доступу до таких ресурсів, оскільки підвищення кваліфікації є професійним обов’язком адвоката.

У спільній праці В. В. Заборовського, В. В. Манзюка та Р. Б. Олійника аналізуються основні види інформаційних технологій, що застосовуються в адвокатській діяльності. Серед них виділяються довідково-правові системи, інформаційні (автоматизовані) системи, єдині та державні реєстри, а також використання мережі Інтернет [3]. Застосування цих технологій сприяє підвищенню ефективності роботи адвоката та забезпеченню доступу до актуальної правової інформації.

Таким чином, інтеграція інформаційних технологій у професійну діяльність адвоката є не лише вимогою часу, але й важливим етичним аспектом, що сприяє підвищенню якості надання правової допомоги та забезпеченню прав клієнтів.

Етична поведінка адвоката сьогодні нерозривно пов’язана з цифровою компетентністю, відповідальним використанням технологій, захистом даних клієнта та усвідомленням обмежень алгоритмізованих рішень. Тому формування нової етичної парадигми у правничій професії – невід’ємна частина її подальшої еволюції в умовах цифровізації.

Для того щоб протистояти викликам сучасної реальності в умовах цифрових технологій можна керуватися наступними варіантами. Необхідно інтегрувати цифрову етику у систему юридичної освіти. Можна

запровадити у програми підготовки правників обов'язкові курси для майбутніх юристів з цифрової безпеки, етики використання цифрових технологій у роботі адвоката та юридичної інформатики для чіткого розуміння як майбутньому адвокату зареєструвати свій електронний кабінет тощо, для того щоб формувати фахівців, які з самого початку знайомі з викликами цифрових технологій та як правильно працювати з у новій реальності сьогодення юридичної професії. Також слід звернути увагу на те, що в актуальних Правилах адвокатської етики питання цифрових технологій не врегульоване [4]. Тому потрібно розробити оновлені Правила адвокатської етики з урахуванням специфіки впливу цифрових технологій на професію адвоката. Необхідно адаптувати чинні кодекси професійної етики адвокатів, чітко прописуючи норми поведінки в цифровому середовищі: правила комунікації через електронну пошту, поведінку в соціальних мережах, відповідальність за використання цифрових інструментів і штучного інтелекту.

Отже, цифровізація кардинально змінює ландшафт юридичної професії, створюючи нові можливості для адвокатської діяльності, але водночас породжуючи низку етичних викликів. Збереження адвокатської таємниці, відповідальне використання цифрових технологій, підвищення професійної цифрової компетентності та формування адекватного етичного ставлення до алгоритмізованих рішень – усе це має стати основою нової етичної парадигми. Розробка оновлених Правил адвокатської етики, а також інтеграція цифрової етики у систему юридичної освіти є першочерговими заходами для належного реагування на сучасні виклики. Лише за умови постійного осмислення і перегляду етичних засад професії в контексті цифрових трансформацій адвокат зможе зберегти довіру суспільства, захистити права клієнтів та залишатися ефективним у мінливому правовому полі.

Список використаних джерел:

1. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25 жовтня 2000 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00302> (дата звернення – 13.03.2025)
2. Zaborovskyy V. The use of IT technologies in the process of improving the qualifications of a lawyer. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2023. Vol. 3, no. 75. P. 101–106. URL: <https://doi.org/10.24144/2307–3322.2022.75.3.17> (date of access: 18.02.2025).

3. Заборовський В., Манзюк В., Олійник Р. Types of information technology used by a lawyer in his professional activity. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. Vol. 2. P. 239.

4. Правила адвокатської етики. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 18.02.2025).

Науковий керівник: Осипчук Антоніна Віталіївна, кандидатка юридичних наук, асистент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Мозгальов В. Ю.
*аспірант 2-го курсу кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська
юридична академія»*

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ, ПЕРЕДБАЧЕНИМИ СТ. 263 КК УКРАЇНИ

За день до початку повномасштабного вторгнення в Україну, 23.02.2022 року, Верховною Радою України було прийнято за основу Проект Закону про право на цивільну вогнепальну зброю № 5708 від 25.06.2021 р. [1] як відповідь на запит суспільства щодо запровадження профільного закону, який би врегулював суспільні відносини у сфері обігу зброї.

Завдяки мужності українського народу, ЗСУ, волонтерам та громадянам, нашій державі вдалося встояти в перші дні та тижні військової агресії. Як свідчать відеоматеріали, у той час зброя видавалась, як учасникам ТРО, ДФТГ так і пересічним громадянам, які були готові боронити Україну.

Реакцію держави по цьому питанню, на відміну від розгляду вищевказаного проекту Закону, який досі не винесено у парламент на друге читання, можна вважати оперативною. Вже 03.03.2022 р. Верховною

Радою України було прийнято Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» [2], який набув чинності 07.03.2022 р. Ключовими нормами, запровадженими вказаним законом є право цивільних осіб отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України та звільнення від кримінальної відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована відповідно до вимог цього закону.

07.03.2022 р. Міністерством внутрішніх справ України було прийнято наказ № 175 «Про затвердження Порядку отримання вогнепальної зброї і боєприпасів цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав» [3], який цього ж дня був зареєстрований у Міністерстві юстиції України та набув чинності, і за яким було запроваджено механізм реалізації Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України».

15.04.2022 р. постановою Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану» № 448 [4], відповідно до наведеного вище Закону України, було деталізовано норми, які дозволяли практично використовувати відповідний Закон.

Заслуговує на увагу той факт, що у жовтні 2024 року і постанова КМУ від 15.04.2022 р. № 448, і Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» зазнали змін, які були запроваджені Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» № 3899-IX [5] щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю» від 20.08.2024 р., який набув чинності 25.11.2024 р., та постановою КМУ «Про внесення зміни до пункту 4 Порядку застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану» від 08.11.2024 за № 1272 [6].

Неабиякого розголосу та обговорень зазнав на той час ще проект Закону України № 3899-IX від 20.08.2024 року, який у суспільному просторі та медіа було названо «Законом про трофейну зброю». Але, як за-

значалось у юридичній літературі, у Законі відсутні зазначення «трофейної зброї», а закон зосереджено на врегулювати питання знайденої зброї виключно цивільними особами [7].

Зміни, які були запроваджені у листопаді 2024 року, стосувались порядку і механізму декларування виключно цивільними особами знайденої вогнепальної зброї, й відобразились на підходах у судовій практиці за ст. 263 КК України, незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами [8].

Так, аналіз чинної судової практики за 2022–2025 роки дозволяє зробити висновки, що стороною захисту майже миттєво була запровадження стратегія для захисту за ст. 263 КК України, а саме посилання на ст. 5 КК України, про зворотну дію закону про кримінальну відповідальність у часі, ст. 39 КК України, про крайню необхідність, у їх поєднанні із ЗУ «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України». Як вбачається із відповідних судових рішень, майже всі суди робили висновок про необґрунтованість застосування вищевказаної стратегії захисту, та визнавали обвинувачених винними за ст. 263 КК України [9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16].

Окремо заслуговує на увагу висновок Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду по справі №461/3474/22 [17], за яким, у контексті застосування приписів ст. 5 КК очевидним є те, що положення Закону №2114-IX не декриміналізують протиправного поводження з предметами злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК, вчиненого до набуття чинності цим Законом, та не встановлюють правомірності незаконного поводження із предметами, отриманими всупереч порядку, встановленому МВС України, в період дії воєнного стану, а покликані законодавчо забезпечити отримання, володіння і використання цивільними особами вогнепальної зброї та боєприпасів як власних, визначення яких наведено в ст. 4 Закону №2114-IX, так і одержаних відповідно до порядку та вимог, установлених МВС України, з метою, визначеною в цьому Законі.

З огляду на ухвалу Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду по справі №331/4514/23 від 20.01.2025 [18], можна зробити висновок, що вищевикладена стратегія захисту із застосуванням ст. 39 КК України, не знаходить підтримки не тільки у судах першої та апеляційної інстанції, а у суді касаційної інстанції.

Тим не менш, варто зазначити, що ухвалою Оболонського районного суду міста Києва по справі №756/7539/22 від 15.09.2022 р. [19] було

скасовано повідомлення Особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України, мотивуючи тим, що «на початку збройної агресії росії проти України, мешканцям міста Києва та Київської області видавалась зброя для захисту країни. При цьому, на момент видачі такої зброї нормативно-правових актів, які б регулювали порядок видачі зброї для участі у відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації та/або інших держав не існувало». На думку суду, «у діях особи, був відсутній склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України, бо метою придбання та зберігання зброї було бажання участі у відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації, що виключає наявність складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України з наведених підстав» [19].

Проаналізувавши вищевикладене, можна дійти висновку, стосовно відсутності системного підходу та стратегічного погляду на законодавче забезпечення правовідносин, пов'язаних із обігом зброї невійськового призначення. Адже серед розглянутих вище актів законодавства, єдиним актом, який так і не було прийнято, був ключовий, як для галузі, так і для громадян, профільний закон про обіг зброї. Натомість похідні від нього нормативно правові акти, які повинні були б ґрунтуватися на ньому, були оперативно запроваджені, без основного для них законодавчого базису.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про право на цивільну вогнепальну зброю. Картка законопроекту. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27190>
2. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20>
3. Про затвердження Порядку отримання вогнепальної зброї і боеприпасів цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав: Наказ МВС України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0295-22#Text>
4. Про затвердження Порядку застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану: постанова КМУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448-2022-п#Text>
5. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» щодо вдосконалення порядку отримання,

декларування та поводження з вогнепальною зброєю: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3899-20#Text>

6. Про внесення зміни до пункту 4 Порядку застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану: постанова КМУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1272-2024-п#Text>

7. Підміна понять чи повне незрозуміння декларування трофейної чи знайденої зброї?: Публікація. Юридична газета. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/pidmina-ponyat-chi-povne-nerozuminnya-deklaruvannya-trofeynoyi-chi-znaydenoyi-zbroyi.html>

8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

9. Шепетівський міськрайонний суд Хмельницької області, 01 квітня 2025, 688/5173/23. Вирок. (Україна). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126314045>

10. Городенківський районний суд Івано-Франківської області, 28 лютого 2025, 342/848/23. Вирок. (Україна). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125485132>

11. Зарічний районний суд м. Суми, 14 червня 2024, 591/9019/23. Вирок. (Україна). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119726142>

12. Личаківський районний суд м. Львова, 09 грудня 2022, 461/3474/22. Вирок. (Україна). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107766080>

13. Центральний районний суд м. Миколаєва, 24 травня 2024, 490/5817/23. Вирок. (Україна). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119287114>

14. Вінницький міський суд Вінницької області, 21 травня 2024, 127/12547/22. Вирок. (Україна). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119191592>

15. Вінницький міський суд Вінницької області, 12 квітня 2024, 127/11174/22. Вирок. (Україна). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118308175>

16. Дарницький районний суд м. Києва, 04 серпня 2022, 753/4591/22. Вирок. (Україна). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105580179>

17. Верховний Суд колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду, 07 лютого 2024, 461/3474/22. Постанова. (Україна). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116920044>

18. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду, 20 січня 2025, 331/4514/23. Ухвала. (Україна). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124561041>

19. Оболонський районний суд міста Києва, 15 вересня 2022, 756/7539/22. Ухвала. (Україна). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106692572>

Науковий керівник: завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія», д.ю.н., професор, заслужений юрист України Бакайнова Нана Мезенівна

Нечай В. О.

*студент 4 групи, 1-го курсу факультету
судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська
юридична академія»*

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Актуальність питання полягає у висвітленні повноважень Верховного Суду, як гаранта у прийнятті еталонних рішень, на які в майбутньому будуть орієнтуватись суди першої та другої судової інстанцій.

Адже саме це буде впливати на ефективність роботи Верховного Суду через призму сталості та єдності судової практики, що має значення при визначенні показника довіри населення до судової влади в цілому. Варто зазначити те, що прийняття нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в 2016 році [1] внаслідок реформи, позитивно вплинуло на рівень довіри населення до судової влади. Якщо порівняти цей важіль відповідно до даних Програми USAID ↑ «Нове правосуддя», то можна помітити що в 2015 році лише 5 відсотків респондентів частково або повністю довіряють судовій владі, натомість, у 2018 році рівень довіри вже становив 16 відсотків [2]. Ключову роль у рівні довіри населення до судової влади відіграє єдність судової практики та сталість у застосуванні норм права, що в свою чергу забезпечує Верховний Суд.

Слід зазначити те, що сталість та єдність-це фактично тотожні поняття, але все ж таки вони різняться. Єдність вказує на узгодженість практики, її тісний взаємозв'язок утворення цілісної системи, в якій все пов'язано. Натомість, сталість-це постійність, тому поняття сталості

судової практики використовується у судах першої та другої судових інстанцій, а поняття єдності використовується у Верховному суді, оскільки він є основним гарантом у прийнятті рішень у типових справах або прецедентних справах (що майже нетипово для романо-германської системи права). Також єдність та сталість судової системи забезпечує стабільність не тільки судової влади, а й взагалі стабільність у всій державі.

Як зазначає М. О. Деменчук, на розвиток єдності та сталості судової системи впливають основні фактори: політичний, економічний та фактор правової обізнаності громадян.

Політичний фактор полягає у напрямках розвитку держави, так би, мовити основних ідей та цінностей у юридичній науці також виділяють ідеологію проте вона немає бути обов'язковою, оскільки стаття 15 Конституції України забороняє визнання обов'язкової ідеології.^[†]

Економічний фактор визначається спроможністю держави у матеріальному забезпеченні, адже саме в бюджеті України в додатку 7 визначаються видатки на функціонування судової влади згідно з Бюджетним кодексом.^[†] Фактор правової обізнаності громадян впливає на довіру населення до судової влади тому, що не освічені громадяни не завжди спроможні об'єктивно оцінювати інформацію із засобів масової інформації [3, с.15]. В Україні не встановлено цензуру й діє свобода слова та поглядів згідно статті 34 Конституції України [4].

Варто зазначити те, що роль судового прецеденту у нашій практиці (тобто романо-германській правовій сім'ї) де, що відрізняється від англо-американського (загального) права.

Передумовами для того щоб наша правова система, якою користується Україна, мала саме таке не опосередковане відношення до судового прецеденту стало зрівняння та наступництво нашої судової системи на СРСР та Європейські країни. Адже в часи СРСР ідеологія судового прецеденту заборонялась, як прояв буржуазного права. Але деякі мінімальні прояви відбувались у вигляді того, що суди першої і другої ланки судоустрою звертали увагу на рішення судів вищих судових інстанцій, але лише з метою того, щоб підвищити значущість судів вищих судових інстанцій.

Однак на даний час практика прецедентних рішень проглядається і в класичній романо-германській правовій сім'ї. Наприклад, як зазначає Н. Стецик, ще у 1997 Нейл Маккормік та Роберт Саммерс констатували такі дві подібності: «Перша важлива подібність полягає у тому, що пре-

цедент відіграє значну роль у прийнятті юридичних рішень та розвитку права у всіх країнах та правових традиціях. І це відбувається незалежно від того, чи прецедент офіційно визнаний як формально обов'язковий чи просто як такий, що має певну нормативну силу. Друга значна подібність полягає у тому, що зміни та еволюція у сприйнятті прецеденту у всіх системах відбувається шляхом судової активності» [5, с. 25].

Також слід погодитись, зазначає Н. Стечик, аналізуючи думку Раїмо Сілтала, який стверджує: «Будь-яке попереднє рішення суду, яке має або, принаймні, може мати нормативний, обов'язковий вплив на наступний судовий розсуд, приймається як прецедент у контексті континентально-го права» [6]. Отже, за думкою Раїми Сілтала прослідковуються певні повноваження Верховного Суду, щодо типових справ. В приклад можна навести статтю 290 Кодексу адміністративного судочинства, яка надає право Верховному суду за правилами спрощеного позовного провадження розглянути типові адміністративні справи та ухвалити зразкове рішення, яке в подальшому буде використовуватись адміністративними судами. Тобто буде прослідковуватися такий собі не повноцінний судовий прецедент, який повноцінно не закріплено на законодавчому рівні, проте адміністративні суди першої судової інстанції будуть звертатись до рішення Верховного Суду і на підставі того зразкового рішення будуть розглядати типові справи. Аналізуючи всю цю інформацію можна зазначити що судовий прецедент притаманний усім судовим системам, тобто судовим системам з принципом інстанційності.

У підсумку можна помітити, що на забезпечення ефективності роботи Верховного Суду впливає один із найважливіших його факторів – це забезпечення саме єдності судової практики. Адже порівняльний аналіз двох понять єдність та сталість судової практики надав змогу зрозуміти, що саме на Верховний Суд покладено одну з основних його функцій – це забезпечення єдності судової практики.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
2. Програма USAID†«Нове правосуддя». URL: <https://www.helsinki.org.ua/nashi-proekty/prohrama-usaid-nove-pravosuddya/>
3. Деменчук М. О. Роль Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики : монографія / М. О. Деменчук. Одеса : *Фенікс*, 2019. 176 с.

4. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

5. Стецик Н. Прецедентна судова практика: до питання про співвідношення із суміжними поняттями. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2020. Випуск 71. С. 24–32

6. Siltala R. A Theory of Precedent: From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law. Oxford: Hart Publishing. 2000. 267 p. URL: <https://www.researchgate.net/publication/248696325>

↑

Науковий керівник: старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» Нестерчук Лілія Петрівна

Опаленик Л. І.

*студентка 3-го курсу факультету адвокатури
та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська
юридична академія»*

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ЯК ПРИЧИНА ЗАТЯГУВАННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ: МЕЖА МІЖ ПРАВОМ НА ЗАХИСТ І НЕДОБРОСОВІСНОЮ ПОВЕДІНКОЮ УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ

У контексті сучасного реформування системи правосуддя в Україні особливого значення набуває проблема забезпечення ефективності, оперативності та справедливості судових процесів. Незважаючи на закріплення в законодавстві принципу розумного строку розгляду справ, практика демонструє численні випадки затягування проваджень, що ускладнює доступ громадян до правосуддя і підриває довіру суспільства до судів. Одним із головних факторів цієї проблеми є процесуальні зловживання – навмисне або формально допустиме, але фактично недобросовісне використання сторонами їхніх процесуальних прав з метою впливу на тривалість чи результат розгляду справи.

Межа між коректним використанням процесуальних прав і їх зловживанням є досить тонкою і потребує аналізу з урахуванням специфіки конкретної справи, мотивів сторони процесу та впливу її дій на хід судового розгляду. Добросовісною вважається така поведінка учасника процесу, яка спрямована на повноцінну реалізацію права на захист без створення перешкод для інших сторін і без порушення нормального функціонування судочинства. З іншого боку, зловживання процесуальними правами полягає у формально законних діях, які мають виключно мету створення штучних перепон у розгляді справи.

Судова практика допускає окремі випадки затягування судового провадження за наявності об'єктивних причин, таких як складність предмета спору, необхідність проведення додаткових експертиз, залучення значного обсягу доказів або хвороба учасника процесу. Таким чином, ключовим критерієм є не лише формальна законність дій сторони, але й добросовісність їх виконання. Суди повинні ретельно оцінювати, чи спрямовані дії на захист законних інтересів, чи вони є способом уникнення відповідальності або затягування процесу. Збереження балансу між правами сторін та ефективністю судового провадження можливе лише за умови активного судового контролю за поведінкою учасників процесу.

Процесуальне зловживання можна трактувати як навмисну, формально законну, але по суті недобросовісну поведінку учасника судового процесу, спрямовану на перешкоджання здійсненню ефективного та неупередженого розгляду справи. Хоча такі дії можуть зовнішньо виглядати як легітимна реалізація права на захист, вони порушують базові засади добросовісності та дотримання розумного строку розгляду.

Нормативно-правова база України безпосередньо забороняє такі зловживання. Зокрема, частина третя статті 44 Цивільного процесуального кодексу України зобов'язує учасників судового процесу діяти відповідально та сумлінно, уникаючи зловживання процесуальними правами [1].

Основними рисами процесуального зловживання є безпідставність дій, їх повторюваний характер та цільова спрямованість на затягування розгляду чи створення штучних процесуальних перешкод. Серед типових прикладів таких дій можна виділити повторну подачу схожих клопотань, безпідставну неявку до суду [2], систематичне використання права на відвід або необґрунтоване апеляційне оскарження. У такому разі процесуальне зловживання виступає не лише засобом затягування судових про-

цесів, але й значним викликом основоположним принципам судової системи, зокрема ефективності правосуддя та довірі до нього з боку суспільства.

З метою запобігання таким діям і боротьби з ними законодавець запровадив низку механізмів, які надають суду можливість застосовувати санкції або заходи примусу стосовно учасників, поведінка яких порушує добросовісність. Основним юридичним наслідком зловживання правами у процесі є право суду застосовувати заходи примусу, передбачені, наприклад, положеннями Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, відповідно до статті 139 КПК України, у разі виявлення зловживань у виді неприбуття на виклик до суду без поважних причин, суд уповноважений накласти на учасника грошове стягнення у розмірах, установлених законодавством [3].

З огляду на сучасні виклики, з якими стикається судова система України, надзвичайно важливо впроваджувати дієві механізми протидії зловживанню процесуальними правами. Серед ключових інструментів боротьби з таким явищем є своєчасне застосування санкцій до порушників. Для цього необхідно чітко окреслити відповідальність за випадки затягування розгляду справ на рівні процесуальних норм, уточнивши критерії для накладення штрафів і встановивши визначені часові рамки для їх застосування. Це сприятиме формуванню прозорих і зрозумілих правил для всіх учасників судового процесу.

Також необхідно посилити контроль за виконанням встановлених строків розгляду справ, адже затягування часто може бути наслідком несвоечасної подачі доказів або бездіяльності учасників. Впровадження електронної системи реєстрації процесуальних документів із чітким зазначенням часу їх подачі дозволить автоматично відстежувати порушення строків і фіксувати випадки неявки.

Особливу увагу слід приділити посиленню відповідальності за безпідставну неявку учасників у судові засідання, адже це один із найпоширеніших способів затягування судових проваджень. Встановлення більш суворих санкцій, таких як накладення грошового стягнення чи тимчасове обмеження права на участь у процесі у разі систематичних порушень, допоможе вирішити цю проблему. Оцінка обґрунтованості процесуальних дій сторін також повинна бути вдосконалена, зокрема через розробку критеріїв, що дозволять суду розрізняти дії, спричинені реальними обставинами, від маніпуляцій, спрямованих на штучне затягування процесу.

Отже, удосконалення механізмів протидії процесуальним зловживанням є необхідною умовою для забезпечення справедливого, своєчасного та ефективного розгляду справ. Запровадження чітких санкцій, посилення контролю за дотриманням строків та підвищення правової обізнаності учасників процесу сприятиме зменшенню випадків затягування судового розгляду і забезпечить належне функціонування судової системи. Лише через комплексний підхід можна досягти значних результатів у боротьбі із зловживаннями та створити сприятливі умови для реалізації принципів правової держави.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 1 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Ухвала П'ятихатського районного суду Дніпропетровської області від 27.12.2023 у справі № 190/261/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI: станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» Кісліцина І. О.

Панчощенко О. С.

*студент 1-го курсу факультету
адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Судова влада є одним із ключових елементів демократичного суспільства, що гарантує верховенство права та захист прав і свобод люди-

ни. В умовах трансформаційних процесів в Україні питання ефективного функціонування та подальшого реформування судової системи набуває особливої актуальності. З урахуванням європейських стандартів та рекомендацій Венеційської комісії, Україна продовжує впроваджувати кроки з метою забезпечення незалежності, прозорості та підзвітності судової влади.

Ковач Я. визначає, що перманентний характер судової реформи в Україні вимагає постійного моніторингу її наслідків як з боку громадськості, так і з боку правників. Саме тому питання сучасного стану судової реформи, невирішених проблем та можливих шляхів їх подолання потребують особливої уваги в межах цього наукового дослідження[1].

Початок сучасної судової реформи в Україні можна віднести до 2014 року, після Революції Гідності, коли в суспільстві було сформовано запит на оновлення судової влади. Відправною точкою стала Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів, затверджена Указом Президента України №276/2015 від 20 травня 2015 року.

Однією із найпріоритетніших задач за Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024–2027 роки вважається заповнення вакансій суддів, зокрема доукомплектування Конституційного Суду і Верховного Суду, а також удосконалення роботи Вищої ради правосуддя (ВРП), Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС) щодо оцінки суддів[2].

У 2024 році Офіс Президента України завершив підготовку нової Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024–2029 роки (далі-Стратегія), яка стала вже другою за період каденції Президента Володимира Зеленського[3]. Попередня стратегія (2021–2023 р.р.) була реалізована лише частково з огляду на низку як об’єктивних, так і політичних чинників. Нова стратегія передбачає втілення масштабних та амбітних цілей, які, за умови їхньої ефективної реалізації, здатні суттєво трансформувати архітектоніку судової влади.

Серед ключових положень документа варто виокремити пропозицію розширити повноваження Вищої ради правосуддя, що потенційно може посилити її роль як основного органу суддівського врядування. Водночас, викликає занепокоєння тенденція до зменшення впливу Ради суддів України, яка поступово позбавляється ключових управлінських функцій і дедалі більше обмежується виконанням виключно технічних завдань.

Окремої уваги заслуговує ініціатива щодо підвищення прозорості процедур обрання суддівського корпусу, зокрема шляхом проведення з'їздів суддів у форматі онлайн із забезпеченням можливості участі та голосування для всіх діючих суддів України. Разом із тим, дана ініціатива стосується виключно з'їздів суддів, хоча подібні демократичні механізми могли б бути застосовані й до інших суб'єктів формування Вищої ради правосуддя – зокрема конференції прокурорів або з'їзду адвокатів.

Загалом, Стратегію 2024–2029 років можна охарактеризувати як документ, що містить як прогресивні підходи до удосконалення правосуддя, так і положення, які потребують широкого професійного та громадського обговорення. Успішність її реалізації значною мірою залежатиме від політичної волі, правової відповідальності учасників судової реформи та рівня залучення суддівської спільноти до прийняття рішень.

У 2025 році реформування судової системи України є ключовим елементом на шляху до європейської інтеграції та зміцнення верховенства права. Цей процес охоплює низку стратегічних ініціатив, спрямованих на підвищення ефективності, прозорості та незалежності судової влади.

У Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024–2029 роки одним із пріоритетних завдань визначено чітке функціональне розмежування повноважень між Верховним Судом і Конституційним Судом України. Зокрема, йдеться про розмежування компетенцій у питаннях офіційного тлумачення Конституції України та визначення відповідності їй законів і нормативно-правових актів.

У контексті реформування Верховного Суду, автори Стратегії наголошують на його ключовій ролі як суду права, відповідального за єдність і сталість судової практики. Для забезпечення цієї функції планується вдосконалити процесуальні механізми, зокрема – посилити касаційні фільтри з метою зменшення надмірного навантаження на суд. Серед довгострокових завдань також передбачено реорганізацію структури Верховного Суду із забезпеченням гарантій суддівського статусу.

Окрему увагу приділено створенню процесуальних засобів, що дозволять Верховному Суду впливати на єдність судової практики навіть у тих випадках, коли справа не підлягає касаційному оскарженню. Запропоновано розширити застосування письмового провадження у касаційних інстанціях для адміністративного, кримінального та господарського судочинства, а також удосконалити інститут зразкової справи

й розглянути можливість його впровадження у цивільному та господарському процесі.

У межах внутрішньої організації Верховного Суду значна увага зосереджена на удосконаленні діяльності Великої Палати. Ідеться про запровадження її власного Регламенту, а також перегляд механізмів і підстав для відступу від усталених правових позицій. У зв'язку зі зменшенням чисельного складу суддів Верховного Суду, викликаного відставками, Стратегія передбачає проведення нового конкурсу для укомплектування касаційних судів.

Окрім інституційних аспектів, Стратегія охоплює і питання доброчесності суддівського корпусу. Заплановано систематичний моніторинг способу життя суддів Верховного Суду, перевірку їхніх декларацій доброчесності, а також декларацій родинних зв'язків, що має на меті підвищити рівень прозорості та довіри до вищої ланки судової системи.

У межах реалізації Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024–2029 роки передбачається створення нового спеціалізованого органу – Вищого адміністративного суду України. Компетенцією Вищого адміністративного суду стане розгляд публічно-правових спорів, сторонами в яких виступають ключові органи державної влади – Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів, міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, а також Національний банк України.

Крім того, у державної влади залишається намір створити Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Процес конкурсного добору суддів до цього суду розпочався ще у 2017 році, однак досі не завершений, що вимагає оновлення підходів до формування відповідного складу суддів та організаційного запуску суду як ключової інституції в сфері правової охорони інтелектуальних прав.

Однією з новацій, передбачених Стратегією, є розвиток суддівської спеціалізації у судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Зокрема, йдеться про запровадження внутрішньої спеціалізації суддів, що дозволить підвищити ефективність і фаховість розгляду окремих категорій справ.

Реформування судової влади в Україні, передбачене Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024–2029 роки, має комплексний і багатовекторний характер. Пропоновані новації спрямовані як на оновлення інституційної структури судової системи, так і на вдосконалення процедур добору суддів, підвищення

ефективності діяльності ключових судових органів та зміцнення засад суддівської доброчесності.

Водночас запропоновані положення викликають певні дискусії. Реалізація зазначених реформ потребуватиме не лише політичної волі, а й належного ресурсного, організаційного та законодавчого забезпечення. Успішне впровадження оновленої стратегії дозволить істотно підвищити ефективність, прозорість і довіру громадян до судової системи як однієї з основ демократичної правової держави.

Список використаних джерел:

1. Ковач Я. Судова реформа в Україні: сучасний стан, проблеми та можливі шляхи їх вирішення. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 32(2), 419–439. <https://doi.org/10.32631/vsa.2024.2.32>

2. Реформа судової системи в Україні: Огляд останніх змін, проблеми та перспективи. URL: <https://pravoedelo.ua/reforma-sudovoyi-systemy-v-ukrayini-oglyad-ostannih-zmin-problemy-ta-perspektyvy/>

3. Нова стратегія судової реформи: що влада планує зробити з правосуддям до 2029 року. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/310626-novaya-strategiya-sudebnoy-reformy-chto-vlast-planiruet-sdelat-s-pravosudiem-do-2029-goda?utm_source=chatgpt.com

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія», доцент Храпенко Олена Олегівна

Попадич О. А.,
*студент 2 року навчання ОС «Магістр»
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО СУДДІ

Принципи відіграють визначальну роль, адже вони є основоположними засадами, на яких будується вся система правових норм. Вони

сприяють узгодженості законодавства, забезпечують його законність і передбачуваність, допомагають встановлювати баланс між державними інтересами та правами людини, слугують орієнтиром для подальшого їхнього вдосконалення, враховуючи важливі європейські стандарти.

Все ж особливу увагу з цього приводу варто звернути на Висновок КРЕС № 27 (2024), який є узагальненням апробованих роками на практиці стандартів та принципів з питань притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Він надає можливість повною мірою дослідити ті основоположні засади, які повинні бути втілені в національне законодавство, ключовими при цьому є: належне застосування дисциплінарної відповідальності суддів, належна законодавча база та організація дисциплінарного провадження щодо суддів, допустимі підстави для дисциплінарної відповідальності суддів, процесуальні гарантії необхідні суддям у дисциплінарних провадженнях [1, с. 2].

Дисциплінарне провадження в першу чергу спрямоване на підтримку високих стандартів суддівської етики, дотримання законодавства та захист авторитету судової влади. У зв'язку з цим не можна залишити поза увагою принцип справедливості дисциплінарного провадження, який означає беззаперечне дотримання прав і свобод його учасників та прийняття рішення, яке буде обґрунтованим та вмотивованим, не залишаючи сумнівів для стороннього спостерігача у своїй законності.

Ще давньогрецький філософ Арістотель визначав справедливість як чесноту, відповідно до якої кожен володіє тим, що йому належить і так, як вказує закон. Для нього центральним поняттям, що характеризує її, є «співмірність» як принцип організації розумної рівноваги [2, с. 38]. У розвиток цієї ідеї вбачається доцільним дослідження реалізації цього принципу в дисциплінарному провадженні з точки зору двох основних елементів: належного стандарту доказування та застосування дисциплінарних стягнень, що також тісно переплітається з принципом пропорційності.

Загалом, стандарт доказування – це встановлений рівень переконливості та достатності доказів, необхідний для підтвердження певного факту або обґрунтування рішення в юридичному процесі. Тривалий час велись активні дискусії щодо його обрання у дисциплінарному провадженні щодо судді та закріплення на рівні закону з метою формування

єдиної практики діяльності Вищої ради правосуддя при здійсненні дисциплінарних повноважень.

Так, законодавець у ч. 16 ст. 49 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» визначив, що підстава для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності вважається встановленою Дисциплінарною палатою (Вищою радою правосуддя) за результатами розгляду дисциплінарної справи, якщо докази, надані та отримані в межах дисциплінарного провадження, є чіткими та переконливими для підтвердження існування такої підстави. При цьому, чіткими та переконливими є докази, які з точки зору звичайної розсудливої людини у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин, що є підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності [3].

Вищевказане яскраво відображає пом'якшення позиції щодо необхідності застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом», який є характерним для кримінального процесу, оскільки є більш складним і потребує збору, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення істини по справі і досягнення його завдань: в першу чергу подолання презумпції невинуватості.

Водночас, якщо проводити паралелі, дійсно на певному етапі є речі, на яких варто наголосити і які підтверджують схожість кримінального провадження з дисциплінарним, а саме: перевіряючи обґрунтованість підозри Європейський суд з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» наголосив, що слова «обґрунтована підозра» означають наявність фактів чи інформації, котрі могли би переконати стороннього об'єктивного спостерігача, що особа могла вчинити правопорушення [4].

В той же час, повідомлення про підозру є тільки частиною складного процесу і не є остаточним рішенням щодо особи. З огляду на це, варто погодитися з позицією О. Овчаренко, яка характеризує стандарт доказування «чіткі та переконливі докази» як такий, що, з одного боку, є суворішим, ніж стандарт «баланс вірогідностей», який застосовується у цивільному процесі і передбачає, що перевагу отримує сторона, яка надасть більш переконливі докази як за якістю, так і за кількістю, а з іншого боку – менш жорстким, ніж стандарт «поза розумним сумнівом», оскільки не потребує проведення значного обсягу складних процесуальних дій для підтвердження чи спростування обвинувального акту, складеного стороною обвинувачення [5, с. 33]. Тому, надання дисциплі-

нарними органами чітких та переконливих доказів наявності чи відсутності порушень у діянні судді буде достатнім для ухвалення вмотивованого та справедливого рішення у дисциплінарному провадженні щодо судді.

Іншим важливим елементом принципу справедливості є застосування стягнень таким чином, щоб вони були пропорційні вчиненому дисциплінарному проступку та відповідали тяжкості, при цьому враховуючи його характер, наслідки, особу судді, ступінь вини, наявність інших дисциплінарних стягнень, інші обставини, що впливають на можливість притягнення судді до дисциплінарної відповідальності [6].

Для цього Законом України «Про судоустрій і статус суддів» передбачена розгалужена система дисциплінарних стягнень від найменш до найбільш суворого. Також, створюючи певні запобіжники для уникнення неправильного їх застосування, законодавець чітко визначив випадки, коли дисциплінарний орган за той чи інший проступок повинен застосувати відповідне стягнення. Наприклад, подання про звільнення судді з посади застосовується виключно у разі: 1) вчинення суддею істотного дисциплінарного проступку, грубого чи систематичного нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді; 2) порушення суддею обов'язку підтвердити законність джерела походження майна [6]. Перелік таких проступків визначений Законом, але викликає певні застереги визначення «інше грубе порушення закону, що підриває суспільну довіру до суду». З одного боку, варто звернути увагу на тому, що складно визначити з точністю всі види таких порушень, оскільки правовідносини є динамічними і постійно змінюються, а з іншого боку, використання низки оціночних понять надає Вищій раді правосуддя широкі можливості для застосування найбільш суворого стягнення, що повинно бути тільки у крайніх випадках.

Іншим проблемним аспектом є практична реалізація такого стягнення як переведення судді до суду нижчого рівня. Так, ч. 2 ст. 52 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає, що судді в Україні мають єдиний статус незалежно від місця суду в системі судоустрою чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді. А це означає, що кожен суддя займає однакове юридичне становище, а тому і до всіх повинні застосовуватись однакові умови щодо відповідальності. В той же час, ч. 4 ст. 109 цього ж Закону унормовує, що цей вид стягнення

не застосовується до судді вищого спеціалізованого суду. Крім цього, така законодавча регламентація породжує логічне запитання: куди переводити суддю місцевого суду?

Саме тому, як свідчить Узагальнення практики розгляду Вищою радою правосуддя та її дисциплінарними органами дисциплінарних справ щодо суддів (за матеріалами справ 2017–2021 років) дисциплінарне стягнення у виді подання про переведення судді до суду нижчого рівня дисциплінарними органами не застосовувалось [7, с. 34]. Зазначене дає можливість дійти висновків про недосконалість системи дисциплінарних стягнень щодо суддів та потребу у приведенні її до такого стану, коли будуть враховані сутнісні принципи єдності правового статусу суддів.

Список використаних джерел:

1. Висновок №27 Консультативної ради європейських суддів про дисциплінарну відповідальність суддів від 6 грудня 2024 року URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/kryes_27_ukr_mova.pdf (дата звернення: 23.03.2025).
2. Соловей А. А. Філософсько-правове розуміння поняття справедливості. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 5. С.37–40.
3. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 р. №1798-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. №7–8. ст.50.
4. Нечипорук і Йонкало проти України: рішення ЄСПЛ від 21.04.2011 (заява №42310/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text (дата звернення: 23.03.2025).
5. Овчаренко О. Невирішені проблеми інституту дисциплінарної відповідальності суддів: аналітичний звіт Центру політико-правових реформ. 2024. 45 с. URL: <https://surl.li/gwsogj> (дата звернення: 23.03.2025).
6. Про судоустрій та правовий статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року №1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №31. Ст. 545.
7. Узагальненням практики розгляду Вищою радою правосуддя та її дисциплінарними органами дисциплінарних справ щодо суддів (за матеріалами справ 2017–2021 років) оприлюднено Вищою радою правосуддя відповідно до рішення від 14 грудня 2023 року №1315/0/15–23. URL: <https://surl.li/qudqrp> (дата звернення: 23.03.2025).

Науковий керівник: професор кафедри юстиції Навчально-Наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор Марина Стефанчук.

Рева М. В.,
курсантка 4 курсу 1 групи
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В РІШЕННЯХ ЄСПЛ

Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що військовослужбовці, як і будь-які інші громадяни, не втрачають своїх прав, гарантованих Конвенцією. Винятки можливі лише в тих межах, які виправдані службовими обов'язками або інтересами національної безпеки [1, с. 132]. Соціальний захист військовослужбовців, зокрема право на пенсійне забезпечення, медичну допомогу, соціальні виплати у випадку інвалідності чи смерті на службі, є складовою частиною прав людини, гарантованих Конвенцією, передусім у контексті статей 1 Протоколу № 1 (право на мирне володіння майном), статті 14 (заборона дискримінації), а також статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) [2].

Рішення у справі *Grudic v. Serbia* (заява № 31925/08, рішення від 17 квітня 2012 року) [3]. У цій справі ЄСПЛ розглядав ситуацію, коли сербські органи влади припинили виплату пенсії колишньому військовослужбовцю, албанцеві за національністю, на підставі того, що він залишив територію країни під час конфлікту. Суд визнав, що припинення виплат пенсії без належного правового обґрунтування та без гарантій процесуального захисту становить порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції [2]. Окремо суд наголосив на важливості недопущення дискримінації за національною ознакою, вказавши на потенційне порушення статті 14 Конвенції у поєднанні з майновими правами [2].

Це рішення стало важливим прецедентом щодо захисту соціальних гарантій військовослужбовців, зокрема пенсій, як частини прав власності.

Справа *Siliadin v. France* (№ 73316/01, рішення від 26 липня 2005 року) [4]. Хоча ця справа безпосередньо не стосується вій-

ськовослужбовців, вона має ключове значення у формуванні підходу ЄСПЛ до соціального захисту осіб, які перебувають у підпорядкованому або залежному становищі. Суд розглядав випадок експлуатації неповнолітньої дівчини як домашньої працівниці у Франції без виплати їй заробітної плати. Суд дійшов висновку про порушення статті 4 Конвенції (заборона рабства і примусової праці) через бездіяльність держави [2].

Ця справа стала підґрунтям для подальшого розвитку стандартів захисту осіб, зокрема й військовослужбовців, які можуть опинитися у вразливому становищі щодо роботодавця (військового командування), коли йдеться про соціальні виплати, умови праці, забезпечення медичними чи психологічними послугами.

Рішення у справі *Ciobanu v. Romania* (№ 4509/08, рішення від 9 березня 2010 року) [5] стосується військовослужбовця, якому після виходу у відставку румунська держава відмовила у виплаті належної пенсії. Претензії заявника ґрунтувалися на тому, що зміна законодавства фактично позбавила його права на соціальне забезпечення. Суд визнав, що, незважаючи на те, що держава має певну свободу розсуду в питанні регулювання соціальних виплат, така зміна не повинна бути раптовою, без перехідного періоду, а також не повинна позбавляти особу вже набутого права. Суд ухвалив, що було порушено статтю 1 Протоколу № 1 [2].

Цей прецедент є вагомим аргументом для військовослужбовців, які зіштовхуються з ретроспективною зміною пенсійного законодавства чи скасуванням виплат.

Справа *Yavuz and Others v. Turkey* (№ 40872/07, рішення від 5 червня 2012 року) [6] стосувалася звільнення кількох військовослужбовців без права на пенсійне забезпечення. Суд дійшов висновку, що такі дії держави, якщо вони не ґрунтуються на чітких юридичних підставах і не забезпечують справедливого слухання, порушують як статтю 6 Конвенції (право на справедливий суд), так і статтю 1 Протоколу № 1 [2]. ЄСПЛ наголосив, що соціальні гарантії мають вважатися складовою частиною законно набутого майна, а їх позбавлення має супроводжуватися належними правовими процедурами.

Цей випадок також акцентує увагу на важливості належного судового розгляду спорів щодо соціального забезпечення військовослужбовців.

Отже, рішення ЄСПЛ демонструють послідовну практику щодо визнання соціального захисту військовослужбовців як невід'ємної частини

прав людини. Пенсійне забезпечення, медична допомога, соціальні виплати у разі інвалідності чи смерті – все це підпадає під дію статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Водночас, при розгляді справ Суд звертає увагу також на можливі ознаки дискримінації (стаття 14), відсутність належних судових процедур (стаття 6), а також загальні умови забезпечення гідного життя після служби.

Для України, з огляду на війну та зростаючу кількість військовослужбовців, питання соціального захисту набуває особливого значення. Європейська практика має слугувати орієнтиром у формуванні справедливих, стійких і правозахисних механізмів для захисту тих, хто служить державі.

Список використаних джерел:

1. Павленко В. С. Захист прав військовослужбовців та їх сімей: міжнародно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 131–133.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.04.2025).

3. Grudić v. Serbia (Заява № 31925/08, рішення від 17 квіт. 2012 р.). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-110378%22%7D> (дата звернення: 12.04.2025).

4. Siliadin v. France (Заява № 73316/01, рішення від 26 лип. 2005 р.). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-100523%22%7D> (дата звернення: 12.04.2025).

5. Ciobanu v. Romania and Italy (Заява № 4509/08, рішення від 3 лют. 2005 р.). URL: https://www.stradalex.eu/en/se_src_publ_jur_eur_cedh/document/echr_4509-08 (дата звернення: 12.04.2025).

6. Yavuz and Others v. Turkey (Заява № 40872/07, рішення від 5 черв. 2012 р.). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-111974%22%7D> (дата звернення: 12.04.2025).

Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шевчук О. М.

Романовська А. Р.,
студентка II курсу магістратури
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРОКУРОРІВ

Тема вдосконалення законодавства України щодо дисциплінарної відповідальності прокурорів є надзвичайно актуальною, оскільки ефективність роботи правоохоронної системи в значній мірі залежить від належного виконання прокурорами своїх повноважень та забезпечення високого рівня дисципліни. Дисциплінарна відповідальність прокурорів є важливою складовою механізму забезпечення законності, правопорядку та підзвітності органів прокуратури перед суспільством. Наявна система дисциплінарної відповідальності прокурорів має певні проблемні аспекти, що потребують свого нагального вирішення. Реформування органів прокуратури вимагає впровадження послідовної системи заходів, спрямованих на вдосконалення правового статусу посадових осіб, а також механізмів забезпечення трудової та службової дисципліни [1]. Значення соціальної відповідальності прокурорів у цьому процесі не можна недооцінювати, адже на них покладено значні суспільні очікування:

- з боку судової системи (суди розраховують на високий рівень професійної майстерності прокурорів, неухильне дотримання норм законності та етичних стандартів);
- суспільний запит (громадськість очікує від прокурорів чутливості до потреб суспільства, зокрема до захисту прав потерпілих від злочинів);
- слідчі органи (слідчі потребують від прокурорів якісного процесуального керівництва, а також своєчасної та професійної юридичної підтримки, особливо під час розслідувань у складних кримінальних провадженнях);
- ставлення до підозрюваних і обвинувачених (від прокурорів очікується об'єктивний і неупереджений розгляд доказів відповідно до вимог закону, а також справедливе застосування своїх дискреційних повноважень) тощо [2].

Актуальна правова регламентація, на наше бачення, не забезпечує достатньої ефективності механізму застосування дисциплінарних стягнень до прокурорів, що спричиняє:

- помилки у процесі притягнення до відповідальності: відсутність уніфікованого підходу може призводити до несправедливих рішень;
- можливості для зловживань: недостатня регламентація дозволяє уникати відповідальності або, навпаки, застосовувати стягнення з порушенням принципу пропорційності;
- дезорганізацію кадрової роботи: непрозорість процедур негативно впливає на ефективність управління персоналом;
- втрату кваліфікованих кадрів: невизначеність щодо дисциплінарних процедур може демотивувати висококваліфікованих працівників.

Основні проблемні аспекти, що спостерігаються у чинному законодавстві щодо дисциплінарної відповідальності прокурорів, можна поділити на кілька груп:

1) недосконалість процедурних норм. Законодавство подекуди не визначає чітко критерії та процедури розгляду дисциплінарних справ, що призводить до відсутності однозначного тлумачення норм і відкриває простір для зловживань;

2) нечітка визначеність стягнень. Обраний вид дисциплінарних стягнень подекуди не є достатньо ефективним для забезпечення належного рівня відповідальності;

3) недостатня транспарентність у розслідуванні дисциплінарних правопорушень прокурорів та чіткого механізму звітування про виконання рішень дисциплінарних органів, що знижує рівень довіри до системи прокуратури.

Вищевикладене зумовлює потребу термінових змін для підвищення ефективності правозастосування та довіри до органів прокуратури. Оскільки чинне законодавство не забезпечує достатньої правової визначеності та справедливості в процедурі притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності, важливо розробити і впровадити нові механізми, які відповідатимуть сучасним вимогам правової держави. У цьому контексті можна виділити такі ключові напрями вдосконалення цієї сфери:

- необхідно збільшити прозорість і публічність процесу розгляду дисциплінарних справ стосовно прокурорів, а також інформування про хід виконання рішень дисциплінарних органів у цих справах. Для забезпечення реальності та ефективності дисциплінарних стягнень необхідно

впровадити процедуру перевірки їх виконання. Публікація результатів розслідувань, дисциплінарних рішень та хід їх виконання забезпечить вищу підзвітність прокурорів перед громадськістю, сприяючи підвищенню довіри до роботи прокуратури;

- доцільно чітко визначити види стягнень за різні види дисциплінарних правопорушень, що дозволить уникнути суб'єктивізму та підвищити ефективність дисциплінарних заходів. Система стягнень повинна бути пропорційною та відповідати тяжкості вчинених порушень, зокрема для особливо значних проступків повинні передбачатися суворіші стягнення, наприклад, звільнення з посади;

- вбачається необхідним створення градації дисциплінарних стягнень, яка допоможе чітко визначати відповідальність прокурорів за порушення різного рівня тяжкості. Градація має забезпечувати справедливість, пропорційність таких стягнень і диференційований підхід до кожного випадку, що дасть можливість оцінювати порушення за рівнем їх тяжкості та наслідками для правосуддя;

- для подолання правової невизначеності слід чітко визначити поняття «грубе порушення правил прокурорської етики». Важливо внести зміни до законодавства, щоб запобігти вибіркового застосуванню дисциплінарних стягнень і забезпечити однакове застосування законів до всіх прокурорів;

- важливою є розробка та прийняття окремого нормативного акта, що має на меті системну регламентацію питань дисциплінарної відповідальності прокурорів.

Ці напрями вдосконалення законодавства можуть суттєво покращити механізм дисциплінарної відповідальності прокурорів, підвищити ефективність роботи прокуратури та забезпечити справедливу міру відповідальності за порушення етики і службових обов'язків. Вони також сприятимуть підвищенню довіри громадськості до органів правопорядку та підтримці верховенства права в Україні. Реформа системи дисциплінарної відповідальності прокурорів має стати одним із ключових напрямів удосконалення діяльності органів прокуратури.

Підсумовуючи зауважимо, що законодавче унормування дисциплінарної відповідальності прокурорів на рівні окремого нормативного акта є необхідним кроком, який сприятиме підвищенню ефективності діяльності прокуратури та забезпеченню верховенства права в Україні. Вдосконалення дисциплінарної відповідальності прокурорів в Україні по-

требує комплексного підходу, включаючи не тільки посилення заходів такої відповідальності і розвиток технологій, але й створення умов для підвищення прозорості, професіоналізму та етичності в роботі органів прокуратури. Це дозволить зміцнити довіру до інституту прокуратури, а також забезпечити належне виконання прокурорами своїх обов'язків перед суспільством.

Список використаних джерел:

1. Семененко Б. В. Тенденції удосконалення механізмів забезпечення службово-трудової дисципліни в органах прокуратури: науково-теоретичний аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2019. № 1(19). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19sbvnta.pdf> (дата звернення: 24.03.2025).

2. The Status and Role of Prosecutors. A United Nations Office on Drugs and Crime and International Association of Prosecutors Guide. United Nations. 2014. № 26. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/14-07304_ebook.pdf (дата звернення: 24.03.2025).

Науковий керівник: професорка кафедри юстиції ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, докторка юридичних наук, професорка Марина Стефанчук

Саїдова Валерія
*курсантка четвертого навчального курсу
першої навчальної групи
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З введенням режиму воєнного стану в Україні, а також внаслідок військової агресії з боку противника на нашій території виникла на-

гальна потреба забезпечення громадської безпеки та правопорядку в цих непростих обставинах. Це питання вимагає узгоджених зусиль багатьох суб'єктів, наділених владними повноваженнями у правоохоронній, військовій, економічній та інших ключових галузях суспільного життя.

Поруч з політичним та військовим керівництвом значну роль у врегулюванні збройного конфлікту відіграє безпосередньо кожен громадянин України. Згідно зі статтею 33 Конституції України, кожен громадянин має право вільно залишати територію України. [1] Це право громадянина гарантується не лише Конституцією України, а також Протоколом №4 до Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та Міжнародним пактом про громадські й політичні права. Відповідно до законодавства військовослужбовцям надано право перетину державного кордону на загальних підставах (для лікування, з туристичною метою, для відпочинку, навчання, у сімейних справах, для релігійного паломництва), в той ж час громадяни України можуть бути тимчасово обмежені в цьому аспекті. Таке обмеження допускається лише у виняткових випадках, чітко визначених законом. [2] Зокрема, у зв'язку з особливим правовим режимом було запроваджено новий порядок виїзду для окремих категорій громадян.

На сьогодні питання правового регулювання перетинання державного кордону військовослужбовцями набуває особливої актуальності. Необхідність чіткого визначення порядку виїзду та в'їзду військовослужбовців зумовлена як забезпеченням національної безпеки та обороноздатності держави так і дотриманням прав та свобод громадян в цілому. Однак, на жаль, право військовослужбовців щодо свободи пересування часто піддається обмеженню.

Звернемося до судової практики, яка стосується цього питання. Так, у постанові П'ятого апеляційного адміністративного суду від 30.04.2024 № 400/1148/24 апелянт вказувала на те, що відповідач неправомірно включив її до списків осіб, які під час воєнного стану мають право перетинати державний кордон, при цьому вона вказувала на те, що вона, набувши статус військовослужбовця, має право у разі наявності відповідного дозволу, перетинати державний кордон, однак внаслідок неправомірних дій відповідача такої можливості позбавлена. Заперечуючи, відповідач вказує на те, що у період дії воєнного стану на позивача, як і на інших керівників структурних підрозділів Головного управління,

розповсюджуються визначені обмеження, в тому числі щодо перетину державного кордону, він вказав на те, що позивач зберігає трудові відносини і державну службу не припинила, а тому на неї розповсюджуються обмеження щодо перетину державного кордону. Таким чином, суд з'ясував, що позивач була призвана на військову службу під час мобілізації в умовах воєнного стану, припинила виконання функцій державного службовця та набула статусу військовослужбовця. Вказане підтверджується тим, що позивач була звільнена на підставі відповідного наказу від 01.02.2023 року № 177-к. Тому суд задовільнив Апеляційну Скаргу ОСОБИ 1. [3]

Ще одним прикладом може слугувати рішення Донецького окружного адміністративного суду від 06 січня 2025 року справа № 200/7287/24. Позивач, звернувся з позовом до Військової частини про визнання протиправними дій, які полягали у ненаданні як військовослужбовцю Державної прикордонної служби України відпустки за сімейними обставинами та з інших поважних причин із збереженням грошового забезпечення тривалістю 10 календарних днів з 24.08.2024 року за кордоном. Позивач зазначив, що у період з 18.05.2022 по 08.02.2024 року перебував у полоні, а з 08.02.2024 року по 20.08.2024 року проходив лікування. В той ж час відповідач зауважив, що надання військовослужбовцям відпусток є правом командира, а не обов'язком. Стосовно надання дозволу на виїзд за кордон зазначено, що в умовах воєнного стану або надзвичайного стану може бути обмежено свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України. Таким чином, суд у задоволенні позову ОСОБА 1 до військової частини відмовив. [4]

Військовослужбовці також мають право перетинати державний кордон з метою лікування. Направленню за кордон для отримання медичної та реабілітаційної допомоги підлягають особи, що постраждали від агресії РФ. наявності відповідних документів. [5] Ще однією чіткою, законною підставою для перетину державного кордону військовослужбовцями є спеціальне рішення, пов'язане з виконанням цими особами завдань у сфері безпеки та оборони. [6]

Окремо варто розглянути обмеження права на виїзд за кордон з України на підставі обізнаності з відомостями, що становлять державну таємницю. Таке обмеження встановлюється з метою забезпечення захисту державної таємниці. Головною умовою для застосування такого обме-

ження є намір виїзду громадянина, який мав доступ до такої інформації, на постійне місце проживання в іншу країну. З вищевикладеного випливає, що для застосування такого обмеження Відповідно, військовослужбовець, як фізична особа, що проходить військову службу, може виїжджати за кордон лише для тимчасового перебування, а постійним місцем проживання завжди повинна бути Україна, а отже це обмеження на виїзд за кордон для військовослужбовців, які проходять військову службу, не застосовується. [7]

Що стосується інших військовослужбовців, то усі вони мають рівні з іншими громадянами України права на виїзд за кордон у порядку, встановленому законом, але для цього обов'язково необхідно пройти встановлену процедуру. В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні у зв'язку з російським вторгненням, цей процес супроводжується низкою проблем, що потребують детального розгляду. Командирам військових підрозділів регламентовано право надавати дозвіл військовослужбовцям на перетин державного кордону країни для особистих чи службових потреб. Саме з цієї тези починається вся проблематика. Військовим, які перебувають на службі, заборонено перетинати кордон без погодження та отримання спеціального дозволу від командування. Саме через це відбуваються зловживання становищем військових командирів, які в свою чергу обмежують це право військовослужбовців. [8]

У випадку відмови оскаржити це рішення досить складно, оскільки можливостей впливу в такій ситуації небагато. На практиці, отримання відмови у відпустці загалом та у відпустці з виїздом за кордон є досить вірогідним, це в свою чергу залежить від ряду факторів, таких як особиста характеристика військовослужбовця, його моральні якості, тощо. На сьогодні запровадження воєнного стану не є чимось унікальним для сучасного світу. Втім, такі категорії, як «військовослужбовці», «перетин митного кордону» та «воєнний стан», набувають все більшого значення. Ефективне правове регулювання є ключовим фактором забезпечення законності, гласності, прозорості та дотримання прав людини в особливий період. Вдосконалення адміністративно-правового регулювання у цій сфері з урахуванням досвіду і особливостей перебігу збройного конфлікту в Україні, оптимізація механізму через можливість оперативного реагування на зміну обстановки, сприятиме підвищенню ефективності правозастосування та зміцненню обороноздатності держави в цілому.

Доцільно вбачати, що наразі в Україні створено достатнє нормативне підґрунтя для функціонування режиму воєнного стану належним чином, а тому адміністративно-правове забезпечення його безпосередніх суб'єктів в подальшому передбачає активну діяльність уповноважених органів, осіб та недержавних організацій щодо підняття рівня ефективності та законності питання перетину військовослужбовцями митного кордону в період воєнного стану як в нормативному, так і в практичному дискурсах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 30.04.2024 № 400/1148/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118766249>
4. Рішення Донецького окружного адміністративного суду від 06 січня 2025 року по справі № 200/7287/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124308457>
5. Про забезпечення організації направлення осіб із складових сил оборони та сил безпеки, постраждалих у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на лікування за кордон затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р. № 411 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2022 р. № 1169) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2022-n#Text>
6. Правила перетинання державного кордону громадянами України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kp950057>
7. Про державну таємницю: закон України від 21.01.1994 3856-XII) URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T385500?an=1>
8. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: закон України від 15.11.2024 3857-XII// України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>

Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шевчук О. М.

Собко Є. В.,
*студентка 3-го курсу факультету адвокатури
та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська
юридична академія»*

ПРОБЛЕМИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СУДОЧИНСТВА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Сучасні глобальні технологічні процеси дедалі активніше проникають у всі сфери державного управління, зокрема й у сферу правосуддя. Діджиталізація судочинства стала не лише викликом, а й необхідною умовою для забезпечення ефективності, прозорості та доступності правосуддя. Особливо цей процес активізувався в умовах пандемії COVID-19 та повномасштабної війни в Україні, коли фізичний доступ до судів часто ускладнений або неможливий. Проте перехід до цифрових форм провадження супроводжується численними проблемами технічного, правового та організаційного характеру.

У багатьох розвинених країнах діджиталізація судових процедур уже давно є реальністю. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки функціонує система електронного документообігу PACER, яка дозволяє учасникам процесу отримувати доступ до матеріалів справи онлайн, подавати процесуальні документи, оплачувати судовий збір і навіть брати участь у слуханнях дистанційно. У Великій Британії активно впроваджуються онлайн-суди для розгляду нескладних справ у сфері цивільного та адміністративного судочинства. Франція створила портал телесудочинства, а в Естонії значна частина справ розглядається в електронному форматі, що дозволяє значно зекономити державні ресурси і прискорити розгляд справ [1].

Досвід зазначених країн демонструє важливу особливість: діджиталізація не обмежується лише впровадженням відеозв'язку чи електронного документообігу. Йдеться про повноцінну трансформацію судової системи, де за допомогою цифрових технологій оптимізується логістика справ, автоматизується розподіл суддів, забезпечується відкритість судових рішень і зменшується людський фактор у прийнятті рішень. Наприклад, у Сінгапурі діє система під назвою Community Justice and Tribunals System (CJTS), яка дає змогу громадянам подавати скарги,

переглядати документи справи, комунікувати зі сторонами та навіть укладати мирові угоди без фізичної присутності в суді.

Україна також розпочала процес цифровізації судової системи ще до початку повномасштабної війни. Основою цифрового судочинства стала Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС), що передбачає функціонування електронного суду, в межах якого сторони можуть надсилати документи в електронному форматі, отримувати повідомлення та брати участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції. Проте на практиці повноцінне функціонування цієї системи гальмується через низку факторів.

Однією з головних проблем є нерівномірність технічного забезпечення судів. Часто технічне обладнання застаріле або його недостатньо для якісного проведення відеоконференцій, збереження електронних документів або організації онлайн-засідань. У деяких регіонах, особливо в умовах воєнних дій, технічна база судів частково або повністю знищена, що робить електронне судочинство неможливим. Другою серйозною проблемою є рівень цифрової грамотності учасників процесу – як суддів та працівників апарату судів, так і адвокатів, позивачів та відповідачів. Нерідко судді уникають електронного формату через складність його використання, небажання змінювати звичну практику або побоювання технічних збоїв [2].

Також у контексті цифровізації виникає чимало правових питань. Не врегульованими залишаються питання автентичності електронних доказів, забезпечення конфіденційності персональних даних, захисту від кібератак та недопущення стороннього втручання у судовий процес. Відсутність єдиного підходу до цифрового підпису, а також неврегульованість окремих процесуальних дій у цифровому середовищі створює правову невизначеність і спричиняє зловживання.

Попри ці проблеми, цифрова трансформація судочинства в Україні є вкрай перспективною. По-перше, вона дозволяє знизити навантаження на судову систему за рахунок автоматизації процесів. По-друге, забезпечує більшу відкритість і прозорість судових рішень, що є важливою складовою боротьби з корупцією. По-третє, діджиталізація сприяє доступу до правосуддя для громадян, які проживають у віддалених районах або вимушені були евакуюватися за кордон. З огляду на війну та мобільність населення, електронний суд може стати єдиною можливою формою реалізації права на захист.

Для ефективного впровадження цифрового судочинства Україна має враховувати зарубіжний досвід, зокрема щодо стандартизації електро-

них сервісів, навчання суддів і працівників апарату, захисту інформації та вдосконалення законодавства. Важливо також інвестувати в технічну інфраструктуру, забезпечити доступність інтернету для всіх учасників процесу та адаптувати процесуальні кодекси до цифрових реалій.

Отже, діджиталізація судочинства в Україні – не просто технічний проєкт, а глибока реформа, яка повинна змінити саму логіку функціонування судової влади. Успішність цієї реформи залежить від того, наскільки держава зможе забезпечити належну технічну, нормативну та організаційну базу, водночас гарантуючи права учасників судового процесу в цифровому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Михайліна, Т. В., І. М. Жаровська, І. В. Кривешко. Діджиталізація адміністративного судочинства та інформаційна культура судді. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law* 37 (2023). С. 343–348. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/818/745>

2. Карпосєв, Р. В., Моїсєєнко Д. М. Діджиталізація цивільного судочинства в Україні. *Colloquium-journal*. No. 30 (189). 2023. С. 71–75. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1896916>

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» Кісліцина І. О.

Сокалюк Дмитро
*аспірант кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін
Київський університет права НАНУ*

ЮРИСДИКЦІЯ СПОРІВ ПРО ВИЗНАННЯ ПРОТИПРАВНОЮ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ ЩОДО НЕЗАВЕРШЕННЯ ВАЛЮТНОГО НАГЛЯДУ ОПЕРАЦІЙ З ЕКСПОРТУ АБО ІМПОРТУ ТОВАРУ

Повномасштабна війна та тотальне обмеження економічних відносин з російською федерацією та її союзниками призвели до недотримання

українськими суб'єктами господарювання встановлених граничних строків розрахунків за операціями експорту та імпорту, пов'язаних з цими державами. Це, в свою чергу, призвело до появи значної кількості нової категорії справ – спорів про визнання протиправною бездіяльності банку щодо незавершення валютного нагляду операцій з експорту або імпорту товару. На сьогодні відсутня єдність судової практики щодо юрисдикції цієї категорії справ, що робить актуальним дослідження вказаного питання. Так, деякі господарські суди відмовляють у відкритті провадження у вказаній категорії спорів в зв'язку з тим, що вказана категорія справ не підлягає розгляду за правилами господарського судочинства (наприклад, справа № 910/5406/24), деякі відкривають провадження та розглядають такі справи в порядку господарського судочинства (наприклад, справа № 916/87/24), а деякі суди розглядають такі спори в порядку адміністративного судочинства (наприклад, справи № 280/5917/22, 280/4839/19, 460/2350/25). З огляду на вищезазначене, дослідження вказаного питання в цій публікації видається актуальним та таким, що має важливе практичне значення для формування єдиної судової практики.

У разі виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської або фінансової системи держави, Національний банк має право запровадити заходи захисту. Одним з таких заходів є встановлення граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів [1, ст. 12]. У разі встановлення таких строків для операцій з експорту товарів грошові кошти підлягають зарахуванню на рахунки суб'єктів господарювання у банках України у строки, зазначені в договорах, але не пізніше строку та в обсязі, встановлених Національним банком України. У випадку встановлення таких строків для операцій з імпорту товарів їх поставка має здійснюватися у строки, зазначені в договорах, але не пізніше встановленого Національним банком України граничного строку розрахунків з дня здійснення попередньої оплати [1, ст. 13]. Порушення українським суб'єктом господарювання строку розрахунків тягне за собою нарахування пені за кожний день прострочення в розмірі 0,3 відсотка суми неoderжаних грошових коштів за договором, або вартості недопоставленого товару у національній валюті або в іноземній валюті, перерахованій у національну валюту за курсом Національного банку України, встановленим на день виникнення заборгованості [1, ст. 13].

Фактичне здійснення нагляду за дотриманням суб'єктами господарювання встановлених Національним банком України зазначених гра-

ничних строків розрахунку здійснюється банками, в яких відкриті поточні рахунки таких суб'єктів. За визначенням Закону України «Про валюту і валютні операції» такі банки є агентами валютного нагляду, і у разі виявлення ним порушення суб'єктом валютної операції граничного строку розрахунку, банк інформує про це орган валютного нагляду у порядку, встановленому Національним банком України [1, ст. 11].

В господарській діяльності виникають випадки, коли суб'єкт господарювання порушує граничні строки розрахунку за операціями експорту та імпорту товару та вважає причини такого пропуску незалежними від нього. При цьому, побоюючись настання правових наслідків у вигляді нарахування пені за порушення таких строків, суб'єкт господарювання звертається до банку з вимогою припинити (завершити) валютний нагляд за відповідною господарською операцією. У більшості випадків банк відмовляє такому суб'єкту, посилаючись на відсутність правових підстав для цього. Отримавши таку відповідь та вирішивши оскаржити в судовому порядку таку відмову, перед суб'єктом господарювання постає питання щодо обрання юрисдикції суду для такого оскарження, адже може здатися, що банк, не будучи суб'єктом владних повноважень по своїй суті, все ж фактично виконує делеговані функції суб'єкта владних повноважень щодо валютного нагляду. Позивачі, які вирішують вказане питання шляхом звернення до суду адміністративної юрисдикції, зазвичай обґрунтовують свою позицію посиланням на положення Кодексу адміністративного судочинства України, де суб'єкт владних повноважень визначається, зокрема, як інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень [2, ст. 4].

З аналізу положень Закону України «Про валюту та валютні операції», а також Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, зміст та обсяг повноважень агента у відносинах валютного нагляду не свідчить про наявність у банків яких-небудь публічно-владних управлінських функцій, в тому числі на виконання таких делегованих повноважень. Зокрема, банками здійснюється лише функція щодо збору відповідної інформації та інформування Національного банку України про валютні операції клієнтів. При цьому прийняття банками управлінського рішення не здійснюється. Таким чином, у таких правовідносинах функція банків як агентів валютного нагляду зводиться лише до збору та передачі інформації про валютну операцію. При цьому у банків відсутні

повноваження встановлювати порушення вимог валютного законодавства. Таким чином, здійснення валютного нагляду банком не передбачає реалізацію будь-якої публічно-владної управлінської функції, делегованої йому державним органом, а тому такий спір не стосується публічно-правових відносин ані за своїм змістом, ані за суб'єктним складом.

Не можна віднести вказаний спір також і до повноважень судів господарської юрисдикції. За договором банківського рахунку банк зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (володільцеві рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунком. Умовами договору банківського рахунку не здійснюється регулювання проведення банком валютного нагляду. Оскільки валютний нагляд не стосується договірних відносин щодо виконання банком зобов'язань за договором банківського рахунку, такі відносини не є господарськими відносинами за своїм змістом. Окрім цього доцільно зауважити, що господарським відносинам характерна рівність їх суб'єктів, що не характерно правовідносинам щодо валютного нагляду.

Слід зазначити, що виконання банком вищевказаних функцій агента валютного нагляду, що полягає у зборі та передачі інформації про валютну операцію до органів валютного нагляду, не створює якихось негативних наслідків для його клієнтів, оскільки такі наслідки можуть бути результатом рішень саме органів валютного нагляду, тобто Національного банку України та центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику.

З урахуванням вказаного, в першу чергу виходячи з того, що виконання функцій агента валютного нагляду банком не створює якихось негативних наслідків для його клієнтів, вважаємо, що судові спори за позовом щодо визнання протиправною бездіяльності банку щодо незавершення валютного нагляду за дотриманням граничного строку розрахунку за операцією експорту або імпорту товару взагалі не доцільно розглядати в судовому порядку. Враховуючи те, що негативні наслідки для суб'єктів господарювання проявляються виключно у вигляді нарахування пені, про які зазначено вище, рішення про що приймається саме центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, то, на нашу думку, судовий захист повинен проходити саме в контексті оскарження рішення цього органу щодо застосування пені, а банки в такому випадку повинні бути залучені в якості третіх осіб на стороні відповідача.

Список використаних джерел:

1. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21 червня 2018 р., №2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>.
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 р. №2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
3. Про затвердження Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів : постанова Правління НБУ від 2 січня 2019 р. №7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007500-19#Text>.
4. Мякота К. А. Правовий статус органів валютного нагляду на шляху до валютної лібералізації та переходу до вільного руху капіталу. Право та державне управління, 2021. №2. С. 57–61.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, адвоката, в.о. Голови Комітету з конституційного правосуддя та прав людини Ради адвокатів Одеської області, член Ради Комітету з конституційного права, адміністративного права та прав людини Асоціації правників України Кармазіна К. Ю.

Сюйва Я. С.

*курсант Навчально-наукового
інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

ЕЛЕКТРОННЕ ПРАВОСУДДЯ ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Електронне правосуддя сьогодні є одним із найважливіших напрямів модернізації судової системи України, спрямованим на підвищення прозорості, відкритості та доступності судового розгляду. У глобальному сенсі, електронне правосуддя передбачає застосування сучасних інформаційних технологій у всіх етапах судового процесу: від подання позовних заяв і доказів у електронному вигляді до проведення онлайн-засідань, електронного документообігу та публічного доступу до рішень судів. Впровадження електронних інструментів у діяльність судів дозволяє не лише економити час і ресурси сторін, але й суттєво підвищити

рівень довіри до судової влади завдяки зменшенню ризиків корупції, маніпуляцій і порушень процесуальних норм.

Суттєвою перевагою електронного правосуддя є забезпечення прозорості судового процесу через відкритий і оперативний доступ громадськості до судових рішень та іншої процесуальної інформації. Наявність спеціалізованих електронних баз даних, таких як Єдиний державний реєстр судових рішень України, дає можливість громадянам, адвокатам, журналістам і науковцям отримувати оперативну інформацію про перебіг конкретних справ і прийняті судом рішення. Це дозволяє формувати суспільний контроль за діяльністю судів, значно знижує рівень упередженості та корупційних проявів, а також сприяє формуванню єдиної правозастосовчої практики. Прозорість, яку забезпечує електронне правосуддя, зміцнює суспільну довіру до судової влади, демонструючи її відкритість та підзвітність перед суспільством [1].

Окрім забезпечення прозорості, важливим є аспект відкритості судового розгляду. Завдяки електронному правосуддю розширюються можливості участі сторін у судових засіданнях, зокрема за допомогою відеоконференцз'язку. Це особливо важливо в умовах, коли учасники процесу знаходяться у різних регіонах чи навіть країнах. Онлайн-засідання дозволяють ефективно здійснювати правосуддя, скорочуючи витрати на пересування сторін, адвокатів та свідків, що в умовах сучасного динамічного життя є значною перевагою. Також така форма участі сприяє зменшенню можливості затягування процесу, оскільки сторонам складніше уникнути явки на засідання з формальних причин. Відкритість у цьому випадку забезпечується через широке застосування сучасних технічних засобів, які дозволяють як сторонам, так і громадськості в режимі реального часу відстежувати перебіг судового процесу.

Одним із найважливіших аспектів електронного правосуддя є його роль у боротьбі з корупцією та підвищенні об'єктивності судових рішень. Використання автоматизованих систем, які мінімізують людський фактор на стадії прийняття документів, призначення суддів та розподілу справ, дозволяє виключити можливість маніпуляцій або необґрунтованих втручань. Наприклад, автоматизована система документообігу судів, яка використовується в Україні, забезпечує прозорий та об'єктивний розподіл справ між судьями, що значно знижує корупційні ризики. Крім того, завдяки електронному документообігу судова система має можливість забезпечувати суворий контроль за строками розгляду справ та виконання процесуальних дій. Все це формує якісно новий рівень відповідальності судової влади перед громадянами.

Однак впровадження електронного правосуддя в Україні не позбавлене певних труднощів і викликів. Перш за все, це технічні та організаційні проблеми, пов'язані з недостатнім фінансуванням судової системи, дефіцитом сучасного обладнання, низьким рівнем технічної грамотності деяких суддів та працівників апарату судів. Часто учасники процесу, особливо в регіонах, стикаються з недостатньою якістю інтернет-з'єднання, що негативно впливає на ефективність та якість онлайн-засідань. Окрім цього, залишається відкритим питання захисту інформації та особистих даних учасників процесу, оскільки цифровізація передбачає зберігання великих обсягів конфіденційних даних, які потребують особливої уваги з боку державних органів [2].

Особливого значення питання електронного правосуддя набуло в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України. Війна створила безпрецедентні виклики для функціонування судової системи, включаючи фізичне руйнування будівель судів, знищення архівів та документації, ускладнення або неможливість доступу громадян до судів через бойові дії. Саме в цей час електронне правосуддя стало життєво важливим інструментом забезпечення доступу громадян до правосуддя. Онлайн-засідання судів дозволили зберегти безперервність судового процесу навіть в умовах тимчасової окупації чи блокади окремих регіонів, а електронні системи забезпечили збереження важливої процесуальної інформації. Це свідчить про стратегічне значення електронного правосуддя для забезпечення стабільності правової системи країни в умовах кризових ситуацій.

Перспективи розвитку електронного правосуддя в Україні є дуже широкими. Вони пов'язані як із розширенням технічних можливостей, так і з адаптацією законодавства до нових цифрових реалій. Необхідним є подальший розвиток інфраструктури, впровадження новітніх технологій, таких як штучний інтелект для аналізу судових рішень та автоматизації судових процедур, що дозволить зробити судову систему більш ефективною та оперативною. Важливо також забезпечити широке навчання суддів та працівників апарату судів, щоб підвищити їх цифрову грамотність та адаптувати до нових методів роботи. Крім того, потрібно враховувати міжнародний досвід електронного правосуддя, що дозволить уникнути типових помилок і використати найкращі практики інших країн у процесі реформування української судової системи.

Отже, електронне правосуддя є важливим кроком у реформуванні української судової системи, спрямованим на забезпечення прозорості,

відкритості та справедливості судового процесу. Подолання існуючих труднощів та ефективна реалізація електронного правосуддя дозволить не лише підвищити ефективність діяльності судової влади, але й зміцнити суспільну довіру до неї. У сучасних умовах, коли Україна переживає складні часи війни та поствоєнного відновлення, електронне правосуддя стає одним із ключових інструментів забезпечення стабільності держави та захисту прав її громадян [3].

Список використаних джерел:

1. Електронне правосуддя як спосіб підвищення ефективності судового розгляду, Ніколенко Л. М., Донецький державний університет внутрішніх справ, 2022. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.57>
2. Особливості впровадження та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи як інструмента електронного правосуддя, Теремецький Владислав Іванович; Дуліба Євгенія Володимирівна, 2023. <https://repository.ndipp.gov.ua/handle/765432198/751>
3. Діяльність апарату суду як правоохоронного органу при здійсненні електронного правосуддя, Соболь Євген, 2023, ДДУВС. <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/11987>

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу, Національної академії внутрішніх справ Куцик Катерина Володимирівна

Тимчишин П. А.

*курсант Навчально-наукового
інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

ЦИФРОВІ ДОКАЗИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ДОСТОВІРНОСТІ ТА ДОПУСТИМОСТІ В УМОВАХ ЗАГРОЗ

Цифровізація суспільного життя суттєво вплинула на розвиток цивільного судочинства, адже дедалі частіше сторони в судових процесах

почали подавати докази, що мають цифрову форму. Електронні листи, повідомлення в месенджерах, відеозаписи, цифрові документи та інші дані в електронному форматі поступово стали повноправними доказами в цивільних справах. Відповідно до частини 1 статті 76 Цивільного процесуального кодексу України, докази – це будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги чи заперечення сторін [1]. У контексті новітніх технологій, цифрові докази стають невід’ємною складовою доказової бази в судових процесах, однак з їх використанням пов’язано чимало практичних проблем, зокрема питань достовірності, надійності та допустимості таких доказів.

Одна з найбільших проблем, що постає під час застосування цифрових доказів у цивільному процесі, є питання їх оригінальності. Належність цифрового доказу передбачає можливість підтвердження того, що інформація була створена саме тією особою, яка її надає, і не була змінена після створення. Проте цифрові дані є вразливими до маніпуляцій, кіберзагроз та несанкціонованого втручання. Наприклад, повідомлення електронної пошти можуть бути змінені або підроблені, відеозаписи – відредаговані за допомогою сучасних технологій, а переписка у месенджерах – видалена або змінена шляхом зламу акаунтів. Тому суди часто стикаються з питанням належного встановлення та підтвердження достовірності цифрових доказів, що може ускладнювати процес прийняття законних і обґрунтованих рішень.

Допустимість цифрових доказів у цивільному процесі також викликає низку дискусій. Відповідно до статті 77 ЦПК України, докази є допустимими, якщо вони отримані з дотриманням вимог закону [1]. Водночас чинне законодавство не містить чітких та детальних норм, які б регулювали спеціальні процедури збору, фіксації та подання цифрових доказів до суду. Відсутність таких норм іноді породжує ситуації, коли сторони використовують різні методи фіксації цифрових доказів, що нерідко призводить до їх відхилення судами через процесуальні недоліки. Наприклад, скріншоти повідомлень без належного технічного чи експертного підтвердження їх можуть бути визнані судом недопустимими доказами, що створює серйозні перешкоди для ефективного захисту прав сторін у процесі.

Окрім проблем належності й допустимості, важливим є питання належної фіксації та збереження цифрових доказів. В умовах активних кіберзагроз і можливостей для знищення або зміни інформації, сторони

можуть стикатися з труднощами у забезпеченні збереження первісного вигляду доказів до моменту їх подання суду. Цивільний процесуальний кодекс України передбачає можливість забезпечення доказів до подання позову чи під час розгляду справи (ст. 116 ЦПК України), однак чітких рекомендацій щодо особливостей фіксації цифрових доказів законодавством не передбачено [2, С. 55–57]. Це може негативно впливати на якість доказової бази, сприяти втраті доказів або ставити під сумнів їхню достовірність та належність під час судового розгляду.

Особливої актуальності проблема цифрових доказів набуває в умовах зростання кіберзагроз. Сучасні технології дозволяють здійснювати складні кібератаки, що спрямовані не лише на знищення чи зміну інформації, але й на підриг довіри до цифрових доказів [3, С. 215–217]. В умовах кібератак на інформаційні системи судів, адвокатських компаній, підприємств чи фізичних осіб виникають додаткові складнощі у питанні підтвердження достовірності цифрових доказів. Ця проблема потребує створення спеціалізованих технічних і правових механізмів захисту доказів, зокрема застосування цифрового підпису, блокчейн-технологій, спеціалізованих цифрових архівів, які б гарантували незмінність та безпеку інформації, що подається до суду.

Вирішення зазначених проблем цифрових доказів потребує комплексного підходу. Перспективним є прийняття спеціальних норм, які чітко регулюватимуть порядок фіксації, підтвердження достовірності та забезпечення допустимості цифрових доказів. Зокрема, законодавцю доцільно передбачити конкретні правила подання електронних доказів, порядок залучення експертів з інформаційних технологій, створення єдиних стандартів технічної фіксації таких доказів. Також слід передбачити можливість використання спеціалізованих програмно-технічних засобів, які забезпечуватимуть суду можливість оперативно і достовірно перевірити цифрові докази на предмет втручання чи маніпуляції.

Не менш важливим є підвищення рівня технічної підготовки суддів та адвокатів щодо роботи з цифровими доказами. Судді повинні отримати можливість якісно і професійно оцінювати цифрові докази, знати особливості їх походження та зберігання, а також адекватно реагувати на спроби маніпуляції інформацією. Для цього необхідним є регулярне проведення спеціалізованих тренінгів, семінарів і навчань із залученням експертів з кібербезпеки та цифрових технологій.

Таким чином, використання цифрових доказів у цивільному процесі відкриває нові можливості для забезпечення ефективності

та об'єктивності судочинства, однак водночас породжує численні виклики та ризики. Проблеми автентичності, допустимості та захисту цифрових доказів потребують невідкладного законодавчого регулювання та технічного вдосконалення. Реалізація цих кроків дозволить підвищити якість цивільного судочинства в Україні, зробити його більш адаптованим до сучасних цифрових реалій та забезпечити ефективний захист прав учасників цивільних процесів в умовах постійних кіберзагроз.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 04.04.2025)
2. Зімнік В. В. Електронні докази в цивільному процесі та їх застосування на практиці. *Актуальні питання вдосконалення діяльності Національної поліції України в сфері превенції та запобігання корупції*. 2017. С. 55–57. (дата звернення 04.04.2025).
3. Татулич, І. Ю. (2020). Електронні докази як засіб доказування в цивільному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2020. С. 215–219. (дата звернення 04.04.2025).

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу, Національної академії внутрішніх справ Куцик Катерина Володимирівна

Тишківська А. Д.,
студентка II курсу магістратури
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА У ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ ВИМІРІ

Триваючі євроінтеграційні процеси зумовлюють необхідність адаптації національного законодавства до європейських стандартів, зокрема і у сфері правового статусу прокурора та функціонування органів системи

прокуратури. Гармонізація законодавства сприятиме підвищенню рівня правової визначеності, а також зміцненню державних інституцій і наближенню до стандартів Європейського Союзу у сфері правосуддя та прокуратури.

Правовий статус прокурора у країнах-членах Європейського Союзу здебільшого визначається місцем, яке обіймає прокуратура в системі органів державної влади конкретної держави. Це впливає на порядок, строк та визначення суб'єкта призначення прокурорів на різних рівнях. Одним із ключових аспектів є забезпечення незалежності прокурорів, що є важливим елементом правової держави та засад верховенства права, про що часто йдеться у нормативно-правових актах Ради Європи та Європейського Союзу.

У експертному середовищі зазначається про необхідність формування нової сучасної прокуратури з новими підходами у роботі та з кадрами, що будуть рушійною силою реформ усієї системи прокуратури України. Зокрема, ще у березні 2015 року керівництво Генеральної прокуратури України оприлюднило стратегію реформування органів, розроблену на основі європейського та американського досвіду, оскільки Україна рухається в напрямку до європейської спільноти. Висловлювалася думка стосовно того, що саме зміна органів прокуратури повинна бути наріжним каменем нової сучасної держави із європейськими цінностями [1, с.151–152].

Пріоритетними напрямками реформування прокуратури було визначено такі: звільнення прокуратури від зайвих функцій, оптимізація існуючих систем та процедур, запровадження сучасних систем автоматизації та організаційної структури, що ґрунтуватиметься на професійних кадрах [1, с.151–152].

У науковій юридичній літературі зазначається про те, що у процесі наближення української прокуратури до європейських стандартів виникає необхідність підвищення ефективності та результативності діяльності прокурорів. Окрім цього, є необхідність створення висококваліфікованого кадрового складу та належної організації його роботи, заснованих на сучасних правових засадах і процедурах, із запозиченням досвіду кращих європейських практик менеджменту в органах прокуратури. Успіх реалізації реформи напряму залежить від наповнення ефективної системи управління її організаційним розвитком, тобто низкою заходів щодо організації та управління, спрямованих на масштабні перетворення у системі органів прокуратури, що супроводжуються запро-

вадженням нових і удосконалюванням вже існуючих процесів організаційного управління та прийняття рішень стратегічного характеру (наприклад стосовно функцій, компетенції, структури тощо) [2, с.30–33].

Варто зауважити, що в світі не існує загальновизнаної уніфікованої моделі місця чи ролі прокуратури в системі органів державної влади. У науковій літературі, в залежності від місця прокуратури у системі державних органів, розрізняють такі моделі функціонування цієї інституції:

- 1) держави, де прокуратура перебуває у складі міністерства юстиції;
- 2) держави, де прокуратура входить до складу суддівського корпусу (магістратури) та перебуває при судах;
- 3) держави, де прокуратура виділена в окрему систему та підзвітна парламенту;
- 4) держави, де прокуратура як самостійний орган держави взагалі відсутня [3, с.18–19].

Зауважимо, що прокуратуру України цілком справедливо треба відносити до моделі прокуратури, що має окреме місце в системі правосуддя та є характерною для таких держав як Австрія, Нідерланди, Німеччина, Румунія, Франція. Наразі прокуратура в Україні є відокремленою від органів правосуддя та незалежною при виконанні своїх повноважень. Водночас у науковій юридичній літературі часто аналізуються тенденції щодо наближення статусу прокурора до статусу судді [4]. Саме ця модель (функціонування прокуратури як органу судової влади) часто наводиться в науковій літературі як зразкова. Однак необхідно зауважити, що в цьому випадку не враховується небезпека «механічного» запозичення нетипового національній прокуратурі правового статусу.

Зокрема на думку Хорсуненка О. В., враховуючи важливий досвід інших держав і рекомендації організацій, учасницею яких є Українська держава, не можна не брати до уваги особливості національної моделі функціонування системи прокуратури, які зумовлені історією її становлення, закріплені Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами, які характеризують прокуратуру як ключовий елемент правової системи, що має специфічний, властивий тільки їй правовий статус, що не дає можливості віднести її ані до законодавчої, ані до виконавчої гілок влади. Тобто, відмінність прокуратури від законодавчої і виконавчої гілок влади – безумовна, тому що законодавча влада приймає загальнообов'язкові правила поведінки, таким чином виконуючи правотворчу функцію, виконавча влада реалізує вимоги законів на практиці

та використовує норми законів задля врегулювання правовідносин [1, с.161].

Варто погодитися з тим, що на шляху реформування іноді, у гонитві за «ідеальним», є небезпека втратити важливі особливості національної системи права та правосуддя, які, в першу чергу, повинні бути враховані при нормотворчості та ухваленні нових законодавчих актів. Не можна покладатися виключно на механізми, які працюють в інших державах, оскільки, враховуючи низку відмінностей, у національній правовій системі все може працювати інакше.

Окрім цього, у законах держав Європейського Союзу чітко передбачені правові норми, які стосуються недоторканності прокурорських працівників. При цьому мова йде про дієвий багатовіковий механізм забезпечення державою гарантій недоторканності прокурорів. Наприклад, в країнах, де прокуратура є частиною судової влади, прокурори мають недоторканність нарівні із суддями, а також «однаковий», порівняний правовий статус. Таким чином законодавство держав Європейського Союзу звертає значну увагу на захист прокурорів, тому що лише формальне нормативне закріплення діяльності прокуратури без наявності відповідних механізмів гарантування державою незалежності і недоторканності прокурорів може дуже негативно впливати на їхній правовий статус [5, с.82–83].

Таким чином, євроінтеграційні процеси впливають на реформування конституційно-правового статусу та функцій прокуратури в Україні відповідно до взятих Україною зобов'язань. Відбувається процес урегулювання відповідності вітчизняної моделі прокуратури міжнародним та європейським стандартам, що супроводжується численними змінами законодавства, які впливають на правовий статус прокурора загалом. При цьому, варто не забувати, що в Україні прокуратура має важливе місце у системі державних інституцій і не належить до жодної із гілок влади, що вже стало одним із визначальних складників національної моделі цієї інституції.

Список використаних джерел:

1. Хорсуненко О. В. Прокуратура України та країн-членів Європейського Союзу: порівняльне дослідження: дис. ... канд.юрид. наук. Одеса. 2019. 221 с.
2. Козьяков І. М. Методологічні аспекти організації прокурорської діяльності на сучасному етапі. *Вісник прокуратури*. 2015. Вип. 7. С. 23–33.

3. Налуцишин В. Правовий статус та функції прокуратури: європейський досвід. *Університетські наукові записки*. 2021. № 6 (84). С. 17–27.

4. Стефанчук М. М. Зближення гарантій незалежності прокурорів та суддів в Україні: у пошуках передумов та тенденцій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2022. № 2. С. 74–80.

5. Безкровний Є. А. Правовий статус прокурора. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2019. № 2. С. 78–85.

Науковий керівник: професорка кафедри юстиції ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, докторка юридичних наук, професорка Марина Стефанчук

Topchy Rymma

*Yaroslav Mudryi National Law University
Criminal Procedure Department,
postgraduate student, group 19-23z-10
ORCID 0009-0004-5975-1818*

DIGITAL JUSTICE IN THE UAE: THE INFLUENCE OF TECHNOLOGICAL ADVANCEMENTS ON JUDICIAL OPERATIONS

The United Arab Emirates (UAE) has become a regional leader in the adoption of digital technologies within its legal and judicial systems. The UAE government's digital transformation has profoundly influenced various sectors, with the justice system being one of the most notably affected. This transformation is reflected in the state's commitment to developing the essential legislative and technological foundations to support digital innovation within the judiciary such as the UAE Vision 2031 [1] and the Strategic plan for justice-2026 [2].

The digitalization of court procedures has been notably accelerated by the challenges presented during the COVID-19 pandemic, which necessitated the rapid deployment of virtual courtrooms. In response, the UAE Ministry of Justice and emirate-level judicial departments implemented secure platforms to facilitate online hearings, digital submission of evidence, and remote

participation by litigants and legal professionals [3 ; 5]. These measures ensured the continuity of judicial operations while paving the way for long-term structural change. The digital government is the entity responsible for leading the digital transformation process in the country, through the implementation of services, policies and initiatives that provide a world-class digital government. This government of the UAE is leading the process of digital transformation according to future strategies and vision, in order to achieve a world-leading digital government, as it ranked first in the Arab world and thirteenth globally in the United Nations e-government index. It aspires to become the first in the world through its vision of enhancing the well-being of society and advancing sustainable development [4].

A cornerstone of this transformation has been the application of artificial intelligence in judicial workflows, where Dubai Courts have implemented AI-driven tools to assist in the resolution of labor disputes, helping to automate the categorization and preliminary assessment of cases. The UAE Cabinet appointed the UAE Artificial Intelligence and Blockchain Council to oversee the implementation of AI technology in society and across government. The Council will propose policies to create an AI-friendly ecosystem, advance research in the sector, and promote collaboration between the public and private sectors, including international institutions to accelerate the adoption of AI. The Council is further tasked with encouraging the exchange of knowledge and experience in the AI field, integrating AI in education, spreading awareness and knowledge in the public sector and using AI to ensure the happiness of individuals. The Council also oversees the positive use of artificial intelligence, privacy of user data, data security and integrity, and efficient data sharing with the competent authorities. The UAE Artificial Intelligence and Blockchain Council also handles blockchain and oversees ways to use blockchain across the 42 government. The formation of the council is one of the five themes outlined in the Government's AI strategy, the first worldwide. Elsewhere in the UAE, initiatives such as the federal RegLab offer an example of the agile approach that will accelerate the UAE in becoming a world hub for AI. The RegLab enables the UAE Cabinet to grant temporary licenses for the testing and vetting of innovations that utilize future technologies and its applications, such as AI. Similar regulatory sandboxes by the Abu Dhabi Global Markets (ADGM) and Dubai International Financial Centre (DIFC) will lead to further insights on the right mix of policies and regulations required to support a thriving AI business landscape in the UAE. But the governance of AI is not the only question facing government leaders. AI also

has the potential to influence the act of governance itself [6]. As researchers come ever closer to AI systems that can make decisions, the nature of leadership and governance will also have to change. Will AI advance human intelligence in governance? Can the AI revolution be a call to action to better governance? The answer to both questions is yes, and the willingness of the UAE to adapt to these changes offers a blueprint for other countries.

The UAE's Smart Judiciary Strategy 2021–2023 set an ambitious objective to digitize over 80% of court services, including case filing, fee payment, document verification, and judgment issuance. This effort has enhanced the user experience, especially for non-resident litigants and commercial entities operating within international financial zones such as the Dubai International Financial Centre (DIFC) Courts and the Abu Dhabi Global Market (ADGM) Courts. His Excellency Prof. Saif Ghanem Al Suwaidi, Director-General of Dubai Courts, inaugurated the «Smart Room» project, a key pillar in the Courts' digital transformation strategy. This strategic initiative aims to enhance judicial services and improve accessibility for court users, aligning with Dubai Courts' mission to deliver justice efficiently and elevate customer satisfaction [7].

In addition, the use of blockchain technology is being piloted for secure court record management, particularly for the notarization and timestamping of legal documents. By ensuring data immutability and reducing the potential for tampering, blockchain-based systems enhance trust in digital court proceedings. Meanwhile, the integration of biometric authentication and encrypted cloud storage is strengthening cybersecurity across judicial networks. The Dubai International Financial Centre (DIFC) Courts have partnered with Smart Dubai to create the world's first Court of the Blockchain. Building on existing dispute resolution services, the alliance will initially explore how to aid verification of court judgments for cross-border enforcement. The partnership is the first step in creating a blockchain-powered future for the judiciary which will have far-reaching benefits, including streamlining the judicial process, removing document duplications, and driving greater efficiencies across the entire legal ecosystem [8].

Despite these advancements, the digitalization of judicial systems raises complex legal and ethical questions. Concerns regarding algorithmic bias, data protection, and digital exclusion persist, particularly for individuals unfamiliar with technology or lacking internet access. Legal frameworks addressing the use of AI in adjudication, digital evidence standards, and cross-border data flows are still in development, requiring continuous legislative and institutional adaptation. Ethical challenges may surface when decisions

are made by AI without human intervention, especially in critical domains like healthcare, finance, and criminal justice. Deep learning algorithms, which are fundamental to many AI advancements, often operate as black boxes, making it challenging to understand their decision-making processes. Ethical considerations regarding transparency, explainability, and accountability become paramount [9]. Chatbots' limited functionality and the lack of precise, automated sentiment analysis tools may make AI for public sector projects less reliable hindered by stakeholder rejection, profession-wide AI ignorance, and automated tool oversimplification concerns. Effective AI integration requires coordinated education and communication. If data, technical, and user issues are addressed, AI can transform the public sector. Technology, ethics, and user education are needed to address these issues [10].

In conclusion, the UAE exemplifies a forward-looking approach to judicial modernization through technological innovation. Its strategic investments in AI, blockchain, and e-governance are reshaping the landscape of legal administration, positioning the country as a model for judicial digital transformation in the Middle East and beyond. However, to ensure equity and sustainability, it remains essential to align technological deployment with robust legal safeguards, human oversight, and inclusive access to justice.

The UAE is committed to AI ethical standards, as demonstrated by adopting the «AI Principles and Ethics» framework [11], which outlines eight principles to preserve human values and ensure fair and safe treatment for all members of society. This framework is designed to ensure the fairness of AI systems and that all segments of society benefit from AI while promoting transparency and safety, and ensuring alignment with human values and privacy standards. These principles are treated as a «living document» that encourages continuous dialogue and supports addressing new ethical challenges posed by AI, reinforcing the UAE's status as a global leader in ethical AI governance [12].

The digital transformation was not only reactive but also strategically aligned with the UAE's long-term vision of creating a smart and innovative judicial system. Courts began to operate through virtual video conferencing systems, supported by secure case management platforms capable of managing sensitive information while complying with cybersecurity standards. Electronic filing systems were enhanced to allow parties to submit legal documents, affidavits, and evidence remotely, thereby reducing physical contact and administrative burdens.

The transformation was especially evident in the Dubai Courts and Abu Dhabi Judicial Department, both of which launched extensive e-services and

virtual courtrooms within weeks of the initial lockdown measures. These initiatives enabled thousands of hearings to be conducted online, covering civil, commercial, criminal, and family matters. Judges and legal personnel were trained to use new digital interfaces, while legal professionals were granted remote access to court files and dockets. To facilitate this shift, procedural rules were amended to accommodate digital formats, ensuring that remote hearings maintained legal validity and due process protections. In many cases, hearings conducted online demonstrated improved efficiency, with reduced delays and enhanced scheduling flexibility, particularly in high-volume or low-complexity cases.

Importantly, the digitalization of court procedures laid the foundation for long-term structural change. Judicial authorities recognized the potential of digital tools not merely as temporary solutions but as integral components of a modern, accessible, and transparent justice system. As a result, several of the temporary adopted measures have since been institutionalized. For instance, hybrid models now allow parties to choose between physical or virtual participation, and digital courtrooms remain operational for specific types of proceedings. This hybrid judicial model is especially beneficial for non-resident litigants, international corporations, and individuals with mobility limitations, thereby broadening access to justice and reducing the geographic and logistical barriers historically associated with legal processes.

Nevertheless, this rapid digital shift also exposed existing gaps in infrastructure, digital literacy, and procedural standardization. Issues such as unequal access to reliable internet, unfamiliarity with digital platforms among certain user groups, and concerns over data privacy prompted further investment in training, public awareness campaigns, and legal reforms. Moving forward, the UAE judiciary continues to refine its digital strategy, aiming to balance technological innovation with the core principles of judicial fairness, transparency, and accessibility. Thus, the initiated digitalization is not only a response to rapidly evolving justice but a transformative milestone in the evolution of judicial governance in the UAE.

References

1. Justice, safety and ‘We the UAE 2031 Vision’ <https://u.ae/en/information-and-services/justice-safety-and-the-law/justice-safety-and-we-the-uae-2031-vision> [UAE Government website]. Visited on 31st March 2025.

2. Strategic plan for justice-2026 <https://u.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/strategies-plans-and-visions/justice-and-safety/strategic-plan-for-justice-2026> . [UAE Government website]. Visited on 31st March 2025.

3. Key measures taken by the UAE Courts in response to the COVID-19 pandemic <https://www.stephensonharwood.com/news/key-measures-taken-by-the-uae-courts-in-response-to-the-covid-19-pandemic> . [Stephenson Harwood]. Visited on 31st March 2025.

4. Mohammed, G., Ines, S., & Hayet, K. (2024). The digital transformation experience in the United Arab Emirates. *International Journal of Economic Perspectives*, 18(11), 1963–1980. Retrieved from <https://ijeponline.org/index.php/journal/article/view/696> .

5. Edris Alam, Enhancing the policing response to COVID-19 with media engagement: The United Arab Emirates experience, *Policing: A Journal of Policy and Practice*, Volume 16, Issue 2, June 2022, Pages 311–324, <https://doi.org/10.1093/police/paac012>

6. National Program for Artificial Intelligence. AI Guide. https://ai.gov.ae/wp-content/uploads/2020/02/AIGuide_EN_v1-online.pdf . P.44. Visited on 31st March 2025.

7. Dubai Courts Director Inaugurates ‘Smart Room,’ a Key Pillar in Digital Transformation of Judicial Services <https://www.mediaoffice.ae/en/news/2024/december/17–12/dubai-courts-director-inaugurates-smart-room> . Government of Dubai, published on 17th Dec 2024. Visited on 31st March 2025.

8. DIFC Courts and Smart Dubai launch joint taskforce for world’s first Court of the Blockchain/ Preliminary work to explore activation of cross-border enforcement of legal judgments through the blockchain. <https://www.difccourts.ae/media-centre/newsroom/difc-courts-and-smart-dubai-launch-joint-taskforce-worlds-first-court-blockchain>. Visited on 2nd April 2025.

9. Osasona, F., Amoo, O. O., Atadoga, A., Abrahams, T. O., Farayola, O. A., & Ayinla, B. S. (2024). Reviewing the ethical implications of AI in decision making processes. *International Journal of Management & Entrepreneurship Research*, 6(2). <https://doi.org/10.51594/ijmer.v6i2.773>

10. Akhoirshieda, Modafar & Khalif, Ku & Awang, Suryanti. (2024). Artificial intelligence in the United Arab Emirates public sector: a systematic literature review. *IAES International Journal of Artificial Intelligence (IJ-AI)*. 13. 2472. DOI:10.11591/ijai.v13.i3.pp2472–2481

11. United Arab Emirates. Minister Of State For Artificial Intelligence, Digital Economy & Remote Work Applications Office. Ai Ethics Artificial Intelligence Ethics Principles & Guidelines. <https://ai.gov.ae/wp-content/uploads/2023/03/MOCAI-AI-Ethics-EN-1.pdf> Visited on 4th April 2025.

12. Public Policy Document UAE's International Stance on Artificial Intelligence Policy Issued Date 02 Sep 2024 . <https://uaelegislation.gov.ae/en/policy/details/uae-s-international-stance-on-artificial-intelligence-policy> . Visited on 4th April 2025.

Supervisor: Associate Professor of the Department of Criminal Procedure at Yaroslav Mudryi National Law University, Doctor of Law, Professor Lidiia Moskvych

Хашчина Х. О.,
*кандидатка наук із соціальних комунікацій,
студентка I курсу магістратури
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Однією з ознак правової держави є діяльність незалежної та неупередженої національної системи правосуддя, тому дотримання прав і свобод людини та громадянина, реальне існування громадянського суспільства у державі зумовлено незалежними і самостійними судами [1, с.7].

Слід зазначити, розбудова громадянського суспільства і демократичної правової держави в Україні відбувається в умовах євроінтеграційних процесів, зближення правових систем і глобалізації права, співробітництва з іншими країнами, міжнародними організаціями. Їх спільною основою є існуючі демократичні стандарти, врахування національних інтересів держав, потреб територіальних громад, забезпечення сталого цивілізаційного розвитку. Отже, реформування правової основи функціонування судової системи України в умовах набуття членства в Європейському Союзі є базою судової реформи.

Відповідно до Концепції удосконалення судоустрою щодо створення в Україні справедливого суду за європейськими стандартами, якісна судова реформа неможлива без реформування та розвитку інститутів, які безпосередньо пов'язані з реалізацією права на судовий захист.

Однією з необхідних умов євроінтеграції України є стабільність установ (органів), які гарантують демократію, верховенство права та пра-

ва людини, що не може бути досягнуто без проведення судової реформи, спрямованої на забезпечення незалежності судової влади та її зміцнення. З огляду на це до системи суб'єктів забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні повинні входити й судова система, яка представлена насамперед Верховним Судом і Конституційним Судом України [3, с. 116]. Ще одним вагомим кроком подальшої європеїзації судової системи України є розвиток міжнародних зв'язків органів судової влади України. Безпосередня реалізація заходів, які спрямовані на забезпечення ефективної діяльності Верховного Суду в міжнародній сфері, покладена на відділ міжнародного співробітництва [5, с. 28].

У цьому контексті модернізація національної судової системи є критично важливим завданням, що має забезпечити її ефективність, незалежність і відповідність європейським стандартам. Важливим є приведення законодавства України у відповідність до європейського рівня, зокрема, у сфері дотримання основоположних фундаментальних прав людини, принципів верховенства права.

Питання реалізації прав людини і громадянина, зокрема, і незалежного та справедливого суду, набули особливої актуальності в контексті євроінтеграційних тенденцій України.

Н. М. Демчик слушно зауважує, що судова реформа в умовах євроінтеграції є процесом динамічного та безперервного розвитку української судово-правової системи відповідно до політичних, соціальних, фінансових та економічних змін, заснованих на критеріях миру, безпеки та ресурсного балансу, розроблених у межах єдиного європейського простору [2, с. 74].

Передумовами успішного розвитку України на шляху євроінтеграції є імплементація цінностей і норм ЄС, імплементація пакета рекомендацій Європейської Комісії (ЕК) та успішне впровадження фундаментальних реформ, передбачених в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС [4].

Європейський суд при застосуванні Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод спирається на загальні правові принципи: правова визначеність, пропорційність, субсидіарність, рівність тощо. Україна є учасником Європейської конвенції, яка з моменту її ратифікації стала невід'ємною складовою українського законодавства.

Таким чином, основним завданням для України в юридичній сфері стає адаптація українського законодавства до законодавства ЄС у тих сферах, напрямках та в обсязі, які передбачені Угодою про асоціацію. Співробітництво має бути спрямоване на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередже-

ності, розроблення нових принципів діяльності судової системи, відповідних викликам правової інтеграції та суспільним трансформаціям сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Боровик А. В. Адміністративно-правові засади розвитку системи правосуддя з урахуванням найкращих міжнародних стандартів та практик : монографія / А. В. Боровик, П. І. Мандзик. – Одеса : «Юридика», 2023. – 218 с.
2. Демчик Н. П. Судова реформа в умовах євроінтеграційних процесів. Нове українське право, Вип. 5. 2023. С. 73–78.
3. Татаренко В. Б. Реформування судової влади в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. Державне управління та місцеве самоврядування. 2010. № 10. С. 114–121.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Україна, Європейський Союз, Євратом [...]; Угода, Список, Міжнародний документ від 27.06.2014. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
5. Шапенко Л. О., Райчук М. В. Принципи правового забезпечення судової влади в умовах євроінтеграції України. Прикарпатський юридичний вісник. 2020. № 5 (34). С. 24–30.

Хізанов О. Д.

*курсант Навчально-наукового
інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВУ КОМПЕНСАЦІЮ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВТРАТОЮ ЖИТЛА АБО ІНШОГО МАЙНА ЧЕРЕЗ ЗБРОЙНУ АГРЕСІЮ: ПРАКТИКА ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОГАЛИНИ

Реалізація права на справедливу компенсацію громадянами, які втратили житло чи інше майно внаслідок збройної агресії, є ключовим питан-

ням сучасної юридичної науки та практики. В умовах збройної агресії цивільні особи стають безпосередніми жертвами конфлікту, втрачаючи як житло, так і інше майно, що є основою для життя та господарювання. Конституція України гарантує непорушність права власності (стаття 41), а Цивільний кодекс України в статті 1166 чітко передбачає, що майнова шкода, заподіяна особі неправомірними діями чи бездіяльністю інших осіб, підлягає повному відшкодуванню [1, 2]. Однак в умовах збройної агресії практична реалізація цих норм стикається з численними викликами та процесуальними прогалинами.

Практика розгляду судами справ щодо компенсації шкоди, завданої збройною агресією, свідчить про значні труднощі в застосуванні цивільно-процесуальних норм. Попри те, що Цивільний процесуальний кодекс України (зокрема стаття 12) визначає право кожної особи на судовий захист її майнових прав та законних інтересів, потерпілі від збройної агресії часто стикаються з низкою практичних проблем. Перша і найважливіша проблема полягає у складності встановлення та документального підтвердження факту втрати майна, зокрема житла. Внаслідок активних бойових дій значна кількість документів знищується або втрачається, що значно ускладнює доказування розміру та самого факту збитків у суді [3]. Більше того, у багатьох випадках доступ до пошкодженого житла або іншого майна обмежений або неможливий через бойові дії, що додатково перешкоджає отриманню належних доказів для судового процесу.

Другою значущою процесуальною проблемою є визначення розміру компенсації. Українське законодавство наразі не передбачає єдиної та уніфікованої методики оцінки житла чи іншого майна, знищеного або пошкодженого внаслідок збройної агресії. Відсутність таких стандартів призводить до значних розбіжностей у судовій практиці, коли різні суди можуть застосовувати різні підходи до оцінки збитків. Через це виникають випадки, коли потерпілі отримують або недостатню, або необґрунтовано завищену компенсацію. Така ситуація підриває довіру громадян до судової системи та ставить під сумнів справедливість судових рішень.

Окремою проблемою є процесуальні прогалини щодо суб'єкта компенсації. Складність полягає в тому, що відповідальною за заподіяну шкоду є іноземна держава – Російська Федерація, яка має міжнародно-правовий імунітет. Відповідно до норм міжнародного права, держава як суверен має імунітет від юрисдикції судів іншої держави, що значно ускладнює можливість отримання компенсації саме від Російської Фе-

дерації. Хоча українські суди дедалі частіше виносять рішення про стягнення компенсації з РФ, виконання таких рішень стикається з серйозними труднощами через відсутність активів держави-агресора на території України, на які можна було б звернути стягнення.

Ще однією важливою проблемою є відсутність чіткого механізму фінансування компенсаційних виплат. Державний бюджет України не завжди має достатньо коштів для повної компенсації збитків, завданих збройною агресією, що змушує потерпілих довго очікувати виплат або взагалі втрачати надію на справедливе відшкодування. У цьому контексті важливо розглядати питання створення спеціальних компенсаційних фондів, фінансованих за участі міжнародних донорів та через заморожені активи агресора за кордоном. Такий підхід може суттєво поліпшити ситуацію з реалізацією права громадян на справедливу компенсацію [4].

Особливого значення реалізація права на компенсацію набула після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. Розміри руйнувань житла та іншого майна стали безпрецедентними, що створює гостру соціальну кризу. Забезпечення ефективних механізмів відшкодування майнових втрат є ключовою умовою для відновлення соціальної стабільності, зменшення напруги у суспільстві та підтримки довіри громадян до держави і її правової системи. Вирішення цієї проблематики є не лише юридичною, але й соціально-гуманітарною потребою, адже компенсація збитків дозволяє громадянам повернутися до повноцінного життя після пережитого стресу збройної агресії.

Перспективи розв'язання зазначених проблем пов'язані, перш за все, з необхідністю системних законодавчих змін. Насамперед, необхідно розробити єдину методику оцінки та доведення завданих збройною агресією збитків, що дозволить уніфікувати судову практику та забезпечити справедливість компенсацій. Важливим є також законодавче закріплення спрощених процедур для потерпілих, зокрема, щодо збору доказів та підтвердження фактів втрати житла або іншого майна. Крім того, необхідно створити дієвий міжнародний компенсаційний механізм, який забезпечуватиме виконання судових рішень через міжнародні організації або шляхом арешту заморожених активів Російської Федерації за кордоном.

Також варто зазначити, що хоча на сьогодні в Україні відсутній ефективний механізм виконання судових рішень щодо стягнення компенсації шкоди безпосередньо з Російської Федерації, винесення таких рішень

має надзвичайно важливе значення в стратегічній перспективі. Сам факт визнання РФ відповідальною за завдані збитки у національних судах України формує потужну доказову базу для майбутніх процесів у міжнародних судових інстанціях. Ці рішення фіксують обставини вчинення порушень, обсяг завданої шкоди та правову кваліфікацію дій агресора, що може бути використано у справах щодо репарацій, компенсацій або притягнення до відповідальності за воєнні злочини. Таким чином, національна судова практика виконує не лише відновлювальну функцію в межах української юрисдикції, а й слугує підґрунтям для міжнародного правосуддя та майбутнього примусу до виконання зобов'язань з боку країни-агресора [5].

Таким чином, реалізація права на справедливу компенсацію громадянам, що постраждали внаслідок збройної агресії, є важливою юридичною і соціальною проблемою, що вимагає невідкладного вирішення. Наявні процесуальні прогалини, складності у доказуванні, визначенні компенсації та забезпеченні виконання рішень потребують комплексних законодавчих та організаційних змін. Запровадження ефективних механізмів компенсації сприятиме реалізації конституційного права на захист власності, зміцненню правової держави та поверненню довіри громадян до державних інститутів, що особливо важливо в умовах воєнного та післявоєнного періоду відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.04.2025).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.04.2025).
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 14.04.2025).
4. Аналітична доповідь про стан і необхідність удосконалення нормативно-правової бази щодо оцінки збитків та функціонування державного реєстру пошкодженого та знищеного майна внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. – 2022 // Аналітична доповідь. URL: <https://rm.coe.int/council-of-europe-analytical-report-2022-for-the-site/1680a8ee2> (дата звернення: 14.04.2025);

5. Притягнення рф до відповідальності за шкоду, завдану внаслідок війни, має забезпечити повне відшкодування заподіяних збитків і запобігти вчиненню актів агресії в майбутньому – суддя ВС // Офіційний сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1490306/> (дата звернення: 14.04.2025).

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу, Національної академії внутрішніх справ Куцик Катерина Володимирівна.

Цимбаліст А. Д.
*студентка 4 курсу 16 групи
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: РІЛЬ ЕЛЕКТРОННИХ СУДОВИХ СЕРВІСІВ

Сучасні світові тенденції розвитку електронного урядування, удосконалення систем правосуддя із застосуванням інноваційних технологій та запровадження в Україні курсу на євроінтеграцію – усе це стає підсилюючими факторами для запровадження цифровізації правосуддя. З огляду на загальну практику поширення процесів діджиталізації в Україні, стрімкий перехід значної кількості державних послуг в електронні додатки, жодним чином неможливо оминати судову систему. Впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (надалі – ЄСІТС) докорінно може змінити підходи до роботи судів, зробити їх доступнішими, прозорішими та зручнішими для всіх учасників процесу. Актуальність такого реформування полягає у потребі оптимізації роботи судової системи в умовах повномасштабного вторгнення рф. Подальше покращення показників ефективності та доцільності цифрового судочинства в Україні задля забезпечення стабільності та підтримки верховенства права є одним з пріоритетних завдань в умовах сьогодення.

Процес цифровізації української судової системи розпочався у 2021 році із затвердженням Вищою радою правосуддя Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) ЄСІТС. Положення визначає порядок функціонування в судах та органах системи правосуддя окремих підсистем (модулів) ЄСІТС, зокрема підсистем «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистеми відеоконференцз'язку, порядок вчинення процесуальних дій в електронній формі [1].

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII внесено зміни до процесуальних кодексів України, і передбачено функціонування ЄСІТС та її підсистем. Відповідно статті 14 Цивільного процесуального кодексу України, статті 6 Господарського процесуального кодексу України та статті 18 Кодексу адміністративного судочинства України «...позовні заяви та інші процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в ЄСІТС» [2–5].

ЄСІТС – це сучасна цифрова інфраструктура, створена для оптимізації діяльності судових органів та підвищення ефективності правосуддя. У 2023 році в Україні було розглянуто понад 3 мільйони справ, що демонструє масштаб навантаження на судову систему. Без цифрових інструментів обробка такої кількості документів була б надзвичайно складною і тривалою. Завдяки ЄСІТС учасники судового процесу – судді, юристи, громадяни – можуть оперативно переглядати справи, брати участь у засіданнях дистанційно, а також обмінюватися інформацією з державними реєстрами. Лише у 2023 році понад 900 тисяч засідань відбулися онлайн, що стало критично важливим під час дії воєнного стану. Цифровізація судочинства – це поступове перетворення усіх судових процесів у електронні сервіси, що потребує чіткої стратегії, координації й залучення всіх зацікавлених сторін. З цією метою при Державній судовій адміністрації України створено Проектний офіс. [6].

Окрему увагу варто звернути на підсистему «Електронний суд», яка наразі має найбільшу кількість користувачів та показує ефективність і головну суть запровадження цифровізації судочинства. «Електронний суд» – це складова ЄСІТС, яка дозволяє обмінюватися процесуальними документами в електронному вигляді між судами, органами та установами системи правосуддя, а також між судами й учасниками судових

процесів та самими учасниками. Завдяки цій системі забезпечується швидка та зручна взаємодія між судом і сторонами справи [1].

Відповідно до ч. 6 ст. 6 ГПК України в обов'язковому порядку в ЄСІТС свої офіційні електронні адреси реєструють адвокати, нотаріуси, судові експерти, державні органи, органи місцевого самоврядування та суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки. Інші особи реєструються в системі в добровільному порядку. У цьому контексті варто зазначити, що будь-яка реєстрація та обробка процесуальних документів, надісланих учасниками процесу до суду не за допомогою підсистеми «Електронний кабінет» судом здійснюватися не буде. Таким чином, створення умов для розповсюдження обов'язкової реєстрації «Електронного кабінету», прийняття документів лише через цю підсистему поширює в першу чергу доступність та ефективність правосуддя, а також збільшує довіру до цифровізованого суду. Позитивний вплив «Електронного суду» на роботу, зокрема, адвокатів важко переоцінити [4].

Підсистема відеоконференцв'язку ЄСІТС відіграє ключову роль у забезпеченні безперервної роботи судової системи України під час воєнного стану. Вона дає змогу учасникам процесу брати участь у засіданнях дистанційно, що гарантує доступ до правосуддя навіть у зонах бойових дій, підвищує безпеку, зменшує кількість відкладених справ і пришвидшує розгляд. Проведення судових засідань в умовах, коли учасники знаходяться за межами будівлі суду, є найбільш виправданим з точки зору безпеки в умовах війни [с. 128, 7].

Ефективність ЄСІТС підвищується через зростання показників прозорості, відкритості та доступності для усього населення, а не тільки для суддів чи прокурорів. Спрощення процедурності, забезпечення широкої доступності до користування «Електронним судом» також підвищує і рівень довіри до цифровізованого суду, чим створює для законодавців додаткові фактори прискорення адаптування ЄСІТС до сучасних умов.

Підіймаючи питання ефективності ЄСІТС в умовах воєнного стану, варто також звернути увагу і на виклики, що можуть виникати під час користування системою. Серед ключових проблем – ризик втрати або несанкціонованого доступу до важливої інформації, недостатнє технічне оснащення окремих судових установ, а також складнощі у налагодженні ефективної інтеграції електронного документообігу судів із іншими державними цифровими системами. Зокрема, і питання захисту персональних даних та конфіденційної інформації від впливу рф, адже наразі

існує значна кількість кібер-атак на електронні системи збереження даних або хмарні сховища, тому питання створення механізмів захисту інформації є дуже актуальним.

Отже, у висновку варто зазначити, що попри величезну кількість викликів та труднощів, які наразі стоять на заваді повноцінного реформування електронного судочинства в Україні, ефективність ЄСІТС є значною. Очевидним фактом є те, що ця система потребує реформування та адаптації до сучасних умов, зокрема воєнного стану. Якісно впроваджена система електронного правосуддя здатна суттєво посилити позитивні зміни в українському суспільстві, зокрема у сфері взаємодії громадян з органами державної влади. Вона забезпечує прозорість, оперативність і доступність судових процесів, сприяє зростанню довіри до судової системи та формуванню правової культури. Електронна форма комунікації спрощує участь у судовому процесі, мінімізує корупційні ризики та створює передумови для відкритості правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Рішення Вищої ради правосуддя «Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» від 17.08.2021 р. № 1845/0/15–21 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text> (дата звернення 10.04.2025 р.)

2. Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення 10.04.2025 р.)

3. Цивільний процесуальний кодекс України у редакції від 09.04.2025 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n9697> (дата звернення 10.04.2025 р.)

4. Господарський процесуальний кодекс України у редакції від 09.04.2025 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n4452> (дата звернення 10.04.2025 р.)

5. Кодекс адміністративного судочинства України у редакції від 09.04.2025 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 10.04.2025 р.)

6. Сапельніков Л., «Цифрова трансформація правосуддя: як Україна створює сучасну судову систему», газета «Українська правда» від 19.12.2024 року URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/12/19/7489701/> (дата звернення 10.04.2025 р.)

7. Капліна Г., «Проблеми розвитку електронного правосуддя у сучасних умовах», н. в. «Актуальні проблеми права: теорія і практика» № 2 (46), 2023 р. с. 124–134, URL: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-124-134> (дата звернення 10.04.2025 р.)

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Щербина Б. С.

Челак А. П.,
*16 група, 1 курс ОС «Бакалавр»,
Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка*

КАДРОВИЙ ДЕФІЦИТ В СУДАХ УКРАЇНИ ЯК НАСЛІДОК ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кадровий дефіцит, який виник як наслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну, є однією з найбільш критичних проблем, з якими зіткнулася країна в умовах війни. Військові дії викликали масштабну міграцію населення, руйнування інфраструктури, економічний спад та втрату кваліфікованих кадрів у різних секторах. Втрата фахівців у багатьох важливих галузях, таких як судова система, освіта, охорона здоров'я, державне управління, промисловість, створила серйозні проблеми для забезпечення стабільності і розвитку країни. Особливо гостро ця проблема відчувається в сферах, що безпосередньо впливають на функціонування держави, її безпеку та економічну стабільність.

Причини цього явища багатогранні, і війна, безумовно, посилює вже існуючі проблеми в судовій системі. Проте варто звернути увагу на те, що цей дефіцит не виник лише через мобілізацію суддів або їхнє виїзд за кордон. Проблема має глибші корені, які пов'язані з низьким рівнем престижу суддівської професії, недосконалістю системи підготовки кадрів та затримкою в проведенні конкурсів на посади суддів, а також

значним навантаженням на існуючі кадри, яке не дозволяє ефективно здійснювати правосуддя [1].

Однією з головних причин кадрового дефіциту є довга перерва в проведенні конкурсів на вакантні посади суддів, яку тривалий час здійснювала Вища кваліфікаційна комісія суддів України (ВККС). Через політичні та правові труднощі, а також через бойові дії, ВККС не змогла повноцінно здійснювати свою діяльність. Це призвело до значного зниження кількості нових суддів, які могли б поповнити ряди судової системи. В результаті суди стали значно менш укомплектованими, а існуючі кадри опинилися під величезним навантаженням [2].

Однак, крім зовнішніх обставин, таких як війна, важливо звернути увагу на внутрішні причини дефіциту. Суддівська професія, хоч і залишається важливою частиною державної машини, не є привабливою для багатьох людей. Вона супроводжується великим стресом, високими вимогами, а також обмеженнями на особисту свободу. Судді часто працюють у складних умовах, де їхні рішення можуть стати об'єктами критики або навіть загрози для їхнього життя. Тому багатьом молодим людям не хочеться обирати цю професію через складність та високі вимоги [3].

Наслідки кадрового дефіциту в судах мають серйозні наслідки для функціонування правосуддя. Одним з найбільших наслідків є перевантаження суддів. Станом на 20 травня 2024 року, за даними Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС), місцеві суди були укомплектовані лише на дві третини, що означає нестачу майже 1,5 тисячі суддів із 5 тисяч посад. Через це суди просто не встигають розглядати всі справи в належні терміни, що призводить до порушення строків розгляду справ. За даними, наданими Головою Верховного Суду Станіславом Кравченко під час засідання Пленуму ВС 7 лютого 2025 року, до судів надійшло понад 5 мільйонів справ, але лише 4,4 мільйона з них були розглянуті [4]. Це означає, що близько мільйона справ залишилися нерозглянутими, що є значним порушенням прав громадян на справедливий суд. Сучасна судова система працює із серйозними затримками, і це не лише збільшує терміни розгляду справ, а й створює серйозні труднощі для забезпечення справедливості. Враховуючи, що в судах загальної юрисдикції судді працюють не лише з цивільними справами, а й з кримінальними, їхня здатність ефективно приймати рішення різних типів і типових завдань суттєво знижується через постійну необхідність перемикатися між різними справами [5].

Таке перевантаження суддів може призвести до погіршення якості правосуддя. Судді змушені ухвалювати рішення під великим тиском часових рамок через надмірну кількість справ, що часто веде до помилок або не до кінця продуманих рішень. В нормі на одного суддю має припадати близько 45 справ на місяць (тобто 540 справ на рік). Розглянемо ситуацію в місцевих судах: з урахуванням кількості суддів станом на 24 червня (3592 судді з визначеної кількості в 5035 посад) виходить, що за рік на одного суддю припадає коло 1113 справ. Це більше ніж у 2 рази відхилення від норми. Не менш критичною є ситуація в окружних адміністративних судах. За 1 квартал 2024 року надійшло 128863 справ до всіх адміністративних судів. Загальна чисельність суддів в них – 556 з 2511 необхідних. Виходить що замість потенційної норми: 51 справи на суддю з урахуванням комплектації повного штату суддів, виходить 231 справа на суддю, що близько 4 раз перевищувало норму [6]. Такі цифри вказують на неймовірне перевантаження суддів, що також збільшує ймовірність суддівських помилок і врешті-решт ставить під загрозу принципи правової держави, оскільки недотримання строків розгляду справ чи неправомірне рішення можуть мати серйозні наслідки для громадян і їхніх прав.

Одним із можливих рішень цієї проблеми є правова медіація. Залучення медіаторів до процесу вирішення спорів може значно зменшити навантаження на суди. Медіація дозволяє сторонам дійти до компромісу без потреби звертатися до суду, що дозволяє заощадити час та ресурси судової системи. Це допоможе не лише скоротити кількість справ, які потрапляють до суду, але й зробить процес вирішення конфліктів більш ефективним та менш затратним. Медіація також є важливою складовою судової реформи, яка дозволить зменшити навантаження на суддів і сприяти швидкому розгляду справ [7].

Для того щоб зменшити кадровий дефіцит і покращити роботу судової системи, необхідно вжити комплексних заходів. Одним із важливих кроків є оновлення та реформування суддівської професії, що включає вдосконалення системи підготовки кадрів, підвищення їхнього рівня кваліфікації, а також впровадження нових підходів до роботи суддів. Крім того, важливо надати молодим юристам можливості для кар'єрного росту в судовій системі, що допоможе зацікавити більше молодих спеціалістів у цій професії. Також важливим є продовження реформ у системі Вищої кваліфікаційної комісії суддів, щоб забезпечити ефективний процес відбору нових суддів та максимізувати їх кількість для заповнення вакантних посад [7].

Невід’ємною частиною вирішення кадрових проблем є оптимізація робочих процесів у судах через впровадження сучасних технологій та цифровізацію. Впровадження системи електронного судочинства, використання відеоконференцій для проведення слухань та автоматизація деяких процедур може значно спростити роботу суддів та зменшити навантаження на них. Водночас, необхідно продовжувати працювати над реформою правової освіти, щоб вона відповідала вимогам сучасного ринку праці та надавала можливості для ефективної підготовки нових суддів [8].

Таким чином, кадровий дефіцит у судах України є наслідком низки факторів, серед яких і війна, і тривала відсутність конкурсів на посади суддів, а також складність професії. Однак для вирішення цієї проблеми необхідні системні зміни, що включають як кадрові заходи, так і реформування судової практики, технологічні новації та застосування альтернативних способів вирішення конфліктів.

Кадровий дефіцит в судах, спричинений повномасштабним вторгненням Росії в Україну, став серйозною перешкодою для стабільного здійснення правосуддя в країні. Втрата кваліфікованих кадрів у ключових сферах, зокрема судовій, призвела до значного зниження продуктивності праці, погіршення якості збереження гарантій прав громадян, зокрема права на доступний та справедливий суд [9]. Для ефективного подолання кадрового дефіциту необхідно створювати умови та застосовувати комплексні підходи для покращення умов праці фахівців, інвестувати у перепідготовку кадрів, впроваджувати цифрові технології та програми соціальної підтримки.

Список використаних джерел

1. Вища кваліфікаційна комісія суддів України. Щодо кадрового забезпечення місцевих судів. Вища кваліфікаційна комісія суддів України. 2024. URL: <https://vkksu.gov.ua>
2. Державний комітет статистики України. Статистичні дані щодо ринку праці та кадрових ресурсів в Україні. Державна служба статистики України. 2024. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
3. Державна служба зайнятості України. Рівень безробіття та потреба в робочій силі на ринку праці. Державна служба зайнятості України. 2024. URL: <https://www.dsz.gov.ua>
4. Судова влада України. Пленум Верховного суду. Верховний Суд України. 2025 URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1752242/>

5. Офіс Президента України. Перспективи розвитку кадрової політики в умовах війни. Офіційне інтернет-представництво Президента України. 2024. URL: <https://www.president.gov.ua>

6. Судова влада України. Звітність щодо стану здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами. 2024. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

7. Кабінет Міністрів України. Реформи в сфері професійної освіти та перепідготовки кадрів. Кабінет Міністрів України. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua>

8. Петух А. С. Оцінка кредитних ризиків банківської установи та шляхи їх зниження в умовах воєнного стану. 2023. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/60371/1/Петух%20А.С._2023.pdf

9. Дементій О. М. Реформування судової системи України в умовах воєнного стану. 2024.

Науковий керівник: к.ю.н., ас. кафедри юстиції ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Гансецька В. В.

Чепой М. І.

*студентка 1-го курсу факультету
судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська
юридична академія»*

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку юридичної науки відбувається певний синтез правових сімей. Судовий прецедент, який притаманний англосаксонській правовій сім'ї, починає поширюватися і на романо-германську, де головним джерелом права вважається нормативно-правовий акт. У правовій системі України судовий прецедент не є джерелом права, проте все частіше суди нижчих інстанцій починають посилаватися на судові рішення Верховного Суду (відповідно до ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права).

Щодо змісту поняття «прецедент», то під ним розуміють «поведінку у певній життєвій ситуації, що розглядається як зразок при аналогічних обставинах» [1, с. 411]. У свою чергу, судовий прецедент – це «рішення, винесене вищим судовим органом у конкретній справі, яке є обов’язковим для інших судів при розгляді справ аналогічної категорії» [2, с. 70]. У науковій літературі зміст судового прецеденту, як правило, зводиться до того, що аналогічні справи мають вирішуватися однаково. Як зазначає С. Шевчук, «основою судового прецеденту є соціальний факт повторюваності певних суспільних відносин та особливості людської природи. Справедливим буде вважатися те судове рішення, яке збігається з раніше винесеним, за умови однаковості фактичних обставин» [3, с. 17]. У той саме час зауважимо, що абсолютна схожість усіх важливих фактів мало-ймовірна. Отже, ступінь подібності залишається відносним критерієм: завжди будуть відмінності у справах, які можуть вплинути на остаточне рішення. Саме тому в межах доктрини прецеденту головним є не повторення вироку щодо всієї справи, а забезпечення єдиного підходу до розв’язання ключового правового питання, яке визначає суть рішення. Це свідчить про те, що доктрина прецеденту спрямована не лише на повторення судових рішень, а й на вироблення узгодженого правозастосування, яке може існувати навіть у системах, де судовий прецедент формально не визнається джерелом права.

В Україні, як і в інших країнах романо-германського (цивільного) права, судовий прецедент не є джерелом права, проте на практиці він діє через концепцію «усталеної судової практики». Відповідно до цієї концепції, низка раніше прийнятих та узгоджених судових рішень розглядається як переконливий доказ правильного тлумачення правової норми [3, с. 22]. Ця концепція сприяє правовій визначеності та передбачуваності судових рішень, оскільки дозволяє судам орієнтуватися на сформовану практику при розгляді аналогічних справ. Вона не має обов’язкової сили *stare decisis*, як у системах загального права, проте фактично виконує подібну функцію, забезпечуючи сталість судової практики та сприяючи єдності правозастосування.

Рішення вищих судів відіграють ключову роль у формуванні судової практики в країнах континентального права, оскільки можуть виконувати функцію орієнтира для нижчих судів, подібно до переконливих прецедентів. Зокрема, в українській правовій системі практика Верховного Суду є орієнтиром для судів нижчої інстанції.

Неабияку роль у формуванні прецедентного права в Україні відіграє процес інтеграції України до Європейського Союзу, що викликає адаптацію національного права до європейського. Особливе місце посідає поширення на Україну юрисдикції міжнародних організацій: Європейського суду з прав людини, Міжнародного суду ООН, Міжнародного комерційного арбітражного суду при Міжнародній торговій палаті, Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів.

Україна, ратифікувавши у 1997 році Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, закріпила за собою обов'язок визнавати рішення Європейського суду з прав людини та забезпечити їх виконання. Варто зазначити, що нормативні положення нашого законодавства дозволяють виникнення суперечностей між національним правом та міжнародними нормами, при цьому такі протиріччя вирішуються на користь міжнародних норм [2, с. 153], що відображає пріоритет міжнародного права та потребує узгодженого підходу до його імплементації у національну правову систему. У цьому контексті важливу роль відіграє судова практика, яка забезпечує єдність правозастосування та сприяє тлумаченню норм права. Як зазначає В. Власенко, судовий прецедент в Україні – це «фактично прецедент-тлумачення, що розвиває та деталізує положення законодавчих актів, тлумачить суперечливий зміст норм права, і тим самим надає закону переконливого характеру» [4, с. 30–31].

Підсумовуючи, можна дійти до висновку, що судовий прецедент, хоча формально не є джерелом права в Україні, відіграє важливу роль у правозастосуванні та забезпеченні правової визначеності. Аналіз сучасної судової практики свідчить про те, що концепція «усталеної судової практики» фактично наближає українську правову систему до прецедентного права. Рішення Верховного Суду мають значний вплив на тлумачення та застосування норм законодавства, що дозволяє усувати прогалини у правовому регулюванні та забезпечувати єдність правозастосування.

Крім того, інтеграція України до європейського правового простору зумовлює необхідність урахування практики Європейського суду з прав людини, яка, відповідно до законодавства, визнається частиною національного правопорядку. Це підтверджує поступове зближення української правової системи з міжнародними стандартами та розвиток інституту судового прецеденту як елемента правової доктрини.

Список використаних джерел

1. Пархета А. А. Полеміка розуміння поняття правового прецеденту. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. № 3. С. 411–417. URL: <http://www.apdp.in.ua/v53/63.pdf>
2. Марченко А. А. Судовий прецедент у правовій системі України (1991–2010 р.р.) : дис. ... канд. юр. наук. К., 2015. 202 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/d9e0109c-5054-4c81-a14e-bb7d9125ad2a/content>
3. Шевчук С. В. Загально-теоретичні проблеми нормативності актів судової влади: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Харків, 2008. 39 с. URL: <https://mydisser.com/files/95710455.doc>
4. Власенко В. В. Співвідношення понять «судовий прецедент» та «судова практика» : теоретико-правові аспекти. *Київський часопис права*. 2021. № 1. С. 27–32 URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/5/4>

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» Кравченко М. О.

Чорний М. М.

*аспірант кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУДДІВ ТА ПРОКУРОРІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Взаємодія суддів та прокурорів є комплексною та багатоаспектною проблематикою, яка вже упродовж тривалого часу привертає увагу як науковців, так і практиків. Сучасна хвиля актуальності дослідження взаємодії цих двох суб'єктів обумовлюється запровадженням воєнного стану на території України та появою нових викликів, з якими стикаються ці два представники правничої професії.

Задля систематизації матеріалу його викладення буде здійснено шляхом висвітлення окремих аспектів взаємодії суддів та прокурорів.

1. Правове регулювання взаємодії суддів та прокурорів. Регулювання взаємовідносин між суддями та прокурорами знайшло відображення як на національному, так і міжнародному рівнях. Щодо вітчизняного законодавства, то варто звернути увагу на Закони України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р., «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р., кодекси етичної поведінки представників вищезазначених професій, процесуальне законодавство. Щодо міжнародних правових документів, то заслуговують на увагу положення Висновку № 12 (2009) Консультативної ради європейських суддів та Висновку № 4 (2009) Консультативної ради європейських прокурорів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про відносини між суддями та прокурорами в демократичному суспільстві від 08.12.2009 р., Рекомендації Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя тощо.

2. Спільне призначення професій у суспільстві. Безумовно, з першого погляду суддям та прокурорам відводиться різна роль у суспільстві. Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р.: «Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». У свою чергу, на прокуратуру відповідно Конституції України покладаються функції з підтримання публічного обвинувачення в суді; організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництва інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

У той саме час як судді, так і прокурори, мають на меті утвердження ідеї верховенства права в державі, що і об'єднує призначення цих двох професій.

3. Особлива сфера взаємодії. Зазвичай взаємодія судді та прокурора знаходить прояв в рамках професійної діяльності, а переважна більшість взаємовідносин викликає під час стадії судового розгляду справи (хоча не обмежується нею та може мати місце і в рамках стадії досудового розслідування, виконання рішення або його оскарження). У той саме час, взаємодія суддів та прокурорів може мати позаслужбовий характер та базуватися на особистих стосунках.

4. Взаємодія суддів та прокурорів передбачає дотримання не лише правових принципів та засад, але й морально-етичних норм поведінки, які закріплені у Кодексі професійної етики та поведінки прокурорів від 27.04.2017 р. та Кодексі суддівської етики від 22.02.2013 р. Так, ст. 17 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів присвячена повазі до незалежності суддів, ст. 19 – недопущенню проявів корупції (передбачено заборону втручатися чи здійснювати у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, вплив на суддів), а ст. 26 – взаємовідносинам прокурорів з органами судової влади. У свою чергу, аналіз Кодексу суддівської етики свідчить про відсутність якоїсь окремої профільної статті, яка була би присвячена взаємодії виключно суддів та прокурорів. Натомість містяться лише загальні статті, які передбачають, що «суддя під час здійснення правосуддя у межах та порядку, визначених законом, повинен виявляти тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб» (ст. 8) або, що «суддя не має допускати позапроцесуальних взаємовідносин з учасниками судового процесу у справі, що перебуває у його / її провадженні».

5. Спільні проблеми організації та діяльності в умовах воєнного стану. Зауважимо, що відповідно до ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р.: «У період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження ... судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність». Крім того, ст. 12⁻² передбачено, що «в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України. Повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені».

Імпонує точка зору А. Лапкіна, який виокремлює дві групи проблем у діяльності судів та органів прокуратури в умовах війни: 1) організаційні проблеми, що пов'язані із належним впорядкуванням систем судоустрою та прокуратури, ефективним управлінням ними, вирішенням кадрових питань в середовищі прокурорського та суддівського корпусу; 2) функціональні, що стосуються забезпечення злагодженого і безперебійного виконання судами та органами прокуратури покладених на них завдань та функцій, а також своєчасного, повного і всебічного

здійснення суддями й прокурорами своїх службових обов'язків [1, с. 1208].

Підсумовуючи висвітлення окремих аспектів взаємодії суддів та прокурорів, ми можемо зробити висновок, що належне виконання професійних обов'язків кожною зі сторін відносин сприятиме: 1) утвердженню ідеї верховенства права в державі; 2) підвищенню рівня довіри населення до суддів та прокурорів; 3) досягненню завдань кримінального, цивільного та інших видів судочинства.

Список використаних джерел:

1. Lapkin, A. V. Functioning of courts and prosecutor's office in terms of Russian-Ukrainian war. Russian-Ukrainian war (2014–2022 pp.): historical, political, cultural and educational, religious, economical and legal aspects: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». 2022, P. 1208–1214. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6369/13405-1?inline=1>

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» Свида Олексій Георгійович

Швалюк Д. Ю.

*студент 4 групи, 1 курсу факультету
судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська
юридична академія»*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА, ЯК НАПРЯМ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Конституційний Суд України (далі – КСУ) є єдиним органом конституційної юрисдикції, що діє на території України. За Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України» від 2017 року одним з головних напрямлень діяльності Суду зазначається офіційне тлумачення Конституції України

Безперечно, ця функція КСУ є однією з найголовніших. Проте варто розуміти, що завдання Конституційного Суду та його значення в державі значно більші, ніж здійснення офіційного тлумачення Конституції та інших функцій, зазначених у статті 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» [1].

Конституційний Суд бере участь у визначенні засад конституційного ладу, які втілюють головні ідеї конституціоналізму та ліберальної демократії (принципу поділу влади, принципу рівності усіх громадян, обмеження влади).

Як вважає М. Савчин, більш прийнятним є розгляд конституційного ладу України, як вираження політичної та соціальної інтеграції демократичного суспільства та публічної влади виключно на засадах верховенства права, солідарності (громадської злагоди) та справедливості з метою забезпечення загального блага (балансу приватних і публічних інтересів) [2].

КСУ, як зазначалося вище, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, якою у ст.8 закріплено принцип верховенства права, тобто усі інші нормативно-правові акти повинні відповідати Конституції, а рішення КСУ, згідно зі статтею 151–2 Конституції України, є остаточними і не підлягають оскарженню [3]. За рішеннями КСУ норма права визначається конституційною чи неконституційною, а у разі останнього нормативно-правовий акт втрачає свою юридичну силу. Приклад тому – реформа Верховного Суду України (далі – ВСУ) і зміна його на Верховний Суд (далі – ВС), з прийняттям сучасної редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Пунктом 6 Перехідних положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачалося, що ВСУ і вищі спеціалізовані суди продовжують свою діяльність до початку роботи Верховного Суду у складі, визначеному цим Законом.

Судді ВСУ подали звернення до КСУ № 115/2018(4086/16) із наміром спростування положення п.6 Перехідних положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів». КСУ розглянув звернення у справі за № 2р/2020 і визнав неконституційною ліквідацію ВСУ. Таким чином, пункт 6 втратив свою юридичну силу [4].

Таким чином, акти Конституційного Суду України мають вищу юридичну силу, і своїм рішенням вони поширюються не тільки на конкретну справу, а й на усю правову систему.

КСУ є ядром серед органів, які забезпечують дотримання принципу верховенства права, що лежить в основі конституційного ладу.

КСУ здійснює свою діяльність, предметом якої є Конституція України, проте одним із джерел його рішень є правові норми міжнародного

права, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою (стаття 9 Конституції України), які виступають джерелом права не тільки у разі прогалин національного законодавства, а й є взірцем для прийняття рішень і виступають певним неформальним зразком, якого варто притримуватися.

В умовах євроінтеграції, коли країна рухається вперед до Європейського Союзу, де гуманні принципи цінуються найвище, КСУ зазнав змін, на які й вплинула інтеграція України в Європейський Союз (далі – ЄС). Проблематика функціонування КСУ полягала у тому, що він як орган конституційної юрисдикції повинен дотримуватися усіх норм Конституції і забезпечувати довіру населення до Суду, проте рівень довіри населення до КСУ був занадто низьким.

Так, за результатами соціологічного опитування у 2018 році Конституційному Суду України довіряють 30% українців, у свою чергу, за даними Центру Разумкова, у 2017 році КСУ довіряли лише 14,9% громадян.

Проте, якщо спиратися на висновки Центру дослідження Разумкова, цією організацією у період (липень – серпень 2021 року) було проведене дослідження щодо довіри до інститутів суспільства та політиків, електоральних орієнтацій громадян України. У ході дослідження довіра в порівнянні з 2017 роком зросла з 14,9% до 37%. Беззаперечний прогрес у порівнянні з минулим, але потрібно зрозуміти, чим цей прогрес обумовлений. Такий успіх КСУ був аргументований успішною реформою над КСУ в умовах євроінтеграції і затвердженням нового Закону України «Про Конституційний Суд України» [5].

КСУ почав притримуватися європейських стандартів і частіше використовувати практику Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). ЄСПЛ керується Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, в яких права і свободи людини визначають зміст і спрямованість держави, заповнюючи прогалини в національному законодавстві, тим самим формулює чіткі юридичні норми [6].

Оскільки Україна є членом Ради Європи з 09.11.1995, то вона дотримується вимог, передбачених Конвенцією (стаття 46), згідно з якою держави-учасниці зобов'язуються виконувати остаточне рішення ЄСПЛ у будь-якій справі, в якій вони є сторонами. 23 лютого 2006 року було ухвалено Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477-IV, який ратифікував на законодавчому рівні систему інституційних та порядок процедурних механізмів виконання рішень ЄСПЛ [7].

Як зазначає Г. Юровська, вперше КСУ використав практику ЄСПЛ у рішенні від 29 грудня 1999 року № 11рп/99, де визнав неконституційними положення ККУ, зазначивши: «Невідповідність смертної кари підтверджує Європейський суд з прав людини, юрисдикцію якого щодо тлумачення зазначеної Конвенції визнала Україна (ч. 6 Рішення КСУ у справі 1–33/99)» [8].

Показово в Рішенні КСУ від 9 вересня 2010 року № 19-рп/2010 зазначено, що «за приписом (частини першої статті 6) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен при вирішенні питання щодо його прав та обов'язків має право на справедливий і гласний розгляд незалежним і безстороннім судом, встановленим законом». У розвиток вказаного було використано позицію ЄСПЛ.

Таким чином, ми з'ясували вплив практики ЄСПЛ і вплив євроінтеграції на Конституційний Суд з вектору забезпечення принципу верховенства права.

Отже у висновку слід зазначити: Україна обрала й рухається правильним шляхом, оскільки після розпаду СРСР в Україні була дуже слабка правова система, і навіть 34 роки поспіль незалежна Україна, вона досі формується, а ЄСПЛ – це сталий суд, який є зразком основних принципів здійснення судочинства і забезпечення принципу верховенства права. На рахунок євроінтеграції слід зазначити, що вона йде тільки на користь нашої країни і тільки забезпечує й скріплює виконання принципу верховенства права в Україні. Методичні вказівки та рекомендації ЄС дають Україні конкретику і сталість у її правовій системі. Навіть взяти до прикладу 7 вимог ЄС до України як до країни, що отримала статус кандидата в ЄС, одна з них була уточненням конкретного порядку обрання суддів КСУ, і у 2023 році Законом України № 3277-IX було встановлено конкретні положення щодо відбору кандидатів на посаду судді КСУ Президентом, Верховною Радою, з'їздом суддів.

І найголовніше, за багатьма з проведених досліджень, предметом яких був рівень довіри населення до КСУ, рівень довіри тільки зростає, а це означає, що громадяни розуміють, що їхні права і гарантії забезпечуються й захищаються судом конституційної юрисдикції.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII // *Голос України від 16.07.2016 / № 132–133* / URL, <https://portal.rada.kiev.ua>).

2. Савчин М. В. Конституційне право України : підручник / відп. ред. проф., д.ю.н. М. О. Баймуратов. К. : *Правова єдність*, 2009. 1008 с. 3. Конституція України від 28.06.1996 р., прийнята на V сесії Верховної Ради України // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

3. Конституція України від 28.06.1996 р., прийнята на V сесії Верховної Ради України // *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. – №30. – Ст. 141.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі №1–15/2018(4086/16). *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-20#Text>

5. Довіра до інститутів суспільства та політиків. Електоральні орієнтації громадян України // *Центр Разумкова*. 2021. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichnidoslidzhennia/dovirado-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralnioriientatsii-gromadianukrainy> (дата звернення: 10.08.2021).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/convention_ukr.pdf

7. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 №3477-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2006, №30, ст.260.

8. Юровська Г. Практика Європейського суду з прав людини в рішеннях органу конституційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. №5. С. 112–118

Науковий керівник: старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» Нестерчук Лілія Петрівна

Швиденко Анна
*студентка 2 групи, 1 курсу ОС «Магістр»
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Діджиталізація судочинства є важливою складовою сучасних змін у правовій системі, а впровадження новітніх інформаційних технологій

необхідне для ефективного здійснення права на судовий захист та відповідності судової системи сучасним вимогам. В умовах війни використання інформаційних технологій сприяє захисту прав та інтересів громадян, забезпечуючи їм доступ до правосуддя.

Наразі в Україні функціонує Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (далі – ЄСІТС) як результат комплексної судової реформи, спрямованої на модернізацію та підвищення ефективності судової системи. ЄСІТС – сукупність інформаційних та телекомунікаційних підсистем (модулів), які забезпечують автоматизацію процесів діяльності судів, органів та установ в системі правосуддя, включаючи документообіг, автоматизований розподіл справ, обмін документами між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу та участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції, складання оперативної та аналітичної звітності, надання інформаційної допомоги суддям, а також автоматизацію процесів, які забезпечують фінансові, майнові, організаційні, кадрові, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів ЄСІТС [1]. Положення про ЄСІТС були додані до процесуального законодавства у 2017 році Законом № 2147-VIII від 03.10.2017 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Починаючи з 05.10.2021 функціонують три підсистеми (модулі) ЄСІТС – «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистема відеоконференцв'язку. Впровадження ЄСІТС є важливим кроком для модернізації судової системи України та наближення її до європейських стандартів, проте, як будь-яка інноваційна система, вона потребує постійного розвитку та вдосконалення.

Запуск ЄСІТС – важливе рішення на шляху реформування судової системи та підвищення її ефективності. Серед переваг використання даної системи можна виділити: цілодобовий доступ до електронного суду; фіксування фактичного часу подачі документів; можливість направлення документів одразу з підсистеми до суду, не використовуючи електронну пошту або інші додатки; можливість авторизації в підсистемі відеоконференцв'язку та участі в судовому засіданні онлайн, незалежно від місцезнаходження; отримання повідомлень про надходження до кабінету нових документів та про зміну стану судової справи, у яких користувач є учасником; можливість ознайомлення з матеріалами справи в електронному вигляді тощо.

Попри очевидні переваги, функціонування ЄСІТС в Україні супроводжується також рядом проблем. Першою проблемою, яку ми можемо виділити, є проблема цифрової нерівності. Не зважаючи на те, що електронний доступ до суду розширює можливості для багатьох, він може створювати перешкоди для осіб, які не мають доступу до комп'ютера чи Інтернету або не володіють необхідними цифровими навичками. Для вирішення цієї проблеми необхідно: забезпечити безкоштовний доступ до комп'ютерів та Інтернету в державних установах; розробити прості у використанні електронні сервіси, надаючи детальні інструкції їх використання; організовувати навчальні програми для підвищення цифрової грамотності населення.

У певний період серйозною проблемою, яка створювала перешкоди для ефективної роботи електронних систем судочинства, були тривалі відключення електроенергії, спричинені обстрілами енергетичної інфраструктури. Ця проблема має кілька аспектів: 1) переривання роботи електронних реєстрів: відсутність електроенергії призводить до того, що дані про справи, документи та рішення можуть бути недоступними протягом тривалого часу; 2) неможливість проведення відеоконференцій через відсутність стабільного інтернет-зв'язку; 3) затримки у розгляді справ. На проблеми в роботі електронних систем вказував також ЄСПЛ і у справі «Tence v. Slovenia» зазначив, що будь-які перебої в роботі електронної системи документообігу, внаслідок чого заяви та додані до них додатки не змогли надійти до суду, повинні тлумачитися на користь особи, яка зробила все, що від неї залежало, для належного виконання своїх обов'язків [2, с.2]. Зважаючи на те, що війна триває, перебої в роботі електронних систем, пов'язані з відсутністю електроенергії, можуть виникати й у майбутньому. Вважаю, що для вирішення проблем, пов'язаних з відключеннями електроенергії, необхідно забезпечити суди резервним живленням, а також розробити такий функціонал електронних систем, що дозволяє працювати в офлайн-режимі зі збереженням даних для подальшої синхронізації.

Одним із найгостріших викликів, з якими стикається судова система України під час війни та процесу цифрової трансформації, є забезпечення кібербезпеки. Збільшення кількості кібератак, спрямованих на державні установи, в тому числі й суди, створює серйозні ризики для конфіденційності персональних даних, цілісності судових рішень та безперебійної роботи електронних систем. Україна з 14 січня 2022 року залишається на першому місці у світі за кількістю кібератак проти неї [3].

Відповідно до оприлюднених Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України даних, від 15 лютого 2022 року Україна зазнала величезну кількість DDoS-атак; постійно розповсюджується шкідливе програмне забезпечення, здійснюються фішингові розсилки та інші прояви війни у кіберпросторі [4]. Серед можливих наслідків кібератак для судової системи, можемо виділити: 1) втрату конфіденційної інформації, розголошення персональних даних учасників судових процесів; 2) підриг довіри до судової системи; 3) матеріальні збитки: витрати на відновлення пошкоджених систем; 4) затримки у розгляді справ. Наприклад, хакерські атаки 2022 року завдали значної шкоди електронній інфраструктурі судової системи. Зокрема, були заблоковані Єдиний державний реєстр судових рішень, система «Електронний суд», вебпортал «Судова влада України» та інші важливі сервіси [5]. Це негативно вплинуло на доступність правосуддя. На нашу думку, для протидії кібератакам необхідно провести ряд правових й організаційних заходів щодо захисту ЄСІТС, інформації та персональних даних, зокрема, посилити технічний захист. Важливо також підвищувати обізнаність персоналу з питань кібербезпеки через проведення інформаційної роботи, тренінгів, щоб співробітники суду мали чіткий план дій на випадок виявлення кібератаки. Тільки за таких умов можна забезпечити безпеку та цілісність інформаційних систем судової влади.

Можна зробити висновок, що ЄСІТС в умовах воєнного стану є важливим засобом забезпечення отримання доступу до правосуддя, так як використання її технічних можливостей може забезпечити функціонування судової системи в дистанційному форматі для учасників справ, що є надзвичайно актуально, так як в даних умовах учасники справи часто за об'єктивних обставин не мають можливості прибути в судові засідання. Звісно існують і деякі проблеми, пов'язані з її функціонуванням, зокрема: цифрова нерівність, тривалі відключення електроенергії та постійні кібератаки з боку росії. Проте подальше її удосконалення, діджиталізація судочинства, проведення інформаційно-роз'яснювальних заходів щодо використання ЄСІТС, забезпечення судів резервним живленням на випадок відключень електроенергії, вжиття заходів щодо захисту інформаційних систем судової влади від кібератак мають покращити можливості користування ЄСІТС та сприяти оптимізації судового процесу в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. : Рі-

шення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15–21 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text> (дата звернення: 02.04.2025).

2. Наталія Сакара. Діджиталізація цивільного судочинства та забезпечення права на доступ до правосуддя в умовах військового стану. ВЕРХОВНИЙ СУД. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_Sakara_digital_civ_syd.pdf (дата звернення: 02.04.2025).

3. Україна з 14 січня 2022 року залишається на першому місці у світі за кількістю кібератак проти неї. Інтерфакс-Україна. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/911979.html> (дата звернення: 02.04.2025).

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо невідкладних заходів посилення спроможностей із кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури: пояснювальна записка до проекту закону України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1490885> (дата звернення: 02.04.2025).

5. Робота судової системи після хакерської атаки. П'ятий апеляційний адміністративний суд. URL: <https://5aa.court.gov.ua/sud4854/pres-centr/news/1246591/> (дата звернення: 02.04.2025).

Науковий керівник: к.ю.н. асистент кафедри юстиції ННІ права КНУ імені Тараса Шевченка Антоніна Осипчук

Шията Д. С.,
*аспірантка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

РОЛЬ ПРОКУРОРА В ПЕРЕХІДНОМУ ПРАВОСУДДІ: ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА РИЗИКИ

Перехідне правосуддя є важливим і необхідним механізмом подолання наслідків збройного конфлікту, масових порушень прав людини. Його основна мета – забезпечення справедливості, примирення та відновлення довіри до державних інституцій. Це найсучасніший підхід до вирішення проблем, з якими в умовах сьогодення зіштовхнулась Україна.

Роль прокурора полягає в координації кримінально-правової політики та забезпеченні балансу між інтересами держави, суспільства та окремих осіб [1]. Прокурори відіграють ключову роль у цьому процесі, вони – центральна фігура у процесах притягнення до відповідальності осіб, причетних до порушень прав людини. Так серед діяльності прокурорів можна виділити:

- підтримання публічного обвинувачення у справах про воєнні злочини, злочини проти людяності;

- захист прав потерпілих і сприяння їхній реабілітації (Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків при Офісі Генерального прокурора (CCSVW) надає різні види послуг жертвам, включаючи консультації, емоційну підтримку, інформацію, практичну допомогу, психологічну підтримку та направлення до інших відповідних організацій або організацій підтримки жертв [2]).

У контексті перехідного правосуддя для прокурорів набувають особливої актуальності ключові етичні принципи: справедливість, неупередженість та об'єктивність; повага до прав і свобод людини і громадянина; прозорість службової діяльності [3]. Суворе дотримання саме цих принципів є необхідною умовою, яка забезпечить ефективне функціонування органів прокуратури у зазначений період та сприятиме зміцненню суспільної довіри.

Унікальні етичні виклики постають перед прокурорами під час перехідного правосуддя. По-перше, може відбуватись політичний та зовнішній тиск на прокурорів, що створюватиме ризики для їхньої незалежності та може призвести до ще більшого підриву довіри до правоохоронних органів. По-друге, прокурори повинні забезпечити дотримання стандартів доказової бази, уникати використання недостовірних або сфабрикованих матеріалів, що може призвести до судових помилок, не зважаючи на ускладнене збирання доказів значним проміжком часу. То-третє, повинно бути забезпечено безпекою потерпілих та свідків, не порушуючи принципів неупередженості. По-четверте, необхідно зберегти баланс між покаранням і примиренням, тобто віднайти оптимальний підхід та вирішити етичні дилеми, зокрема щодо можливості амністії для певних категорій.

Етичні виклики пов'язані з професійними ризиками, які негативно можуть вплинути на ефективність роботи прокурорів. Оскільки це робота із воєнними злочинами, то прокурори наражають своє життя на небезпеку, тобто є загроза особистої безпеки. Також можливий суспільний

тиск, моральний конфлікт. Не варто забувати й про ризики корупції та зловживання владою, що можуть призводити до ухилення від переслідування винних або прийняття незаконних рішень.

На нашу думку, для вирішення етичних конфліктів та зниження ризиків у прокурорській діяльності у перехідному правосудді необхідно виконати низку заходів. По-перше, дотримуватись міжнародних стандартів розслідування та адаптувати найкращі практики перехідного правосуддя в Україні. По-друге, сприяти розвитку професійної етики прокурорів через створення та впровадження відповідних навчальних програм, що мають стати невід’ємною частиною професійної підготовки та підвищення кваліфікації, а також міжнародний обмін досвідом. По-третє, гарантувати незалежність та системи захисту прокурорів через законодавчі зміни та розроблення механізмів мінімізації будь-якого тиску на них. По-четверте, забезпечити прозорість службової діяльності та комунікацію із суспільством задля уникнення спекуляцій та зниження напруги навколо перебігу розслідування воєнних злочинів.

Отже, роль прокурора у перехідному правосудді є ключовою у балансі між кримінальним переслідуванням та захистом прав людини. Від прокурора вимагається високий рівень професіоналізму, незалежність та етична стійкість. Однак, дана діяльність супроводжується значними етичними викликами та ризиками, які можуть бути мінімізовані та сприятимуть в подальшому підвищенню ефективності прокурорської діяльності за допомогою комплексу змін (законодавчих, організаційних та етичних). Для ефективного виконання своїх функцій прокурори повинні мати належний рівень підготовки, правовий захист та чіткі етичні орієнтири. Важливу роль у цьому процесі відіграє інтеграція міжнародних стандартів, які сприяють незалежності прокуратури та забезпеченню верховенства права в Україні. Лише за таких умов та завдяки дотриманню етичних принципів, можна забезпечити ефективне правосуддя та відновлення довіри громадян до системи судоустрою та правоохоронних органів.

Список використаних джерел:

1. Стратегія розвитку прокуратури на 2021–2023 роки: Наказ Генерального прокурора від 16 жовтня 2020 року №489 URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/strategiya-rozvitku-prokuraturi-na-2021–2023-roki> (дата звернення: 27.03.2025).

2. Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків при Офісі (CCSVW) URL: <https://victim-support.eu/members/prosecutor-generals-office-ukraine/> (дата звернення: 27.03.2025).

3. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: Кодекс від 27 квітня 2017 року, затверджений Всеукраїнською конференцією прокурорів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#top> (дата звернення: 27.03.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Дудченко О. Ю.

Штабська Х. Д.,
*аспірантка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОBOB'ЯЗКОВОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ КАБІНЕТІВ В ЄСІТС: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ

Успішне впровадження цифрових технологій у роботу системи судоустрою України є запорукою інтеграції нашої країни до світових економічних та інформаційних процесів. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій автоматично породжує появу нових нормативно-правових проблем та пошук шляхів для їх вирішення. Сьогодні за законодавчому рівні відбуваються глобальні зміни у сфері цифровізації судочинства, що потребує уваги та дослідження.

01 грудня 2018 року в газеті «Голос України» та на офіційному веб-порталі «Судова влада України» Державною судовою адміністрацією України оголошено про створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС) – сукупність інформаційних та телекомунікаційних підсистем (модулів), які забезпечують автоматизацію визначених законодавством та Положенням про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-теле-

комунікаційної системи процесів діяльності судів, органів та установ в системі правосуддя, включаючи документообіг, автоматизований розподіл справ, обмін документами між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу та участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції, складання оперативної та аналітичної звітності, надання інформаційної допомоги суддям, а також автоматизацію процесів, які забезпечують фінансові, майнові, організаційні, кадрові, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів ЄСІТС [1].

29 червня 2023 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами», що набрав законної сили 21 липня 2023 року (далі – Закон № 3200-ІХ), яким внесено зміни до Цивільного процесуального закону України, Кодексу адміністративного судочинства України, Господарського процесуального кодексу України [2].

Підставою для прийняття Закону № 3200-ІХ стало значне зволікання із реєстрацією електронних кабінетів з боку осіб, на яких законом покладено відповідний процесуальний обов'язок. Так, автори Закону № 3200-ІХ зазначили, що станом на липень 2022 року в підсистемі «Електронний суд» зареєстровано лише 22% адвокатів, які працюють в Україні, і лише 10% від кількості юридичних осіб, що були зареєстровані станом на 01 січня 2022 року. На думку законотворців це пов'язано з тим, що чинним законодавством не передбачено правових наслідків і відповідальності за невиконання такого процесуального обов'язку.

Відтак, Законом № 3200-ІХ розширено перелік суб'єктів, які реєструють електронні кабінети в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в обов'язковому порядку, включивши до нього усіх юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців; встановлено такий обов'язковий реквізит для всіх заяв по суті справи, інших процесуальних заяв, клопотань, як зазначення в тексті відомостей про наявність або відсутність електронного кабінету; передбачено, що у разі реєстрації електронного кабінету суд вручає будь-які документи у справах, в яких така особа бере участь, виключно в електронній формі шляхом їх направлення до електронного кабінету такої особи. У разі недотримання встановлених обов'язків, суд наділений обов'язком залишати подані

документи такої особи без руху або повертати без розгляду, залежно від виду процесуального документа [2].

Так, за даними т.в.о. Голови ДСА України Максима Пампури, станом на 31 грудня 2022 року в підсистемі Електронний кабінет було зареєстровано 145 000 користувачів, а 31 грудня 2023 року – 279 000, у листопаді 2024 року ця кількість становить більше 400 000 користувачів і вона продовжує зростати [3].

З моменту набрання чинності Закону №3200-IX судова практика значно поповнилася ухвалами про залишення клопотань та інших документів учасників процесу без розгляду через недотримання ними нових вимог законодавства. Найпоширенішим порушенням є відсутність у письмових заявах, клопотаннях чи запереченнях інформації про наявність або відсутність у учасників справи електронного кабінету, що тягне за собою повернення без розгляду таких письмових заяв (клопотань, заперечень).

Можна констатувати, що запровадження обов'язкової реєстрації в ЄСІТС окремої категорії учасників судового процесу дозволило судам певною мірою впорядкувати окремі процесуальні питання, як-от: здійснення повідомлень та викликів відповідних учасників в електронній формі, надіслання копій судових рішень в електронному вигляді, що, у свою чергу, сприяє значному заощадженню коштів та часу, які витрачаються на здійснення зазначених дій.

Для учасників судового процесу наявність кабінету в ЄСІТС також передбачає низку позитивних рис, серед яких можна виділити: можливість дистанційної участі у судових засіданнях, економія фінансових ресурсів та часу через можливість обміну процесуальними документами в електронній формі, підвищення прозорості інформації по справі тощо.

Водночас варто зауважити, що всі наведені позитивні аспекти не є абсолютними, оскільки кожному з них може відповідати певний недолік чи виклик, які також необхідно враховувати.

Слід погодитись з думкою Ольги Скоцилас-Павлів, що перша проблема полягає у відсутності законодавчого обов'язку зареєструвати електронний кабінет для громадян, які є активними учасниками судових процесів. На думку вченої доцільно внести відповідні зміни в процесуальні кодекси та встановити обов'язок для громадян, які звертаються до суду самостійно реєструвати електронні кабінети, щоб мати доступ до всіх документів в електронній формі [4, с. 211].

На нашу думку, за відсутності обов'язкової реєстрації в ЄСІТС для всіх учасників судового процесу повний перехід до електронної моделі судочинства залишатиметься незавершеним. Це зумовлено тим, що окремі учасники продовжуватимуть використовувати паперові документи, що ускладнює уніфікацію та автоматизацію процесів у судовій системі. Водночас слід враховувати, що не всі громадяни мають достатній рівень цифрової грамотності, а також необхідні технічні засоби та стабільний доступ до інтернету для ефективної участі в судових провадженнях виключно в онлайн-форматі.

Микола Ясинюк та Юрій Котвяковський серед негативних аспектів електронного судочинства виділяють також загрози інформаційній безпеці автоматизованим інформаційно-телекомунікаційним системам, що використовуються у судах, ризики несанкціонованого втручання, хакерських атак тощо [5, с.39].

Запровадження обов'язкової реєстрації електронних кабінетів у ЄСІТС для окремих категорій учасників судового процесу сприяє прискоренню цифровізації судочинства, спрощує обмін документами та зменшує фінансові витрати. Однак відсутність однакового становища щодо обов'язкової реєстрації для всіх учасників гальмує повну автоматизацію процесів. Додатковими викликами залишаються недостатній рівень цифрової грамотності, нерівний доступ до інтернету та інформаційні ризики. Така ситуація потребує комплексного підходу, що передбачає як стимулювання цифрової трансформації, так і забезпечення доступності судових послуг для всіх верств населення.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Вища рада правосуддя; Рішення, Положення від 17.08.2021 № 1845/0/15–21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#top> (дата звернення: 31.03.2025).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремих підсистем (модулів), що забезпечує обмін документами: Закон України від 29.06.2023 № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-IX#Text> (дата звернення 31.03.2025).

3. Пампура М. Цифровізація судочинства: ключові завдання. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/cifrovizaciya-sudochinstva-klyuchovi-zavdannya.html> (дата звернення: 31.03.2025).

4. Сkochиляc-Павлів О. В. Сучасний стан електронного судочинства в Україні. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 207–212. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/425/411> (дата звернення 01.04.2025).

5. Яcинок М. М., Котвяковський Ю. О. Електронний суд у цивільному судочинстві України. *Приватне та публічне право*. 2023. № 1. С. 36–42. URL: http://pp-law.in.ua/archive/1_2023/6.pdf (дата звернення 01.04.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Дудченко О. Ю.

Щербатий Р. Р.,
*аспірант кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
адвокат*

ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ПРИ ОЦІНЮВАННІ ДОБРОЧЕСНОСТІ СУДДІ (КАНДИДАТА НА ПОСАДУ СУДДІ)

У сучасних умовах трансформації судової влади в Україні особливо-го значення набуває категорія доброчесності, яка постала як вимога до представників суддівського корпусу внаслідок конституційної реформи у сфері правосуддя 2016 року. Водночас, незважаючи на її центральне місце у процедурах суддівської кар'єри, доброчесність, як одна з вимог до кандидата на посаду судді та критерій кваліфікаційного оцінювання, досі не має єдиного законодавчого визначення та залишається категорією з різним змістовним наповненням. З одного боку, це дозволяє органам суддівського врядування та громадськості гнучко підходити до аналізу особистісно-професійних характеристик діючих суддів та кандидатів на суддівську посаду. З іншого – породжує ризики надмірного

суб'єктивізму, подвійних стандартів та непередбачуваності у прийнятті рішень. У такому контексті особливої актуальності набуває проблема правової визначеності при оцінюванні доброчесності суддів (кандидатів на посаду судді), що є принциповою ознакою верховенства права та гарантією справедливого судового врядування.

Аналіз положень чинного судоустрійного законодавства свідчить про те, що категорія доброчесності розглядається у двох ключових контекстах, що стосуються процедур формування суддівського корпусу. По-перше, доброчесність є обов'язковою вимогою до кандидата на посаду судді, встановленою статтею 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон). У цьому випадку вона виступає однією з базових передумов участі у процедурі добору, тобто має характер вхідного фільтра для осіб, які претендують на суддівську посаду вперше. По-друге, доброчесність закріплена як один із критеріїв кваліфікаційного оцінювання судді (на відповідність займаній посаді та на підтвердження здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді), передбачений частиною другою статті 83 Закону.

Відтак, доброчесність функціонує одночасно як вхідний критерій (при доборі) та оцінювальний критерій (при кваліфікаційному оцінюванні), що свідчить про її універсальний характер у межах нормативно-правового механізму формування суддівського корпусу.

На нашу думку, такий підхід підкреслює її важливість як морально-етичної, так і професійної засади, що вимагає забезпечення однакових стандартів змістовного наповнення та оцінювання, незалежно від контексту її застосування.

Згідно з визначенням у сучасному словнику з етики, поняття «доброчесність» розглядається як чеснота – позитивна моральна якість, зумовлена свідомістю і волею людини, яка є узагальненою стійкою характеристикою людини, її способу життя, вчинків; якість, що характеризує готовність і здатність особистості свідомо і неухильно орієнтуватись у своїй діяльності та поведінці на принципи добра і справедливості [1, с.387–388].

Проаналізувавши сучасну наукову доктрину, вбачаємо наявність значного спектра підходів до тлумачення поняття доброчесності, що обумовлено, насамперед, міждисциплінарним характером цієї категорії, а також відсутністю її нормативного закріплення.

У межах правозастосовної практики Велика Палата Верховного Суду сформулювала правову позицію, згідно з якою доброчесність – це необ-

хідна морально-етична складова діяльності судді, яка, серед іншого, визначає межу і спосіб його поведінки, що базується на принципах об'єктивного ставлення до сторін у справах та чесності у способі власного життя, виконанні своїх обов'язків та здійсненні правосуддя (справа №9901/355/21, пункт 23) [2].

На нашу думку, доброчесність у контексті суддівської діяльності доцільно, насамперед, трактувати як правову категорію, що проявляється крізь призму юридичних фактів, які мають значення для визначення відповідності судді (кандидата на посаду судді) встановленим вимогам та критеріям.

Як уже зазначалось, поняття «доброчесність» не має нормативно визначеного змісту у чинному законодавстві, що регулює питання судоустрою та статусу суддів. Позитивним кроком в аспекті врегулювання категорії доброчесності на законодавчому рівні стало затвердження Вищою радою правосуддя Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) (далі – Єдині показники), які стали орієнтиром для стандартизації та уніфікації відповідних оцінювань у межах процедур суддівської кар'єри, зокрема добору на посаду судді місцевого суду, конкурсів на посаду судді, кваліфікаційного оцінювання на відповідність займаній посаді.

Вважаємо, що це, безумовно, спрощує та систематизує процедуру оцінки доброчесності суддів (кандидатів на посаду судді), знижує рівень суб'єктивізму при прийнятті рішень та забезпечує більш високий рівень прозорості у суддівському врядуванні.

Водночас Єдині показники, попри свою доцільність та значущість, не позбавлені окремих недоліків. Зокрема, у контексті їх застосування залишається недостатньо врегульованим питання чіткого розмежування між критеріями доброчесності та професійної етики, які, відповідно до частини другої статті 83 Закону [4], є самостійними та відокремленими об'єктами оцінювання. Такий нормативний підхід, очевидно, вказує на концептуальне розмежування цих двох категорій, кожна з яких має власне змістовне наповнення та специфіку прояву у практичній діяльності судді.

Пунктом 14 Єдиних показників передбачено, що оцінка *доброчесності та професійної етики судді* (кандидата на посаду судді) полягає в оцінюванні відповідності судді (кандидата на посаду судді) таким показникам: незалежність; неупередженість; дотримання етичних норм і бездоганна поведінка у професійній діяльності та особистому житті;

чесність; сумлінність; непідкупність; законність джерел походження майна, відповідність рівня життя судді (кандидата на посаду судді) або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідність способу життя судді (кандидата на посаду судді) його статусу [3].

Звідси вбачаємо, що попри позитивні зрушення, пов'язані із затвердженням Єдиних показників, наявне недостатньо чітке розмежування між доброчесністю та професійною етикою, як критеріями кваліфікаційного оцінювання, продовжує створювати методологічні труднощі в оцінювальних процедурах.

Фактичне ототожнення та згрупування показників критеріїв доброчесності та професійної етики у межах єдиної оціночної рамки зумовлює ризики як знецінення, так надмірного розширення однієї з категорій за рахунок іншої, що, у свою чергу, може призводити до неоднозначного трактування оцінювальних критеріїв.

Очевидним наслідком зазначеної проблеми є ускладнення практичного застосування Єдиних показників під час оцінювання доброчесності Вищою кваліфікаційною комісією суддів України (далі – ВККСУ), що згідно з частиною шостою статті 73 та частиною першою статті 83 Закону, здійснюється в межах дискреційних повноважень цього органу. Відповідно до зазначених норм, саме ВККСУ уповноважена: 1) встановлювати відповідність особи, яка виявила намір стати суддею, критерію доброчесності; 2) проводити кваліфікаційне оцінювання за визначеними законом критеріями [4], що залишає за нею певну свободу у тлумаченні та застосуванні категорії доброчесності.

Зокрема, аналіз окремих кейсів свідчить про те, що за наявності схожих обставин та аналогічного фактичного матеріалу щодо поведінки різних суддів чи кандидатів на суддівську посаду ВККСУ ухвалює діаметрально протилежні висновки: в одних випадках кандидат визнається таким, що відповідає критерію доброчесності, в інших – таким, що не відповідає. Такі приклади, окрім очевидної демонстрації суб'єктивізму, свідчать і про відсутність уніфікованого підходу до інтерпретації оціночних ознак, що у подальшому обумовлює зростання кількості випадків оскарження рішень ВККСУ та ставить під сумнів принципи правової визначеності та справедливості у процесі формування суддівського корпусу.

Таким чином, доброчесність виступає універсальною та концептуально важливою категорією у процедурах формування суддівського корпусу. Однак відсутність її нормативного визначення та чіткого розмежування з професійною етикою створює ризики суб'єктивізму в оцінювальних процесах. Уніфікація підходів та нормативне закріплення

змісту цієї категорії є необхідною умовою забезпечення правової визначеності та підвищення ефективності суддівського врядування.

За таких умов особливої актуальності набуває питання пошуку єдиних підходів до розуміння змісту доброчесності судді як правової категорії, яка повинна бути нормативно визначена, структурована за об'єктивними юридичними показниками та співвіднесена з іншими критеріями. Це, у свою чергу, сприятиме зміцненню принципу правової визначеності, забезпеченню прозорості кадрових процедур у судовій владі та формуванню стійких стандартів доброчесної поведінки суддів.

Список використаних джерел:

1. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10.11.2022 у справі №9901/355/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107533714>

3. Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді), затверджені рішенням Вищої ради правосуддя від 17.12.2024 №3659/0/15–24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/49121>

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 №1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/conv#n2368>

Науковий керівник: завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України Бакаянова Н. М.

Щербина Анна,
*курсантка 1 групи 3 курсу
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

КІБЕРБЕЗПЕКА ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА: ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ І СУДОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Стрімкий розвиток цифрових технологій та їх впровадження у всі сфери суспільного життя актуалізували питання діджиталізації судової

системи в Україні. Електронне судочинство, як ключовий елемент судової реформи, вимагає зосередженої уваги на кібербезпеці та охороні особистої інформації учасників судових справ. Актуальність цього питання зростає через збільшення кібернетичних атак на інформаційні мережі державних органів, зокрема, на судові інстанції.

Правові основи гарантування кібербезпеки в Україні встановлені Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який окреслює фундамент національної системи кібербезпеки, зокрема, визначає об'єкти критичної інфраструктури [1]. Разом з тим, питання охорони особистої інформації в судочинстві підпорядковані Закону України «Про захист персональних даних», котрий визначає базові постулати та засоби захисту персональних відомостей, а також відповідальність за недотримання норм права у цій області [2]. Слід підкреслити, що у розрізі електронного судочинства особливу актуальність мають положення цього закону стосовно опрацювання персональних даних з використанням автоматизованих систем.

Функціонування системи електронного судочинства в Україні спирається на Закон України «Про судову систему і статус суддів», що передбачає запуск Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (надалі – ЄСІТС) [3]. ЄСІТС забезпечує електронний обмін інформацією між судами, іншими установами судової системи, учасниками судового процесу. Проте, її впровадження супроводжується серйозними викликами у сфері кібербезпеки.

Ключовим викликом у гарантуванні кібербезпеки електронного судочинства є необхідність знайти рівновагу між прозорістю судової системи та охороною чутливої інформації. З одного боку, конституційний принцип відкритості судочинства в Україні зобов'язує забезпечувати вільний доступ до судових рішень та інформації про функціонування судів. З іншого боку, критично важливо забезпечити захист особистих даних учасників судового процесу та конфіденційної інформації, що міститься у матеріалах судових справ. [4, с. 231].

У цій дилемі надзвичайно важливе значення має досвід Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у сфері захисту особистої інформації, що набуває особливої ваги для України, про що йдеться у працях українських дослідників [5, с. 132]. ЄСПЛ у своїх вердиктах неодноразово підкреслював, що обробка персональних відомостей має виконуватися згідно з принципами законності, співмірності та потреби, а також із створенням адекватних запобіжників від неправомірного використання.

Важливим аспектом забезпечення кібербезпеки електронного судочинства є функціонування електронного документообігу та використання електронних підписів. Правові засади їх використання визначені Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» [6]. Цей закон встановлює вимоги до створення, передачі, обробки, зберігання та знищення електронних документів, а також регулює питання використання електронних підписів.

Значним поштовхом у розбудові електронного судочинства було ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» [7]. Цей закон передбачає обов'язкову реєстрацію та використання електронних кабінетів у ЄСІТС, що значно розширює можливості електронної взаємодії учасників судового процесу. Однак, як зазначає А. П. Колесніков, впровадження та взаємодія модулів ЄСІТС супроводжується низкою проблем, серед яких особливе місце займають питання кібербезпеки та захисту персональних даних [8, с. 75].

Основними загрозами кібербезпеці електронного судочинства є несанкціонований доступ до інформації, фішинг-атаки, DDoS-атаки, а також можливість зміни або знищення інформації. Ці загрози можуть призвести до порушення принципів справедливого судочинства, зокрема, принципу незалежності та неупередженості суду, а також права на справедливий судовий розгляд.

Важливим аспектом забезпечення кібербезпеки електронного судочинства є використання сучасних технологій, зокрема, технології блокчейн, яка забезпечує незмінність та прослідковуваність інформації. Ця технологія може бути використана для забезпечення цілісності судових рішень та інших документів, що генеруються в процесі судового розгляду.

О. Кибенко наголошує, що доля онлайн-судів в Україні визначиться тим, чи станеться справжнє цифрове перетворення правосуддя, або все зведеться до простого переведення наявного в цифру [9]. Цифрове перетворення правосуддя не тільки автоматизує вже наявні процедури, але й змінює підходи до організації судового процесу. Це, своєю чергою, потребує нових підходів до гарантування кібербезпеки та охорони особистої інформації.

О. З. Никон у своєму дослідженні теоретико-правових засад цифровізації системи правосуддя в Україні зазначає, що діджиталізація судової

системи має базуватися на принципах безпеки, конфіденційності та захисту персональних даних [10, с. 15].

Підсумовуючи все сказане вище, стає очевидним, що гарантування кібербезпеки в електронному судочинстві, разом із захистом особистої інформації – це надзвичайно непросте завдання, яке охоплює багато аспектів та потребує цілісного розуміння. Основними напрямками для поліпшення захисту особистих даних та судової інформації вважаються:

1. Вдосконалення законодавчого підґрунтя з огляду на актуальні загрози у кіберпросторі та міжнародні норми захисту особистої інформації.
2. Розробка та впровадження дієвих технічних рішень для захисту інформаційних систем судочинства від кібернетичних загроз.
3. Підвищення рівня цифрової компетентності та формування культури безпеки в кіберпросторі серед персоналу судової системи.
4. Розробка дієвих інструментів для відстеження та перевірки відповідності вимогам захисту особистої інформації в системі електронного судочинства.
5. Узгодження національного законодавства з міжнародними нормами у галузі захисту особистих даних та кібернетичної безпеки.

Втілення окреслених підходів дасть змогу гарантувати відповідний ступінь охорони особистих відомостей та судової інформації в контексті розвитку електронного судочинства та позитивно вплине на зростання довіри громадян до судової гілки влади.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII : станом на 3 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 04.04.2025).
2. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI : станом на 18 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 04.04.2025).
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 26 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 04.04.2025).
4. Мельник Д. С.; Афанасьєва, К. М. Щодо актуальності судової практики ЄСПЛ щодо захисту персональних даних для України, 131. URL: <https://mku.edu.ua/wp-content/uploads/2024/07/Zbirnyk-Orlykivski-chytannya-2024.pdf#page=131>
5. Колесников, А. П. Особливості запровадження та взаємодії модулів Єдиної судової Інформаційно-телекомунікаційної системи, 2024, 1.2: 71–81.

6. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 №851-IV : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 04.04.2025).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами : Закон України від 29.06.2023 №3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text> (дата звернення: 04.04.2025).

8. Капліна, Г. А. Проблеми розвитку електронного правосуддя у сучасній умовах. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*, 2023, 46: 124–134. URL: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/727/691>

9. Никон, Олеся Зеновіївна. Цифровізація (діджиталізація) системи правосуддя в Україні: теоретико-правові засади URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/наука/dorobok_zdobuvachiv/nicon_d.pdf

10 Ярема Оксана, Карпенко Юлія. Поняття електронного судочинства. переваги та недоліки запровадження. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6862/1/Тези_08-12-URL: 23__23-01-24.pdf#page=229

Науковий керівник: к. ю. н. доцентка кафедри кримінального процесу, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Давиденко Світлана Василівна.

Юр'єв Євген

*секретар судових засідань
Орджонікідзевського районного суду
м. Харкова,*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ПРИСЯЖНИХ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ НИМИ СВОЇХ ПОВНОВАЖЕНЬ

У правовій доктрині правосвідомість визначається як форма суспільної свідомості, яка відображає ставлення суб'єктів правовідносин до права та похідних від нього правових явищ [1, с. 49]. Особливого значення, на нашу думку, набуває правосвідомість осіб, які здійснюють правосуддя, тобто суддів та присяжних. І якщо питання формування правосвідомості

мості суддів постійно знаходяться в полі зору науковці, то до питань формування правосвідомості присяжних вітчизняна доктрина звертається не часто. Разом з тим, слід зазначити, що ця проблематика не є новою. Ще наприкінці XIX ст. В. К. Случевський узагальнюючи позиції прихильників та противників інституту присяжних, зазначав, що противники функціонування цього інституту обґрунтовують свою позицію тим, що присяжні не мають достатніх юридичних знань для того щоб вирішувати складні кримінальні справи. У той же час прибічники цього інституту заперечують цей аргумент і стверджують, що серед присяжних є громадяни, які добре обізнані стосовно чинного законодавства [2, с. 187–188].

Аналізуючи сучасні проблеми формування правосвідомості присяжних, звернемося до ст. 388 КПК України «Приведення присяжних до присяги». Вважаємо за необхідне навести повний тест присяги присяжного, який зачитує кожен присяжний, після чого підтверджує, що його права, обов'язки та компетенція йому зрозумілі: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю виконувати свої обов'язки чесно і неупереджено, брати до уваги лише досліджені в суді докази, при вирішенні питань керуватися законом, своїм внутрішнім переконанням і совістю, як личить вільному громадянину і справедливій людині». Акцентуємо увагу, що відповідно до присяги на присяжного покладається обов'язок при вирішенні питань керуватися перш за все *законом*, а також своїм внутрішнім переконанням і совістю.

Окрім того, відповідно до ч. 2 ст. 63 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» на присяжних покладається обов'язок передбачений п. 1 ч. 7 ст. 56, а саме «справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства». Отже, законодавець покладає на громадян, які здійснюють функції присяжного, обов'язок керуватися у своїх діях *законом* (курсів автора – Є. Ю.). Однак, у встановлених законом вимогах до присяжного не має обов'язку знати законодавство, так само як і не передбачена процедура перевірки та контролю знання законодавства присяжним. Законодавець поклав на присяжних обов'язок вирішувати справи відповідно до закону, але оминув питання щодо ознайомлення їх із законодавством. Вважаємо, що саме рівень знання присяжними чинного законодавства впливає на вирішення питань при прийнятті судових рішень.

При дослідженні проблеми обізнаності присяжними законодавства чи основ законодавства, вважаємо за необхідне звернутись до досвіду

інституту народних засідателів, який функціонував до прийняття КПК України 2012 р. Вважаємо таке порівняння цілком доречним з огляду на наступне. Діючий інститут присяжних у багатьох аспектах копіює інститут народних засідателів. Таку думку висловив один із авторів чинного КПК України В. І. Шишкін [3, с. 689–690]. Подібну позицію висловлював суддя Конституційного Суду України В. В. Городовенко, який зазначав, що «незважаючи на те, що обрана авторами КПК форма для суду присяжних більше нагадує інститут народних засідателів, аніж так звану класичну лаву присяжних (яка має налічувати від восьми до двадцяти осіб), принциповим є саме рішення про узаконення цього інституту» [4, с. 330–331]. Ми приєднуємось до вказаних позицій. Вважаємо за необхідне зазначити, що застосована в чинному КПК України модель суду присяжних подібна до інституту народних засідателів не тільки кількістю представників народу, що беруть участь у здійсненні правосуддя, але й тим, що у «класичній моделі» суду присяжних, присяжні утворюють самостійну колегію, знаходяться у нарадчій кімнаті самі та виносять вердикт одноголосно. У суді за участю народних засідателів, так само, як і у передбаченому КПК України суді присяжних, представники народу утворюють єдину колегію із професійними суддями, ухвалюють рішення знаходячись у нарадчій кімнаті з ними та виносять не вердикт, а підписують вирок, який приймається більшістю голосів. Вважаємо, що вищевикладене доводить подібність чинного суду присяжних до діючого раніше суду за участю народних засідателів, а тому і використання досвіду цього інституту буде цілком доречним.

Майже сто років тому М. С. Строгович відстоював позицію, що суддя не має монополії на юридичні знання, і володіння представників народу, які на рівні із суддею здійснюють правосуддя такими знаннями, має піти на користь процесу. Вчений зауважував, що народні засідателі мають пройти певну юридичну підготовку, яка має вплинути не тільки на підвищення їх активності під час судового процесу, але й підвищить рівень правосвідомості громадськості, оскільки народні засідателі (як і присяжні) є звичайними представниками народу [5, с. 358–359]. Вважаємо, що висловлені ідеї вченого залишаються актуальними і сьогодні та можуть бути реалізовані й щодо інституту присяжних.

Однак у цьому контексті виникає питання: яким чином буде проводитись відповідна підготовка? М. С. Строгович зазначав, що народні засідателі мають займатись на добровільних засадах у юридичних гуртках. Така пропозиція відповідала духу часу, коли вона була висловлена,

але за теперішніх умов вона не вбачається реалістичною. По-перше, слід відзначити, що форма занять як «юридичний гурток» на сьогоднішній день не існує і навряд чи має перспективи відродження. По-друге, добровільність відвідування присяжними занять також викликає певні побоювання. На сьогоднішній день, гіпотетично можна передбачити, що деякі громадяни беруть участь у судовому розгляді як присяжні не через гостре почуття громадського обов'язку або бажання брати участь у здійсненні правосуддя з метою прийняття справедливих та законних рішень, а з метою отримання відповідної грошової винагороди, яка розраховується з посадового окладу судді місцевого суду. Саме тому виникають обґрунтовані сумніви, що певні особи, які йдуть у присяжні не для сприяння досягненню правосуддя, а заради матеріальної вигоди, не будуть відвідувати зайняття, які проводять добровільно та розраховані на високу громадянську свідомість.

Виходячи з цього, вважаємо, що для присяжних потрібно проводити зайняття у формі семінарів та лекцій, можливо навіть з наступним контролем знань в формі тестування. Свого часу існувало декілька підходів стосовно організації занять з народними засідателями. Деякі заняття проводилися суддями. Проходили вони у формі бесід (або семінарів) з питань законодавства. Інші заняття проводились суддями або лекторами (зазвичай університетськими викладачами) у формі лекцій. Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що у теперішніх реаліях, коли у деяких судах на одного суддю припадає 1 500–3000 справ на рік» [6], важко уявити, щоб суддя у перерві між розглядом справ читав або організовував лекції для присяжних, які до того ж мають власну основу роботи. Тому чудово впоралися би з завданням підвищення рівня знань сучасних присяжних викладачі класичних університетів.

На наш погляд, ідея стосовно навчання присяжних законодавству має сенс, оскільки якщо на присяжного покладено обов'язок вирішувати справи відповідно до закону, то і має бути забезпечена можливість пізнавати ці закони, їх зміст, проблеми тлумачення та застосування. Також для зручності можна запропонувати для навчання присяжних записані науковцями та юристами-практиками лекції, які присяжні зможуть прослухати у зручний для себе час.

Іншою вагомою проблемою формування правосвідомості присяжних є перевірка або контроль знань законодавства присяжними. Законодавець не висуває ніяких додаткових вимог щодо цього, і, на наш погляд, це є спадком інституту народних засідателів. Звісно, що і до народних

засідателів не висувалися формальні вимоги щодо знання законодавства, однак їх робота виконувалась на громадських неоплачуваних засадах, саме через це з середині 1990-х років у судовій системі почав спостерігатися брак народних засідателів. Уявляється, що законодавець, замінюючи інститут народних засідателів на інститут присяжних не став запроваджувати нових вимог до присяжних, оскільки на той момент громадян охочих брати участь у здійсненні правосудді було не достатньо, а додаткові вимоги могли демотивувати і без того малу кількість громадян, які погоджувалися взяти на себе обов'язки народних засідателів, і згодом присяжних на початку функціонування цього інституту.

На сьогоднішній день присяжні виконують свої обов'язки не тільки на громадських, але й на оплачуваних засадах. Час витрачений громадянами для виконання обов'язків присяжного оплачується на рівні суддівської винагороди. Саме тому, вважаємо, що на присяжних справедливо було б покласти певні обов'язки щодо вивчення основ законодавства, і у той же час забезпечивши їм таку можливість.

Список використаних джерел:

1. *Осипова Н. П., Тихомиров О. Д.* Правосвідомість // Юридична енциклопедія. – Том 5: П-С. – Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – 736 с.
2. *Случевский В.* Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство. – С.-Петербург: Типография М. М. Стасюлевсича, 1891.
3. *Шишкін В. І.* Загальні положення до § 2 Глави 30 // Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Харків: Фактор, 2013. – 1072 с.
4. *Городовенко В. В.* Принципи судової влади: монографія. – Харків: Право, 2012. – 448 с.
5. *Строгович М.* Нужна ли юридическая подготовка нарзаседателей. Еженедельник советской юстиции. 1929. № 16. С. 358–359.
6. Голова Ради Суддів України Богдан Моніч: «Якщо ВРП втратить легітимність, то кризові явища в суддівській спільноті посиляться» / Закон і Бізнес – URL: <https://zib.com.ua/ua/146929.html>.

Науковий керівник: професор, доктор юридичних наук, завідувачка кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого О. В. Капліна.

Ящур П. О.,
*курсант Навчально-наукового
інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

РОЛЬ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В МЕХАНІЗМАХ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЖЕРТВАМ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Роль цивільного судочинства в механізмах відшкодування шкоди жертвам збройної агресії Російської Федерації на території України є особливо важливою та актуальною в сучасних умовах. Цивільний процес є одним із найбільш ефективних і гнучких інструментів захисту порушених прав громадян, особливо у випадках, коли шкода спричинена діями, що мають ознаки міжнародного злочину. Стаття 55 Конституції України гарантує право кожного на судовий захист, а відповідно до ст. 1166 Цивільного кодексу України, майнова шкода, завдана неправомірними діями особи або держави, підлягає обов'язковому відшкодуванню. У цьому контексті важливо розрізняти поняття «відшкодування» та «компенсація»: «відшкодування» передбачає юридичну відповідальність за завдану шкоду і відновлення порушених прав, тоді як «компенсація» може охоплювати ширший підхід, включаючи також моральну або символічну сатисфакцію. Саме цивільне судочинство надає практичний механізм реалізації цього права, забезпечуючи як юридичну, так і моральну сатисфакцію для потерпілих від агресії осіб.

В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації українські суди зіткнулися з необхідністю розглядати численні справи, пов'язані з компенсацією шкоди, завданої війною. Цивільне судочинство в цьому контексті виступає важливою ланкою, що сприяє формуванню судової практики у питаннях визнання Російської Федерації відповідальною стороною за шкоду, заподіяну її військовими підрозділами [2, с. 372–373]. З точки зору процесуального законодавства, цивільні справи про стягнення шкоди, завданої збройною агресією, розглядаються за загальними правилами цивільного судочинства, визначеними Цивільним процесуальним кодексом України. Зокрема, відповідно до ст. 12 ЦПК України, цивільне судочинство має забезпечити ефективний захист порушених

прав, що особливо важливо в умовах війни, коли оперативність та справедливність судових рішень є критичними.

Водночас, практика застосування цивільного процесу для компенсації воєнних збитків характеризується низкою суттєвих проблем і викликів. Найбільшою перепорою є імунітет Російської Федерації як суверенної держави, що створює юридичні складнощі при розгляді таких позовів. Згідно з міжнародним правом, держава має певний імунітет від юрисдикції судів інших держав, що традиційно ускладнює процес стягнення компенсації з Російської Федерації. Однак українські суди дедалі активніше застосовують положення національного та міжнародного права, що дозволяють робити винятки із принципу державного імунітету у випадках грубих порушень міжнародних норм, таких як воєнні злочини та акти агресії [3, с.198–199]. Це створює важливі прецеденти для подальших судових процесів та формування міцної юридичної бази для майбутніх міжнародних позовів і репарацій.

Показовим прикладом такої практики є рішення Господарського суду м. Києва у справі №910/628/20 (910/4641/24), у якому було ухвалено рішення про стягнення з Російської Федерації понад 12 023 655,28 гривень компенсації за знищене майно громадянина України внаслідок російського ракетного удару. У цьому рішенні суд посилався на ст. 1166 ЦК України, визнавши РФ відповідальною стороною за шкоду, спричинену діями її збройних сил [1]. Це рішення стало важливим не тільки з позиції індивідуального захисту прав постраждалого, а й як важливий елемент формування доказової бази військових злочинів Російської Федерації. Подібні рішення українських судів мають стратегічне значення, адже вони документують факти агресії, створюють юридичні прецеденти та стануть підґрунтям для майбутнього міжнародного судового процесу щодо репарацій з боку РФ.

Також важливим у національній судовій практиці стало рішення Верховного Суду від 4 квітня 2024 року у справі №308/9708/19, де суд задовольнив позов громадянина України до Російської Федерації та ухвалив стягнути моральну шкоду, завдану внаслідок збройної агресії [4]. Суд наголосив, що в умовах збройного конфлікту потерпіла сторона має право не лише на майнове відшкодування, а й на справедливу компенсацію моральної шкоди, спричиненої фізичними та психологічними стражданнями. Це рішення стало прецедентним і заклало підґрунтя для подальшого захисту прав осіб, які крім майнових зазнали ще й нематеріальних втрат унаслідок війни [5].

Одним із найбільш проблемних питань є визначення та доведення розміру шкоди, завданої війною. В умовах бойових дій і тимчасової окупації територій здійснення судових експертиз та збору доказів є надзвичайно складним. Потерпілі часто стикаються з неможливістю надати суду належні докази втрати або пошкодження майна через його фізичне знищення, втрату документів чи неможливість доступу до зруйнованих територій. Це призводить до складнощів при визначенні конкретних сум компенсацій. На сьогодні законодавство України не має чітко визначених стандартів та єдиної методики оцінки такої шкоди, що нерідко призводить до суперечливості судової практики. Вирішення цього питання вимагає розробки спеціальних процесуальних норм та методик, що дозволили б ефективніше і справедливше оцінювати та доводити завдану шкоду.

Не менш важливим є питання виконання судових рішень щодо компенсації шкоди, завданої воєнною агресією. Навіть якщо українські суди ухвалюють рішення на користь постраждалих осіб, практичне виконання таких рішень є складним, оскільки на території України відсутні активи РФ, які можна було б легко стягнути [3, с.200–201]. У перспективі, виконання таких рішень буде можливим лише через механізми міжнародного права, зокрема, шляхом створення міжнародних компенсаційних фондів або через заморожені активи РФ за кордоном. Тому, поряд із судовою практикою, важливим є паралельне проведення дипломатичної роботи щодо створення міжнародних механізмів забезпечення виконання судових рішень на міжнародному рівні.

Перспективами покращення ситуації може стати комплексна законодавча реформа, яка передбачатиме чітке врегулювання процесуальних аспектів компенсації воєнних збитків у цивільному порядку. Важливим кроком є створення спеціалізованого судового механізму або спеціальних судових палат, які будуть займатися виключно справами щодо компенсації збитків, завданих військовою агресією [2, с. 374–375]. Крім того, необхідно передбачити механізми забезпечення виконання таких судових рішень за рахунок спеціальних компенсаційних фондів, створених за участі міжнародних організацій та донорів, що дозволить реально забезпечити право постраждалих на відшкодування шкоди. Впровадження таких змін дозволить не лише підвищити ефективність цивільного судочинства, але й сприятиме зміцненню правової держави та утвердженню верховенства права в Україні.

Отже, проблема компенсації шкоди, завданої військовою агресією РФ, є вкрай важливою в сучасних умовах повномасштабної війни, оскіль-

ки мова йде про відновлення прав і гарантування справедливості для тисяч постраждалих українських громадян. Забезпечення права на компенсацію є не лише юридичним, але й моральним обов'язком держави, яка має забезпечити ефективні механізми правового захисту жертв війни. Вдосконалення цивільного процесуального законодавства, розвиток судової практики, створення міжнародних механізмів компенсацій – усе це є необхідними кроками для реалізації права на справедливу сатисфакцію жертвам агресії. Врешті-решт, ефективна робота цивільного судочинства у справах щодо воєнних збитків стане важливим інструментом юридичної відповідальності держави-агресора і закладе основу для майбутніх міжнародних репараційних механізмів, сприяючи відновленню справедливості для громадян України.

Список використаних джерел:

1. Постанова Господарського суду м. Києва від 24.06.2024 у справі №910/628/20 (910/4641/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119927972> (дата звернення: 14.04.2025)
2. Шрамко С. С. Правові механізми відшкодування шкоди жертвам воєнного конфлікту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024, Серія Право. Випуск 84: частина 4, с. 371-376 URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.51> (дата звернення: 14.04.2025)
3. Ткалич М. О., Алімов К. О., Хорольська О. С., Чибінова Н. І., Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*, №5, 2024, с. 198–201 URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/46> (дата звернення: 14.04.2025)
4. Рішення Верховного Суду від 14.04.2022 у справі №308/9708/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064> (дата звернення: 14.04.2025)
5. Верховний Суд сформулював висновок щодо судового імунітету РФ у справі про відшкодування шкоди, завданої державою-агресором, 23 квітня 2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1270169/> (дата звернення: 14.04.2025)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу, Національної академії внутрішніх справ Куцик Катерина Володимирівна

Зміст

НАУКОВІ ТА ПРАКТИКИ

Бакаянова Н. М.	
ЗАХИСТ ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА: СУЧАСНИЙ ВИМІР	3
Беспалько І. Л.	
ДЕЯКІ ПИТАННЯ УЧАСТІ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ	9
Бондар І. В., Малярчук Л. С.	
ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ	14
Бондарєва М. В., Рабовська С. Я.	
ВИЗНАННЯ ПРАВ ЗАБУДОВНИКА В ПОРЯДКУ СПАДКУВАННЯ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	18
Гансецька В. В.	
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ СУДДІВ: МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	22
Говоруха В. І.	
ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРФЕЙСУ ЗАПИТІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ	25
Долинська Т. С.	
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ	29
Дудченко О. Ю.	
РОЛЬ І ПОТЕНЦІАЛ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ	32
Зетко Б. І.	
СПРАВЕДЛИВІСТЬ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ ПРИНЦИПІВ ПРАВОСУДДЯ.....	34
Кісліцина І. О.	
ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІВ ЯК ГАРАНТІЯ ДОВІРИ ДО ПРАВОСУДДЯ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ	38
Ковальчук І. С.	
ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ОБОРОНИ	43

Костенко С. К.	
ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА: МІЖ ПРАВОМ І ПОЛІТИКОЮ	46
Кравченко М. О.	
РОЗУМНІСТЬ СТРОКУ РОЗГЛЯДУ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД	50
Крицька І. О.	
ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	53
Кубаєнко А. В.	
ПРАВОСУДДЯ БЕЗ БАР'ЄРІВ: РОЛЬ ЦИФРОВИХ РІШЕНЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОГО ДОСТУПУ ДО СУДУ	57
Кухнюк Д. В., Запара С. І.	
ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ У СФЕРІ ПРАЦІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА	61
Куш О. Є.	
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРИНЦИП НАЛЕЖНОЇ ПІДГОТОВКИ СУДДІВ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....	68
Мельниченко В. С.	
ТЕОРЕТИКО – ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ: МІЖНАРОДНИЙ РІВЕНЬ	70
Москвич Л. М.	
ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАСАДИ ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	73
Муза О. В.	
ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ	77
Назаров І. В.	
ПЕРЕВІРКА НА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ДОСТУП ДО СУДДІВСЬКОЇ ПРОФЕСІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	80
Нестерчук Л. П.	
СУДОВА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ СУДОВОЇ СИСТЕМИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	83
Овсяннікова О. О.	
ВПРОВАДЖЕННЯ ЄСІТС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	88

Остафійчук Л. А.	
ІНФОРМАЦІЙНІ БАЗИ ДАНИХ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ – ІННОВАЦІЙНЕ РІШЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ.....	92
Плахотнік О. В.	
ВИКОРИСТАННЯ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВІДКРИТОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ СУДОЧИНСТВА	97
Подкопасьв С. В.	
НА ШЛЯХУ ДО ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ	101
Пузікова В.	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОЧИНСТВА З АКЦЕНТОМ НА НІМЕЦЬКУ СКЛАДОВУ	106
Саленко О.	
СТРОК ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВА НА ДОСТУП ДО СУДУ: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄСПЛ.....	108
Свида О. Г.	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДІВ В СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ.....	113
Свояк Д. В., Бурлак М. В.	
БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ У СПРАВАХ ЩОДО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	117
Снідевич О. С.	
ОКРЕМІ ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ЩОДО ЦИФРОВІЗАЦІЇ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ №9363	122
Стефанчук М. М.	
АДМІНІСТРУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	126
Туманянц А. Р.	
ВПЛИВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА НАЦІОНАЛЬНУ СИСТЕМУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВСУДДЯ: ОКРЕМІ МІРКУВАННЯ.....	130

Фідря Ю. О.

ДО ПИТАННЯ ОНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ДИСЦИПЛІНАРНИХ
СТЯГНЕНЬ СТОСОВНО СУДДІ 133

Хотенець П. В.

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ПРО ДІАЛЕКТИКУ СУДОВОЇ
ТА ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ 138

Хотинська-Нор О. З.

ЄДНІСТЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ: ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ
ІНСТРУМЕНТАРІЮ У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ
УКРАЇНИ..... 140

Храпенко О. О.

КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА:
ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ 142

Шевчук О. М., Євечук О. І.

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД З ПИТАНЬ
ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ:
АНАЛІЗ ОКРЕМИХ РІШЕНЬ ЄСПЛ 146

СТУДЕНТИ ТА АСПІРАНТИ

Афанасьєва В., Машаро О.

ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ І ВІДНОВЛЕННЯ ДОВІРИ
ДО СУДОВОЇ СИСТЕМИ 151

Басюк Ю. М.

ЕТИЧНІ МЕЖІ ПОВЕДІНКИ АДВОКАТА У СОЦІАЛЬНИХ
МЕРЕЖАХ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА 154

Бєляєва К. О.

ДОВІРА ДО СУДУ В УКРАЇНСКОМУ СУСПІЛЬСТВІ:
ФАКТОРИ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ 159

Бідний Є. М.

НОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «МИТНИЙ
СПІР ЩОДО НАРАХУВАННЯ ТА СПРАВЛЯННЯ МИТНИХ
ПЛАТЕЖІВ» КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄСПЛ 162

Божко А. В.

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА АДВОКАТА В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ 166

Бондар Аліса

ПРИНЦИП ДОБРОВІЛЬНОСТІ ШЛЮБУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД 169

Боровська А. О.

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ДОРАДЧИХ ОРГАНІВ У СУДОВІЙ ВЛАДІ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ	174
--	-----

Вігірінський Андрій

ФОРМАЛЬНО-ФУНКЦІОНАЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЗАКОННОСТІ У ПРАКТИЦІ СУДОВОЇ ВЛАДИ, В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ОБСТАВИН	178
--	-----

Возна Д. В.

НЕВІЙСЬКОВА СЛУЖБА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУДОВА ПРАКТИКА	183
--	-----

Гартман Юлія

ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ ЯК КОМПЛЕКСНА КОНЦЕПЦІЯ У СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ І ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ І СВОБОД В УКРАЇНІ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ	187
---	-----

Гривенко В. В.

ЩОДО ВПЛИВУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА СУДОВУ ВЛАДУ В УКРАЇНІ	193
---	-----

Давидзон Д. О.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ТА МЕДІАТОРА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	196
--	-----

Дзядевич В. Р.

РОЛЬ СУДДІВ У ВІДСТАВЦІ В УМОВАХ ТРАНЗИТНОГО ПРАВОСУДДЯ	200
--	-----

Дудник В. Ю.

АДВОКАТ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ ЧИ ПРИХОВАНА РЕКЛАМА	204
---	-----

Єршов Марко

ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІВ'ЯЗКУ	208
--	-----

Єслюкова Валерія

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК- ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: АНАЛІЗ ОКРЕМИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ	211
--	-----

Єщенко О. В.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В ПРАВІ ЄС	215
---	-----

Іванова Вікторія

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО КОМПЕНСАЦІЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ	219
---	-----

Ігнатов М. П.

БАЛАНС МІЖ ПУБЛІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ: ПОЗИЦІЯ ЄСПЛ У СПРАВАХ ЩОДО ОБІГУ НАРКОТИКІВ	223
---	-----

Калараш Р. А.

ПОГЛЯДИ ААРОНА БАРАКА НА ПРИРОДУ СУДОВОГО РОЗСУДУ ТА СУДОВОЇ ПОЛІТИКИ.....	226
---	-----

Книш І. П.

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ЗІ СЛУЖБИ ЗА СТАНОМ ЗДОРОВ'Я.....	228
--	-----

Коройд Ю. М.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ СУДІВ.....	232
--	-----

Коцюбко І. В.

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЇ У ВИГЛЯДІ СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ АКТИВІВ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ.....	236
--	-----

Красножон О. М.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕХНОЛОГІЙ	242
--	-----

Кривошей О. М.

ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ЯК ЗАСОБУ ДОКАЗУВАННЯ	246
--	-----

Лупійчук Д. В.

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	249
--	-----

Medviediev Vladyslav

COURT COSTS ALLOCATION AND THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY: LESSONS FROM UKRAINIAN AND LATVIAN PROCEDURAL MODELS.....	253
--	-----

Мельникова Владислава

ЕТИКА АДВОКАТА В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	258
--	-----

Мозгальов В. Ю.

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ, ПЕРЕДБАЧЕНИМИ СТ. 263 КК УКРАЇНИ	261
--	-----

Нечай В. О.

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ	266
---	-----

Опаленик Л. І.

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ЯК ПРИЧИНА ЗАТЯГУВАННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ: МЕЖА МІЖ ПРАВОМ НА ЗАХИСТ І НЕДОБРОСОВІСНОЮ ПОВЕДІНКОЮ УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ	269
--	-----

Панчошенко О. С.

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	272
---	-----

Попадич О. А.

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО СУДДІ	276
--	-----

Рева М. В.

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В РІШЕННЯХ ЄСПЛ	281
---	-----

Романовська А. Р.

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРОКУРОРІВ	284
---	-----

Сайдова Валерія

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	287
---	-----

Собко Є. В.

ПРОБЛЕМИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СУДОЧИНСТВА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ	292
--	-----

Сокалюк Дмитро

ЮРИСДИКЦІЯ СПОРІВ ПРО ВИЗНАННЯ ПРОТИПРАВНОЮ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ ЩОДО НЕЗАВЕРШЕННЯ ВАЛЮТНОГО НАГЛЯДУ ОПЕРАЦІЇ З ЕКСПОРТУ АБО ІМПОРТУ ТОВАРУ	294
---	-----

Сюйва Я. С.

ЕЛЕКТРОННЕ ПРАВОСУДДЯ ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ
ПРОЗОРОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ 298

Тимчишин П. А.

ЦИФРОВІ ДОКАЗИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ
ДОСТОВІРНОСТІ ТА ДОПУСТИМОСТІ В УМОВАХ ЗАГРОЗ..... 301

Тишківська А. Д.

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ПРОКУРОРА У ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ ВИМІРІ 304

Torchyі Rytma

DIGITAL JUSTICE IN THE UAE: THE INFLUENCE
OF TECHNOLOGICAL ADVANCEMENTS ON JUDICIAL
OPERATIONS 308

Хащина Х. О.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 314

Хізанов О. Д.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВУ КОМПЕНСАЦІЮ
У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВТРАТОЮ ЖИТЛА
АБО ІНШОГО МАЙНА ЧЕРЕЗ ЗБРОЙНУ АГРЕСІЮ:
ПРАКТИКА ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОГАЛИНИ 316

Цимбаліст А. Д.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ
ВІЙНИ: РОЛЬ ЕЛЕКТРОННИХ СУДОВИХ СЕРВІСІВ..... 320

Челак А. П.

КАДРОВИЙ ДЕФІЦИТ В СУДАХ УКРАЇНИ ЯК НАСЛІДОК
ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ
ПОДОЛАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 324

Чепой М. І.

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В УКРАЇНІ..... 328

Чорний М. М.

ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУДДІВ ТА ПРОКУРОРІВ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ..... 331

Швалюк Д. Ю.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕНІ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА, ЯК НАПРЯМ ФУНКЦІОНУВАННЯ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ..... 334

Швиденко Анна

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	338
---	-----

Шията Д. С.

РОЛЬ ПРОКУРОРА В ПЕРЕХІДНОМУ ПРАВОСУДДІ: ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА РИЗИКИ	342
--	-----

Штабська Х. Д.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ КАБІНЕТІВ В ЄСІТС: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ	345
--	-----

Щербатий Р. Р.

ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ПРИ ОЦІНЮВАННІ ДОБРОЧЕСНОСТІ СУДДІ (КАНДИДАТА НА ПОСАДУ СУДДІ)	349
--	-----

Щербина Анна

КІБЕРБЕЗПЕКА ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА: ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ І СУДОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	353
---	-----

Юр'єв Євген

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ПРИСЯЖНИХ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ НИМИ СВОЇХ ПОВНОВАЖЕНЬ	357
---	-----

Ящур П. О.

РОЛЬ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В МЕХАНІЗМАХ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЖЕРТВАМ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ	362
--	-----

Для нотаток

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО ПРАВА

Матеріали X міжнародної науково-практичної конференції

(25 квітня 2025 р.)

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 08.05.2025. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 21,9. Обл.-вид. арк. 21. Тираж 100 пр. Зам. № 355

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017